

ISSN 2587-4160
ISSN-L 1857-2294

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

REVISTA
DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

2 (186)
2021

Chișinău, 2021

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor JUC, doctor habilitat în științe politice

REDACTORI ȘTIINȚIFICI ADJUNCȚI

Victor MORARU, doctor habilitat în științe politice, membru corespondent

Serghei SPRINCEAN, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Ruslana GROSU, doctor în științe politice

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru N. Roșca, academician

Gheorghe Paladi, academician

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Gheorghe Bobâna, doctor habilitat în filosofie

Olga Gagauz, doctor habilitat în sociologie

Valeriu Cușnir, doctor habilitat în drept

Gheorghe Costachi, doctor habilitat în drept

Dumitru Popa, doctor în drept, profesor universitar (România)

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice

Veaceslav Ungureanu, doctor în științe politice

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este indexată în bazele de date: INFOBASE INDEX (factor de impact (IBI) 2.82); Directory of Research Journal Indexing licence type CC BY); JOURNALindex.net; Index Copernicus (ICV 73.25)

Tipul de revistă: categoria B

Redactor: Tamara OSMOCHESCU

Prepress: Olesia BALAȘA

Procesare computerizată: Elena CURMEI

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2021

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

- Victor JUC, Iuliana STRATAN.** Problematika asistenței oferite de Banca Mondială ca partener de modernizare al Republicii Moldova7
- Aurelia PERU-BALAN.** Volodymyr Zelensky: resursele și limitele popularității (studiu de caz în baza alegerilor prezidențiale din Ucraina, 2019) 19
- Svetlana CEBOTARI.** Republica Islamică Afghanistan-amenințare la adresa securității regionale 35
- Anatoli BUZEV.** Fenomenul migrației ilegale în contextul implementării „pașaportului de vaccinare” 50

ȘTIINȚE POLITICE

- Лилия БРАГА.** Эффективность политического процесса в Республике Молдова в контексте усиления глобальных угроз с точки зрения реалистического подхода (Часть II) 58
- Irina CEACÎR, Ecaterina ȘUBINA.** Transparency of the decision-making process during the coronavirus pandemic 81
- Ludmila ROȘCA, Valentina URSU.** Participarea și implicarea în procesul decizional: criterii de bază ale democrației participative 98
- Grigore CARPOVICI.** Modernizarea și dezvoltarea mediului de afaceri prin prisma implementării prevederilor Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană 106

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

- Valeriu MÎNDRU.** Parcursul european al Republicii Moldova: aspecte socioeconomice și juridice 115
- Valentina COTELNIC.** Impactul proceselor migraționale asupra pieții forței de muncă din Republica Moldova 125
- Ecaterina GRIGORAȘ.** Orientări atitudinal-valorice și percepții privind nașterea copiilor femeilor din mun. Chișinău 140
- Ирина БЕЛИНСКИ.** Особенности влияния социальных институтов в формировании здоровья детей раннего возраста 150

FILOSOFIE

- Gheorghe BOBÂNĂ.** Abordări identitare ale pandemiei în literatura filosofică românească 159
- Lidia TROIANOWSKI.** Problema educației ateiste a omului nou în politica culturală comunistă 171

MOȘTENIRE

- Tatiana SPĂTARU.** 100 de ani de la nașterea lui Andrei Timuș, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, doctor habilitat, profesor universitar 196

Victor MORARU. Forțele sindicale și interesele sociale. (Traducere)	203
Victor MORARU. Valoarea intelectuală și morală a clasei deputaților. (Traducere) ..	207

OMAGIERI

Victor JUC, Valeriu CUȘNIR. Doctorul habilitat Gheorghe Costachi la 80 de ani ...	210
Victor JUC, Andrei DUMBRĂVEANU, Victor MOCANU.	
Doctor habilitat Pavel Movileanu la 80 de ani	213
Victor JUC, Lilia BRAGA. Doctorul Elena Balan la 80 de ani	215
Victor JUC, Ion RUSANDU. Doctor habilitat Pantelimon Varzari la 75 de ani	217
Victor JUC, Ana PASCARU. Doctor habilitat Gheorghe Bobână la 75 de ani	220
Victor JUC, Lilia BRAGA. Doctorul Galina Rogovaia la 75 de ani	222
Victor JUC, Andrei DUMBRĂVEANU. Doctorul Victor Mocanu la 60 de ani	224
INFORMAȚIE PENTRU AUTORI	227

CONTENTS

EUROPEAN STUDIES AND INTERNATIONAL RELATIONS

- Victor JUC, Iuliana STRATAN.** Issues related to the assistance provided by the World Bank as a modernization partner of the Republic of Moldova 7
- Aurelia PERU-BALAN.** Volodymyr Zelensky: ressources et limites de la popularité (étude de cas basée sur les élections présidentielles en Ukraine, 2019) 19
- Svetlana CEBOTARI.** Afghanistan Islamic Republic -threat to regional security 35
- Anatoli BUZEV.** The phenomenon of illegal migration in the context of the implementation of the „vaccination passport” 50

POLITICAL SCIENCES AN SOCIOLOGY

- Лилия БРАГА.** The efficiency of the political process in the Republic of Moldova in the context of increasing global threats in term of a realistic approach (Part II) 58
- Irina CEACÎR, Ecaterina ȘUBINA.** Transparency of the decision-making process during the coronavirus pandemic 81
- Ludmila ROȘCA, Valentina URSU.** Participation and implementation in the decisional: procedure of basic criteria of participative democraton 98
- Grigore CARPOVICI.** Modernization and development of the business environment through the implementation of the provisions of the Republic of Moldova – European Union Association Agreement 106

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

- Valeriu MÎNDRU.** European course of Republic of Moldova: socioeconomical and juridical aspects 115
- Valentina COTELNIC.** The impact of migration processes on the labor market in the Republic of Moldova 125
- Ecaterina GRIGORAȘ.** Attitudinal value orientations and perceptions regarding the birth of children of women from Chisinau municipality 140
- Ирина БЕЛИНСКИ.** The features of the influence of social institutions in the formation of children’s health at an early age 150

PHILOSOPHY

- Gheorghe BOBÂNĂ.** Identity approaches of the pandemic in romanian philosophical literature 159
- Lidia TROIANOWSKI.** The problem of the atheist education of the new man in communist cultural policy 171

HERITAGE

- Tatiana SPĂȚARU.** 100 years since the birth of Andrei Timuș, correspondent member of the Moldovan Academy and Science, doctor of skills, university professor 196

Victor MORARU. Forțele sindicale și interesele sociale. (Traducere) 203

Victor MORARU. Valoarea intelectuală și morală a clasei deputaților. (Traducere) ... 207

HOMAGES

Victor JUC, Valeriu CUȘNIR. Professor Gheorghe Costachi at 80 years old 210

Victor JUC, Andrei DUMBRĂVEANU, Victor MOCANU.

Professor Pavel Movileanu at 80 de ani 213

Victor JUC, Lilia BRAGA. Doctor Elena Balan at 80 years old 215

Victor JUC, Ion Rusandu. Professor Pantelimon Varzari at 75 years old 217

Victor JUC, Ana PASCARU. Professor Gheorghe Bobână at 75 years old 220

Victor JUC, Lilia BRAGA. Doctor Galina Rogovaia at 75 years old 222

Victor JUC, Andrei DUMBRĂVEANU. Doctor Victor Mocanu at 60 years old 224

INFORMATION FOR AUTHORS 227

PROBLEMATICA ASISTENȚEI OFERITE DE BANCA MONDIALĂ CA PARTENER DE MODERNIZARE AL REPUBLICII MOLDOVA¹

ISSUES RELATED TO THE ASSISTANCE PROVIDED BY THE WORLD BANK AS A MODERNIZATION PARTNER OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

DOI: <https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.01>

CZU: 339.732(478)

Victor JUC, *doctor habilitat în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
juc.victor@gmail.com

Iuliana STRATAN, *doctorandă,*
Universitatea de Stat din Moldova,
iuliana_stratan@yahoo.com

Rezumat

Prezenta lucrare abordează principalele probleme ale asistenței de finanțare și sprijin pentru dezvoltare ale Băncii Mondiale în procesul de modernizare a Republicii Moldova.

Investigațiile denotă că factorii de decizie politică din țară sunt dependenți de consultanța și sursele de asistență tehnică ale Băncii Mondiale. În același timp, alocarea asistenței externe poate funcționa, în funcție de politicile țării.

Acest articol ilustrează modul în care instabilitatea politică, lipsa de consecvență și susținere politică în implementarea reformelor inițiate, întreruperea asistenței tehnice din partea Guvernului, au avut consecințe nefaste asupra obiectivelor de dezvoltare propuse de Banca Mondială pe perioada implementării Cadrului de Parteneriat cu Țara.

Cuvinte-cheie: *Republica Moldova; partener de dezvoltare; asistență; memorandum; instituție donatoare; instabilitate politică, Banca Mondială, Cadrul de Parteneriat cu Țara, modernizare.*

Summary

This paper addresses the main issues of World Bank financing and development assistance in the modernization process of the Republic of Moldova.

Investigations show that the country's political decision-makers are dependent on the World Bank's advice and sources of technical assistance. At the same time, the allocation of external assistance can work, depending on the country's policies.

This article illustrates how political instability, inconsistency and political support in the implementation of initiated reforms, the interruption of technical assistance from the Government had detrimental consequences on the development objectives proposed by the World Bank during the implementation of the Country Partnership Framework.

Keywords: *Republic of Moldova, development partner, assistance, memorandum, donor institution, political instability, the World Bank, Country Partnership Framework, modernization.*

¹ Articolul a fost elaborat în cadrul programului de stat (2020-2023) .80009.1606.05 Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării Acordului de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană finanțat prin intermediul ANCD

“Așa cum țările au mai multe modalități de finanțare a dezvoltării decât oricând, au și mai multe surse și tipuri de sfaturi privind politica de dezvoltare dintre care să aleagă” [1].

Instituțiile fondate prin aranjamentele de la Bretton Woods (1944) dețin un rol determinant în edificarea, evoluția și reconfigurarea arhitecturii financiare abordate pe diferite niveluri - global, regional și național-statal. Guvernele naționale tratează cele două instituții (Banca Mondială pentru Reconstrucții și Dezvoltare și Fondul Monetar Internațional) în mod diferit, chiar diametral opus: de la cadru politic, instituțional și fiduciar care este menit să contribuie la promovarea creșterii pe scară largă și dezvoltării pe termen lung la entități imperialiste care intervin în atribuțiile suverane ale statelor, impunându-le condiții umilitoare și ineficiente. Considerăm că acest cadru reprezintă un suport foarte important pentru implementarea programelor naționale de asistență și dezvoltare, revenindu-le un rol substanțial de finanțare și sprijin. V. Lozovanu subliniază că dezbaterile din literatura de specialitate cu privire la ajutorul extern sunt împărțite în două părți: una examinează din punct de vedere al scopurilor ajutoarelor externe, iar cealaltă se concentrează pe eficacitatea ajutorului pentru realizarea dezvoltării [15].

P. Collier și D. Dollar menționează că majoritatea ajutorului bilateral este ghidat de un set complex de motivații istorice, politice și uneori comerciale, alături de anumite considerațiuni mai largi de dezvoltare și sărăcie. Ca rezultat, asistența bilaterală reprezintă în mare măsură un element al politicii externe a donatorilor, iar alocarea acestei asistențe bilaterale este, în general, considerată a fi mai puțin orientată spre performanță decât cea a instituțiilor Bretton Woods, o viziune susținută de cercetarea în materie de ajutor și performanță [2].

La întrebarea dacă alocarea asistenței externe poate funcționa eficient, cercetările efectuate de R. Cassen [3] au demonstrat că pot avea rezultat pozitiv, dar în funcție de politicile țării: dacă sunt bune, ajutorul va fi eficient, dacă nu, ajutorul va fi inutil, în cel mai bun caz. Ajutorul trebuie alocat țărilor care urmează politici bune, într-o măsură mai mare, decât este deja cazul.

Într-adevăr, problema cu privire la eficacitatea și selectivitatea ajutorului reprezintă mereu subiect de dezbateri. Unii cercetători au supus analizei aspectele dacă eficacitatea ajutorului este condiționată de caracteristicile partenerilor de dezvoltare, în sens de obiective urmărite, cum ar fi: orientarea către dezvoltare politică sau comercială; modalitățile (sprijin bugetar general, finanțarea proiectelor, asistență tehnică) prin care furnizează asistența și predictibilitatea asistenței pe care o oferă [18], [19]. Cercetările realizate au vizat, de asemenea, dacă eficacitatea ajutorului depinde de caracteristicile țărilor beneficiare de ajutor, inclusiv de natura și amploarea nevoilor locale, de calitatea politicilor și instituțiilor din sectorul public, de volumul ajutorului primit pe care țara trebuie să îl gestioneze în raport cu nivelul economiei și de fragmentare pe piața de finanțare pentru dezvoltare a țării.

Vom nota, fără a trasa linii paralele, că de la declanșarea în 2009 a “revoluției twitter” [4], Republica Moldova a fost guvernată de un șir de coaliții, caracterizate prin instabilitate politică și înrăutățire esențială a indicatorilor de corupție (coalițiile

din start, precizăm noi, sunt șubrede, însă durabilitatea lor este diferită). Efectele asistenței oficiale de dezvoltare prezintă o problemă destul de complexă, iar selectivitatea în alocarea ajutorului extern se dovedește a fi o sarcină dificilă și deloc nelipsită de risc, acesta constă în proiectarea selectivității dintr-o evaluare fragilă a efectelor ajutorului. Conform Raportului de asistență externă pentru anul 2020 elaborat de către Ministerul Finanțelor [23], asistența externă destinată Republicii Moldova în 2020 a fost aliniată obiectivelor prioritare incluse în cadrul documentelor strategice naționale de politici și planificare. Raportul face referință la asistența externă sectorială recepționată de Republica Moldova ca fiind aliniată la prioritățile sectoriale stabilite în cadrul documentelor naționale de planificare strategică, precum: Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2030”, Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă și Programele naționale sectoriale [23]. Vom preciza succint faptul că Strategia Națională 2030 nu a fost adoptată de Parlamentul Republicii Moldova, aceasta este o încălcare a regulilor de procedură, dat fiind că se acreditează nemijlocit ideea să facem referință la un document oficial, care constituie rezultatele eforturilor instituțiilor publice în comun cu partenerii de dezvoltare.

O abordare generală lapidară demonstrează, în mod elocvent, că în perioada independenței societatea din Republica Moldova se caracterizează printr-un nivel scăzut de coeziune, stratificarea social-economică, fragmentările și clivajele accentuându-se cu intensitate debordantă în condițiile tranziției anunțată de trei decenii și nefinalizată. Pandemia de coronavirus de tip nou a amplificat și a extins gravitatea problemelor endemice pe care le parcurg societatea și economia Republicii Moldova, reconfirmând vulnerabilitățile și demonstrând fragilitatea politicilor de stat, inclusiv la capitolele privind capacitățile de funcționalitate instituțională, menținerea dialogului constant cu partenerii de dezvoltare și valorificarea asistenței externe. Ar fi incorect, în același timp, dacă n-am sublinia că statele cu democrație sustenabilă și cu economie funcțională de piață de asemenea se confruntă cu probleme deosebit de grave, în special privind aprovizionarea cu agenți energetici, restructurarea economiei, ocrotirea sănătății și asigurarea securității sanitare [24, p. 3], însă situația lor este alta, mai favorabilă, datorită participării în cadrul mecanismelor de cooperare multilaterală.

Incontestabil este că starea instituțiilor, exprimată prin capacități reduse de funcționalitate, penurie de funcționari profesioniști provenită din fluxul permanent, angajare partinică, evitare a aplicării meritocrației, birocratizare excesivă și îndepărtare de oameni, dar nu numai, influențează într-un mod negativ nu doar asupra percepției de către cetățeni a autorității statului și a instituțiilor sale, ci și în raport cu partenerii de dezvoltare.

În condițiile Republicii Moldova, afirmă A. Dumbrăveanu, factorii economici au condus la divizarea extremă a societății, au suprimat dezvoltarea agriculturii, a industriei și producției de bunuri, nu au creat condiții favorabile pentru dezvoltarea businessului și a creșterii nivelului de trai a populației. Factorii sociali ne dovedesc insuficiența locurilor de muncă (bine plătite - n.n.) escaladarea corupției și incapacitatea justiției, confirmată de factorii juridici prin incompetența organelor de drept de a proteja și de

a apăra eficient drepturile și libertățile cetățenilor. Factorii psihologici ne demonstrează nesiguranța populației în ziua de mâine, moștenirea unor viziuni din trecut, însoțite de o gândire individualistă ostilă coeziunii și solidarității sociale [27, p. 113].

Vom menționa că Republica Moldova se confruntă cu o perioadă dificilă din istoria sa din ultimele trei decenii: interesele oligarhice și nedorința sau incapacitatea elitelor de a reforma prin modernizare democratică sistemul politic au continuat ani la rând să marcheze economia politică a Republicii Moldova. Sarcina fundamentală a clasei politice de la guvernare este să scoată statul din impasul politic, să edifice un sistem al justiției funcțional de a reduce corupția și să presteze servicii publice eficiente, întrucât capturarea statutului încă afectează sistemul, pentru a maximiza impactul eforturilor de dezvoltare și modernizare, este binevenit ca să se intensifice coordonarea eforturilor și acțiunilor cu donatorii, fiind o pârghie eficientă în politicile-cheie. Astfel, Guvernul trebuie să colaboreze cu partenerii de dezvoltare pentru a reînnoi principiile parteneriatului privind schimbul de informații, consolidarea sistemului de raportare și achiziții precum și îmbunătățirea sistemelor de monitorizare și evaluare a progreselor realizate în cadrul Strategiei Naționale de Dezvoltare, inclusiv obiectivele naționale ale Obiectivului de Dezvoltare al Mileniului. Cert este că frecvența comunicare între partenerul de dezvoltare și executivul gazdă poate contribui într-un mod substanțial la construirea unui suport de încredere necesar pentru a se asigura că proiectele și programele de interes reciproc sunt implementate cu succes [20]. Totodată este de precizat că unii cercetători au analizat impactul fragmentării donatorilor asupra calității birocrăției guvernamentale în țările beneficiare de ajutor. Analiza realizată denotă că, comunicarea frecventă între partenerii de dezvoltare și omologii lor din țară ar putea fi un negativ net, distrăgând oficialii guvernamentali gazdă de la implementarea proiectelor de dezvoltare sau a programelor de reformă care se aliniază priorităților naționale [21]. Crearea unităților de implementare a proiectelor la momentul inițierii activităților partenerilor de dezvoltare a fost un prim pas pentru asigurarea implementării eficiente a proiectelor prin administrarea, monitorizarea și coordonarea lucrărilor de implementare a acestor proiecte în conformitate cu cerințele donatorilor din țara noastră. Unele surse consideră că aceste structuri “temporare” conduc la reducerea gradului de implicare a autorităților publice în procesul de implementare și monitorizare a proiectelor [9]. Astfel, Guvernul a aprobat Hotărârea nr. 338 din 03.06.2020 cu privire la crearea Oficiului de Gestionare a Programelor de Asistență Externă, în subordinea Ministerului Finanțelor. Misiunea Oficiului rezidă în a coordona și de a organiza activitățile orientate spre asigurarea implementării politicilor publice în domeniile de competență stabilite [22]. Prin urmare, noul mecanism este chemat să asigure dezvoltarea cadrului instituțional și normativ în vederea gestionării asistenței externe. Conform sursei Ministerului Finanțelor, 53 de unități, dintre care 9 ale Băncii Mondiale, sunt angajate în implementarea proiectelor, fiind, în opinia noastră, o sarcină mult prea grea pentru Oficiul de Gestionare a Programelor de Asistență Externă ca să poată coordona și asigura suportul instituțiilor naționale în locul UIP și nu este exclus că din start această inițiativă va eșua.

Vom sublinia că în scopul asigurării unei mai bune coordonări a ajutorului extern acordat Republicii Moldova, sporirii transparenței în folosirea asistenței de dezvoltare, responsabilității în gestionarea și valorificarea resurselor de care beneficiază Republica Moldova, precum și asigurării unei mai bune informări a societății privind rezultatele atinse, în data de 19 august 2015, Guvernul a aprobat Hotărârea nr. 561 “Cu privire la reglementarea cadrului instituțional și mecanismului de coordonare a asistenței externe acordate Republicii Moldova de organizațiile internaționale și țările donatoare”. Ministerul Finanțelor a fost desemnat în calitate de autoritate națională de coordonare a asistenței externe, potrivit textului Hotărârii „Cu privire la reglementarea cadrului instituțional și mecanismul de coordonare și management al asistenței externe” [5]. Instituția este responsabilă de mecanismul de coordonare și management al asistenței externe, inclusiv privind propunerile de proiecte de asistență externă în raporturile cu partenerii externi de dezvoltare și autoritățile publice, cu suportul Instituției Publice Centrul de Tehnologii Informaționale în Finanțe [6] și platforma pentru gestionarea asistenței externe [7]. Vom specifica însă, că această platformă, elaborată cu suportul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, nu este actualizată de câțiva ani, situație care denotă elocvent lipsa de finanțare, dar și o lacună în optimizarea proceselor de monitorizare, precum și în asigurarea sporirii transparenței în gestionarea asistenței externe. Recomandarea este ca raportul de asistență externă să fie elaborat în timp, fără pauze de ani de zile, pentru a permite o mai bună finanțare a necesităților de dezvoltare a țării, dar și de transparență a utilizării asistenței externe, responsabilității în gestionarea și valorificarea resurselor de care beneficiază Republica Moldova.

Conform Hotărârii Guvernului nr. 377 din 25 aprilie 2018 „Cu privire la reglementarea cadrului instituțional și mecanismul de coordonare și management al asistenței externe” (ulterior modificată și completată prin Hotărârea nr. 458 din 25 septembrie 2019), Ministerul Finanțelor, în calitatea sa de autoritate națională de coordonare a asistenței externe, a trebuit să elaboreze Ghidul operațional privind coordonarea și managementul asistenței externe, cu includerea aspectelor tehnice ale acestui proces. Lipsa de stabilitate politică, probabil, a fost motivul nerealizării acestui document, reprezentând un risc de comunicare cu partenerii de dezvoltare.

Una dintre cele mai mari surse de finanțare și de consultare ține de Grupul Băncii Mondiale. Fiind fondată în 1944, Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare, numită în curând Banca Mondială, s-a extins la un grup strâns asociat de cinci instituții de dezvoltare. Obiectivele fundamentale ale Băncii Mondiale, după cum au fost stabilite de fondatorii săi, actualmente rămân valabile. În cadrul obiectivelor largi, Banca Mondială încearcă să se poziționeze pentru a putea să acorde asistență beneficiarilor să facă față provocărilor, instituția urmărind această misiune cu un accent continuu pe furnizarea de finanțare, cunoștințe și expertiză. Eforturile depuse vin să susțină obiectivele duble ale Grupului Băncii: de a pune capăt sărăciei extreme până în 2030 și de a spori prosperitatea comună a celor mai săraci 40% din populație din toate țările lumii. Urmărind aceste, dar și alte scopuri, Banca asistă

guvernele să facă investiții critice pentru a-și dezvolta economiile, inclusiv în plan sustenabil; să edifice capitalul uman necesar pentru a ajuta oamenii să profite de oportunități și să se asigure că țările rămân rezistente în fața șocurilor globale sau a amenințărilor care ar putea submina progresele în eliminarea sărăciei.

Pe parcursul celor aproximativ trei decenii ani de parteneriat cu Republica Moldova, relația de colaborare a evoluat în regim continuu pentru a reacționa la provocările economice și sociale ale țării. Angajamentul sporit al Băncii Mondiale în Republica Moldova comportă atât oportunități, cât și provocări. Această instituție financiară pune resurse sporite la dispoziția Republicii Moldova pentru a sprijini obiectivele de dezvoltare, într-un mod care poate fi complementar resurselor din partea altor donatori. Mai mult, acestea își aduc propriile experiențe și lecții relevante de împărtășit în abordarea sărăciei și gestionarea asistenței, avantajele comparative în stabilirea de parteneriate puternice cu țările partenere fiind incontestabile, prin similarități regionale, culturale, lingvistice și istorice. Acești factori pot contribui la îmbogățirea dialogurilor și extinderea abordarea eficacității ajutorului la nivel global, dar și de țară parteneră [8].

Considerăm necesar de a puncta, în ordinea reliefată de idei, că unele studii de caz calitative și evaluări cantitative ale impactului implementării parteneriatelor denotă în mod elocvent prezența unui decalaj în literatura de analiză între teorie și practică. În tentativa de a contribui cât de cât la fortificarea suportului aplicativ al cercetărilor științifice prezentate și diminuarea decalajului, vom pune problema privind depistarea unor impedimente în implementarea cu succes a programelor Băncii Mondiale. Pentru a răspunde la această întrebare, vom încerca, mai întâi, să analizăm care este rolul Băncii Mondiale în Republica Moldova.

Banca Mondială este constant deschisă în angajament de dialog cu politica de dezvoltare a Guvernului Republicii Moldova, oferind opinii și propuneri concepute pe care le poate folosi în măsura în care consideră util și relevant. Acest dialog are loc prin intermediul vizitelor echipelor de sector sau, mai recent din cauza pandemiei Covid 19, doar în formatul virtual. Chiar dacă unii experți [9] consideră, referindu-se la coordonarea politicilor și programelor, că aceasta prezintă mai multe deficiențe, aducând și anumite dovezi, deseori pertinente, deoarece practic nu țin cont de anumite realități, totuși apreciem favorabil mecanismul existent de coordonare a misiunilor prin intermediul unui sistem de comunicare bine fundamentat (scrisori oficiale de anunț a misiunilor). Aceste misiuni sunt în mare parte solicitate de parteneri pentru consolidarea dialogului prin prisma necesității priorităților de sector al programelor cu executivul. Vom insista cu necesitate și asupra unui aspect complementar, dar de importanță deosebită - plusvaloarea memorandumului încheiat cu partenerul de dezvoltare, acesta fiind tratat ca bun semnal de alți potențiali investitori, interesați de anumite sectoare din țara gazdă, crescând, astfel, fluxul de investiții directe sau de portofoliu.

Recomandările Băncii Mondiale se bazează pe prioritățile strategice și pe politicile statului, de exemplu, cele stabilite în Strategia Națională de Dezvoltare Moldova 2020, în calitatea sa de document național de planificare strategică, elaborat de către

Guvern și adoptat de către Parlament prin Legea nr.166 din 11.07.2012 pentru perioada de până în anul 2020 [10]. Referindu-ne succint la circulația sa instituțională, vom sublinia că în corespundere cu prevederile Strategiei, Guvernul, cu suportul Organizației Națiunilor Unite în Republica Moldova, a inițiat procesul de evaluare a implementării acestui document de politici pentru perioada anilor 2012-2015, modificat și aprobat de Parlament în 2014 [11]. Ulterior însă, eforturile au fost axate pe identificarea lecțiilor învățate în urma executării Strategiei, toate în vederea elaborării unei noi strategii naționale de dezvoltare „Moldova 2030”. Proiectul strategiei noi a fost prezentat Parlamentului spre examinare, dar la final fiind retras de Guvern. Considerăm că misiunea Guvernului la moment este elaborarea unui cadru strategic clar, care să fie un punct de sprijin între strategiile care ghidează programele partenerilor de dezvoltare și prioritățile executivului și un program de investiții publice care ar stabili direcția alocărilor de asistență externă sub formă de credite sau granturi.

Dat fiind că Republica Moldova continuă să se confrunte cu provocări mult mai complexe, Banca Mondială este pregătită să ofere sprijinul și soluțiile sustenabile necesare pentru diminuarea sărăciei extreme, stimularea prosperității comune și realizarea oportunităților. Banca promovează utilizarea bunelor practici în pregătirea proiectelor, alegerea tehnologiei, structura organizațională, practicile de achiziții, monitorizare și supraveghere. Aceste acțiuni contribuie la actualizarea și la transferul celor mai bune expertize disponibile într-un flux continuu către Guvernul Republicii Moldova [12]. Vom preciza că angajamentul Băncii Mondiale este ghidat de cadrul de parteneriat cu țara pentru perioada 2018-2021, cu misiunea de a susține tranziția Republicii Moldova spre un model de dezvoltare și creștere durabil și incluziv. Cadrul de parteneriat se bazează pe Strategia Națională de Țară 2020, încorporează lecțiile cheie învățate și rezultatele strategiei de parteneriat, incluzând trei priorități: consolidarea statului de drept și responsabilitatea în instituțiile economice; îmbunătățirea accesului incluziv, eficienței și calității serviciilor publice; îmbunătățirea calității și relevanței educației și formării competențelor relevante pentru locul de muncă [13]. Prioritățile vin să definească și informeze cele trei domenii principale ale cadrului de parteneriat: guvernarea economică, guvernarea serviciilor și dezvoltarea competențelor, fiind completate de schimbările climatice.

Este de subliniat că în perioada incipientă de elaborare a cadrului de parteneriat, în contextul implementării Agendei de asociere cu Uniunea Europeană, s-au produs unele schimbări politice și electorale care au debalansat în diferită măsură sistemul de interese și acțiuni preconizate prin: Uniunea Europeană a suspendat asistența macrofinanciară și suportul bugetar reformei sectorului justiției (debursările asistenței macrofinanciare fiind condiționate de îndeplinirea unor precondiții de caracter politic, dar, vom puncta, și de altă nuanță), a redus din proiecte de finanțare sprijinul financiar din cauza deteriorării caracteristicilor statului de drept și a derapajelor democrației; a suspendat Fondul fiduciar planificat pentru statul economic de drept, alături de bancă. Adoptarea pachetului de amnistie fiscală și capital în anul 2018 a restricționat în continuare sprijinul acordat de partenerii cheie de dezvoltare, inclu-

siv sprijinul bugetar venit din partea Băncii Mondiale [17]. Dat fiind că alegerile parlamentare ordinare au fost fixate pentru luna februarie 2019, au fost necesare încă trei luni pentru a fi format un nou guvern (luând în calcul dificultățile și dualitatea puterii în stat, fenomen politico-instituțional foarte periculos pentru stat și funcționalitatea sa). În urma scrutinului parlamentar, executivul proreformă democratică, format în data de 8 iunie 2019 cu suportul nemijlocit al factorilor externi, a început să restabilească credibilitatea țării pe arena mondială, să dezoligarhizeze sistemul politic, să demonteze statul capturat, să deschidă ușile pentru atragerea asistenței externe și să implementeze reforme democratice, în vederea asigurării modernizării prin implementarea sistemului anglo-saxon de separare și colaborare a puterilor în stat. Executivul a atras în procesul de gestiune conaționali stabiliți peste hotare și reprezentanți ai societății civile, însă acest exercițiu nu întotdeauna s-a soldat cu rezultatele așteptate, situație care nu putea să nu-și lase amprenta asupra percepției și aprecierii activității aranjamentului de conducere, cu predilecție la nivel de Guvern [28, p. 7].

Însă activitatea executivului nu a fost de lungă durată, până la 14 noiembrie 2019, când s-a constituit o nouă coaliție, urmată de altele două, edificate prin anumite reconfigurări în interior, alternând între formalizarea și neformalizarea majorităților parlamentare până în luna august 2021. Activitatea celor trei executive care au urmat a fost substanțial marcată de necesitatea gestiunii și contracarării coronavirusului de tip nou, inclusiv prin situații de urgență. Alegerile prezidențiale din 1/15 noiembrie 2020 și scrutinul parlamentar din data de 11 iulie 2021 sunt estimate că prezintă începutul unei etape noi, așteptările oamenilor fiind foarte mari, și în cazul eșecului, s-ar diminua total încrederea în autoritatea statului și în elitele politice atât de guvernare, cât și de opoziție.

Incontestabil este, în ordinea reliefată de aserțiuni, că pe fundalul derapajelor de la procesul complex și totodată foarte anevoios de dezvoltare democratică, perpetuării sărăciei, subdezvoltării și incertitudinii în societățile postcomuniste, încrederii foarte scăzute în autorități, justiției selective și corupției endemice, mai mulți oameni, localizați în diferite straturi sociale și cu diferite statute sociale, acordă prioritate valorilor de „egalitate”, „ordine” și „securitate”, valori care trebuie să fie asigurate de lideri autoritari. Coordonata valorică a opțiunilor de acest conținut este consolidată de perpetuarea tipului de cultură politică parohial-etatist, iar uneori și de tipul raționalist, aflat în plin proces de diversificare și desconcentrare. Am apelat lapidar la coordonata praxiologică pe motivul că aceasta influențează nemijlocit asupra opțiunilor politice ale electoratului și, implicit, a relațiilor cu partenerii de dezvoltare, dat fiind că dimensiunea dată de asemenea este politizată, pe bilaterală, și se răsfrânge asupra comportamentului actorilor politici.

În Republica Moldova se impune concentrarea eforturilor pentru edificarea unui sistem politic deschis, de caracter democratic, în condițiile căruia societatea controlează puterea, o sursă importantă a acesteia din urmă fiind persoana care dispune de autonomie, drepturi și libertăți. Pluralismul politic ridicat la rang de normă constituțională completează și definește pluralismul instituțional întemeiat pe echi-

librul puterilor și asocierea la standardele protejării drepturilor și libertăților individuale: democrația se exercită în condițiile pluralismului politic, asigurându-se și garantându-se diversitatea opiniilor, bogăția alternativelor sociale și spirituale lărgind diapazonul alegerii politice și posibilitățile definirii căilor optime de dezvoltare.

P. Varzari acreditează supoziția că în contextul noilor provocări ale modernizării politice a societății (birocratică, tehnocratică, oligarhică, instituțională, decizională, politică), care impun ca orice socium să se confrunte cu crize multidimensionale, mari tensiuni și conflicte sociale. Pornind de la necesitatea modernizării politice a statului Republica Moldova, elita politică guvernantă are nevoie de o reînnoire calitativă cu cei mai capabili și mai dinamici reprezentanți ai clasei politice, fiind indispensabil ca în activitatea lor politică ei însuși să întruchipeze principiile democrației contemporane și statului de drept, să răspundă cu promptitudine la cererea socială, altfel societatea se va confrunta în continuare cu multe alte dificultăți aporetice, iar vectorul integraționist european va fi pus în fața întrebării „a fi sau a nu fi”. Modalitatea de reformare a elitei puterii, care rezidă în modernizarea „de sus” a clasei politice, numită și „purificarea” sau primenirea elitei puterii, poate fi fortificată și prin minimalizarea rolului și legitimității elitelor tradiționale și creșterea rolului elitelor modernizatoare prin includerea în politică a persoanelor noi, meritorii, din mediul non-elitei (lideri de opinie cu proiecte individuale, membri activi ai sectorului ONG-ist) care ar fi atașați interesului național al țării, folosind în acest sens diverse mecanisme eficiente de recrutare și selectare [25, p. 82]. I. Ceacâr atribuie un rol important culturii organizaționale, care reprezintă un element definitoriu al activității oricăror instituții, dat fiind că valorile promovate prin intermediul resurselor umane pot să influențeze eficiența și eficacitatea scopului urmărit: cert este că în cadrul autorităților administrației publice cultura organizațională comportă un impact major, deoarece poate influența formularea unei strategii sau împiedica implementarea acesteia [26, p. 304].

Revenind la elucidarea raporturilor dintre Republica Moldova și Banca Mondială, susținem că Grupul Băncii se aștepta la asumarea de către executiv a proiectelor în curs de desfășurare și a canalelor de împrumut convenite, bazându-se pe angajamentul față de reformele structurale ale cadrului de parteneriat de țară. Vom nota că raportul de evaluare a performanței și lecțiilor învățate se concentrează pe evoluțiile cheie ale țării de la emiterea cadrului în iulie 2017 și pe progresul și performanța programului și a portofoliului. Raportul conține ajustări la programul de creditare și analitică susținut de Grupul Băncii Mondiale, oferă sugestii de implementare și actualizează cadrul rezultatelor [14].

Supunând analizei raportul de evaluare a performanței și lecțiilor învățate, putem identifica unele aspecte, printre care:

- renunțarea la programe în domeniile schimbărilor climatice în favoarea programelor de împrumut pentru investiții în infrastructură;
- mediul operațional s-a înrăutățit din cauza absorbției scăzute și a capacităților instituționale reduse, stopând finanțarea externă, inclusiv sprijinul bugetar suplimentar acordat de bancă;

- scăderea performanțelor și întârzierile în implementarea programelor prin deteriorarea mediului de guvernanță și adoptarea de către autorități a unui set de politici care au slăbit intensitatea unor reforme sprijinite de Banca Mondială;
- implementarea programelor a fost distorsionată de un executiv cu autoritate limitată să avanseze agenda de guvernare neterminată și reforma structurală.

Cert este că mediul politic instabil și derapajele antidemocratice au lăsat o misiune dificilă pentru implementarea programelor Băncii Mondiale. Combinând experiența cu angajamentul față de transparență și schimbul deschis de idei, Banca Mondială a ajutat la avansarea cunoștințelor în modernizarea țării. Astfel, proiectarea flexibilă a cadrului de parteneriat a permis Grupului Băncii să se adapteze la schimbarea priorităților guvernării (cu trei guverne într-un singur an) pe agenda de dezvoltare bazată pe Strategia Moldova 2020, planurile de acțiune guvernamentale susținute de revizuirea portofoliului, restructurarea și ajustarea angajamentului său pentru a reflecta realitățile urgente, prioritățile partenerilor, capacitatea de absorbție, necesitatea de împrumut, angajamentul față de reforme și, mai recent, să realoce resursele de urgență către zonele cu mai multă tracțiune și potențial de rezultate, inclusiv răspunsul la coronavirus. Politologul V. Saca [16] este convins că practica democratizării și modernizării sociopolitice din Republica Moldova atestă o eficacitate scăzută a guvernărilor, inclusiv de coaliție, până la moment statul Republica Moldova nu dispune de o birocratie eficientă pentru a pune cu adevărat în aplicare reformele politice și economice. Din cauza incertitudinii politice, implementarea cadrului de parteneriat de țară a demonstrat progrese mixte în toate domeniile. Dacă în perioadele incipiente de implementare a cadrului de parteneriat se simțeau anumite progrese ale angajamentului asumat, mai târziu și-au pus amprenta negativă asupra programului sprijinit de Grupul Băncii schimbările de ordin politic și derapajele de la bunul mers. Datorită întârzierilor în luarea deciziilor, angajamentelor instabile față de reformele sensibile și schimbarea priorităților guvernamentale, proiectele importante și asistența tehnică practic au fost anulate sau nu s-au regăsit în cele trei domenii de interes ale cadrului de parteneriat. La nivelul operațional, notăm, performanța portofoliului cu întârzierile în implementare și constrângerile de capacitate au subminat sau au întârziat progresul în mai multe programe. În această ordine de idei nu ne rămâne decât să conchidem că cele mai mari provocări cu care actualmente continuă să se confrunte Republica Moldova sunt următoarele: un sistem politic fragil, o societate dezmembrată, frânturi în procesul de dezvoltare și modernizare, o productivitate scăzută, vulnerabilitate ridicată față de șocurile climatice și cele externe.

Având în vedere asumțiile menționate, precizăm că raportul de evaluare a performanței și lecțiilor învățate stabilește prioritățile angajamentului Grupului Băncii pentru Republica Moldova în calitate de țară absolventă a Asociației Internaționale de Dezvoltare. Ținem să evidențiem faptul că, activitatea operațională a Asociației este completată de studii analitice care susțin conceperea politicilor de reducere a sărăciei. Asociația consiliază guvernele la capitolele privind modalitățile de extin-

dere a bazei creșterii economice și protejarea săracilor de șocurile economice; coordonează asistența donatorilor pentru a oferi scutire țărilor sărace care nu pot să-și gestioneze într-un mod eficient povara serviciilor datoriei și dispune de un sistem de alocare a subvențiilor bazat pe riscul țărilor de a suferi datorii, conceput pentru a le ajuta să asigure sustenabilitatea datoriei. Absolvirea Republicii Moldova de la Asociația Internațională de Dezvoltare s-a produs în 2020: Grupul Băncii va formula programul și angajamentul în cadrul unui nou parteneriat de țară, luând în considerare impactul pandemiei de coronavirus și prioritizând, în același timp, resursele Băncii Internaționale pentru Reconstrucție și Dezvoltare. Volumele de împrumuturi ale Băncii vor depinde de cererea Republicii Moldova, de performanța globală a țării, de evoluțiile economice și financiare globale, de capacitatea financiară a Băncii, conform prevederilor pachetului de capital privind finanțarea pentru absolvenții recentii ai Asociației Internaționale de Dezvoltare [14]. Ținând cont de faptul că perioada de implementare a cadrului de parteneriat de țară pentru Republica Moldova a expirat, Guvernul trebuie să demareze coordonarea dialogului la nivel național aferent priorităților pentru o nouă strategie de cooperare cu Banca Mondială.

În concluzie subliniem: în baza cercetării efectuate, deducem că decidenții din Republica Moldova nu s-au dovedit a fi eficienți la capitolul privind asistența din partea Băncii Internaționale pentru Reconstrucție și Dezvoltare. Imprevizibilitatea deciziilor politice, lipsa de consecvență și susținere politică în promovarea și implementarea reformelor inițiate, diminuarea sau întreruperea asistenței tehnice din partea guvernului, justiția selectivă și corupția, acești și alți factori au avut consecințe nefaste asupra obiectivelor de dezvoltare propuse de Banca Mondială pe parcursul a trei ani, perioada implementării Cadrului Parteneriat cu Țara. Problema asistenței de dezvoltare oferite de către Banca Mondială rămâne a fi extrem de actuală și de complexă pentru avansarea procesului de modernizare prin dezvoltare și democratizare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Custer S. ș.a. Listening to Leaders: Which Development Partners Do They Prefer and Why?. Williamsburg, 2015. http://docs.aiddata.org/ad4/pdfs/publication_full_2.pdf (vizitat 12.06.2021).
2. Collier P., Dollar D. Aid allocation and poverty reduction, Policy, Research working paper. World Bank Group. Washington, 1999. <http://documents.worldbank.org/curated/en/981471468746710576/Aid-allocation-and-poverty-reduction>. (vizitat 22.06.2021).
3. Cassen R. The effectiveness of Aid: The record and the lessons, 1986. <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/022/0023/001/article-A003-en.xml>. (vizitat 29.06.2021).
4. Moldova's Twitter Revolution. <https://foreignpolicy.com/2009/04/07/moldovas-twitter-revolution/> (vizitat 27.02.2021).
5. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 133-141, 27.04.2018, Hotărâre Nr. 377 cu privire la reglementarea cadrului instituțional și mecanismului de coordonare și management al asistenței externe. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=117564&lang=ro. (vizitat 15.02.2021).
6. Instituția Publică Centrul de Tehnologii Informaționale în Finanțe. <https://ctif.gov.md/ro/despre-ctif>. (vizitat 12.04.2021)
7. Platforma de gestionare a asistenței externe. <http://amp.gov.md/portal/?language=en> (vizitat 23.07.2021)
8. Moldova Policy Notes 2019: Sustaining Stability and Reviving Growth. World Bank. Washington DC. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32183> (vizitat 7.02.2021).

9. Sandu M. Asistența externă. În: Priorități de guvernare 2009. Chișinău, 2009. p. 311-328.
10. Legea nr. 166 din 11.07.2012 pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2020”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 30.11.2012, nr. 245-247, art. 791.
11. Legea nr.166 din 11.07.2012 pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2020”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 03.10.14, nr.293-296, art. 603.
12. World Bank Group. Moldova: Rekindling Economic Dynamism. Country Economic Memorandum. Washington DC, 2019. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32035> (vizitat 12.03.2021).
13. World Bank Group. Moldova Country Partnership Framework for the period 2018-2021. Washington DC, 2018 <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/604221499282920085/moldova-country-partnership-framework-for-the-period-fy18-21>. (vizitat 17.08.2021).
14. World Bank. Moldova Performance and Learning Review of the Country Partnership Framework for 2018-2021. Washington DC, 2021.
15. Lozovanu V. Master thesis: Foreign aid and development: Success or failure in promoting Moldova`s development?. University of Kassel 2014, p. 5, p.14.
16. Saca V. Probleme actuale ale științei politice și parcursul european al Republicii Moldova. Modernizarea sociopolitică și valorificarea procesului democratic. Cazul Republicii Moldova. În: Teoria și practica administrării publice. Chișinău, 2016. p. 125-129.
17. World Bank Moldova, Statement on the Tax Initiatives and Capital Amnesty Package, <https://www.worldbank.org/en/news/statement/2018/07/27/world-bank-moldova-statement-on-the-tax-initiatives-and-capital-amnesty-package> . (vizitat 25.03.2021).
18. Clemens M. ș.a. Counting Chickens when they Hatch: Timing and the Effects of Aid on Growth, The Economic Journal, Vol. 122, 2012, p. 590–617. https://www.researchgate.net/publication/239768090_Counting_Chickens_When_They_Hatch_Timing_and_the_Effects_of_Aid_on_Growth . (vizitat 12.04.2021).
19. Gibson C., Hoffman B., Jablonski R. Did Aid Promote Democracy in Africa? The Role of Technical Assistance in Africa’s Transitions, World Development 2015, vol. 68, p. 323-335.
20. Diallo A., Thuillier D. The success dimensions of international development projects: The perceptions of African project coordinators. International Journal of Project Management, 2004. p.19-31.
21. Knack S., Rahman A. Donor fragmentation and bureaucratic quality in aid recipients, Journal of Development Economics, 2007. vol. 83. p. 176-197.
22. Hotărârea Guvernului nr. 338 din 03.06.2020 cu privire la Oficiul de Gestionare a Programelor de Asistență Externă. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 05.06.2020, nr. 131-14, art. 435
23. Raport privind asistența externă acordată Republicii Moldova în anul 2020. Ministerul Finanțelor. Chișinău, 2021.
24. Juc Victor. Cuvânt înainte. În: Evoluția clasei mijlocii în Republica Moldova: premise socio-economice și politice. Partea a II-a. Chișinău: F. E. P. „Tipografia Centrală”, 2019. p. 5.
25. Varzari Pantelimon. Puterea elitistă și puterea birocratică prin prisma modernizării politice a statului Republica Moldova. În: Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2018, p. 72-86.
26. Ceacăr Irina. Dimensiuni teoretico-practice privind cultura organizațională a administrației publice locale. În: Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2018, p. 287-307.
27. Dumbrăveanu Andrei. Consolidarea clasei mijlocii sub influența reformelor în Republica Moldova: viziunea respondenților și a experților. În: Evoluția clasei mijlocii în Republica Moldova: premise socio-economice și politice. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2018, p. 92-113.
28. Juc Victor. Republica Moldova în contextul necesităților și a oportunităților de modernizare (în loc de Introducere). Partea a II-a. Chișinău F. E. P. „Tipografia Centrală”, 2019. p. 3-12.

**VOLODYMYR ZELENSKY: RESURSELE ȘI LIMITELE POPULARITĂȚII
(STUDIU DE CAZ ÎN BAZA ALEGERILOR PREZIDENȚIALE
DIN UCRAINA, 2019)**

**VOLODYMYR ZELENSKY: RESSOURCES ET LIMITES DE LA POPULARITÉ
(ÉTUDE DE CAS BASÉE SUR LES ÉLECTIONS PRÉSIDENTIELLES
EN UKRAINE, 2019)**

DOI: <https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.02>

CZU: 324(477)

**Aurelia PERU-BALAN, doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

Rezumat

Alegerile prezidențiale din Ucraina au oferit electoratului un nou model de conducere politică. Unii politologi s-au grăbit să-l identifice drept un nou președinte ales al Ucrainei, Volodymyr Zelensky, ca un lider populist model. Liderul partidului creat în contextul alegerilor prezidențiale, „Slujitorul poporului”, a câștigat peste 73% din voturi. Cu toate acestea, în ianuarie 2020, ratingul său a scăzut dramatic la peste 21%. În acest context, ne-am propus să analizăm retorica electorală și postelectorală, motivele epuizării popularității și încrederii în președintele Zelensky.

Principalul factor nu i-a permis președintelui Zelensky să repete performanțele alegerilor prezidențiale și parlamentare din 2019, iar în alegerile locale din 2020 a fost pierderea simpatiei populare, confruntări continue cu liderii opoziției, menținerea situației tensionate din regiunea Donbas, lipsa efectelor inițiativelor de luptă. În absența structurilor locale ale „Slujitorului poporului”, noul guvern carismatic nu și-a dovedit eficacitatea.

Cuvinte-cheie: alegeri prezidențiale, eficacitate, guvern, conducere politică.

Summary

Ukraine's presidential election has given the electorate a new model of political leadership. Some political scientists rushed to identify him as a newly elected president of Ukraine, Volodymyr Zelensky, as a model populist leader. The leader of the party created in the context of the presidential election, the „Servant of the People”, won over 73% of the vote. In January 2020, however, its rating dropped dramatically to over 21%. In this context, we set out to analyze the electoral and post-election rhetoric, the reasons for the depletion of popularity and trust in President Zelensky.

The main factor did not allow President Zelensky to reiterate the performance of the 2019 presidential and parliamentary elections and in the 2020 local elections was the loss of popular sympathy, continued confrontations with opposition leaders, maintaining the tense situation in the Donbas region, the lack of effects of fighting initiatives. In the absence of local structures of the „Servant of the People”, the new charismatic government has not proved its effectiveness.

Key-words: presidential elections, effectiveness, government, political leadership.

Introducere

După destrămarea URSS și declararea independenței și suveranității naționale, în Ucraina au avut loc cinci scrutine prezidențiale. Funcția de „Președinte al Ucrainei” a fost instituită de către Rada Supremă în 24 august 1991. Primele alegeri pentru Președinția Ucrainei, după declararea suveranității, au avut loc pe 1 decembrie

1991. Deținătorul inaugural al noii funcții a devenit Leonid Kravciuk. Și tot Kravciuk a fost primul președinte care a demisionat din funcție, ca urmare a luptei pentru putere între el și prim-ministrul său Leonid Kucima. Vladimir Zelensky este al șaselea Președinte al Ucrainei. El l-a învins pe Petro Poroșenko, în a doua rundă a alegerilor prezidențiale din 21 aprilie, câștigând 73,22% din voturi.

Tabelul 1. demonstrează evoluția și perioada mandatelor celor șase președinți ai Ucrainei.

Tabelul 1. Președinții Ucrainei

Președintele Ucrainei	Perioada	% obținute în scutin
Leonid Kravciuk	1991-1994	61,95%
Leonid Kucima	1994-2005	turul 1 -29,99%, turul 2 - 52, 30%
Victor Iușcenko	2005 -2010	turul II- 39,87%; alegeri repetate - 51, 99%
Petro Poroșenko	2014 -2019	tur I - 54,70%
Volodymyr Zelensky	2019 -	turul II -73,22%

În perioada celui de-al doilea mandat Kucima, s-a produs partajarea Flotei Maritime între Ucraina și Federația Rusă [1]; a fost semnat Tratatul de prietenie, cooperare și parteneriat între Ucraina și Federația Rusă; Tratatul privind frontierele de stat ale Ucrainei (2003). Deși sub președinția lui Leonid Kucima relațiile dintre cele două state s-au consolidat, Ucraina nu a ratat, totuși, ocazia de a stabili relații cu Occidentul. Astfel, la 11 iunie 1998, Președintele Kucima a semnat Strategia de integrare a Ucrainei în UE.

În 2005, cel de-al treilea președinte, Victor Iuscenko (2005 -2010), a învins în condiții neordinare. În turul I, la 31 octombrie 2005, Iușcenko obține 39,87% din sufragii. În turul II - 46,69%, plasându-se pe locul doi după Ianukovici. Fiind, însă, invocate falsificări masive, au demarat puternice proteste în masă, cunoscute ca „revoluția oranj”. Iar la 26 decembrie au loc alegeri repetate pentru turul doi, la care Iușcenko obține 51, 99%. Administrația Iușcenko a fost mai receptivă la influența Occidentului. Iușcenko pledează pentru aderarea Ucrainei la NATO. Relațiile dintre Rusia și Ucraina devin tot mai intensioate, se conturează primele elemente de război informațional.

Învingător în alegerile prezidențiale din 2010 devine Victor Ianukovici (2010-2014). În campania electorală este susținut de *Partidul Regiunilor*. Sub mandatul Ianukovici se schimbă accentele în politica externă a Kievului. În legea promulgată de președinte *Despre bazele politicii interne și externe a Ucrainei* este stipulat refuzul de aderare la NATO. Deși aderarea la UE rămâne o prioritate în politica externă. În 2014, la Summitul de la Vilnius, Ianukovici a refuzat -pe ultima sută de metri să semneze Acordul de Asociere cu UE. Își pierde susținerea elitei politice [2].

Victor Ianukovici susține că Uniunea Europeană a promis Guvernului de la Kiev, după semnarea Acordului de Asociere, asistență în valoare de 610 milioane de euro. Suma ar urma să fie oferită în tranșe, timp de trei ani, dar numai după încheierea unui memorandum cu Fondul Monetar Internațional. Potrivit președintelui ucrainean,

condițiile impuse de FMI erau inacceptabile [3]. Acțiunea acestuia a provocat proteste stradale care s-au soldat cu evenimentele de pe Maidan. **(Un tribunal din Kiev l-a condamnat pe fostul președinte ucrainean Viktor Ianukovici la 13 ani de închisoare pentru „înalță trădare”, la finalul unui proces desfășurat în absența celui acuzat, acesta fiind în continuare în Rusia sub protecția autorităților de la Moscova.)**

În alegerile prezidențiale din 2014, Petro Poroșenko a învins din primul tur de scrutin cu 54% din sufragii. Noul șef de stat a confirmat că își dorește integrarea europeană a țării. Autoritățile din Crimeea au refuzat să recunoască legitimitatea președintelui nou ales. Pe lângă politică, Poroșenko deținea o serie de companii, printre care și fabrica de ciocolată „Roshen”, care i-a adus supranumele de ”regele ciocolatei” [4].

Prerogative prezidențiale. Ucraina este o republică guvernată după un sistem semiprezidențial. Președintele Ucrainei este ales prin vot universal, secret, pentru o perioadă de 5 ani. Președintele are suficiente împuterniciri pentru a fi o figură decisivă în sistemul politic ucrainean. Conform art.106 din Constituție, Președintele Ucrainei poate:

- ✓ să convoace alegeri anticipate la Rada Supremă a Ucrainei în termenele stabilite de Constituție;
- ✓ să înceteze competențele Radei Supreme, dacă ședințele plenare nu pot începe în termen de treizeci de zile de la o sesiune obișnuită;
- ✓ numește prim-ministrul Ucrainei cu acordul Radei Supreme; încetează puterile prim-ministrului Ucrainei și decide cu privire la demisia sa;
- ✓ numește membrii Cabinetului de Miniștri al Ucrainei, șefi ai altor organe executive centrale, precum și șefi ai administrațiilor de stat locale la propunerea prim-ministrului Ucrainei;
- ✓ numește cu acordul Radei Supreme procurorul general al Ucrainei și poate să îl demită din funcție;
- ✓ numește jumătate din membrii Consiliului Băncii Naționale a Ucrainei;
- ✓ numește jumătate din membrii Consiliului Național al Ucrainei la televiziune și radiodifuziune. [5].

Popularitatea și charisma actorilor politici

Competițiile electorale demonstrează posibilitatea unor victorii fulminante ale actorilor politici lansați aproape spontan pe scena politică. Aceștia pot fi persoane care nu au cunoscut ascensiuni și evoluții în cariera politică. Este și cazul charismaticilor, care posedă o putere de seducție și persuasiune electorală greu de contestat. De regulă, charisma, popularitatea și populismul se complimentează în activitatea politică.

Fenomenul imaginii și autorității charismatice a făcut obiectul de studiu al mai multor sociologi și politologi. Edificatoare în acest sens sunt lucrările lui M. Weber, S. Moscovici, A.Dorna, J. Conger, R.Kanungo etc. Văzută de Weber, autoritatea charismatică reprezintă nu atât trăsăturile de caracter ale liderului charismatic, ci o relație între lideri și adepți. Charisma, însă, ar putea să dispară, dacă guvernul său nu oferă prosperitate celor pe care îi domină.

Conger și Kanungo au descris șapte caracteristici-cheie ale liderilor charismatici: (1) încrederea în sine, (2) viziune, (3) articularea viziunii, (4) convingeri puternice, (5) comportament neconvențional, (6) percepuți ca agent al schimbării și (7) sensibilitatea la constrângerile de mediu și de resurse [6].

Însă, nu toți liderii charismatici sunt la fel. Întâlnim, în funcție de rezultate, în istoria și civilizația umană numeroși lideri charismatici pozitivi, dar și negativi, malefici, posedați de așa-numita „charismă întunecată” [7]. Apoi, în funcție de orientare, către sine sau către ceilalți, distingem lideri charismatici personalizați (narcisici, dominatori, posesivi, urmând numai realizarea intereselor personale) și socializați, orientați spre respect și justa apreciere a celorlalți și pe atingerea intereselor generale și a binelui subordonaților (Howell, 1988)[8].

Din perspectiva acțională, liderii charismatici se împart în: *lideri de viziune și lideri de criză*. Este o realitate faptul că liderii charismatici apar, cu deosebire, în situații de criză. O stare generalizată de nemulțumire, confuzie și chiar de disperare facilitează ascensiunea liderilor charismatici.[9]. Literatura științifică, opinează Kenter, înfățișează liderii ca fiind agenți ai schimbării (*change master*), eroi, salvatori sau vizionari [10].

Există însă și fenomenul opus - așa-numitul „*abuzul de charismă*”, consideră Yuckl. Nu întotdeauna leadership-ul charismatic este eficient[11]. Astfel, admirația pentru liderul charismatic reduce sugestiile prețioase din partea adeptilor. Dorința de a fi acceptați de lider inhibă criticile celor care îl urmează. Adorația adeptilor creează iluzia infaibilității liderului. Asumarea totală a succesului conduce la alienarea adeptilor. Dependența de lider inhibă dezvoltarea unor succesori. Eșecul în a „crește” pe viitorii succesori poate determina o posibilă criză de leadership.[12] Nu întâmplător Serge Moscovici (1997) [13] nota: „Charisma este în același timp o grație și un stigmat. Ea conferă celui care posedă semnul unei valori extraordinare, dar și marca unui exces, a unei violențe intolerabil; toate aceste semne sunt în mod simultan atrăgătoare și amenințătoare. Ele protejează, dar și sperie.” Pentru a preîntâmpina „*abuzul de charismă*”, liderul charismatic trebuie orientat spre binele public, așa-numitul „*leadership moral*”. Altfel, el va sfârși într-un personaj orgolios, narcisic, discrețional.

Unii teoreticieni (Linz, Lipset, Eckstein) au stabilit, o anumită relație de condiționare reciprocă între popularitate, legitimitatea politică și eficiență economică sau eficiență în general (capacitatea regimului de a asigura funcțiile esențiale ale guvernării). De multe ori, din păcate, există tendința de a pune un semn de egalitate între popularitate, succes și eficiență.

În plan organizațional și instituțional, nu orice regim care se bucură de popularitate este și eficient, performant economic, politic și cultural. Situația economico-socială din România, Ucraina confirmă elocvent aserțiunile evocate. Emil Cioran în *Schimbarea la față a României*” remarca: „Puterea, popularitatea, succesul și eficiența sunt variabile interdependente; un lider fără popularitate reprezintă un om politic fără putere; deși necesară, cota de popularitate nu se confundă însă cu succesul, îl prefățează și facilitează, este o condiție necesară dar nu și suficientă; sunt lideri cu popularitate, dar lipsiți de succes, cu atât mai puțin eficienți uneori, nevoia de eficiență

prevalează popularității și succesului; succesul și eficiența se învață și apar atunci când liderii asigură implicarea și sentimentul participării maselor la cote foarte înalte; există lideri care-și revendică puterea și succesul, iar alții pe care puterea și succesul îi definesc și legitimează; primii recurg la diverse rețete de comunicare, persuasiune și manipulare pentru a se impune, ceilalți acced la acest statut fără eforturi deosebite, în mod firesc; ascensiunea omului politic, completa E. Cioran, rămâne un mister nedezlegat, el nu trebuie să fie un om complet, ci “un destin înainte de a fi o valoare.” [14].

Totodată, liderii de succes sunt intuitivi, discreți, profunzi, competenți, purtători și creatori de ideologii, cei populari sunt doar zgomotoși, histrioni, raționali, înclinați însă spre facil, superficiali, mimează competența, licitează emoționalul, clamează ideologii și doctrine; liderii populari confiscă spațiul public, sunt potențialii dictatori, ceilalți fac doar istorie; liderul ideal trebuie să fie deopotrivă popular și eficient, preocupat mai mult de proiect decât de conconstrucția impresionistă (imaginea personală cu impact electoral) [15].

Comportamentul de *star-system* și stilul de prezentare devin criterii de legitimare mai importante decât valorile politice reprezentate, susținute și transmise (politologii americani vorbesc de o democrație amenințată cu criza de populism, spectaculozitatea politicului și nihilismul unui electorat dezgustat de politică; astfel că cetățenii nu mai pot “distinge între un politician și un star pop”. Deci, nu alegem o personalitate politică reală, ci optăm pentru niște imagini confecționate și oferite de echipele de campanie ale partidelor și candidaților lor aflați în competiție; mediatizarea, indiferent de ipostază, constituie o importantă resursă de vizibilitate benefică (chiar și diferitele forme de contestare a ofertei sale reprezintă o altă resursă de vizibilitate)[16].

Context electoral -2019

După Federația Rusă, Ucraina este a doua cea mai mare țară post-sovietică după numărul populației. Peste 34 de milioane de cetățeni ucraineni au fost eligibili să voteze la alegerile din 31 martie. Totuși, câteva milioane au fost împiedicați să participe din cauza conflictului armat ce se desfășoară în regiunea estică, Donbas. Ucraina a intrat în febra electorală fiind implicată în complexe jocuri geopolitice. Relațiile tensionate cu administrația Kremlinului au determinat în mare parte conținutul și contextul scrutinului prezidențial din primăvara 2019. Fondalul electoral a fost determinat atât de EuroMaidanul care a exacerbât declinul economic al țării cât și de anexarea Peninsulei Crimeea de către Rusia și, desigur, de situația din Donbas. Aproximativ 13.000 de persoane au fost ucise în conflict, potrivit estimărilor Națiunilor Unite. Conflictul a jucat un rol important în înrăutățirea relațiilor dintre Rusia și Occident.

Potrivit unei cercetări efectuate în luna ianuarie 2019 de către Institutul de Cercetări Sociologice ”Oleksandr Yaremenko”, cetățenii ucraineni au apreciat ca fiind importante următoarele subiecte pentru scrutinul prezidențial - identificarea unor soluții pentru două categorii mari de probleme:

- conflictul din Estul țării;
- situația social-economică.

Scrutinul prezidențial s-a desfășurat la 31 martie 2019. Deoarece niciunul dintre candidați nu a întrunit numărul necesar de voturi pentru a învinge în primul tur, la 21 aprilie a avut loc turul doi. În urma primului tur de scrutin actorul Volodimir Zelensky, în vârstă de 41 de ani, lipsit de experiență politică, a obținut 30,24% din voturi. Președintele în exercițiu Petro Poroșenko a fost susținut de 15,95% dintre cetățeni [17].

Cu cel puțin jumătate de an până la demararea scrutinului, președintele Petro Poroșenko era cea mai importantă persoană din politica ucraineană, având partidul său - „*Blocul Petro Poroșenko*”, care forma guvernul împreună cu „*Frontul Popular*”, partidul fostului prim-ministru Arseniy Iașeniuk, și care nu este decât o extensie a puterii sale. Sloganul său principal a fost: „*Armata, Credința, Limba*”. Poroșenko a portretizat campania electorală ca fiind o alegere între el sau Putin, înfățișând oponentii săi ca marionete ale Moscovei și impunând o agendă naționalistă. Astfel, ratingul său a crescut în sondaje după ce a fost recunoscută independența Bisericii Ortodoxe Ucrainene de către Patriarhatul Ecumenic al Constantinopolului. Aportul președintelui la obținerea Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Ucrainene fiind decisiv. Unii sociologi au estimat această implicație ca pe o strategie electorală. Potrivit sociologului ucrainean Volodimir Ișcenko, Poroșenko a început să promoveze tema Autocefaliei Bisericii încă în 2017, argumentând că „Biserica Ortodoxă Ucraineană a fost un „agent al Moscovei” în Ucraina”[18].

În platforma sa electorală, Poroșenko își propune ca obiectiv major ca până în 2023 Ucraina să depună cerere de aderare la UE. În ceea ce privește situația social-economică, promite că va continua lupta împotriva corupției și în cel de al doilea mandat. O altă prioritate a programului electoral a constituit-o diminuarea sărăciei ca fenomen în Ucraina.

Alături de alte două state din fostul spațiu sovietic - Republica Moldova și Georgia, Poroșenko a semnat, la 27 iunie 2014, Acordul de Asociere a Ucrainei cu UE, folosind pixul de la Summitul de la Vilnius, unde Ucraina trebuia să semneze Acordul de Asociere. Asta pentru a demonstra că „istoria nu poate fi schimbată”[19]. Poroșenko a avut distinct o retorică antirusescă și ca un campion al identității naționale ucrainene. După anexarea Crimeii, Președintele Petro Poroșenko a acuzat constant Rusia și a cerut statelor occidentale să extindă sancțiunile economice împotriva Rusiei.

Charismaticul Zelensky, învingătorul alegerilor prezidențiale din Ucraina

Formațiunea politică care l-a lansat pe actorul Zelensky în competiția prezidențială a fost partidul „*Servitorul poporului*”, înregistrat oficial la 31 martie 2018. Denumirea fiind similară cu cea a serialului în care Zelensky a interpretat rolul central de președinte. Staff- ul „*Servitorului poporului*” și-a propus să transpună imaginea actorului-președinte într-o imagine a candidatului-președinte. Publicul-țintă (și simpatizanții) al lui Volodymyr Zelensky a fost constituit din trei grupuri de alegători: fanii emisiunii sale de televiziune, o comedie foarte populară despre politica ucraineană; cei dezamăgiți și obosiți de oligarhia ucraineană, care au dorit fețe proaspete în politică; cei care care-l percep ca fiind mai puțin naționalist decât ceilalți candidați.

Zelensky, născut în orașul ucrainean central Kryvyi Rih (Krivoi Rog) este vorbitor de limbă rusă și a atras o mulțime de susținători din partea cetățenilor vorbitori de limbă rusă. Zelensky s-a poziționat ca o reflectare obiectivă a ceea ce se întâmplă în societatea ucraineană. Oamenii detestă oligarhii și sunt bucuroși să voteze pentru orice persoană proaspătă recunoscută care nu este implicată în corupție gravă. Opțiunea "Zelensky" a fost, mai degrabă, un vot de protest împotriva elitei politice ucrainene.

Mulți s-au grăbit să-l catalogheze ca pe un gen de politician populist, nu lipsit de charisma proprie unui star de televiziune. Zelensky a jucat într-o serie de proiecte muzicale și filme de televiziune. Cel mai memorabil – filmul „Servitorul poporului” [20]. Raportat la clișeele teoretice ale charismaticilor, Zelensky s-a pliat pe modelul star-sistemului, poziționându-se ca un lider de criză sau ca un agent ai schimbării (*change master*).

Ce este populismul? Populismul, consideră George Jigău, e o strategie politică cu un lider populist care se adresează celor care se simt excluși și pot fi mobilizați, care menține un contact direct cu alegătorii nemediat de organizații sociale sau politice, iar dacă conduce un nou partid, îl folosește doar ca pe vehicul electoral, cu un grad scăzut de instituționalizare [21]. Populismul e, la rândul său, un concept echivoc, fiind una din dilemele științei politice actuale. Populismul apare atunci când „poporul” devine o țintă a discursului politic, un instrument de obținere și menținere a puterii [22]. Populiștii se exprimă în numele suferinței populare. Apelul la popor este constanta discursului populist. Liderul populist o utilizează fie ca pe o cerere de delegitimare a puterii cu scopul de propune o putere nouă, fie ca mijloc de legitimare a unei părți a eșcherului politic pentru a propulsa o alternativă guvernamentală. În discursul populist criza este consecința corupției elitelor aflate la putere [23].

Privit prin această prismă, Zelensky ar putea fi catalogat ca un lider politic populist. Retorica anti-oligarhică a fost principala armă de persuasiune și seducere a alegătorilor. Deși ucrainenii au votat masiv pentru actorul de comedie Zelensky, voind să elimine influența oligarhiei din politica, pe durata campaniei, presa a semnalat legătura acestuia cu Igor Kolomoisky, unul dintre cei mai bogați oligarhi ai Ucrainei și opozant al contracandidatului său, Poroshenko. Iar spectacolul lui Zelensky era difuzat pe unul din cele opt posturi de televiziune ale lui Kolomoisky. Prin urmare, e dificil de spus cât de independent a fost Zelensky, susține sociologul ucrainean Volodymyr Ișcenko: „Nu-l voi numi o păpușă, dar există cu siguranță conexiuni cu clasa conducătoare” [24].

Popularitatea mare a lui Zelensky, candidatul anti-elită, pe care unii experți l-au apreciat ca o versiune reînnoită a lui Donald Trump (de la 8% în toamna anului 2018 până la 25% în luna februarie 2019), a demonstrat că alegătorul ucrainean nu este de acord cu modul în care sunt gestionate afacerile statului, că dorește o schimbare profundă. Deși în platforma sa electorală Zelensky vine mai degrabă cu propunerea de a vota împotriva tuturor decât pentru propria viziune. Candidatul se referă doar la modul în care fiecare cetățean ar trebui să se implice în politică: guvernarea țării de către toți. Fiecare, în funcție de aptitudini, ar trebui să se implice într-o echipă formată adhoc. Zelensky propune mai degrabă o viziune de conjunctură, decât una bine gândită [25].

Impactul războiului hibrid în mesajele electorale

Alegerile prezidențiale ucrainene din 2019 au avut loc în contextul unei agresiuni convenționale și hibride din partea Rusiei. Kremlinul a folosit de mult timp Ucraina ca teren de încercare pentru operațiunile sale hibride și de dezinformare, rafinându-și tehnicile care mai târziu urmau să fie aplicate în Europa și Statele Unite. Aceste tehnologii au fost eficient utilizate în contextul evenimentelor din martie 2014, în Crimeea. Prin urmare, campania de dezinformare dinaintea votului ucrainean a fost o prelungire a războiului hibrid împotriva suveranității Ucrainei. Din cele peste 5.000 de cazuri de dezinformare înregistrate în baza de date de la *EUvsDisinfo* din 2015 încoace, aproape jumătate au avut ca țintă Ucraina. Majoritatea acestor cazuri corespund unor teme consacrate care denigrează statalitatea Ucrainei („Ucraina nu e un stat real, și se va dezintegra”); rezultatele ei („Ucrainenii sunt atât de înfometaji, încât fură pâine de la porumbei”); democrația ei („Ucraina e guvernată de un regim fascist”); relațiile ei cu comunitatea internațională (“Ucraina e abandonată, Occidentul e obosit de Ucraina”); și care alimentează antagonismul împotriva Ucrainei (“Ucraina e rusofobă”, violează acordurile de la Minsk” și pune la cale provocări împotriva Rusiei). Aceste teme de dezinformare au persistat în Media pro-Kremlin și în perioada electorală, având ca scop influențarea procesului de votare, a rezultatelor și scopului alegerilor în sine. Dezinformarea pro-Kremlin a folosit negarea statalității și suveranității ucrainene pentru a submina protestele de pe Maidan, și pentru a justifica anexarea Crimeei și agresiunea militară în estul Ucrainei. Aceste mesaje au fost recalibrate în contextul alegerilor, pentru a răspândi mitul că rezultatul votului popular va fi decis în afara granițelor Ucrainei [26]. Cele mai promovate teme ale propagandei Kremlinului: competiția electorală este o imitare; autocefalia Bisericii ucrainene și incidentul din Strâmtoarea Kerch, la Marea Azov, au fost trucuri pre-electorale, pentru ieșirea din anemie politică a lui Poroșenko; aproape un sfert din populația Ucrainei a părăsit țara din cauza cursului său pro NATO, nu există libertate de expresie, și că, Europei nu-i mai pasă de Ucraina.

Dezinformarea, ridiculizarea și limbajul depreciativ au fost folosite pentru a denigra și pentru a diminua importanța alegerilor ucrainene. Drept răspuns, societatea civilă ucraineană a format o linie de apărare în războiul informațional platforme neguvernamentale: *EuroMaidan Press*, *Ukraine Crisis Media Centre*, *StopFake* pentru informații corecte și de încredere despre evoluțiile din Ucraina [27].

Printre elementele inedite ale campaniei prezidențiale vom remarca și dezbaterile prezidențiale, care, în premieră, s-au desfășurat pe stadionul *Olimpiiskii*. A fost o inițiativă din partea candidatului Zelensky, la care a răspuns afirmativ Poroșenko. În confruntarea retorică de pe Stadionul Olimpic din Kiev din 19 aprilie, cu două zile înainte de scrutin, Zelensky s-a prezentat drept „un om simplu care a venit să distrugă sistemul”, „servitorul poporului”; în vreme ce Poroșenko s-a prezentat drept singurul care ar putea opri agresiunea rusă. În cadrul acestor dezbateri, Petro Poroșenko i-a reproșat lui Vladimir Zelensky că în loc să se întâlnească cu cetățenii, să vină la dezbateri pentru a-și prezenta programul electoral și de a convinge oamenii că reformele

sale sunt mai bune, acesta călătorește prin Europa, având și pentru ziua de 19 aprilie o întâlnire la Berlin, dând de înțeles miza contracandidatului pe sprijinul din exterior.

V. Zelensky a câștigat alegerile, în turul doi, cu un scor nemaivăzut – 13,5 milioane de voturi – practic, în toate regiunile, mai puțin în regiunea Lviv, care l-a preferat pe oponentul său.[28.] Zelensky a promis că va continua să urmărească aderarea la Uniunea Europeană și NATO ca obiective pe termen lung ale Ucrainei.

Tablul 2. Alegeri prezidențiale, 2019

Alegeri prezidențiale	Candidatul	Rezultatele primului tur			Rezultatele turului doi		
		Voturi	%Voturi	Rezultat	Voturi	%Voturi	Rezultat
2019	Volodymyr Zelensky	5,714,034	30.24%	1	13,541,528	73.22%	învingător

Discursul inaugural al președintelui Zelensky: anti-establishment

În discursul său de inaugurare, Volodimir Zelensky a venit cu mesaje extrem de dure atât în adresa Guvernului, cât și a Parlamentului. Nou-alesul președinte a anunțat că e decis să dizolve Rada Supremă. Acestea au fost, de fapt, declarații așteptate de către electoratul său. Specific pentru retorica electorală, Zelensky tratează nu doar victoria electorală, dar și puterea sa politică ca pe un act colectiv, făcându-i astfel responsabili de succesele și, eventual, insuccesele guvernării pe toți, nu doar pe reprezentanții instituțiilor puterii. Este paradigma retorică de „naționalizare” a puterii prezidențiale, poporul fiind suveranul.

„Este victoria noastră. Fiecare din noi a pus astăzi mâna pe Constituție și a depus jurământul. Fiecare dintre noi poartă responsabilitate pentru Ucraina. Noi am ales calea spre Europa, dar Europa nu e undeva acolo. Europa e aici. Atunci când ea va fi aici, ea va fi în Ucraina. Mă adresez către toți ucrainenii de pe planetă. Noi avem nevoie de voi. Sunteți obligați să veniți nu în Ucraina, ci acasă. Nu avem nevoie de suvenire. Aduceți-ne cunoștințele voastre, experiențele voastre”, a declarat Zelensky în debutul discursului său.

Șeful statului a venit cu un mesaj dur în adresa guvernului, cerându-le miniștrilor să demisioneze și „să cedeze locul generațiilor viitoare”: *„Guvernul nu ne soluționează problemele. El însuși este problema noastră. ... Voi puteți lua, cel puțin, o foaie și lăsa locul pentru cei ce gândesc.”*

Astfel, acesta a demonstrat că în Ucraina începe un nou stil de guvernare, unul lipsit de aroganță: *„Alegerea mea demonstrează că cetățenii au obosit de politicieni îngâmfați. La putere trebuie să vină oameni care vor sluji oamenilor. Eu tare vreau ca în cabinetele voastre să nu fie portrete cu mine. Președintele nu e o icoană. Afișați acolo portretele copiilor voștri și la fiecare decizie gândiți-vă la ei.”*

În primul său discurs în calitate de președinte, Zelensky a punctat primele obiective: adoptarea legii despre anularea imunității deputaților, demisia procurorului general, dizolvarea Radei Supreme și organizarea alegerilor parlamentare anticipate.

Este de remarcat jocul de cuvinte „să râdă” – „să nu plângă”, pe care îl folosește Zelensky pentru a-și argumenta într-un mod plauzibil trecerea de la cariera sa de actor de comedie la cea de politician și șef al statului:

„Drag popor, de-a lungul activității mele eu am încercat să-i fac pe ucrainenii să râdă. Eu așa am simțit. Nu era doar jobul meu, era misiunea mea. În următorii cinci ani voi face tot posibilul ca ucrainenii să nu plângă”.

În discursul său de inaugurare, Președintele Ucrainei a mai menționat că prima problemă care trebuie soluționată este încetarea conflictului din Donbas:

„ Pentru ca eroii noștri să nu moară, sunt gata la orice. Sunt gata să-mi pierd și postul în schimbul păcii, dar fără să pierdem din teritoriul nostru. Nu noi am început acest război, dar noi trebuie să-l oprim și noi suntem gata la un dialog. Iar acest dialog trebuie început cu eliberarea tuturor prizonierilor ucraineni. Și Crimeea, și Donbas e pământ ucrainean.” [29].

Pentru că el este un om nou în politică, paradigma comunicațională este anti-establishment, împotriva birocrăției, împotriva vechii clase politice și arogante. Armand Goșu, analist român, opinează, că „acesta e un discurs pentru istorie, de o mare încărcătură, care anunță o continuare la cote foarte înalte a unui nou tip de politică. Un nou tip de populism, care ar putea să fie îmbrățișat și de alți lideri din fostele republici sovietice cu niște rezultate fabuloase. ...Zelensky vrea să termine cu vechea împărțire a ucrainenilor în ucrainenii pro-ruși și ucrainenii pro-europeni. El vine și spune: „Construim o națiune europeană pro-ucraineană, în primul și în primul rând.” [30].

Zelensky – „postelectoral”

După cum a promis în campania prezidențială, parlamentarii ucraineni au votat - cu 373 de voturi din totalul celor 450 din Rada Supremă - **în favoarea ridicării imunității parlamentare în fața justiției. Anterior**, imunitatea parlamentarilor putea fi ridicată doar printr-un vot în parlament asupra fiecărui caz individual.

„Formula Steinmeier” – o provocare pentru Zelensky?

Reglementarea conflictului din Donbas devine una din sarcinile prioritare ale Președintelui Zelensky. În timpul unei vizite de lucru în Georgia, Președintele Germaniei, Frank- Walter Steinmeier, a declarat că „formula Steinmeier” este o încercare de a face din „pașii mari” în reglementarea conflictului din Donbas, prevăzuți de înțelegerile de la Minsk, într-o serie de „pași mici”[31].

Documentul care conține așa-numita „formulă Steinmeier” pentru soluționarea conflictului din Donbas a fost semnat pe 1 octombrie, la Minsk, de către reprezentanții trimiși de Kiev, Moscova, republicile separatiste și OSCE. Potrivit acestui document, Ucraina trebuie să adopte o lege specială, conform căreia pe teritoriile ocupate din regiunile Donețk și Luhansk trebuie să fie organizate alegeri locale, monitorizate de reprezentanți ai OSCE și ai ODIHR. În ziua alegerilor (la ora locală 20:00), în Ucraina ar urma să intre în vigoare o lege provizorie care acordă Donbasului un statut special.

Sintagma „formula Steinmeier” a intrat în uzul negocierilor privind soarta Donbasului în anul 2016. Echipa lui Zelensky a acceptat semnarea acestui document, iar Rusia a prezentat acest pas ca o condiție pentru organizarea unei reuniuni în formatul normand.

Decizia echipei Zelensky de a accepta „formula Steinmeier” a generat proteste la Kiev și în alte orașe ucrainene, forțele naționaliste, veteranii conflictului din Donbas (est) și membri ai unor organizații paramilitare, considerând soluția că o capitulare a țării în fața Rusiei. Zelensky, într-un mesaj video publicat pe Facebook a fost nevoit să declare că „nu va avea loc nicio capitulare, nicio trădare a intereselor naționale” [32]. Acesta va fi, totuși, un examen serios pentru Președintele Zelensky și-i va lăsa amprenta pe calitatea mandatului său.

Un nou model de comunicare prezidențială

În calitatea sa de președinte, Zelensky a inițiat o nouă formă de comunicare prezidențială cu implicațiile televiziunii și a internetului – așa-numitul „maraton”. În ziua de 10 octombrie 2019, Zelensky a susținut, în premieră, un „maraton al presei”, la care au participat circa 300 de jurnaliști. Reprezentanții mass-media au pus întrebări șefului statului în grupuri de câte 7-10 persoane. Grupurile s-au schimbat reciproc la fiecare jumătate de oră. Discuțiile șefului statului cu jurnaliștii au durat 14 ore și au fost transmise online pe Facebook. Conferința de presă a început la ora 10:00 dimineața și s-a încheiat după miezul nopții, timp în care Zelensky a răspuns la toate întrebările presei [33].

Parlamentare, iulie 2019

Alegerile parlamentare anticipate s-au desfășurat trei luni mai târziu după prezidențiale. Zelensky și-a reconfirmat mandatul său – partidul „Servitorul poporului” a obținut majoritatea în Rada Supremă. Susținerea fără de precedent în alegerile parlamentare din 21 iulie 2019, i-a oferit președintelui *carte blanche* pentru desfășurarea reformelor, restartarea sistemului politic, reluarea dialogului cu Rusia pe subiectul Donbasului, curățarea elitei politice.

După alegerile parlamentare din 2019, pragul electoral fiind de 5% pentru a intra în Rada Supremă a Ucrainei, Partidul Servitorul Poporului (partidul Președintelui Zelensky, lider Dmitri Razumkov) obține 43,16% dintre voturi, Partidul „Platforma de Opoziție - Pentru Viață” (co-lideri Iury Boiko și Victor Rabinovici) - 13,05%, Mișcarea politică „Batkivshchyna” (condusă de Iulia Timoshenko) - 8,18%, iar formațiunea contracandidatului său - Partidul Solidaritatea Europeană (fostul Bloc Petro Poroșenko, condus de fostul președinte) - 8,10%. Grație popularității sale, Zelensky a reușit să-și promoveze rapid și cu succes tânărul partid, fără de infrastructuri în teritoriu, partidul care iată l-a și adus la putere. În felul aceste am putea considera că alegerile parlamentare au fost de facto a treia rundă a alegerilor prezidențiale și s-au desfășurat după paradigma marketingului – „victoria brandului”. Zelensky a primit controlul total asupra parlamentului. Este o premieră pentru Ucraina ca un

partid politic să dețină, mai cu seamă după redistribuiri, o majoritate de circa 254 candidați din cei 450 de parlamentari cât are Rada Supremă (mai exact 424 de fotolii parlamentare fără reprezentanți din Crimeea).

Tabelul 3. Poziționarea partidului ”Servitorul poporului” în alegerile parlamentare anticipate , 2019

Alegeri parlamentare	Voturi	% sufragii	Poziționare	Mandate în Rada Supremă	Guvernare	Lider
<u>2019</u>	6,287,798	43.18%	1loc	254 / 450	Majoritate	<u>Dmytro Razumko</u>

În alegerile locale, V. Zelensky nu a reușit, să reitereze acest scor. De ce?

- **Alegeri locale, 25 octombrie 2020**

Alegerile locale au fost un test pentru Volodymyr Zelensky, ales triumfal la președinție în aprilie 2019. La un an de la alegerile parlamentare, Președintele ucrainean a suferit înfrângere la alegerile locale, partidul său fiind devansat de adversari în majoritatea orașelor mari. Partidul său, „Servitorul poporului”, s-a clasat pe primul loc la consiliile municipale doar în două mari orașe din centru, iar în alte șapte figurează cel mai frecvent pe poziția a treia. În cadrul consiliului local al orașului Kiev, partidul lui Zelenski a obținut puțin peste 10% din voturi.

De remarcat și prezența scăzută la vot - circa 36%, față de 47% la precedentele alegeri locale din 2015. „Servitorul poporului” a eșuat în intenția de a deveni principalul partid de centru politic în Ucraina. Prezență joasă la urne a afectat în principal ratingul partidului pro-prezidențial. Totuși, Zelensky a încercat să motiveze prezența la vot a simpatizanților săi prin desfășurarea concomitent cu alegerile locale și a unui așa-zis referendum-consultativ, fără impact juridic. Șeful statului promisese încă în campania prezidențială ca va apela în probleme stringente la instrumentarea democrației directe, adică la institutul referendumului. Întrebările au purtat un caracter populist, cum ar fi: reducerea numărului de deputați, înăsprirea pedepsei pentru acte de corupție (detenția pe viață), legalizarea marihuanei în scopuri medicinale etc. Datorită acestui fapt, Zelensky a reușit să impună propria agendă publică în campania electorală și să confirme astfel măiestria improvizației politice. Conform sondajelor, însă, simpatizanții opoziției au boicotat referendumul. Sociologul ucrainean Fesenko consideră că un motiv al rezultatului modest obținut de partidul prezidențial l-a constituit absentismul tineretului la urnele de vot. Electoratul cu vârsta de până la 40 de ani reprezintă peste 60% din electoratul lui Zelensky. Sondajele arată că doar o treime din aceștia au participat la vot în alegerile locale. Un alt motiv, în opinia expertului Gaidan, ar fi determinat de faptul că timp de un an și jumătate de la victorie, Zelensky nu a reușit să implementeze reformele radicale pe care le promitea în campanie și pentru care i-a fost acordat votul de încredere în prezidențialele din 2019 [34].

Sondajele din iunie arătau deja că Zelensky a pierdut principala sursă a autorității – *simpatia poporului*. Pentru prima dată, antiratingul a surclasa procentul de susținători. După primele luni de mandat, ratingul președintelui începe să scadă. În iunie 2020, după un an de la obținerea mandatului de președinte, sondajele realizate de trei case de sondaje din Ucraina – Institutul Internațional de Sociologie din Kiev /IISK/, Centrul Razumkov și Agenția „Reiting” arătau că nivelul de încredere pentru Zelensky a scăzut dramatic. Potrivit IISK, raportul dintre susținători și decepționați era de constituie 38% versus 45%; Centrul Razumkov arăta – 41% versus 51%; Agenția „Reiting” – 36% versus 52%.[35] În iunie 2019, potrivit grupului sociologic „Reiting”, pentru Partidul pro-prezidențial „Servitorul poporului” erau dispuși să voteze 49,5% dintre alegători [36].

Astfel, în 5 luni, conform Institutului Internațional de Sociologie din Kiev, Zelensky a pierdut 10% din susținătorii săi. În septembrie 2020, ratingul președintelui Zelensky era de 22,2%, comparativ cu peste 73% în primăvara 2019. Conform unui sondaj realizat de grupul „Reiting”, în septembrie 2020, ratingul lui Zelensky constituia 29%, a contracandidatului său, Poroșenko – 14%.[37].

Ratingul președintelui Ucrainei continuă să scadă și în 2021. Astfel, „dacă duminica viitoare ar avea loc alegerile prezidențiale”, doar 19,8% din cei deciziși și-ar da votul pentru Volodymyr Zelensky. Pe locul doi s-ar clasa contracandidatul său din prezidențiale, Petro Poroșenko, cu 15,7%, la o distanță de doar 4 puncte [38]. Totodată, în septembrie, opțiunile de vot pentru principalele partide politice arătau astfel: „Platforma de opoziție prorusă– Pentru viață” (Boiko, Medvedciuk, Rabinovivi) – 23,1%; „Servitorul poporului” – 20,9%; „Solidaritatea europeană” (Poroșenko) – 14,1%; „Батьківщина” (Timoșenko) – 9,8%;[39]. Unul din motivele căderii în sondaje este decepția electoratului, urmare a unor așteptări exagerat de mari. Situația din Donbas rămâne incertă în continuare. Promisiunea despre pace în regiune rămâne nerealizată. Eliberarea prizonierilor în 2019 rămâne a fi cea mai mare realizare a președintelui. Miza pe echipa tânără de reformatori a eșuat. Președintele nu a reușit să ofere o nouă concepție puterii sale politice, a dispărut sindromul noutății în actul de guvernare. A pierdut inițiativele, ceea ce a dus la perceperea lui Zelensky ca un președinte slab. Speranța că personalitățile pot deveni mai importante decât consolidarea instituțiilor nu s-a îndreptățit. Partidul prezidențial, după victoria din 2019, așa și nu a izbutit să creeze structuri locale, lucru vădit în scrutinul din 2020. Noua guvernare charismatică nu și-a demonstrat eficiența.

Totodată, există și factori obiectivi, cum ar fi: impactul crizei pandemice, care a afectat businessul mic și mijlociu - baza fundamentală a electoratului lui Zelensky; scăderea PIB, care în mai 2020 constituia deja 5,9%.

Prin urmare, în ianuarie 2021, ratingul președintelui a scăzut de trei ori, ajungând la 22,1%, comparativ cu 27% în decembrie 2020. Apar fisuri și în sânul fracțiunii monomajoritare a partidului „Servitorul poporului”. Totuși, chiar dacă ratingul scade, președintele Ucrainei își menține prima poziție în sondaje. Ceea ce înseamnă că mai există rezerve pentru gestionarea crizei de imagine a președintelui. Pe de altă

parte, decepția față de Zelensky ar putea favoriza apariția unor noi actori politici. S-ar putea produce un rebranding, la nivel de leadership, atât în tabăra pro-occidentală, cât și în cea pro-rusă.

Zelensky utilizează încă o sursă de autoritate și imagologie - lupta cu propaganda rusă în condițiile războiului informațional. Astfel, în 3 februarie 2021, urmare a deciziei Consiliului de Securitate, șeful statului semnează un decret prin care sistează activitatea a trei posturi de televiziune - ZIK, NewsOne și 112 - considerate portavoce a partidului pro-rus „Platforma Opoziție pentru Viață”. Interdicția prevede retragerea licențelor de emisie pentru o perioadă de cinci ani. Zelensky justifică măsura, susținând că respectivele posturi sunt o amenințare pentru securitatea națională. „Ucraina susține cu vehemență libertatea de exprimare. Nu propaganda care este finanțată de țara-agresor, care subminează Ucraina în calea sa de integrare europeană și euro-atlantică” - a scris Zelensky pe pagina sa de Twitter.[40].

Prin această decizie Zelensky a demonstrat, totuși, „puterea puterii”. Chiar dacă opoziția amenință, în context, cu procedura de impeachment.

Scade popularitatea politicianilor la nivel global

Un studiu recent al Gallup International Association /GIA/, care publică anual rezultatele studiului privind popularitatea la nivel mondial a celor mai puternici șefi de state și de guverne, demonstrează, că popularitatea liderilor politici, în general, se află în cădere liberă. Sociologul Kancho Stoychev remarcă faptul că pentru prima oară se observă o scădere a popularității tuturor politicianilor majori ai lumii. „Nu este vorba doar de cunoscuta prăpastie dintre elite și mase, dintre liderii politici și alegători. Se pare că există motive mai profunde. Lumea în care trăim se află într-o fază de transformare. Este acest trend cauzat de o pierdere fundamentală de încredere în politică. Desigur că problemele naționale se reflectă în imaginea fiecărui lider în parte, dar problema principală este incapacitatea liderilor mondiali de a rezolva provocările cu care se confruntă azi lumea. Ordinea mondială stabilită la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial dă semne de instabilitate.”[41].

Un sondaj sociologic realizat de Centrul Razumkov (Socis) în perioada 8-12 aprilie 2021 arată că peste 40% din cetățenii ucraineni îl consideră pe Zelensky „decepția anului”. La întrebarea: „Cum ați aprecia echipa de la guvernare a Președintelui Zelensky?”, 57,1% dintre respondenți au ales răspunsul „neprofesională, diletantă”; 16,3% din respondenți o consideră populistă și 12,1% - profesionistă. Totodată, 70% consideră că țara se mișcă într-o direcție greșită, 22% apreciază pozitiv [42].

Concluzii

Volodymyr Zelensky denotă decepția electoratului față de elitele politice „osificate”, arogante, birocratizate. Electoratul i-a adus, după două scrutinuri, în premieră pentru un președinte ucrainean, puterea politică deplină și incontestabilă la nivel național, în ciuda polarizărilor profunde care au măcinat în ultimii ani coeziunea societății ucrainiene. Mesajele-cheie de campanie au fost construite pe baza promi-

siunilor de eradicare a corupției și încetare a războiului cu separatiștii proruși din estul țării. Victoria lui Zelensky reprezintă deschiderea publicurilor electorale către un nou model de leadership – oamenii non-politici ajunși în politică. Victoria „servitorului poporului” mai este și cea a unui om care marchează o schimbare de generații în politică. Până acum, practic toți politicienii ucraineni fuseseră formați în anii comunismului. Zelensky a profitat de resentimentul anti-sistem al populației, pe fondul războiului din ultimii cinci ani și al corupției la nivel înalt.

Totuși, resursele populismului par a fi limitate. Ratingului președintelui ales cu 73% din sufragii a coborât sub 20% în decurs de un an și jumătate. Ceea ce conduce spre ideea că în Ucraina continuă să existe mai multe centre de putere, care își dispută în continuare întâietatea și își (re)negociază permanent legitimitatea. Controlul puterii, după cum o demonstrează realitatea politică din Ucraina, nu poate fi total. Noua elită politică, selectată după scrutinul prezidențial și cel parlamentar, se află încă sub presiunea „înstăpânirii” puterii. Lupta între noua elită politică și elita periferică neguvernamentală va continua. În condițiile confruntării acerbe între Est și Vest, a războiului informațional nu se întrevide finalizarea acestei lupte.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Hâldan R. Considerații privind acordul referitor la Flota Mării Negre încheiat între Rusia și Ucraina, pe https://www.academia.edu/26914355/CONSIDERA%C5%A2II_PRIVIND_ACORDUL_REFERITOR_LA_FLOTA_M%C4%82RII_NEGRE_%C3%8ENCHEIAT_%C3%8ENTRE_RUSIA_%C5%9EI_UCRAINA, accesat 2.02.21
2. Moro K. Ucraina: v cem oșiblasî Franția? M. Fond istoriceskoi perspectivî, 2016. 160.
3. Ianukovici spune de ce a refuzat să semneze Acordul de Asociere, <https://primelestiri.md/ro/ianukovici-spune-de-ce-a-refuzat-sa-semneze-acordul-de-asociere-cu-ue-am-fost-umiliti---4201.html>
4. Regele ciocolatei, viitorul președinte de la Kiev. În: Adevărul, 18 mai 2014.
5. <https://constitutii.wordpress.com/2013/01/13/constitutia-ucrainei/>
6. Conger, J.A., Kanungo, R.N. 1988. Behaviour Dimension of Charismatic Leadership, *Academy of Management Review*.
7. Roșca Cătălina. Liderul transformațional-carismatic. Editura Tritonic, 2015, p.52
8. Apud. Zlate M. Leadership și Management. Iași: Editura Polirom, 2004.
9. Cătălina Roșca. Liderul transformațional-carismatic. Editura Tritonic, 2015.
10. Kanter R.M. (1985). The change masters: Innovation for productivity in the American corporation, New York: Free Press.
11. Yuckl G. Leadership in organisations, Prentice – Hall, Englenwood Cliffs. New Jersey, 1994.
12. Ibidem.
13. Ibidem.
14. Apud. Zlate M. Op.cit., p.35
15. Yuckl G. Leadership in organisations. Prentice – Hall. Englenwood Cliffs, New Jersey, 1994.
16. Nazare Vasile. Legitimitate, popularitate și eficiență` politică. În: S.P. 2006, nr. 123-124, p.100.
17. Alegeri prezidențiale în Ucraina: CEC a publicat rezultatele primului tur, <https://ro.sputnik.md/International/20190404/25382446/Alegeri-prezidentiale-in-Ucraina-2019-CEC-a-publicat-rezultatele-finale-ale-primului-tur.html>
18. Balhorn Loren. Alegeri prezidențiale în Ucraina: un scrutin pentru oligarhi, (interviu cu sociologul ucrainean Ișcenco V), <http://www.platzforma.md/archive/387223>, 29 martie 2019.
19. Proșenco asemnat Acordul de Asociere cu pixul de la Vilnius, <https://unimedia.info/stiri/video-porosenco-a-semnat-acordul-de-asociere-cu-pixul-de-la-vilnius-78560.html>

20. V. Zelensky – biography, <https://ro.odkurzacze.info/1068-vladimir-zelensky-biography-news-photos.html>
21. Jiglău George „Știm despre ce vorbim? O perspectivă teoretică asupra populismului”. În: Gherghina Sergiu, Mișcoiu Sergiu Partide și personalități populiste în România postcomunistă. Iași: Institutul European, 2010, p.60.
22. Jiglău G. Op.cit., p.64.
23. Mamoc Antonio Candații populiști și noile tehnologii (Blog, Facebook, YouTube) în alegerile prezidențiale din 2009. În: „Sfera politicii”, vol XIX, Nrr. 8(162) august 2011, p.39.
24. Alegeri prezidențiale în Ucraina: un scrutin pentru oligarhi, <http://www.platzforma.md/arhive/387223>, 29 martie 2019.
25. Cerere și oferta în platformele electorale, [https://www.academia.edu/38682247/Cererea și oferta în plat-formele electorale](https://www.academia.edu/38682247/Cererea_și_oferta_în_plat-formele_electorale). Partea II.
26. Results of 2018 “EU versus Disinformation” screening: Ukraine remains under fire through disinformation, <https://www.euneighbours.eu/en/east/stay-informed/news/results-2018-eu-versus-disinformation-screening-ukraine-remains-under-fire>, accesat 09.01.19
27. Articol publicat pe site-ul EU vs Disinfo, <https://moldova.europalibera.org/a/alegerile-ucrainene-la-tele-viziunea-rusă-ucraina-va-deveni-o-republică-bananieră-eu-vs-disinfo-radio-europa-libera/29849651.html>, accesat 2 mai 2019.
28. <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp300pt001f01=719.html>
29. Discursul lui Volodimir Zelensky și primul decret în calitate de președinte, <https://www.politics.md/?article=28757>, accesat 20 mai 2019
30. Armand Goșu: „Fără niciun suport politic e imposibil pentru Zelenski să reziste”, <https://moldova.europalibera.org/a/armand-go%C8%99u-f%C4%83r%C4%83-niciun-suport-politic-e-imposibil-pentru-zelenski-s%C4%83-reziste-/29954189.html>, 21 mai 2019
31. Shtaynmayer prokomentiroval formulu Shtaynmayer, <https://gordonua.com/news/politics/shtaynmayer-prokomentiroval-formulu-shtaynmayera-1329416.html>
32. Zelensky despre formula Steinmeier, <https://radiochisinau.md/zelenski-despre-formula-steinmeier-nu-este-un-act-de-capitulare---96101.html>, 4 Octombrie 2019
33. Conferință de presă record, <https://www.mediafax.ro/externe/conferinta-de-presa-record-presedintele-ucrainei-volodimir-zelenski-a-vorbit-cu-jurnalisti-ucraineni-si-straini-timp-de-pest-14-ore-video-184562-76>, 10 octombrie 2019.
34. <https://www.rbc.ru/politics/26/10/2020/5f9692029a79471bf6bc0c1a>
35. https://novyny.24tv.ua/ru/rejting-partij-ukrainy-dekabr-2020-za-kogo-bolshinstvo_n1487867, 30.12.2020
36. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-russian-49032942>
37. <https://ria.ru/20200921/zelenskiy-1577548790.html>, 21.09.20
38. <https://subiectulzilei.md/presedintele-ucrainei-vladimir-zelenski-pierde-din-popularitate/>, 20.01.21
39. https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=969&page=1&fbclid=IwAR1px_dZAM9WmdtvQMhuZsQwSc-bZ1X19uW27y5tatvXZl5w1wwVAv3iulE, 21.9.2020
40. <https://twitter.com/ZelenskyUa/status/1356884223777464320>, 3.02.21
41. <https://www.dw.com/ro/sondajul-gallup-popularitatea-liderilor-politici-%C3%AEn-c%C4%83dere-liber%C4%83/a-47303793>, 05.03.2019
42. https://iz.ru/1154211/2021-04-20/bolee-50-ukraintcev-poschitali-zelenskogo-diletantom?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop, accesat 20.04.2021

REPUBLICA ISLAMICĂ AFGHANISTAN –
AMENINȚARE LA ADRESA SECURITĂȚII REGIONALE

AFGHANISTAN ISLAMIC REPUBLIC –
THREAT TO REGIONAL SECURITY

DOI: <https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.03>

CZU: [351.86:327](581)

Svetlana CEBOTARI, *doctor habilitat în științe politice,*
Universitatea de Stat din Moldova,
svetlana.cebotalari@mail.ru

Rezumat

Eurasia modernă, formând baza securității internaționale, joacă rolul de echilibru în procesele mondiale. Analizând caracteristicile de securitate ale Asiei Centrale în sistemul relațiilor eurasiatice, ar trebui să se țină seama de situația din Afghanistan, care oferă o imagine completă a manifestării și interconectării amenințărilor la adresa securității. Fiind un stat amplasat în partea central-sudică a Asiei, Afghanistan are o importantă locație geo-strategică. Este statul care leagă Asia de Est și de Vest sau Orientul Mijlociu. Afghanistanul a concentrat pe teritoriul său principalele provocări de securitate și criminalitate din ultimii șaptezeci de ani.

Prezentul articol scoate în relevanță principalele amenințări care survin din partea Afghanistanului și impactul acestora asupra securității regionale.

Cuvinte-cheie: *Afghanistan, securitate regională, amenințare, terorism, trafic de droguri.*

Summary

Modern Eurasia, forming the basis of international security, plays a balancing role in world processes. When analyzing the security features of Central Asia in the Eurasian relations system, account should be taken of the situation in Afghanistan, which provides a complete picture of the manifestation and interconnection of security threats. Being a state located in the central-southern part of Asia, Afghanistan has an important geo-strategic location. It is the state that connects East and West Asia or the Middle East. Afghanistan has focused on its territory the main security and crime challenges of the last seventy years.

This article highlights the main threats to Afghanistan and their impact on regional security.

Keywords: *Afghanistan, regional security, threat, terrorism, drug trafficking.*

Eurasia modernă, formând baza securității internaționale, joacă rolul de echilibru în procesele mondiale, fiind dependentă de stabilitatea regiunilor sale strategice, iar Asia Centrală (AC) este recunoscută ca una dintre ele. Ca și orice sistem regional de securitate, Asia Centrală se distinge prin mai mulți factori. Analizând caracteristicile de securitate ale Asiei Centrale în sistemul relațiilor eurasiatice, ar trebui să se țină seama de situația din Afghanistan (oficial Republica Islamică Afghanistan). Conflictele afgane, siriene (și, în general, din Orientul Mijlociu) au oferit o imagine completă a manifestării și interconectării amenințărilor la adresa securității regionale [1].

Conform clasificatorului ONU, Afghanistanul, prin locația sa geografică, este amplasat în Asia de Sud [2]. Fiind un stat amplasat în partea central-sudică a Asiei, Afghanistanul are ca vecini state precum Turkmenistan, Uzbekistan, Tadjikistan,

China, India, Pakistan și Iran. Cu o suprafață de 652 225 km. pătrați și o populație de 32564342 locuitori (conform datelor din 2013), Afghanistanul are o importantă locație geo-strategică în Asia de Sud. Este statul care leagă Asia de Est și de Vest sau Orientul Mijlociu. Afghanistanul este situat între cele patru regiuni cele mai populate și bogate în resurse din lume: Asia de Sud, Asia Centrală și de Nord, Orientul Mijlociu și Orientul Îndepărtat [3, p.15]. Conform poziției unor cercetători, Afghanistanul acoperă o zonă de mare importanță strategică, acesta fiind amplasat între Asia de Sud și Centrală, pe de o parte, și Orientul Mijlociu, pe de altă parte, ceea ce îi permite să joace un rol important în relațiile economice, politice și culturale dintre țările din regiune.

Actualmente, Afghanistanul are concentrate pe teritoriul său principalele provocări de securitate și criminalitate din ultimii șaptezeci de ani. Teritoriile de la granițele și marșurile imperiilor istorice, bogăția subsolului său, locația sa geografică sau compoziția etno-religioasă a populației sale sunt toate probleme de control pentru țările din regiunea sa. Recuperând o nouă geopolitică, în această nouă conjunctură se identifică o rivalitate strategică între marile puteri, precum China, Rusia, India, SUA, UE și Japonia. Urmând raționamentul lui Zb. Brzezinski, principalele caracteristici pot fi reprezentate de confruntarea în jurul dominanței triumphiului eurasiatic competitivitatea în obținerea resurselor naturale. Continuând cu reflecția lui Brzezinski, pivoții geopolitici sunt statele a căror importanță derivă, nu din puterea și motivațiile lor, ci, mai degrabă, din situația lor geografică sensibilă și din consecințele pe care condiția lor de potențială vulnerabilitate le provoacă asupra comportamentului. În consecință, Afghanistanul reprezintă un pivot geopolitic eurasiatic post-război rece[4]. De asemenea, teritoriul Afghanistanului, pentru Marc W. Herold, „este o regiune volatilă cu o mare semnificație geopolitică. Țara este situată în centrul lumii islamice renăscute, la granița cu China, care se întinde cu restul fostelor republici sovietice și aproape de state bogate în petrol și gaze naturale [5, p. 59].

Pentru o mai bună comprehensiune a impactului vulnerabilităților Afghanistanului asupra securității regionale, apare necesitatea de a scoate în evidență amenințările care ar putea perturba situația din regiunea Asiei Centrale.

Astfel, o primă amenințare la adresa securității regionale, survenită din partea Afghanistanului, poate fi *distribuția etnică* ca element de destabilizare politică și lipsă de coeziune socială. Structura etnică a Afghanistanului este una diversă. Acest fapt a fost și rămâne a fi condiția pentru absența unei identități naționale, stabilirea unui cadru juridic general și o situație politică stabilă. Marea diversitate a țării este rezultatul nenumăratelor grupuri etnice care s-au stabilit pe teritoriu de-a lungul istoriei sale, fiecare având caracteristici foarte diferite.

Majoritatea populației aparține grupurilor etnice paștun și tadjik. Fiind cei mai majoritari, paștunii (numiți și pașteni) au dominat scena politică a țării încă din secolul al XVIII-lea și au fost considerați fondatori ai actualului Stat afgan [6, p. 665]. Aceștia sunt concentrați în estul și sudul țării, deși există numeroase nuclee de paștuni în alte provincii din Afghanistan și Pakistan. Musulmani sunniți de origine indo-europeană, paștunii sunt împărțiți intern în trei confederații formate

din triburi, subdivizate în continuare în clanuri. Ele nu formează un grup omogen, iar certurile între acestea și între clanurile aceluiasi trib sunt frecvente, disputele fiind transmise din generație în generație. Acest grup etnic nu este unic în Afganistan. Conform unor date, aproximativ 12 milioane de paștuni locuiesc pe teritoriile Pakistanului, unde sunt numiți pālării. Pashtunii, de ambele părți ale liniei Durand, împărtășesc o identitate socială și culturală străveche datând cel puțin din perioada Regatului Pakti, menționat în scrierile lui Herodot. Paștunii sunt împărțiți teritorial în trei grupe principale:

- a. ei care locuiesc în zonele muntoase la granița dintre Pakistan și Afghanistan, care sunt transhumanți și, prin urmare, nu recunosc impunerea de frontiere artificiale: sunt triburile Afridi Khatak, Orakzai, Gangas, Wazir, Mashud și Turri;
- b. cei care locuiesc în zonele muntoase și câmpiile Afghanistanului se ocupă în principal cu agricultura, principalele triburi fiind Durrani sau Abdali și Ghilzai;
- c. cei care locuiesc în câmpiile Peshawar, în principal sunt reprezentanții tribului Yusufai de pe teritoriul Pakistanului [7].

Luptele inter-tribale au dat naștere la conflicte care ulterior capătă un alt caracter. Este importantă și diferențierea dintre paștunii din câmpii și munți este, de asemenea, importantă, deoarece aceștia din urmă nu s-au supus niciodată puterii centrale, fie afghană, fie pakistaneză, și au garantat permeabilitatea frontierei, ceea ce face în prezent tranzitul refugiaților și al rebelilor, precum și al elementelor insurgenților. În afară de dominația lor numerică, paștunii au reușit multă vreme să își stabilească primatul politic asupra altor grupuri etnice din țară. Acest fenomen își are originea în cucerirea regiunilor care astăzi constituie Afghanistanul. Supremația este de așa natură încât unii observatori europeni s-au referit chiar la paștuni drept „adevărații afghani”. Această supremație a fost cauza conflictelor interne din țară, ceea ce înseamnă, de asemenea, că procesul de penetrare și dominare ideologică prin impunerea modelelor culturale a fost implementat într-un mod complex și ineficient în societatea afghană. Paștunii au dominat sfera puterii politice datorită simțului lor de identitate națională.

Pe locul al doilea și, mai mic ca număr decât paștunii, sunt Tadjicii, care locuiesc în principal în nord-estul și vestul țării. În plus, un număr bun locuiesc în capitala Kabul. În realitate, tadjicii au origini persane din Asia Centrală, cu diferența că aparțin islamului sunnit, cu excepția unei minorități care practică șiismul. O populație sedentară din platoul iranian, tadjicii nu au o structură socială specifică, dar faptul că nu sunt distribuite între triburi a făcut posibilă evitarea rivalităților interne în cadrul grupului etnic, spre deosebire de paștuni. Tadjicii sunt comercianți de bazar și posedă cele mai înalte niveluri de educație. Acest lucru le-a permis să domine pozițiile înalte ale clerului, administrației, universităților și profesiilor liberale. Influența politică uriașă a tadjicilor i-a determinat frecvent să se ciocnească cu puterea paștună [8].

A treia minoritate ca mărime din Afghanistan este harazohii, care reprezintă aproximativ 9% din populație și se concentrează în provinciile centrale din Afghanistan, reprezentând 80% din locuitorii săi în această zonă. În ciuda faptului că reprezintă aproape o cincime din populația țării, nu este considerată afghană autentică. Aceas-

tă regiune, numită Hazarajat, este o zonă muntoasă, care a făcut mai ușor pentru populația hazaras să trăiască relativ izolat și să se bucure de independență aproape absolută până în secolul al XIX-lea. Musulmani șiiți într-o țară covârșitoare sunnită, hazarii au o reputație de muncitori și îndeplinesc sarcinile pe care niciun alt grup etnic nu le dorește. Trăsăturile lor asiatice (ochii înclinați, nasul plat și pomeții mari) îi marginalizează și sunt considerați, în special de paștuni, ca o castă inferioară. Harazohii vorbesc un dialect al limbii persane și sunt musulmani șiiti, cu excepția unei minorități care practică sunnismul. Originea harazohilor este necunoscută, deși au trăsături tipice ale mongolilor (sunt considerați ca fiind descendenți ai oștirilor lui Genhgis Khan, deși alte ipoteze indică o origine turcească). Cea mai plauzibilă teorie și cea mai larg acceptată astăzi este că harazohii provin dintr-un amestec de grupuri mongole cu populații persane și turcești.

O altă minoritate importantă sunt grupurile etnice turcești (aproximativ 12%), multe dintre ele strâns legate de populațiile fostelor republici sovietice din Asia Centrală. Dedicat istoric activităților agricole, majoritatea acestor grupuri etnice sunt concentrate în așa-numitul Turkestan afgan, care cuprinde regiunea de la sud de Amu Darya, cu excepția Badakhshan, și Hindu Kush ca graniță sudică. Grupurile etnice turcești au fost, în cea mai mare parte, pionieri în ceea ce privește apariția industriilor și a activităților de afaceri în țară, practic în sectorul textil, datorită cultivării bumbacului.

Dintre minoritățile turcești, evidențiem uzbekii, care sunt, în cadrul originii turcești, cei mai importanți din țară (9%) și, localizați geografic, la sud de Amu-Darya, unde au ajuns în sec. XVI-XVII ocupând câmpiile fertile din nordul Afghanistanului. Agricultură (în general grâul, porumbul și bumbacul) și artizanatul sunt baza economiei lor și în ambele cazuri uzbekii au demonstrat că sunt capabili să se adapteze tehnicilor moderne de lucru. Apariția industriei în Kunduz, de exemplu, se datorează populației uzbece, mutată în societatea afgană. Uzbekii se disting de alte populații turcești prin îmbrăcămintea lor, purtând caftane lungi, care se numesc chapan, cu turbane mici și cizme lungi de piele. Majoritatea uzbekilor sunt sedentari, deși o minoritate practică încă nomadismul. Acestea din urmă sunt destul de seminomade și, spre deosebire de primele, își păstrează încă originile tribale. Uzbekii s-au bucurat de o poziție bună în societatea afgană de la începutul sec. al XX-lea, dar rareori s-au confruntat cu puterea centrală, dovadă fiind susținerea lor pentru rezistența din timpul conflictului împotriva URSS.

În cadrul grupurilor etnice de origine turcică, turkmenii sunt concentrați în partea de nord-vest a țării, unde cultivă grâu și sorg, fiind îndeletniciți și cu alte activități importante, cum ar fi pășunatul de oi și capre. Cunoscuți istoric pentru vitejia lor, majoritatea turkmenilor au ajuns în Afghanistan după Revoluția Rusă din 1917. Sunt o populație cu o bază tribală și sedentară, deși vara unii se mișcă cu turmele în căutarea celor mai bune pășuni. Turkmenii se remarcă prin producția de tapiserii, în special cele de culoare roșie cu motive albe, un tip de tapiserie cunoscut sub numele de „Bukhara”, care, realizat de femei, este foarte apreciat. Turkmenii sunt cunoscuți și

pentru creșterea celor mai buni cai din țară. Prin urmare, nu este surprinzător faptul că ei sunt creatorii buzkashi, sportul național al Afghanistanului.

Alte minorități turcești mai puțin numeroase sunt kîrgîzii, situați în regiunea Pamir, care se ocupă cu comerțul, și kazahii, concentrați în cea mai mare parte în Mazar-e-Sharif, unde sunt dedicați, pe lângă comerț, meșteșugurilor. Aimac numără aproximativ 800.000 de locuitori și formează un subgrup al populației turcești localizați în provinciile Herat, Ghur și Badghis. Sunt vechi nomazi din regiunea Khorasan din Iran, care au devenit sedentari nu cu mult timp în urmă, cu excepția unei minorități. Principala ocupație este fabricarea covoarelor și agricultura.

Îndepărtându-ne de grupurile etnice de origine turcă, apar nuristanișii, care sunt una dintre cele mai fascinante minorități din țară. Regiunea Nuristan este situată la est, la granița cu Pakistanul, fiind un teritoriu montan în întregime, cu văi luxuriante și unde comunicațiile sunt extrem de complicate. Orașele acestei zone nu au constituit niciodată o unitate politică, lingvistică sau religioasă și, chiar, este discutabil să le alocăm aceluiași grup etnic. Sunt de origine indo-europeană, cu tenuri deschise, cu părul blond și roșu și cu ochii albaștri și verzi, trăind izolați în munții din regiune, numiți apoi Kafiristanis până la sfârșitul sec. al XIX-lea. Nuristanișii erau numiți kafir („necredincioși”), deoarece negau Islamul, practicând culte păgâne legate de natură. Este o religie pre-islamică și pre-hindusă, astăzi aproape dispărută, bazată pe un sistem politeist în care predomină divinitățile masculine, precum Imra, Dumnezeu-creator și care domnește peste celelalte divinități, sau Gish, Dumnezeul războiului.

Harta etnică complexă a Afghanistanului este completată de grupuri etnice minoritare fără legătură cu religia islamică, pe care le identificăm:

a) Beluchii și brauhii reprezintă un grup de aproximativ 150.000, concentrați în sud-estul țării. Acestia sunt practic dedicați agriculturii, cu excepția unui grup mic care este nomad și, prin urmare, este dedicat creșterii animalelor. Pe lângă reputația acestora în fabricarea de tapiserii, o altă activitate a acestui grup este comerțul (unde am putea include contrabanda) între Iran, Afghanistan și Pakistan. Beluchii au reușit să-și păstreze organizația tribală până în prezent, populând sudul țării. Cu toate acestea, limba lor aparține familiei limbilor dravidiene.

b) Koochis (sau kuchis) nu sunt un grup etnic, ci un grup social. Sunt nomazi, dintre care marea majoritate sunt paștuni. Unii cercetători consideră că în prezent trebuie să existe aproximativ 100.000 locuitori. Kochii trăiesc în Pakistan iarna și în Afghanistan vara. Organizându-se în asociații de tip clan, viața acestora este guvernată de prescripții și obiceiuri. Trăiesc din creșterea animalelor (oi, capre) și din comerț și reprezintă cel mai sărac grup etnic din Afghanistan.

c) Ismaeliții, numiți și șiiți septimanici, sunt o comunitate mică în nordul țării și îl au pe Aga Khan ca lider spiritual.

d) Qizilbashii sunt descendenții soldaților și oficialităților persane din sec. al XVIII-lea, când țara era dominată de șahii din Isfahan. Fars (farsiwanii sau parsiwanii) sunt o comunitate persană din regiunea de frontieră cu Iranul. La fel, există mici nuclee de populație arabă în nordul țării.

Dintre minoritățile non-islamice, care constituie mai puțin de 1% din populație, se remarcă comunitatea hindusă, formată din indieni și sikhs, a căror activitate economică principală este comerțul. Comunitatea hindusă este relativ recentă, datând din sec. al XVIII-lea. Există, de asemenea, o mică comunitate evreiască, situată în cea mai mare parte în Kabul și câteva familii în Herat. Originea sa este necunoscută, dar se pare că existau deja evrei în zonă în secolele IX și X și este posibil să fi venit din Persia.

Astfel, pluralitatea etnică a Afghanistanului face ca formarea guvernului să fie extrem de complexă. Încercarea de a forma un guvern reprezentativ al societății afgane este un obiectiv care trebuie urmat de instituțiile țării, dar nu este întotdeauna posibil, deoarece grupurile etnice majoritare sunt cele care ocupă cea mai mare reprezentare în administrația țării. Pe de altă parte, puternica confruntare istorică dintre grupurile etnice, în special paștunii, tadjicii și hazarii, face și mai complicată formarea unui guvern reprezentativ [9, p. 86-71].

O altă amenințare la adresa securității regionale este *traficul ilegal cu substanțe narcotice*. Cultivarea tot mai mare a plantațiilor de mac pentru producerea de opium și de heroină este, de asemenea, un element de luat în considerare în situația actuală din Afghanistan.

Cultura macului și folosirea opiului constituie o practică multiseculară în Afghanistan: primele mărturii istorice datează din sec. XIII, atunci când primii călători europeni au putut observa direct fenomenul în provincia Badasktan, în nordul țării. Până în momentul aplicării politicilor bazate pe prohibiție de la începutul sec. XIX, opiul a fost chiar un monopol al statului afgan și, în ciuda interdicției oficiale de cultivare a macului, practica va continua, mai ales în provinciile din nord, acolo unde o parte din recoltă era exportată înspre Turcia și Iran, unde era transformată în heroină. Cu toate acestea, până în anii '70, producția se limita la câteva sute de tone și nu se fabrica heroină. Războiul care se declanșează în urma invaziei sovietice din 1979 va permite dezvoltarea, apoi înflorirea reală a producției de opiu. Pe de o parte ca sursă de finanțare a luptei mujahedinilor împotriva invadatorilor, apoi deoarece traficanții vor profita de haosul din țară pentru a incita țăranii să cultive mac. La 20 de ani după intrarea trupelor sovietice în Afghanistan, producția de mac se multiplicase de șase ori. Ritmul va fi în continuare ascendent, indiferent de problemele puse de unele condiții meteorologice nefavorabile [10].

Actualmente, Afghanistanul este reperul pentru producțiile ilegale de opiacee de pe planetă. Cultivarea produselor direct legate de droguri în Afghanistan este o problemă majoră la adresa securității și stabilității în regiune. Creșterea alarmantă a producției de mac din ultimii ani a determinat și creșterea exporturilor de opiacee cu 60%. Estimările ONU privind consumul de heroină reflectă rezultate alarmante. 93% din heroina consumată în Europa provine din Afghanistan, care dezlănțuie venituri substanțiale care nu se îndreaptă spre bugetul de stat, ci către traficanții și procesatorii de mac. Opiul nu poate fi considerat un produs tradițional afgan. De fapt, când guvernul legitim a început să piardă controlul asupra instituțiilor în timpul invaziei sovietice (1979-80), mujahedinii, precum și „stăpânii războiului” au început să preia

controlul și, cu aprobarea puterilor occidentale, au stabilit o serie de sisteme ilicite de finanțare a activităților care au influențat creșterea producției de mac. Odată cu retragerea forțelor militare sovietice din Afghanistan în 1989, a existat un vid de putere în controlul asupra producției de opiu [11, p .85].

Fracțiunile mujahedinilor au început să ia măsuri pentru a recâștiga controlul asupra Afghanistanului. În timp ce ajutorul occidental a încetat, culturile legate de cultivarea macului au finanțat activitățile militare ale grupărilor radicale. Unii distribuitori locali de opium și-au unit forțele cu cele mai fanatice secțiuni ale mujahedinilor cu sprijinul extremiștilor din Arabia Saudită, precum și a Serviciului de Informații Secrete pakistaneze (ISI), provocând apariția grupurilor radicale. Afghanistanul a devenit cel mai important „stat” al drogurilor din lume. Cultivarea pe scară largă a macului este un fenomen recent, stimulat la începutul anilor 1980 din cauza celor menționate anterior și a restricțiilor privind cultivarea opiaceelor în Turcia, Iran și Pakistan, care au dus la o creștere a prețului heroinei. Afghanistanul a devenit o alternativă la piața opiumului, până atunci centrată pe așa-numitul „Triunghi de Aur” (Thailanda, Laos și Birmania).

După producerea a 70% din opiu din lume în anii 1990, Afghanistanul și-a redus producția la 74 de tone pe an sub regimul taliban. Intenția a fost de a crește prețurile odată ce țara a acumulat o rezervă semnificativă de opiacee. După sfârșitul războiului din 2001, producția a crescut considerabil, ajungând acum la peste 90% din producția mondială. De la căderea regimului taliban, cultivarea macului a dezvoltat o creștere impresionantă care a afectat toate straturile societății. Politicile de eradicare a recoltei, care au fost realizate de către guvernul de la Kabul cu susținerea Statelor Unite, principalul promotor al acestor măsuri, au eșuat, afectând creșterea sărăciei și a nesiguranței.

Problema creșterii producției de opium este condiționată de mai mulți factori:

- a) influența asupra economiei;
- b) relația cu componenta de securitate și dezvoltare;
- c) eradicarea culturilor;
- d) implementarea alternativelor.

Dintre toate acestea, influența pe care o au drogurile asupra economiei ilegale, relația cu nesiguranța și eradicarea a fost cea mai puternic influențată. Însă, puțini sunt cei care îndrăznesc să apere implementarea unor alternative convingătoare și eficiente care ar implica transformarea cultivării macului ca parte a economiei legale [12].

Opiul a fost o sursă importantă de venit pentru toți concurenții în timpul războiului. În acest sens, există o creștere a producției de droguri cu cât este mai mare gradul de insecuritate. Astfel, putem explica acțiunile talibanilor în sudul Afghanistanului, precum și finanțarea terorismului internațional. În acest fel, există o relație directă între cultivarea opiului și conflict. Creșterea economiei drogurilor se explică prin: sărăcie structurală extremă, piețe existente, climă, nesiguranță etc. De fapt, Islamul interzice cultivarea, traficul și consumul de droguri, dar acele cauze reprezintă un teren ideal pentru economia drogurilor. În acest sens, miniștrii apărării NATO au decis la Summitul de la Budapesta din octombrie 2008, la cererea autorităților

afgane, să își sporească sprijinul pentru lupta împotriva drogurilor prin implicarea forțelor internaționale în distrugerea drogurilor.

ONU estimează că, în ultimii ani, aproape 80% din veniturile din droguri nu au fost destinate cultivatorilor, ci traficantilor și procesatorilor de heroină, care și-au folosit o parte din profiturile lor pentru a corupe guvernul și a sprijini grupurile armate. În cea mai mare parte, piața este controlată de „războinici / droguri”, activitatea cărora este legată de producția de opiacee și de securitatea țării. În prezent, 100% din producția de opiu din Afghanistan este destinată traficului ilegal și implică, pe de o parte, întărirea economiei subterane exploatată de mafiele locale, afectarea fermieri, instituțiile, sistemul democratic și securitatea țării. Pe de altă parte, fermierii afgani depind de cultivarea macului pentru a supraviețui, deoarece eradicarea plantațiilor de opiu și înlocuirea acestei plante cu alte culturi nu le aduc aceleași venituri.

În ciuda acestui fapt, creșterea producției este un obstacol pentru dezvoltarea Afghanistanului. Toate provinciile care alcătuiesc geografia țării dezvoltă culturi legate de mac, acesta fiind principalul produs plantat. În 2006, producția de opiu a atins o creștere record, în ciuda eforturilor de oprire, încurajând fermierii să opteze pentru culturi alternative. Studiul anual al Oficiului ONU pentru Droguri și Criminalitate (UNDOC) privind opiul în Afghanistan indică faptul că suprafața cultivată cu mac a atins un record de 165.000 de hectare în 2006, comparativ cu 104.000 din anul 2005. În 2007, toți indicii au fost depășiți din nou, iar terenurile cultivate au depășit 193.000 hectare. [13, p.76-77]. Acum, Afghanistanul are 123.000 de hectare cultivate cu mac pentru opiu și un număr enorm de laboratoare clandestine care procesează opiul în heroină” [14].

Conform calculelor ONU și FMI, valoarea exporturilor totale de opiacee produse în Afghanistan în 2006-2007 a fost de aproximativ 38% din PIB (excluzând veniturile din medicamente). Opiul generează, în medie, de douăsprezece ori mai mult venit decât alte culturi. În plus, planta de mac este mai robustă și are nevoie de mai puțină apă decât grâul, de exemplu. Multe dintre profiturile obținute din traficul de droguri nu fac parte din economia afgană, dar chiar dacă doar o treime din veniturile obținute din traficul de droguri ar rămâne în țară, contribuția directă la economia internă ar crește cu 15% din total [15, p.76]. În anul 2018, în Afghanistan au fost fabricat opiu în valoare de 70 miliarde \$, pe plantații lucrând aproximativ 350 000 de lucrători [16].

Potrivit datelor furnizate de UNODC, consumul anual de heroină este estimat la 340 tone, în timp ce anual sunt confiscate 430-450 tone heroină pe piața globală. Din cantitatea totală enunțată, conform statisticilor, 380 tone de heroină și morfină sunt produse exclusiv în Afghanistan, în timp ce aproximativ 5 tone sunt consumate, respectiv, confiscate în Afghanistan, cantitatea rămasă de 375 tone este traficată în întreaga lume, prin rutele consacrate în și prin țările învecinate Afghanistanului:

– **ruta balcanică** traversează Iranul, Turcia, Grecia și Bulgaria către piața Europei Occidentale, piață estimată la o valoare de 20 miliarde dolari anual;

– **ruta nordică** traversează Tadjikistanul și Kârgâzstanul, Uzbekistanul, Turkmenistanul către Kazahstan și Federația Rusă, piață estimată la o valoare de 13 miliarde dolari annual [17].

Helmad este provincia care susține cele mai ridicate rate de producție, pe lângă faptul că este una dintre principalele cetăți talibane. Aici esunt produse 42% din totalul opiuului afganez. În provincia Badghis, atât cultivarea, cât și producția de mac nu sunt semnificative dacă o comparăm cu nivelurile de provincii legate în mod clasic de această cultură. Cu toate acestea, în Badghis, în jur de 3.205 hectare cultivate cu mac, cu o creștere de 8% a producției în ultimii ani și sunt situate în domeniul grupului etnic paștun, în nordul provinciei. În ciuda eforturilor și progreselor în reconstrucție și dezvoltare, există un interes din partea populației de a continua legătura cu comerțul și cultivarea opiuului, în mod clar, pentru a obține venituri economice mai mari. În plus, această legătură face ca populația însăși să se simtă protejată de stăpânii drogurilor.

Încercările de reducere a producției și cultivării de mac au eșuat din cauza ratei ridicate a corupției prezente în instituțiile politice și a lipsei de alternative. Dacă analizăm diferite experiențe similare, cum ar fi Columbia, politicile practicate în jurul eradicării culturii nu au produs rezultatele scontate, dar au sporit problema. Putem atribui acest eșec la următoarele motive:

- a) Corupția în instituțiile publice: distribuția veniturilor provenite din traficul de droguri determină, în mare măsură, cine deține puterea în mare parte din Afghanistan.
- b) Majoritatea resurselor alocate pentru combaterea producției de opiu se pierd din cauza corupției la niveluri ridicate în Afghanistan [18, p79].

Christopher Alexander, fost reprezentant al ONU în Afghanistan, spune că există legături directe între industria producerii opiuului și guvern [19]. Studiul asupra industriei drogurilor din Afghanistan se referă la economia opiuului ca pe o „sursă masivă de corupție” și subliniază că este principalul generator de venituri din export. Sectorul agricol este neglijat de instituțiile publice afgane, inclusiv de guvern și de statele angajate în dezvoltarea Afghanistanului. Fără această dedicație și lipsa unor alternative eficiente la producția și cultivarea macului, dezvoltarea va continua să fie condiționată de interesele legate de piața drogurilor. Campaniile de înlocuire a macului cu culturi alternative sunt un eșec, necesitând o monitorizare mult mai detaliată a activității fermierilor. Dar, mai presus de toate, este prezența corupției în societatea afgană, în special în rândurile autorităților provinciale, care facilitează spălarea traficantilor de droguri și previne o luptă eficientă împotriva drogurilor. De asemenea, ONU estimează că, anual, în conturile talibanilor se varsă aproximativ 300 de milioane de euro [20].

Problema afgană a dominat necondiționat securitatea Asiei Centrale în ultimii patruzeci de ani de la revoluția Saur. În ceea ce privește influența Afghanistanului asupra securității regionale, situația va deveni mai complicată. Astfel, conform opiniei experților, cea mai mare amenințare la adresa securității pentru țările din Asia Centrală atât acum, cât și după retragerea forțelor internaționale din Afghanistan, vor fi prezența problemelor proprii, interne și, în primul rând, extremismul religios, precum și întoarcerea militanților grupului terorist acasă, în Afghanistan, și a refugiaților.

Experții tadjici vorbesc și scriu despre cele mai periculoase scenarii pentru situația din regiune, deoarece la granița cu Tadjikistanul, pe teritoriul afgan din Gorno Badakhshan, există o concentrare de forțe a militanților. Autoritățile din Uzbekistan și Kârgâzstan sunt, de asemenea, îngrijorate, dar se bazează pe asistența reciprocă și pe propriile forțe. O serie de măsuri au fost luate în Kazahstan pentru consolidarea măsurilor de combatere a terorismului în conformitate cu Programul de combatere a extremismului religios și a terorismului. Cu toate acestea, trebuie de avut în vedere faptul că, pe fondul instabilității politice interne, creșterea decalajului la nivelul veniturilor diferitelor segmente ale populației, tensiunea socială și potențialul de protest în țările din regiune sunt în creștere. Această situație este jucată în mod avantajos de forțe radicale pentru a le atrage de partea lor și a le folosi în acte ilegale.

Printre provocările și amenințările moderne, *terorismul* a devenit astăzi unul dintre cele mai periculoase și dificil de prezis fenomen, dobândind forme din ce în ce mai diverse. Fiind un fenomen socio-politic complex, multilateral și negativ, terorismul a depășit de mult cadrul frontierelor naționale și s-a transformat într-o amenințare la scară largă pentru securitatea întregii comunități mondiale. Pentru Asia Centrală, principalele provocări și amenințări provin din zona afgan-pakistaneză, unde sunt concentrate grupări teroriste, religioase și extremiste dintre nativii regiunii - Partidul Islamic din Turkistan, Uniunea Jihadului Islamic și altele, care sunt strâns asociate cu Al-Qaida și „ mișcarea talibanilor ”.

Dacă în acordurile de la Doha, din februarie 2020, vizând retragerea americană din Afganistan, este inclus angajamentul talibanilor de a combate organizațiile teroriste de orice fel, unii reprezentanți de vârf ai talibanilor, combatanți din diferitele grupări sau grupări întregi din mișcarea talibană, sunt fie teroriști declarați și căutați, fie grupările sunt în întregime declarate organizații teroriste, așa cum talibanii înșiși – chiar dacă nu apar pe lista americană a mișcărilor teroriste – apar pe lista rusă și pe listele altor state.

Conform raportului din 17 august 2021 al Serviciilor Congresului, SUA relevă că Afghanistanul are grupuri teroriste active care se manifestă în diferite regiuni ale statului, în zone aflate din primele momente sub controlul talibanilor. Grupurile islamiste radicale, angajate în activitatea teroristă, sunt produse și afiliate cu precădere marilor rețele Al- Qaeda – organizația centrală, dar și AQIS – Al Qaeda în subcontinentul Indian, Daesh autointitulată Stat Islamic, ISIS sau ISIL, în formula State Islamice din provincia Khorasan – ISKP.

De asemenea este prezentă pe teritoriul Afghanistanului și rețeaua Haqqani, îngemănată cu talibanii și Al-Qaeda. Există și nenumărate alte grupări minore islamiste cu activități teroriste, dintre care cele mai cunoscute sunt Tehrik-e-Taliban Pakistan (TTP), talibanii pakistanezi, organizație teroristă pe listele occidentale și ale Pakistanului, Mișcarea Islamistă din Uzbekistan – organizație teroristă recunoscută internațional, inclusiv în Rusia și statele Asiei Centrale, dar și Mișcarea Islamică a Turkestanului de Est, sau Partidul Islamist al Turkestanului, cu activitate teroristă în zona Xinjiang a Chinei. Este greu de presupus că organizațiile teroriste nu se vor dezvolta.

De altfel, mișcarea talibană însăși nu este una unitară, este o federație de triburi și clanuri, grupări și conduceri, un motiv în plus pentru lipsa unei conduceri verticale reale sau control real și responsabilitate asumată pentru ceea ce se întâmplă pe întreg teritoriul. De altfel, Afghanistanul nu a fost niciodată un stat cu conducere centralizată reală. Scepticismul în domeniul combaterii terorismului și al funcționării tuturor rețelelor și organizațiilor teroriste și islamiste din regiune în interiorul mișcării talibane este larg răspândit în regiune și la nivelul statelor vecine, dar și la nivelul administrației Statelor Unite și a statelor occidentale.

De altfel, purtătorul de cuvânt al Pentagonului, John F. Kirby, a declarat la data de 16 august 2021, după momentul preluării, la 15 august, a Kabulului de către talibani: în contextul recentelor evenimente, nu este exclusă reconstituirea rețelelor teroriste în interiorul Afghanistanului. Deși Talibanii nu se află pe lista FTO - Foreign Terrorist Organization, cea care conține toate organizațiile desemnate formal ca teroriste de către Statele Unite. Altfel era o problemă majoră simpla negociere cu o organizație teroristă. Totuși, potrivit raportului, Talibanii interacționează cu aceste organizații teroriste în moduri diferite, multe dintre ele afectând interesele tuturor statelor occidentale.

La nivelul statelor Asiei Centrale, o amenințare directă ar fi răspândirea islamismului radical și a ideologiilor jihadiste teroriste. Principalii preocupați sunt din statele vecine. Uzbekistanul, Turkmenistanul și Tadjikistanul, aflate la frontiera cu Afghanistanul, controlată de talibani. De aceea și exercițiile comune generate de către Rusia, deschiderea unei a doua baze militare în Kârgâzstan și presiuni asupra Turkmenistanului neutru să intre în CSTO, Organizația Tratatului de Securitate Colectivă, sub conducerea și controlul Moscovei, în care sunt celelalte două state. Rusia are tot interesul să protejeze frontiera pentru că are propriile probleme cu radicalismul islamic și acțiunile teroriste în Caucazul de Nord și în statele islamice de pe Valea Volgăi - Tatarstan, Bashkiria, și altele. Mișcarea Islamică din Uzbekistan, amestecată în mișcarea talibană, are influență importantă în zona radicalizării islamice dar și a acțiunilor teroriste nu numai în Uzbekistan. Iar China e cea de a doua țară preocupată de o recrudescență pe această dimensiune, ca și Iranul și Pakistanul.

Un raport al ONU din aprilie 2021 arăta că Al-Qaeda și talibanii sunt în legături strânse care nu au încetat niciodată. Talibanii au dat ordin, după semnarea acordului cu SUA, ca luptătorii săi să nu găzduiască luptători străini, dar altfel nici un alt act nu a rupt relația dintre Al-Qaeda și talibani. Raportul mai notează faptul că Al-Qaeda a jubilat la victoria talibană și că talibanii au eliberat din închisorile afgane luptători ai organizației teroriste. Din septembrie 2014, al Zawhiri, liderul formal al Al-Qaeda, a decis lansarea separată a unei organizații afiliate Al-Qaeda pe Subcontinentul Indian, intrat în 2016 pe listele americane privind organizațiilor teroriste. Obiectivul organizației era legătura cu forțele insurgente locale în regiune și are zone diverse în Afghanistan pe care le controlează. Liderul grupării, Asim Umar, a fost ucis în septembrie 2019 într-o operațiune comună americano-afgană, după ce fusese găzduit și protejat de talibani. E vorba despre un indian musulman de origine, ca și alți membri

ai organizației, pe când majoritatea celor din Al-Qaeda sunt de origine arabă. Gruparea este în creștere în Afghanistan, luptătorii săi sunt în mișcarea talibană, iar în aprilie 2021 Pentagonul a anunțat că primise amenințări de la AQSI că va viza militarii săi. Însă o operațiune concretă nu a avut loc niciodată[21].

Daesh Khorasan, sau Stat Islamic în Provincia Khorasan, ISIS-K, a fost fondat în ianuarie 2015 de către Daesh. Este concentrată în Estul Afghanistanului la frontiera cu Pakistanul, în provincia Nangarhar fostă FATA – Teritoriile tribale administrate federal. E formată în majoritate de membri ai talibanilor pakistanezi, vânați de armată și împinși în FATA, respectiv în Afghanistan. Mișcarea a fost practic eradicată din zonă la final de 2019 de către trupele americane și afgane, în timp ce un contingent plasat în nord a fost eradicat în 2018. Grupul de monitorizare ONU a evaluat că organizația are circa 2000 de membri, care funcționează descentralizat în Estul și Nordul Afghanistanului, liderii fiind vizați și eliminați de trupele americane și afgane în decursul timpului. Gruparea este foarte periculoasă și activă. Operațiunile sunt foarte prezente, țintele fiind cele guvernamentale afgane, dar și atacuri masive cu bombă împotriva civililor, țintind cu predilecție minoritatea šiită și școala de fete din Kabul, în mai 2021. ISIS-K și talibanii au avut lupte pentru controlul diferitelor teritorii sau afirmarea preeminenței în anumite zone. Liderul grupării, aflat în închisoare, a fost găsit și executat de talibani acum, în timpul marșului către Kabul, mai degrabă pentru a elimina un rival și a-și îmbunătăți imaginea, subliniind astfel public cum luptă talibanii cu grupările teroriste. Talibanii radicali au relații cu ISIS-K și sunt pregătiți să dezerteze acolo dacă talibanii ajung la guvernare cu compromisuri sau nu respectă regulile convenite acum 20 de ani ale mișcării, cu accentele cele mai radicale, se mai menționează în raportul Congresului[22].

În fine, rețeaua Haqqani, este o organizație oficial parte a mișcării talibane și un aliat al Al-Qaeda. A fost fondată de Jalaluddin Haqqani, comandant islamist anti-sovietic, oficial Taliban, lider al insurgenței după 2001, mort în septembrie 2018 din cauze naturale. Gruparea e condusă astăzi de fiul său, Sirajuddin Haqqani, adjunct al comandantului mișcării talibane din 2015. El a întărit relațiile actuale ale talibanilor cu Al-Qaeda. Raportul ONU din aprilie 2021 arată divergențe între diferitele state privind cooperarea rețelei Haqqani cu Stat Islamic Khorasan. Rețeaua este acuzată de cele mai sângeroase atacuri teroriste din Afghanistan, inclusiv câteva sute de militari americani, și este considerată apropiată de puternicele servicii militare de informații pakistaneze, ISI [23].

Structurile teroriste nu sunt distincte și identificate foarte clar, și nici diferite în mod absolut de gruparea talibană. Ele se intersectează la diferite nivele, unii luptători talibani sunt și membri ai diferitelor rețele teroriste, iar în provincii lucrurile sunt și mai complicate. Cazul rețelei Haqqani, cea care a ocupat Kabulul, este special.

Sunt și alte grupări teroriste mai mici care acționează în Afghanistan, prezența lor fiind remarcată atât de raportul Congresului SUA din 17 august 2021, cât și în raportul de monitorizare al ONU din aprilie anul acesta. Tehrik-e-Taliban Pakistan, (TTP) sau talibanii pakistanezi, sunt o grupare îngemănată cu talibanii afgani sau cu proiecte

și obiective distincte anti-pakistaneze. Atacuri teroriste, vânarea generalilor armatei pakistaneze fac parte dintre operațiunile grupării. TTP are mii de luptători înăuntrul Afghanistanului acolo unde a luptat alături de talibanii afgani împotriva forțelor guvernamentale. Ca și mișcarea talibană, este o umbrelă a numeroase grupări anti-pakistaneze, care luptă împotriva guvernului. La moartea liderului său, Hakimullah Mehsoud, o parte a jurat credință Daesh și a devenit Stat Islamic Khorasan. Succesorul lui Mahsoud a fost ucis de o dronă americană în 2018, în provincia afgană Kunar. Mișcarea a crescut mai ales după eliberarea luăptătorilor săi din închisori de către talibani.

Mișcarea Islamică din Uzbekistan (IMU) este o organizație aliată al Al-Qaeda, desemnată pe lista teroriștilor încă din 2000. Este formată majoritar din uzbeki, care au luptat în războiul civil din Tadjikistan dintre 1992-1997 alături de islamiști, este aliată cu talibanii și organizează atacuri și în celelalte state ale Asiei Centrale. Oprează în nordul Afghanistanului și sunt direct sub controlul talibanilor, foarte suspecioși din cauza unor încercări prealabile de a se afilia Stat Islamic Korasan.

Mișcarea Islamistă din Turkestanul de Est, ETIM, este o combinație între o mișcare insurgentă și una teroristă. Obiectivul este întemeierea unui stat Islamic în provincia chineză Xinjiang, numită și Turkestanul de Est, și eliberarea uigurilor, musulmani de limbă turcă din China, de sub controlul și oprimarea chinezilor. IMU a intrat pe lista americană a organizațiilor teroriste din cauza legăturilor sale cu Al Qaeda, încă în 2002. În rapoartele de monitorizare ONU din iunie 2021, reiese că mișcarea are câteva sute de luptători în nord-estul Afghanistanului, o prezență importantă în regiunea Idlib din Siria și capacitatea de a mișca luptătorii între cele două regiuni [24].

După retragerea trupelor străine din Afghanistan și asaltul talibanilor, care a culminat cu cucerirea capitalei Kabul și proclamarea Emiratului Islamic al Afghanistanului, armamentul american care era destinat forțele de securitate afgane susținute de Occident a ajuns pe mâna militanților talibani. Armament, echipamente de luptă, vehicule blindate și chiar aeronave și elicoptere Black Hawk, livrate de americani armatei afgane, au căzut acum în mâinile talibanilor. Între 2002 și 2017, Statele Unite au oferit armatei afgane armament în valoare de 28 de miliarde de dolari, sub formă de puști, rachete, viziere pentru vedere nocturnă și chiar mici drone de cercetare. Din 2003, Statele Unite au furnizat forțelor afgane cel puțin 600.000 de arme de infanterie, inclusiv puști de asalt M16, 162.000 de echipamente de comunicații și 16.000 de dispozitive pentru ochelari de vedere nocturnă. Între 2003 și 2016, Statele Unite au furnizat forțelor afgane 208 de aeronave, parte din ele fiind folosite de piloții afgani pentru a fugi din țară, în ultima săptămână, înainte de căderea Kabulului. Între 40 și 50 de avioane au aterizat numai în Uzbekistan, în condițiile în care talibanii începuseră o campanie de asasinare a piloților. În mâinile talibanilor au căzut peste 2.000 de vehicule blindate, inclusiv Humvee, până la 40 de aeronave, inclusiv elicoptere de atac UH-60 Black Hawks, dar și drone militare ScanEagle [25].

Există motive de îngrijorare că armele ar putea fi confiscate de alte grupuri militante, cum ar fi ISIS, pentru a ataca interesele SUA în regiune. Generali americani, printre care și Joseph Votel, au transmis că armele mici confiscate de insurgenți,

cum ar fi mitralierele, mortierele, precum și piese de artilerie, inclusiv obuzierele, ar putea oferi talibanilor un avantaj împotriva oricărei rezistențe care ar putea apărea în fortărețele istorice anti-talibane, cum ar fi Valea Panjshir, situată la aproximativ 150 de kilometri nord-est de Kabul. Andrew Small, expert în politică externă și cercetător în cadrul organizației German Marshall Fund din Washington, a declarat că talibanii ar putea acorda Beijingului accesul la orice armă americană asupra căreia ar avea acum controlul. Unul dintre oficialii americani a declarat că un astfel de scenariu este puțin probabil, iar China nu ar avea nimic de câștigat, pentru că „Beijingul are, probabil, deja acces la aceste arme și echipamente”[26].

O altă amenințare la adresa securității nu doar regionale, dar și a celei internaționale poate fi că islamiștii radicali vor folosi de acum înainte exemplul succesului talibanilor pentru noi atentate teroriste. Este doar o chestiune de timp până când aliații talibanilor, cei de la Al-Qaeda, vor acționa din nou din Afghanistan[27].

Concluzii

Pe fondul discuțiilor privind retragerea trupelor americane din Afghanistan, experții se întreabă cum se poate restabili securitatea în regiune? Există două opinii:

În primul rând, Afghanistanul este nucleul central al securității din regiune. Această opinie spune că orice lipsă de securitate din regiune este asociată cu nesiguranța în Afghanistan, prin urmare, securitatea trebuie asigurată, în primul rând, în această țară.

A doua opinie consideră că sursa instabilității din afara Afghanistanului este transferabilă către acea țară. Situația actuală din Afghanistan este, de fapt, rezultatul intervențiilor din trecut. Prin urmare, atât factorii interni, cât și cei externi influențează securitatea Afghanistanului cât și a regiunii [28].

În legătură cu retragerea trupelor coaliției internaționale din Afghanistan, în opinia experților, este necesară soluționarea urgentă a unui set de probleme:

- crearea unui guvern eficient atât la nivel național, cât și la nivel local.
- organizarea protecției frontierelor de stat ale Afghanistanului și ale statelor vecine din Asia Centrală [29]. Acest lucru va reduce fluxul de contrabandă cu droguri și arme, precum și va reduce riscul de invazie de către grupurile armate de bandiți care au primit experiență de luptă în Afghanistan.

De asemenea, în contextul evoluțiilor din Afghanistan, amenințările la adresa Asiei Centrale pot fi contracarate numai prin stabilirea unei cooperări eficiente între toate țările din regiune, inclusiv cu participarea statelor vecine și a organizațiilor internaționale autorizate, precum ONU, OSCE, structurile specializate ale CSI, OCȘ și altele.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Хасанов У. Центральная Азия-региональная безопасность как процесс. <https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/tsentralnaya-aziya-regionalnaya-bezopasnost/>
2. Annex II. Classification major areas and regions. <http://www.un.org/esa/population/publications/worldageing19502050/pdf/96annexii.pdf> (accesat: 07.08.2021).

3. Matei Horia C., Neguț S., Nicolae I. Enciclopedia Statelor Lumii. Editura Meronia, București: 2016, 799p.
4. Ibidem.
5. Ibidem.
6. Frunzeti T., Zodian V. Lumea 2009. Enciclopedia politică și militară (studii strategice și de securitate). București, 2009. 1104 p.
7. Calvillo Cisneros J. M. Afganistán: seguridad y desarrollo. un modelo de estabilización de estados. http://biblioteca.clacso.edu.ar/Espana/ceib/20161219033058/pdf_1348.pdf
8. Ibidem.
9. Ibidem.
10. Uteanu C. Afganistan: democrație în sos de droguri. https://adevarul.ro/international/in-lume/afganistan-democratie-sos-droguri-1_5247f47dc7b855ff56daab4a/index.html
11. Calvillo Cisneros J. M. „Op. Cit”.
12. Ibidem.
13. Ibidem.
14. Afganistanul a devenit cel mai mare producător de droguri. Rușii spun că NATO e de vină! <https://www.capital.ro/afganistanul-a-devenit-cel-mai-mare-producator-de-droguri-rusii-spun-ca-nato-e-de-vina-152620.html>
15. Calvillo Cisneros J. M. „Op. Cit.
16. Афганистан на протяжении долгих лет остается главным источником наркотической угрозы в мире. Сколько наркотиков производится в стране, читайте в инфографике Sputnik. <https://ru.sputnik.kz/afghan/20190209/9227275/afganistan-narkotiki-cifry.html>
17. Lefter A. Traficul de droguri la începutul mileniului al III-lea <https://www.juridice.ro/619171/traficul-de-droguri-la-inceputul-mileniului-al-iii-lea.html>
18. Calvillo Cisneros J. M. „Op. Cit”.
19. Ibidem.
20. Drogurile aduc anual talibanilor 300 de milioane de euro. <https://www.dw.com/ro/drogurile-aduc-anual-talibanilor-300-de-milioane-de-euro/a-3702930>
21. Chifu Iu. Talibanii și terorismul în Afghanistan: componentele teroriste îngemănate cu mișcarea talibană. https://adevarul.ro/international/in-lume/talibanii-terorismul-afghanistan-componentele-teroriste-ingemane-miscarea-talibana-1_61247a8a5163ec427176be64/index.html?fbclid=IwAR1Z8g6Fmly1-Gs9qOTb-Tuh6kpFiLHOc-E_JuDPabM1QzKu9VyFp3-QLQVE
22. Ibidem.
23. <https://rus.azattyq.org/a/31402511.html?fbclid=IwAR2RRSnYeCn4hU7NTapPHnDUc0coZWdJosL7UCmMkFRr6yJkKIJm6fkPFlo>
24. Chifu Iu. „op.cit”.
25. O cantitate uriașă de armament, aeronave și elicoptere, livrate de SUA armatei afgane, au căzut acum în mâinile talibanilor. <https://www.jurnal.md/ro/news/fecd8dfc9b2059ad/o-cantitate-uriasa-de-armament-aeronave-si-elicoptere-livrate-de-sua-armatei-afgane-au-cazut-acum-in-mainile-talibanilor.html>
26. Pradă de război. Avioane americane, arme și ochelari cu „night vision” au ajuns în mâinile talibanilor. <https://www.digi24.ro/stiri/externe/prada-de-razboi-avioane-americe-arme-si-ochelari-cu-night-vision-au-ajuns-in-mainile-talibanilor-1639063>
27. Cine răspunde pentru dezastrul din Afghanistan? https://adevarul.ro/international/in-lume/cine-raspunde-dezastrul-afganistann-_611f4bac5163ec427157d7a6/index.html?fbclid=IwAR0wIB1WxuwiFdp-jhxB1FWg_5tiROX4IAKo5FHn2UvwJ40X6l2nf95vitw
28. Содиков Ш. Д. Афганистан как источник угрозы региональной безопасности. <https://parstoday.com/ru/news/iran-i108115>
29. Джуманбеков Д. М. Оценка ситуации в афганистане в контексте обеспечения региональной безопасности. <https://e-cis.info/cooperation/2845/77521/>

FENOMENUL MIGRAȚIEI ILEGALE ÎN CONTEXTUL IMPLEMENTĂRII „PAȘAPORTULUI DE VACCINARE”

THE PHENOMENON OF ILLEGAL MIGRATION IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF THE „VACCINATION PASSPORT”

DOI: <https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.04>

CZU: 314.15:615.371

Anatoli BUZEV, doctorand,
Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”

Rezumat

Pandemia COVID-19 a determinat o serie de țări să introducă politici restrictive de „izolare” pentru a controla răspândirea infecției. „Pașapoartele de vaccinare” au fost propuse ca o soluție pentru atenuarea daunelor unor astfel de decizii și ar putea fi utilizate în tandem cu alte politici și măsuri de control al răspândirii infecției. Acest document ar permite să revenim la unele activități normale, cum ar fi călătoriile libere și revenirea la locul de muncă. Introducerea „pașapoartelor de vaccinare” ridică o serie de provocări practice, etice și de securitate. În acest articol, încercăm să analizăm provocările și riscurile ce țin de fraudarea acestui tip de document și utilizarea lor în contextul migrației ilegale.

Cuvinte-cheie: *pandemie, pașaport de vaccinare, migrație ilegală, COVID-19.*

Summary

The COVID-19 pandemic has led a number of countries to introduce restrictive “isolation” policies to control the spread of infection. „Vaccination passports” have been proposed as a solution to mitigate the damage of such decisions and could be used in tandem with other policies and measures to control the spread of infection. This document would allow you to return to some normal activities, such as free travel and return to work. The introduction of „vaccination passports” raises a number of practical, ethical and security challenges. In this article, we try to analyze the challenges and risks of fraud in this type of document and their use in the context of illegal migration.

Keywords: *pandemic, vaccination passport, illegal migration, COVID-19.*

Restricțiile impuse de pandemia COVID-19 sunt experimentate inegal în diferite țări și orașe, în timp ce unii sunt capabili să lucreze cu ușurință de acasă, alții își pierd locul de muncă sau sunt verificați la domiciliu. Potrivit unui sondaj realizat de Oficiul Național de Statistică din Marea Britanie [1], 29% dintre companii au raportat concedierea personalului pe termen scurt, serviciile hoteliere, sectorul alimentar, serviciile de divertisment și recreere fiind cele mai afectate. În plus, interacțiunile sociale ale oamenilor sunt susceptibile de a fi perturbate semnificativ datorită reducerii contactului direct între persoane. Cei care locuiesc cu abuzuri domestice pot prezenta un risc mai mare de violență, experții constatând că decesele cauzate de abuzurile domestice au crescut în timpul perioadei de carantină.

„Pașapoarte de vaccinare” își vor crea propriile efecte diferențiale. Dacă sunt introduse, este probabil ca titularilor de „pașapoarte de vaccinare” să li se permită libertatea în circulație, cum ar fi călătoriile în afara domiciliului, inclusiv deplasarea la serviciu. Deoarece posesorii de „pașapoarte de vaccinare” ar reprezenta un risc

scăzut de a contracta sau de a răspândi boala, li se va permite să circule liber sau li se va cere să sprijine serviciile-cheie (cum ar fi voluntariatul în sectorul sănătății și asistenței sociale), care suferă de o pierdere a personalului din cauza bolii sau izolării. Este probabil că deținerea unui „pașaport de vaccinare” ar fi un beneficiu semnificativ, avantajând deținătorii de ceilalți membri ai societății [2, p. 654].

Pe măsură ce țările doresc să-și reînnoiască economiile, iar oamenii își doresc din ce în ce mai mult mobilitatea și normalitatea în viață, crește presiunea pentru a adopta o formă standardizată a unui document de vaccinare care să favorizeze activitatea în condiții de siguranță. A existat deja o explozie a inițiativelor de „pașapoarte de vaccinare” pentru uz intern și călătorii internaționale. Or preocupările științifice, juridice și etice abundă în astfel de documente. Având în vedere miza ridicată, care ar fi calea de urmat? De la examinările medicilor până la inspecțiile navelor, certificatele de vaccinare au asigurat mobilitatea și călătoriile internaționale. Cel mai cunoscut certificat de acest gen, la etapa actuală, este Certificatul internațional de vaccinare sau profilaxie, creat de Organizația Mondială a Sănătății (OMS). Cartea Galbenă a OMS, printre alte infecții, a certificat vaccinări împotriva holerei, ciumei și febrei tifoide. Există cu siguranță un precedent pentru un „pașaport de vaccinare” care să ateste că titularul poate călători, studia, juca și munci fără a compromite sănătatea personală sau cea publică. Printre propunerile de „pașapoarte de vaccinare” înaintate recent se numără Certificatul OMS de Vaccinare Inteligentă, „Pașaportul verde” al Israelului sau „Digital Green Pass” propus de Uniunea Europeană [3]. O altă opțiune ar fi cardurile de sănătate SMART (aplicații medicale substituibile, tehnologii reutilizabile), care gestionează confidențialitatea identității pacientului și oferă acces anumitor grupuri (medici, farmaciști, autorități). O modalitate de a verifica aceste informații este prin acreditările W3C (World Wide Web Consortium), o comunitate internațională de organizații membre și persoane care lucrează împreună pentru a dezvolta standarde web. Acreditările și cardurile sunt utilizate în multe alte domenii, inclusiv permisele de conducere. Specificația W3C oferă un mecanism pentru a comunica aceste acreditări pe web, care criptografic este securizat, respectă confidențialitatea și poate fi verificat [4].

Fiind standardizat și recunoscut la nivel internațional, „pașaportul de vaccinare” va fi un precedent în acest domeniu. În „pașaportul de vaccinare” inteligent, OMS propune stabilirea unor specificații-cheie, standarde și un cadru comun, ce va facilita încrederea și implementarea soluțiilor digitale eficiente și interoperabile la nivel internațional. Unele țări au introdus deja certificate de vaccin prin portaluri de site-uri web sau cu coduri QR valabil la controalele de frontieră. Experți în domeniu avertizează că, înainte de a introduce, sunt necesare încă mai multe informații despre eficacitatea vaccinării, transmiterea și protecția datelor personale, aspecte etice și juridice. Un „pașaport de vaccinare” ar putea avea două scopuri, pentru a certifica că deținătorii:

- sunt protejați de boli, astfel încât să poată desfășura activitățile pentru care este necesar deținerea unui astfel de „pașaport”;
- nu pot deveni infecțioși și transmite SARS-CoV-2 altora [5, p.2].

Pe măsură ce pandemia COVID-19 progresează, mulți oameni din întreaga lume vor contracta virusul și se vor recupera. Multe dintre acestea vor fi asimptomatice sau vor prezenta doar simptome ușoare. Datorită mutațiilor noi ale virusului, nu este încă clar ce nivel de imunitate este conferit de infecție. Cu toate acestea, dovezile privind COVID-19 până acum și experiența cu corona virusurile anterioare sugerează că un anumit nivel de protecție împotriva reinfectării este, probabil, pe termen scurt și poate persista timp de câțiva ani. Astfel, există șanse mari ca persoanele care au fost infectate și recuperate ulterior sunt susceptibile de a avea, cel puțin temporar, un risc mai mic de reinfectare, mai puțin susceptibile de a suferi efectele nocive ale virusului și mai puțin probabil de a răspândi virusul către alte persoane [2, p.652].

Odată cu vaccinarea în masă a populației la nivel global, se concentrează considerabil și asupra măsurilor de control ce ar permite persoanelor să se deplaseze liber, să se întoarcă la muncă sau în instituțiile de învățământ, inclusiv să călătorească. În prezent, strategiile de control predominante sunt intervențiile comportamentale, non-farmaceutice, inclusiv izolarea și plasarea în carantină, plus protecția personală (distanțarea fizică, purtarea măștii, igiena mâinilor) și socială (închiderea afacerilor și a școlilor, interzicerea adunărilor în masă, restricțiile de călătorie). O altă strategie a unei măsuri de control care a fost propusă este certificarea vaccinului sub formă de „pașapoarte de vaccinare”. Pe măsură ce numărul țărilor din Europa care introduc „pașapoarte de vaccinare” continuă să crească, împreună cu presiunea de a relua călătoriile internaționale și de a reveni la condițiile pre-COVID, examinarea legalizării acestor tipuri de documente este urgent necesară [6].

Într-un comunicat de presă, Comisarul UE pentru justiție Didier Reynders, a declarat: *„Prin instituirea adeverințelor electronice verzi, adoptăm o abordare europeană pentru a ne asigura că cetățenii UE și membrii de familie ai acestora pot călători în condiții de siguranță și cu un minim de restricții în această vară. Deținerea unei adeverințe electronice verzi nu va constitui o condiție prealabilă pentru libera circulație, iar persoanele ce nu dețin o astfel de adeverință nu vor face nicidecum obiectul unor discriminări”* [7].

Pe baza lucrărilor tehnice efectuate până în prezent, Comisia Europeană, la 17 martie 2021, propune stabilirea unui cadru la nivelul UE pentru eliberarea, verificarea și acceptarea certificatelor de vaccinare în UE, ca parte a „certificatului verde digital” [8, p.3]. În același timp, acest cadru va trebui să acopere și alte certificate emise în timpul pandemiei COVID-19, și anume documentele ce atestă un rezultat negativ al testului pentru infecția cu SARS-CoV-2, precum și documentele ce atestă că persoana în cauză și-a revenit de la o infecție anterioară cu SARS-CoV-2. Acest lucru permite persoanelor ce nu sunt vaccinate sau care nu au avut încă posibilitatea de a fi vaccinate să beneficieze și de un astfel de cadru interoperabil, facilitând libera lor circulație. În plus, ar trebui clarificat scopul certificatelor incluse în „certificatul verde digital” pentru facilitarea liberei circulații. Deținerea unui „certificat verde digital”, în special a unui certificat de vaccinare, nu ar trebui să fie o condiție prealabilă pentru exercitarea liberei circulații. Persoanele care nu sunt vaccinate, de exemplu

din motive medicale, deoarece nu fac parte din grupul țintă pentru care vaccinul este recomandat în prezent, cum ar fi copiii, sau pentru că nu au avut încă ocazia sau nu doresc să fie vaccinate, trebuie să poată continua să își exercite dreptul fundamental de liberă circulație, acolo unde este necesar, sub rezerva unor limitări, precum testarea obligatorie și carantina/autoizolarea. Această propunere face parte din pachetul de măsuri al UE pentru a răspunde pandemiei COVID-19. Obiectivele acestei propuneri, și anume facilitarea liberei circulații în interiorul UE în timpul pandemiei COVID-19 prin stabilirea de certificate sigure și interoperabile cu privire la statutul de vaccinare, testare și recuperare a titularului, nu pot fi atinse în mod suficient de către statele membre în mod independent, ci pot, mai degrabă, datorită amplitudinii și efectelor acțiunii, să fie realizate mai bine la nivelul UE. Acțiunea la nivelul UE este, așadar, necesară. Fundamentul unei abordări comune pentru emiterea, verificarea și acceptarea unor astfel de certificate interoperabile depinde de încrederea reciprocă. Certificatele false COVID-19 pot prezenta un risc semnificativ pentru sănătatea publică. Autoritățile dintr-un stat membru au nevoie de asigurare că informațiile incluse într-un certificat emis într-un alt stat membru sunt de încredere, că nu au fost falsificate, că aparțin persoanei care le prezintă și că oricine verifică aceste informații are acces doar la minimum cantitatea de informații necesare.

Autoritățile au pus în aplicare măsuri sporite de protecție și carantină obligatorie pentru populație și persoanele care călătoresc. Astfel de politici nu vor împiedica deplasarea oamenilor spre casele lor, deplasarea solicitanților de azil și a migranților care se avântă într-o călătorie periculoasă întru traversarea ilegală a frontierelor terestre sau maritime în căutarea de siguranță și oportunități financiare. Totodată, unele persoane, pentru a evita autoizolarea sau nevoia de a intra într-o perioadă de carantină, aplică metode mai puțin legale. Pentru a putea călători liber, majoritatea țărilor au introdus obligativitatea deținerii unor certificate de vaccinare sau a testelor PCR negative.

Prin deciziile autorităților naționale ale Republicii Moldova, au fost introduse ca acte obligatorii prezentarea „pașapoartelor de vaccinare” sau a testelor PCR negative la controlul de frontieră, pentru a permite accesul persoanelor străine pe teritoriul țării. Acest lucru prezumă că, „pașapoartele de vaccinare” sau rezultatele negative ale testelor PCR au fost incluse în setul de acte necesare la efectuarea călătoriilor internaționale, atribuite perioadei de criză sanitară, declarată la nivel mondial.

Ultimul an, datorită situației pandemice, s-a caracterizat printr-o veritabilă schimbare în toate domeniile economico-sociale, a gândirii și a modului de viață. Anul 2021 va fi un an provocator și pentru securitatea frontierelor, deoarece virusul SARS-CoV-2 a exacerbât factorii de împingere pentru ca oamenii să migreze și să se angajeze în infracțiuni transfrontaliere [9, p.36].

Această schimbare s-a repercutat și asupra fenomenului migrației ilegale. Astfel, migrația ilegală a căpătat un aspect mondializat, aducând atingerea securității publice, umbrind suveranitatea statelor și tulburând buna desfășurare a activității instituțiilor economice, politice și sociale. Toate aceste aspecte conduc la amplifica-

rea fenomenului infracțional în general și cel transfrontalier în special din regiunile cu probleme către țările dezvoltate.

Cunoscând modul de manifestare a fenomenului migrației ilegale, evidențiem o formă distinsă prin care acest fenomen se manifestă, aceasta fiind caracterizată prin trecerea frauduloasă a frontierei prin punctele de trecere în baza actelor false/falsificate sau străine [10, p.48]. Riscul reprezentat de falsul „pașapoartelor de vaccinare” sau rezultatelor negative ale testelor PCR, este real. La 1 februarie 2021, EUROPOL a emis o notificare de avertizare timpurie cu privire la vânzările ilicite de certificate de test COVID-19 negative falsificate [11]. La 22 martie 2021, a fost înregistrat și la frontiera Republicii Moldova primul caz de utilizare a certificatului de test COVID-19 negativ fals [12]. Ulterior, fiind înregistrate, săptămânal, zeci de astfel de certificate false, prezentate la control de către cetățenii Republicii Moldova, precum și de cetățeni străini care intenționau să intre în țară [13; 14].

Având în vedere mijloacele tehnologice disponibile și ușor accesibile, cum ar fi imprimantele de înaltă rezoluție și diferitele software de editare grafică, fraudatorii pot produce certificate false de înaltă calitate. Au fost raportate cazuri de vânzări ilicite de certificate de testare fraudate, care implică mai multe rețele organizate de falsificare și escroci oportuniști, acționând individual prin vânzarea certificatelor false offline și online. Detectarea certificatelor de test negative COVID-19 false confirmă faptul că infractorii, fie că este vorba de criminalitatea organizată sau escroci individuali, profită de oportunitățile favorabile odată ce apar. Atâta timp cât restricțiile de călătorie rămân în vigoare din cauza situației COVID-19, este foarte probabil ca producția și vânzările de certificate de test false vor prevala. Având în vedere mijloacele tehnologice disponibile pe scară largă, sub formă de imprimante de înaltă calitate și software diferite, fraudatorii sunt capabili să producă falsuri de înaltă calitate, falsificate sau documente false [11].

Pentru a asigura interoperabilitatea și accesul egal, statele membre UE propun să fie eliberate certificate care alcătuiesc „certificatul verde digital” într-un format digital, pe hârtie sau ambele variante. Aceasta ar trebui să permită potențialului titular să solicite și să primească o copie pe hârtie a certificatului sau să stocheze și să afișeze certificatul pe un dispozitiv mobil. Certificatele ar trebui să conțină un cod de bare interoperabil, lizibil digital, care să conțină datele relevante referitoare la certificate. Autoritățile vor garanta autenticitatea, validitatea și integritatea certificatelor prin sigilii electronice sau prin mijloace similare. Informațiile de pe certificat vor urma, de asemenea, să fie incluse în format lizibil de către om, fie tipărite, fie afișate ca text simplu. Aspectul certificatelor urmează să fie ușor de înțeles și să asigure simplitate și ușurință în utilizare. Pentru a evita obstacolele în calea liberei circulații, certificatele vor fi eliberate gratuit, în mod automat sau la cerere, asigurându-se că pot fi obținute cu ușurință și oferind, acolo unde este necesar, sprijinul necesar pentru a permite accesul egal al tuturor cetățenilor. Certificatele vor fi eliberate pe numele persoanei vaccinate, testate sau recuperate, de exemplu pe numele persoanelor cu dizabilități legale sau părinților pe numele copiilor. Certificatele nu vor avea necesitatea legalizării sau alte formalități similare [8, p.11].

Întru securizarea cât mai eficientă a datelor se propune o soluție digitală în mai multe straturi. Pentru a realiza acest lucru, trebuie creată o semnătură digitală și, în general, să fie stocată într-un dispozitiv mobil convenabil, cum ar fi un telefon sau un card inteligent. Semnătura digitală este concepută pentru a interacționa cu sistemele și autoritățile relevante lucrând pentru a identifica în siguranță individul, precum și pentru a valida orice documentație oficială pe care ar putea să o poarte. O acreditare digitală de această natură este în mod inerent mai sigură și mai durabilă decât o înregistrare pe hârtie, care poate fi reprodusă cu ușurință, sau o copie digitală a unui document stocat într-un fișier deschis. O acreditare digitală este legată de titular prin diferite mijloace, oferind atât securitate fizică, cât și securitate digitală. De exemplu, legătura digitală dintre acreditările virtuale ale individului și factorul de formă fizică, cum ar fi pașaportul sau telefonul mobil. La rândul său, acest lucru este legat de acea persoană prin identificare sigură, adesea sub forma unei scanări biometrice, fie recunoaștere facială, fie amprentă. Acreditarea prin semnătura digitală, ar fi o altă soluție de securitate, care o leagă de organul de autorizare și, prin urmare, se asigură că este atât autentică, cât și emisă de autoritatea corectă. Rezultatele testelor și certificatele de vaccinare pot fi încărcate în siguranță de la centrele de testare verificate sau de la autoritățile de vaccinare. Integritatea documentației este, de asemenea, dovedibilă, cu caracteristici de etanșare digitale încorporate care certifică faptul că datele necesare nu au fost modificate, fie fizic, fie digital [15].

Dacă blocaje pe scară largă pentru a combate răspândirea COVID-19 continuă să fie utilizate, „pașapoartele de vaccinare” ar putea oferi o cale de a permite indivizilor să recupereze o oarecare normalitate în formă a se deplasa mai liber și a reveni la muncă. Aceasta ar aduce beneficii atât pentru individ, cât și pentru societate, deși amploarea acestor beneficii ar putea depinde de imunitatea colectivă. Dar introducerea și reglementarea „pașapoartelor de vaccinare” aduce cu sine un set de provocări etice și practice. O mare parte se bazează pe disponibilitatea unor materiale adecvate, teste serologice precise și capacitatea de a stabili cu suficientă încredere că cei cu anticorpi împotriva COVID-19 vor fi imuni la reinfecție. Standardele de probă și acuratețe nu trebuie să fie exagerate, astfel încât să rateze beneficiile pe care le-ar putea oferi testarea anticorpilor și „pașapoartele de vaccinare”. Prejudiciile testelor inexacte sau ușor de falsificat trebuie să fie echilibrate, atât cu prejudiciile economice, cât și de sănătate sau prejudiciile politicilor alternative, cum ar fi blocarea completă sau relaxarea călătoriilor fără test. Testarea și eliberarea „pașaportului de vaccinare” ar trebui să aibă drept scop minimizarea daunelor și maximizarea beneficiilor. O serie de domenii necesită cercetări suplimentare pentru a stabili complexitatea implicațiilor acestora, inclusiv riscurile legate de subminarea coeziunii sociale și riscurile de infecție. Deși prudența este esențială, este de asemenea important un calcul al costurilor de oportunitate și al daunelor care ar putea rezulta din evitarea unor instrumente precum „pașapoartele de vaccinare”.

Posibilitatea de a furniza „pașapoartele de vaccinare” în mod fiabil, fără a risca controlul asupra infecției, atunci acestea ar trebui utilizate. În acest sens, au fost elaborate o serie de recomandări:

- diminuarea riscului de infectare prin testarea celor care prezintă risc de infecție minim;
- prioritizarea beneficiilor prin testarea celor a căror libertate, personală și socială, este cea mai benefică (de exemplu, angajații care nu pot lucra de la domiciliu);
- analiza multilaterală a daunelor aduse de falsificarea testelor pozitive (și negative) cu daunele cauzate de politicile alternative (de exemplu, carantină totală), inclusiv impactul economic, social și asupra sănătății;
- respectarea restricțiilor impuse privind interacțiune socială directă, întru controlul infecției;
- efectuarea cercetărilor suplimentare și urmărirea rezultatelor sau soluțiilor în domeniu;
- facilitarea testării și vaccinării gratuite, astfel încât accesul să nu fie limitat de disponibilitatea resurselor financiare;
- asigurarea distribuirii gratuite a „pașapoartelor de vaccinare” și oferirea sprijinului suplimentar celor aflați în impas;
- introducerea unor pedepse suplimentare pentru comportamentul neconform, egalându-le cu prejudiciile produse în rezultatul unui astfel de comportament;
- informarea populației cu privire la utilizarea testelor și a „pașapoartelor de vaccinare” de către autorități [2, p.658].

Factorii care duc la intensificarea și diversificarea fenomenului migrației ilegale devin tot mai variați, fiind determinați de schimbările politice, sociale, economice și tehnologice ce se produc în timp. Pandemia COVID-19 este și va continua, influențând acești factori de pe glob.

În concluzie, accentuăm că consecințele vor avea un impact semnificativ asupra dorinței și capacității populației de a migra, precum și un stimulent și o oportunitate pentru infractori de a profita din migrația ilegală, care de asemenea se preconizează să crească. Securitatea, autenticitatea și integritatea certificatelor care alcătuiesc „certificatul verde digital” sau „pașaportul de vaccinare” și **conformitatea acestora** normelor legale privind protecția datelor sunt esențiale pentru acceptarea lor la nivel internațional. Prin urmare, este necesar să se stabilească un cadru de încredere care să reglementeze regulile și infrastructura pentru eliberarea și verificarea fiabilă și sigură a certificatelor. Alegerea modului în care sunt utilizate pașapoartele ar trebui să fie ghidat de o știință exactă, adecvată tehnologiei și să asigure securitatea atât la nivel comunitar, cât și pentru efectuarea călătoriilor internaționale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. ONS. Business impact of coronavirus (COVID-19) survey questions: 23 March 2020 to 5 April 2020. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/conditionsanddiseases/articles/businessimpactofcovid19surveyquestions/23march2020to5april2020>
2. Brown RCH., Savulescu J., Williams B., et al. J Med Ethics, Passport to freedom? Immunity passports for COVID-19, 2020. p. 652-659. <http://dx.doi.org/10.1136/medethics-2020-106814>
3. Dye Ch., and Mills M. C., COVID-19 vaccination passports. În: Science 371 (6535), 2021, p. 1184. <http://science.sciencemag.org/content/371/6535/1184>

4. Spring M, Longley D, Chadwick D. 2019 Verifiable Credentials Data Model 1.0: expressing verifiable information on the web. World Wide Web Consortium (W3C) Recommendation. <https://www.w3.org/TR/vc-data-model/>
5. The Royal Society, Twelve criteria for the development and use of COVID-19 vaccine passports, 2021. p. 22. <https://royalsociety.org/-/media/policy/projects/set-c/set-cvaccine-passports.pdf>
6. Kelleher SR. 2021 Why vaccine passports are 'inevitable,' explained by Tony Blair. Forbes. <https://www.forbes.com/sites/suzannerowankelleher/2021/02/13/why-vaccine-passports-are-inevitable-explained-by-tony-blair/?sh=2b193e8b41d6>
7. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/ip_21_1181?fbclid=IwAR1XQbuLBImATCicUPNLoB5dUheUKs0hy32R69ro12mR4F5h7NmV_3otlaU
8. COM(2021) 130 final, 17.3.2021. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a framework for the issuance, verification and acceptance of interoperable certificates on vaccination, testing and recovery to facilitate free movement during the COVID-19 pandemic (Digital Green Certificate), p.47. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0130&qid=1616663144578>
9. Border Security Report. Volume 23 March / April 2021. p. 36-38. <https://border-security-report.com/wp-content/uploads/2021/03/BSRMARApr2021.pdf>
10. Buzev A., Cebotari S. Migrația ilegală - factor de amenințare a securității Republicii Moldova. În: MOLDOSCOPIE (PROBLEME DE ANALIZĂ POLITICĂ), 2019. Nr.1 (LXXXIV), p. 43-56
11. <https://www.europol.europa.eu/early-warning-notification-illicit-sales-of-false-negative-covid-19-test-certificates>
12. <https://border.gov.md/si-cumparat-un-test-pcr-covid-19-negativ-pentru-fi-exceptat-de-autoizolare>
13. <https://border.gov.md/ptf-criva-alte-75-de-teste-pcr-covid-19-depistate-cu-indici-de-falsificate>
14. <https://border.gov.md/identificate-la-frontiera-un-permis-de-conducere-si-sapte-teste-pcr-covid-19-falsificate>
15. <http://www.openaccessgovernment.org/preventing-fraud-in-vaccine-passports/>

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА
В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА В КОНТЕКСТЕ
УСИЛЕНИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ УГРОЗ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ
РЕАЛИСТИЧЕСКОГО ПОДХОДА¹
(Часть II)

THE EFFICIANCE OF THE POLITICAL PROCESS
IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT
OF INCREASING GLOBAL THREATS IN TEARM
OF A REALISTIC APPROACH
(Part II)

DOI: <https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.05>

CZU: 32(478)

Лилия БРАГА, доктор философии,
Институт Юридических, Политических
и Социологических Исследований
009braga@gmail.com

Rezumat

În acest articol este examinată problema referitoare la procesul politic și la participarea politică din Republica Moldova în condițiile pandemiei. În studierea acestei probleme autorul se bazează pe conceptul realist al lui Danilo Zolo despre «complexitatea socială» în contextul erei postindustriale. Evoluția procesului politic din Republica Moldova, în opinia autorului, reflectă procesele globale ale crizei democrației, fiind un produs al dezvoltării epocii moderne. Referindu-se la problema participării politice, autorul concluzionează că fenomenul „COVID-19”, duce în cele din urmă la eliminarea demosului din viața politică. Subiectul de bază al procesului politic devine ramura executivă. Concentrarea puterii politice necesită creșterea nivelului de profesionalism și a responsabilității echipei manageriale.

Cuvinte-cheie: proces politic, participare politică, abordare realistă, post-democrație, complexitate socială, securitate, guvernare eficientă.

Summary

The article deals with the problem of political process and political participation in the Republic of Moldova. The author draws on the realistic concept of Danilo Zolo about the “social complexity” in the context of the post-industrial era in the studying of this issue. The author shows that the evolution of the political process in the Republic of Moldova reflects the global processes of democracy crisis, being a product of the modern age development. The author pays a special attention to the problem of political participation, concluding that such a problems like the “COVID-19”, finally remove demos from political life. Actually, the mane subject of the political process become the executive branch. The concentration of political power requires strengthening of the professionalism and of the responsibility of the management team.

Keywords: political process, participation, realistic approach, post-democracy, social complexity, security, effective governance

¹ Articolul a fost elaborat în cadrul expresiei de interes 20.70086.20/COV „Politici bazate pe dovezi în perioada pandemiei COVID-19: perspectivele aplicării practice a conceptelor „Guvernării deschise” și „Științei deschise” în Republica Moldova” finanțat prin intermediul ANCD

Если следовать реалистическому подходу, отправной точкой в осмыслении характера развития политического процесса в Республике Молдова должно стать признание того, что эволюция политических процессов в настоящее время, несмотря на определенную национальную специфику сформировавшегося в нашей стране институционального дизайна, подчинена общей логике исторического развития обществ в эпоху глобализации и информационной революции. Поэтому характер функционирования политической сферы жизни молдавского общества, несмотря на ряд некоторых специфических черт, свойственных миру политики Республики Молдова, в общем и целом, является отражением тех объективно-исторических закономерностей, которые характеризуют современную эпоху. А это значит, что ответственное изучение молдавского мира политики должно лежать за пределами морализаторства, предполагающего преимущественно обличительную тональность исследовательских подходов и концентрацию основных усилий на освоении чужого политического опыта «прошлых лет». В центре исследовательского внимания, таким образом, должно стоять актуальное состояние дел в политической сфере нашей страны, трактуемое не как «отступление от нормы», но как специфическая для нашей страны форма проявления исторической необходимости, свойственной современной эпохе.

Следуя указанным установкам, необходимо признать, что итогом развития процессов демократизации, стартовавших в Республике Молдова на рубеже последних столетий и разворачивавшихся на фоне развития процессов глобализации, закономерным стало установление некоего национального варианта системы постдемократии со всеми характерными для нее чертами и особенностями [1]. Более того, нельзя не заметить очевидного факта, что черты постдемократического устройства в странах, лишь вступивших на путь демократизации, какой является и Республика Молдова, проявляют себя более рельефно и, если так можно выразиться, более последовательно, нежели там, где существуют прочные демократические традиции.

Сегодня весь мир оказался в положении когда «демократия отстывает», а авторитаризм, напротив, берет свой реванш [2]. Однако, если в странах Запада, с более прочно укорененными демократическими институтами, проявления авторитаризма в политической сфере носят пока преимущественно персонафицированный характер, то в так называемых странах «молодой демократии» наблюдается стремительное «сползание в авторитаризм», сопровождающееся выстраиванием соответствующего указанной форме политического управления институционально-правового дизайна. Указанные тенденции общественно-политического развития Республики Молдова с необходимостью накладывают свой специфический отпечаток на характер развития политического процесса, моделируя его преимущественно по лекалам упрочивающегося в стране неавторитарного режима. Таким образом, придерживаясь реалистического подхода в оценке и осмыслении политических процессов, разворачивающихся в настоя-

щее время в Республике Молдова, необходимо четко отграничивать моральный аспект проблемы, концентрирующий преимущественное внимание на вопросе соответствия/несоответствия складывающейся в стране политической реальности «демократическому идеалу», продвижение к которому декларировано Основным Законом страны, от его строго научной интерпретации, призванной, избегая предвзятости и излишнего морализаторства, рассматривать феномены из мира политики как проявление объективных закономерностей общественно-исторического развития, которые невозможно отменить во имя реализации высокой цели, но которые необходимо учитывать в выстраивании алгоритмов эффективного государственного управления уже сегодня.

Первое, что необходимо отметить, характеризуя актуальный политический процесс в Республике Молдова, – это расхождение между прописанной в Конституции страны основной целью/вектором политического развития, сформулированной как поступательное движение к демократии, призванной предопределять общую направленность политического развития общества, и той реальной траекторией, по которой движется политическая реальность, формирующаяся сегодня на «молдавской почве». В классификации демократизирующихся стран «продукт» политического переустройства, подобный тому, который был за годы реформирования «произведен» в Республике Молдова, получил наименование «гибридного режима», особенностью которого является сочетание черт как демократического, так и авторитарного свойства. В Республике Молдова тенденция к усилению последних стремительно нарастает, что ставит нашу страну на самую грань с полуавторитарными странами [3]. В самом начале перемен, когда развитие политической сферы было сосредоточено преимущественно на вопросах формирования новой институционально-правовой базы общества, успехи демократизации в Республике Молдова были более значительными, позволившими международным мониторинговым организациям в начале 2000-х гг. идентифицировать молдавский опыт демократического реформирования как «историю успеха» и даже зачислить нашу страну, безусловно, с известной долей условности, в категорию стран «устойчивой демократии» [4, с. 530]. Однако уже ко второй половине первого десятилетия нового века авторитарные тенденции в политическом управлении страной стали стремительно набирать силу, превратив в настоящее время Республику Молдова в страну, «сползающую в авторитаризм» [5].

Изучая траекторию развития процессов демократизации в Республике Молдова, сегодня еще нельзя сказать, что наша страна окончательно «сошла с рельс». Тем не менее, в движении страны очевиден крутой крен, или, как его еще называют, «движение вспять», в специальной литературе идентифицируемое как «обратная демократизация». Это значит, что несмотря на декларативно сохраняющуюся общую цель политического развития страны, Республика Молдова на сегодняшний день, по устойчиво сохраняющемуся общественному мнению (72,9%), «развивается не в том направлении», демонстрируя попятное движение [6]. В итоге, в Республике Молдова все большее укрепление получает режим

«фасадной демократии», внешне богато украшенный демократической риторикой, но на деле все менее умело скрывающий свою неоавторитарную суть.

Каков же на самом деле сложившийся к настоящему времени в Республике Молдова характер взаимодействий политических субъектов в процессе принятия решений, предопределяющий специфические особенности политической жизни в стране? Если придерживаться системы Л. Пая [7, с. 395-396], то приходится констатировать, что, несмотря на декларативную приверженность молдавского общества демократическим ценностям, политический процесс, развивающийся в Республике Молдова, располагает нашу страну в категории «незападного мира». Основанием для подобного вывода служит специфический «культурный код» страны, характеризующийся доминированием патриархально-подданических, местечковых установок, который моделирует соответствующие практические ориентации и поведение людей в сфере политики [8, с. 101-137]. Отнесение Республики Молдова к категории «незападного мира», в отличие от «западного», призвано обозначить реально существующее несоответствие современного молдавского политического опыта некоему «идеальному типу», созданному политической наукой в стремлении подчеркнуть уникальность «западной культуры», способствовавшей развитию демократии в границах «исторического Запада». Таким образом, доминирующая в стране политическая культура не позволяет сегодня отнести Республику Молдова, в строгом смысле слова, к «западному миру», несмотря на все имеющиеся на сегодняшний день устремления к евроинтеграции.

Однако нельзя не отметить некую парадоксальную вещь. В настоящее время сам «Запад», где «отступление демократии» становится более чем очевидным, условно говоря, все больше дистанцируется от «западного мира», если под ним понимать специфическую культуру, прежде всего характеризующуюся гомогенностью и участием. Сегодня, в условиях ускоренного развития миграционных процессов в мире, культурная однородность утрачена даже теми странами (ангლოსаксонские страны), которые послужили образцом для формирования «идеального типа» демократического общества. Последнее делает применение типологии Л. Пая к анализу современной политической реальности не только по большей части лишённой смысла, но и показывает, что демократизация в мире, вопреки многим ожиданиям и надеждам на ее глобальный триумф, тем не менее, развивается на нынешнем этапе по «нисходящей ветви параболы» (Crouch Colin, 2004). Это значит, что та характеристика, которую в свое время предложил Л. Пай для оценки политических процессов «незападных обществ», в настоящее время, в известной мере, может быть применима, в том числе, и для осмысления политических процессов в странах «западного мира», условно говоря, в качестве своеобразного теста на демократическую деградацию.

Что же касается реформирующихся стран, а в данном контексте речь, прежде всего, идет о развитии политического процесса в Республике Молдова, то выделенные Л. Паем пункты для характеристики политической сферы «незападных

стран» как нельзя лучше отражают актуальное положение дел в нашей стране. Поэтому имеет смысл привести данную характеристику, которая содержит 17 пунктов, в полном объеме: 1) сфера политики не отделена четко от сферы общественных и личных отношений; 2) политические партии склонны претендовать на выражение мировоззрения и представительство образа жизни; 3) политический процесс отличается доминированием в нем клики; 4) характер политических ориентаций таков, что допускает наличие у руководства политических группировок значительной свободы в определении стратегии и тактики; 5) оппозиционные партии и стремящиеся к власти элиты часто выступают в качестве революционных движений; 6) политический процесс отличается отсутствием интеграции среди участников; 7) масштабы рекрутирования новых элементов для исполнения политических ролей весьма значительны; 8) для политического процесса типично резкое различие в политических ориентациях поколений; 9) консенсус относительно узаконенных целей и средств политического действия незначителен, непрочен; 10) интенсивность и широта политических дискуссий мало связаны с принятием политических решений; 11) политическому процессу свойственна высокая степень совмещения и взаимозаменяемости ролей; 12) в политическом процессе значение явных, организованных групп интересов, играющих функционально специализированные роли, невелико; 13) национальное руководство вынуждено апеллировать к недифференцированной общественности; 14) неконструктивный характер политического процесса вынуждает лидеров придерживаться более определенных взглядов во внешней, а не во внутренней политике; 15) эмоциональные и символические аспекты политики оттесняют на второй план рациональные поиски решений конкретных вопросов и общих проблем; 16) существенна роль харизматических лидеров; 17) политический процесс обходится, как правило, без участия политических «брокеров» [7, с. 395-396].

Тот факт, что подавляющее число пунктов можно безоговорочно применить к характеристике политического процесса в Республике Молдова, не только снимает всякие сомнения относительно ее положения на карте демократизирующихся стран, но и свидетельствует о том, что несмотря на некую особую национальную специфику выстроенного в стране институционального дизайна, политическая жизнь, развивающаяся в нашей стране на данном этапе, не является чем-то уникальным, но, напротив, представляет собой типичный пример политических отношений, утвердившихся во многих обществах современного мира. А это значит, что вопреки кажущейся решающей роли тех или иных политических элит/лидеров, действующих в стране, «не сумевших», с точки зрения широких масс и политических оппонентов, вывести наше общество на «светлый путь» демократического благоденствия, политический процесс, развивающийся на нынешнем этапе в стране, являет собой, по сути, проявление той самой пресловутой объективно-исторической необходимости, прокладывающей свой путь посредством субъективной деятельности людей. Формирующиеся в совре-

менном глобализирующемся постиндустриальном мире взаимосвязи диктуют свой специфический характер развитию политической сферы, как следствие снижая качество демократии не только в странах демократической модернизации, но и во всем демократизирующемся мире, что с необходимостью отражается на характере развития политического процесса.

Придерживаясь другой системы классификации, разработанной в свое время М. Вебером, которая выделяет две основные «версии» политического процесса, обозначая их, соответственно, как «вертикально» и «горизонтально» организованные процессы [7, с. 397-398], приходится признать, что политический процесс в Республике Молдова с самого начала перемен принял форму вертикально организованного процесса. Особенностью подобным образом организованного процесса является так называемое движение «сверху-вниз», отражающее реальный характер распределения политических ролей в обществе, их четкое разделение на управляющих/власть, которым принадлежит основная инициатива как в генерировании целей и ценностей политического развития, так и в принятии политических решений, и управляемых/общество, которые ввиду своего актуального маргинализованного положения в политической жизни в массе своей занимают пассивную позицию наблюдателя и реципиента навязываемых властью ценностей и решений.

Необходимо помнить, что старт политическим изменениям, развернувшимся в советском обществе на рубеже последних десятилетий прошлого века и получившим название «перестройки», а позднее вылившимся в процесс демократического реформирования общества, был дан властвовавшими на том этапе политическими силами, инициатива которых, впрочем, была с большим энтузиазмом поддержана широкими народными массами. За минувшие с тех пор годы, прошедшие под лозунгом демократического реформирования общества, политический климат в стране претерпел существенные изменения, эволюционировав от состояния «демократической эйфории» до состояния глубокого разочарования широких масс народа в политике, апатии и политического скептицизма, позиционирующих простых людей на обочине политической жизни. В то же время, ведущая роль политических элит в реформаторском процессе остается неизменной. В результате, в Республике Молдова, вовлеченной, как и многие другие страны постсоветского пространства, в процессы демократической модернизации, складывается парадоксальная ситуация: все «тяготы», связанные с укреплением «власти народа», вынуждена нести на своих «плечах» действующая политическая власть.

Существенно то, что указанный парадокс, сопровождающий развитие процессов демократизации на постсоветском пространстве, характерен сегодня для всего демократического мира, будучи в свое время названным американскими политологами Т. Даем и Х. Цайглером «парадоксом демократии» [9]. По их справедливому замечанию, ответственность за выживание демократии сегодня лежит на плечах элиты, несмотря на то, что демократия, в ее классическом пони-

мании, – это власть народа. В этом состоит «ирония» современной демократии: элиты должны править мудро, чтобы «правление народа» выжило. По мнению политологов, если бы выживание американской политической системы зависело от активности, информированности и просвещенности граждан, демократия в Америке давно исчезла бы, ибо массы в Америке апатичны и дезинформированы в политическом отношении и удивительно мало привержены демократическим ценностям. Поэтому американские политологи считают за счастье для американской демократии тот факт, что американские массы не ведут, а лишь следуют за элитами.

Данный политический феномен, характерный сегодня не только для реформирующихся обществ, но и для самой «колыбели демократии», позволяет признать универсальный характер тех радикальных изменений, которые происходят в настоящее время во всем демократизирующемся мире, а также понять весьма важную вещь: то, что когда-то считалось главным в определении демократии – участие рядового гражданина в политической жизни – теперь становится второстепенным, несущественным, малозначительным. На нынешнем этапе общественно-исторической эволюции на первый план выходит проблема социальной стабильности.

С учетом складывающихся условий, когда главная ответственность за выживание демократии целиком ложится на «плечи» элит, сама демократия как система политического управления обществом радикальным образом меняет свою сущность, превращаясь из механизма реализации «воли народа», в инструмент управления, находящийся в руках элит и состоящий из набора институтов и процедур принятия решений. В то же время, роль простых людей в политической жизни в условиях ширящейся «энтропии участия» сводится практически исключительно к участию в выборах, задача которых состоит сегодня не столько в артикуляции интересов различных слоев общества, сколько в разрешении ожесточенного спора, ведущегося между политическими элитами по поводу власти. Как только указанный спор бывает разрешен посредством выборов, роль простых граждан в управлении обществом/принятии решений, оказывающихся в период между выборами на периферии политической жизни, становится малозначительной, несущественной.

В тех обществах, где демократические традиции выступают неотъемлемой частью «генетического кода» народа, а демократические институты прочно укоренены в жизни общества, роль демократических выборов, разворачивающихся с соблюдением требований о свободных и честных выборах, является существенной для развития политической жизни, что представляет собой один из значимых идеалов демократического устройства. Однако тенденции, доминирующие в развитии современной политической реальности, все отчетливее свидетельствуют о глобальном снижении доверия к институту демократических выборов, вызванном глубоким сомнением в их честности. Сегодня даже в странах «старой демократии» все больше крепнет убеждение общества в том, что вы-

боры «могут быть» или «были украдены». Наглядным свидетельством тому служат, в частности, президентские выборы, состоявшиеся в Соединенных Штатах Америки в конце 2020 года, результаты которых были поставлены под сомнение проигравшей стороной, обвинившей своего политического оппонента в их фальсификации и подтасовке, что привело к масштабным беспорядкам в стране [10].

В Республике Молдова указанная тенденция особенно сильно проявила себя в последнее десятилетие, что привело к свертыванию роли выборов в политической жизни страны. Серьезные нарушения, допускаемые в контексте развития избирательного процесса, а также феномен «политического туризма», получившего широкое распространение в молдавской политике, позволяющий радикально менять расклад политических сил во властвующих структурах после выборов, привели к ограничению роли выборов в Республике Молдова, тем самым, существенно ослабив и без того реально ограниченную роль простых граждан в политическом процессе [8, с. 177-218]. В подобных условиях, когда участие народа в политике сведено к минимуму, механизм демократического управления превращается в инструмент, которым практически безраздельно распоряжаются властные политические элиты, и при помощи которого, прежде всего, реализуются интересы правящих кругов, впрочем, умело подаваемые как интересы всего общества.

За годы, прошедшие с начала процессов демократического реформирования общества, сформировавшиеся в стране политические элиты/кланы, пробивающиеся во власть, хорошо научились манипулировать демократическими механизмами политического управления, превратив их по существу в эффективный механизм решения собственных проблем и достижения собственных латентных, связанных преимущественно с материальными интересами, целей, существенно отличающихся от официально декларируемых. Поэтому для властных элит действующие в стране демократические институты – это прежде всего инструмент, функционирование которого приспособлено для службы узкокорпоративным интересам, которые имеют слишком мало общего с интересами электората, избравшего их для «службы народу».

Для политических элит Республики Молдова приверженность демократии носит прежде всего инструментальный характер. В то же время, для широких народных масс демократическое реформирование общества/демократия представляет собой по большей мере своего рода идеологему, приверженность которой отражает извечные чаяния простого народа о всеобщем равенстве, справедливости, благополучии и процветании. И даже если «демократическая эйфория» первых лет реформирования давно прошла, а на смену ей пришли глубоко укоренившиеся в политическом самочувствовании народа разочарование, апатия и скептицизм как реакция на управленческую деятельность властных элит, демократическая идея как таковая все еще вселяет в людей надежду на лучшее будущее в нашей стране. Во всяком случае, в стране не появилось ни одной политической идеи, альтернативной демократической, которая смогла бы

увлечь за собой массы простого народа. А это значит, что «продемократический консенсус» в Республике Молдова сохраняется, тем самым обеспечивая некое формальное единство общества вокруг идеи демократии, даже если «дивиденды», получаемые от функционирования демократических институтов, для различных участников политического процесса слишком ощутимо различаются.

За пределами данной идеи молдавское общество буквально рассыпается на множество субкультур, исповедующих самые различные, порой противоположные, взгляды, идеи, установки, цели, что существенно затрудняет процесс взаимодействия субъектов, «разговаривающих на разных языках», по поводу принятия решений общегосударственного значения. Отсутствие гомогенности, порождающей своего рода «культурно-политическую неразбериху» в стране, питает стремление со стороны влиятельных политических сил, представленных в органах государственной власти, в процессе принятия решений навязать свою волю без учета интересов всего общества, взятого вместе. Отсюда и желание этих сил подчинить своему контролю различные ветви власти, без чего их взаимодействие в ходе принятия решений превращается по существу в «войну всех против всех», не только снижая эффективность государственно-управленческой деятельности, но и порой блокируя сам процесс принятия решений. Таким образом, культурная неоднородность общества не только существенным образом снижает потенциал его демократического развития, но и создает надежные предпосылки для укрепления авторитарных основ политического управления.

Распределение политических ролей в политическом процессе на управляющих и управляемых заложено уже самим положением различных субъектов политики в иерархии власти. Близость властных элит к инструментам власти, как бы они ни клялись в своей преданности интересам народа, обеспечивает их неоспоримыми преимуществами в использовании указанных инструментов в собственных интересах перед индивидами, вручающими посредством выборов указанным элитам право управлять собой от имени народа. Отсутствие развитых и глубоко укорененных в жизни общества демократических традиций, как это можно видеть, в частности, на примере Республики Молдова, превращает процесс управления обществом согласно схеме «сверху-вниз», где правила игры и условия должного политического поведения в одностороннем порядке определяет власть, в норму политической жизни. Согласно установившейся «норме», роль властных элит в демократическом процессе в реальности сводится к манипулированию демократическими институтами в своих интересах, в то время, как роль масс - обеспечивать властные элиты посредством участия в избирательном процессе легитимностью, а также обличать и ждть, когда избранные для управления страной властные элиты, наконец, «дозреют» до высоких демократических идеалов и начнут работать в интересах народа.

По сложившейся традиции, демократию и сегодня, когда процессы глобального снижения ее качества продолжают углубляться, принято считать наилучшей формой политического управления. Международные мониторинговые ор-

ганизации повсеместно констатируют факт того, что «демократия отстывает» [11], вместе с тем, не менее настойчиво звучат рекомендации экспертов о необходимости укрепления демократических основ жизни. Вопрос заключается в том, не действуют ли властвующие элиты, реальная деятельность которых поставила сегодня Республику Молдова на самую грань неоавторитаризма, вразрез собственным интересам, когда берут на себя обязательство и труд всемерно поддерживать и углублять процесс демократизации? Дело в том, что фасадная демократия, столь старательно выстраиваемая властвующими в стране элитами, может быть использована в качестве эффективного механизма управления обществом в интересах режима клановой конкуренции. Однако достигается указанная эффективность уже не за счет максимального учета интересов всех участников политического процесса. В настоящее время эффективность демократических механизмов определяется прежде всего тем, в какой мере они способны обеспечить стабильность общества, а также стабильность действующей власти.

Неоспоримое преимущество демократии/постдемократии, обеспечивающее эффективность развитию политического процесса, состоит в имманентном данной системе характере несилового решения политических конфликтов и противоречий. Политическая практика доказала, что в современных условиях открытое насилие приносит менее ощутимые результаты, нежели умелая имитация демократических приемов и принципов урегулирования спорных политических ситуаций. Имитация демократического процесса развития общества позволяет в безопасной для властвующих элит форме снижать возникающее в обществе напряжение, так сказать, «выпускать пар» недовольства, доходящего порой до «точки кипения» и способного «взорвать» сложившееся положение дел, направляя социальную энергию масс, как правило, разбуженных действиями оппозиционных сил, в удобное для властей, управляемое русло. Наиболее наглядным примером, демонстрирующим использование молдавскими властными элитами приема «выпускания пара», может служить решение о переходе ко всеобщим президентским выборам, принятое под давлением мощного протестного движения 2015-2016 гг., направленного против установившегося в стране кланово-олигархического режима. Организованные в 2016 г. всеобщие выборы Президента позволили властвовавшим элитам тех лет не только значительным образом погасить протестный накал в стране, но и стабилизировать свое положение вплоть до Парламентских выборов 2019 года.

Постдемократическое устройство системы власти в условиях стремительно-го развития информационных технологий таит в себе огромный простор для манипуляций, направленных на управляемого субъекта политического процесса. Поэтому, преследуя цели стабилизации действующей власти, политические элиты все более тщательно укрепляют демократический фасад, назначение которого, по сути, состоит в том, чтобы за «ветвистым» институциональным дизайном скрывать откровенно авторитарные либо диктаторские приемы вла-

ствования, позволяющие проводить политику, по большей мере исходя из узко-клановых интересов.

Насколько отношения, складывающиеся между различными политическими субъектами в контексте принятия решений согласно схеме «сверху-вниз», характерные ныне для молдавского мира политики, могут отвечать задачам эффективного развития политического процесса? Иными словами, может ли вообще быть эффективным политическое взаимодействие, сводящееся к процессу принятия решений, которые призваны реализовать интересы и требования участников политического процесса, если оно разворачивается преимущественно в вертикальном направлении? Политическая теория, в принципе, допускает такую возможность, при этом оговаривая ключевые условия взаимодействия политических субъектов: способность управляющих/властных структур к рациональному и ответственному управлению, с одной стороны, с другой – признание управляемыми авторитета власти, законопослушность и умение подчиняться. Вертикально организованный политический процесс предполагает усиление элементов рациональности, предсказуемости и конструктивности за счет способности властных структур интегрировать требования групп и социальных общностей в определенную программу действий. Поэтому наиболее адекватной формой вертикально организованного политического процесса политическая теория признает «экспертный совет» политиков, ученых, промышленников [7, с. 398].

Что касается политического процесса, разворачивающегося в Республике Молдова, то даже поверхностного взгляда достаточно, чтобы признать, что указанный процесс на нынешнем этапе далеко не отвечает тем ключевым условиям, которые призваны способствовать его эффективному развитию как демократического политического процесса. В последнее десятилетие, политический процесс в Республике Молдова развивался в рамках сложившегося в стране кланово-олигархического режима элитной конкуренции, который детерминировал все основные параметры политического взаимодействия между различными субъектами политики. Режимы подобного типа, на данный момент характеризующие большинство стран постсоветского пространства, представляют собой режимы так называемой «урезанной демократии», которые за официально декларируемыми целями демократического развития, зачастую, по выражению Л. Даймонда, скрывают «диктат партий и лидеров» [12, с. 437-449]. Несмотря на то, что в результате формирования новой конфигурации власти после Парламентских выборов 2019 года, приведшего к падению режима власти «олигарха №1» В. Плахотнюка и принятию Парламентом Декларации «О захваченном государстве» [13], а также на то, что выборы Президента, состоявшиеся в конце 2020 г., способствовали укреплению позиций антиолигархических сил, существенных изменений в развитии политического процесса в стране пока не произошло.

В рамках системы «урезанной/фасадной демократии», установившейся в Республике Молдова в контексте развития процессов демократизации, развитие политического процесса, направленного преимущественно «сверху-вниз»,

приобретает свои специфические национальные особенности. Одной из таких особенностей является, условно говоря, двойственный характер принимаемых в стране политических решений, продиктованный двойственным же характером выдвигаемых властвующими элитами целей/ценностей, которые могут быть как явного/декларативного, так и латентного свойства. Поэтому следует иметь ввиду, что за разворачивающимся на поверхности политическим процессом, рассматриваемым как специфическое взаимодействие субъектов и носителей политической власти, который строится с учетом декларативно заявленных страной ценностей и целей развития и публично подается как реализация «воли народа», латентно протекает другой, реальный политический процесс, в рамках которого принятие решений происходит нетранспарентно, принимая по существу форму «тайного сговора» между заинтересованными сторонами, целью которого является реализация клановых/групповых интересов. В этой связи представляется далеко неслучайным широкое использование политическими/властными элитами «совещательного» приема, который условно можно обозначить, в прямом и переносном смысле, как «ночное управление/правительство» (*«gubernul/guvernarea de noapte»*), уже ставшего для Республики Молдова некой политической традицией. Достаточно только вспомнить факт ночного избрания Правительства П. Филипа и приведения его к присяге в 2016 году [14], а также факт ночного формирования парламентского большинства после Парламентских выборов 2019 года [15]. Сюда же следует отнести и спешное ночное принятие ряда важнейших законов, включая бюджет страны на 2021 год, без широкого обсуждения в законодательном органе, по существу голосами двух фракций, составлявших простое большинство Парламента, имевшее место накануне инаугурации в конце 2020 года вновь избранного Президента страны М. Санду [16]. Другим, не менее характерным приемом, используемым молдавскими политиками в процессе принятия решений является разыгрывание всевозможных обманных маневров и политических трюков, своего рода «шахматных партий» или «игры в покер», сопровождающейся сокрытием «туза в рукаве», целью которых является расстановка «капканов», предназначенных для политических оппонентов [17; 18;19].

Логика функционирования «урезанной демократии», в рамках Республики Молдова представленной клановым режимом элитной конкуренции, рельефно проявляет себя и посредством особого принципа политического взаимодействия участников политической жизни, характеризующегося отсутствием консенсуса между ними относительно узаконенных целей и средств политического действия. Несмотря на то, что в настоящее время «продемократический консенсус», сформировавшийся в стране еще в начале перемен и символизировавший приверженность всего общества в целом идее демократизации, все еще сохраняется как разделяемый всеми идеал социально-политического развития, за пределами идеального целеполагания, т. е. в реальности, указанный принцип политического взаимодействия превращается в свою противоположность –

конфронтационность и конфликтогенность. Единства между различными субъектами, вовлеченными в политическое взаимодействие, по сути нет ни в чем: ни относительно конечных целей развития страны, ни касательно путей их достижения. Различное видение основных путей/векторов развития общества (пророссийский/роевропейский вектор; неолиберализм/неокоммунизм) распределяет политическое сообщество по различным, противостоящим друг другу политическим лагерям, превращая различных участников политического процесса в непримиримых соперников и даже врагов.

Вместе с тем, установившийся в стране режим «урезанной демократии» - это режим, в рамках которого политическая борьба суть борьба за власть как таковую. Победа в указанном политическом состязании открывает для победителей огромные преимущества, позволяющие использовать политические механизмы для успешного решения узкокорпоративных/клановых задач. Поэтому приверженцы различных политических сил, ведущих между собой борьбу за власть, это – непримиримые конкуренты в борьбе за интересы своей группы/клана, превращающие политику в поле для борьбы «всех против всех». Для отстаивания своих узкокорпоративных интересов, облеченных в форму политических требований и целей, политические конкуренты используют целый арсенал средств, включая и незаконные, такие как «черный пиар», коррупция, шантаж, насилие и пр. Поэтому политическая сфера жизни общества в действительности представляет собой своеобразную арену, на которой то разгорается, то затухает борьба различных политических кланов за собственность, ресурсы и влияние, которая в итоге приводит к перераспределению этих источников власти.

Понятно, что в подобных обстоятельствах не может даже идти речи ни о каком консенсусе. Возможно лишь временное соглашение, представляющее взаимную выгоду для сторон на ограниченном этапе времени, как это можно было видеть, в частности, на примере создания после Парламентских выборов 2019 года уникальной для истории Республики Молдова коалиции между «левыми» и «правыми»/«пророссиянами и проевропейцами», которая, впрочем, очень скоро развалилась, как только один из влиятельных политических игроков (Партия Социалистов Республики Молдова) не нашел себе нового, более выгодного партнера для реализации задач стабилизации и концентрации власти, остро стоящих на текущем этапе перед претендентами на ведущую политическую роль в стране.

В массовом сознании Республики Молдова уже сравнительно давно сложилось не лишнее оснований мнение о том, что политика в нашей стране - это наиболее выгодная форма бизнеса, способная принести быстрое и существенное обогащение. Политическая сфера в стране действительно развивается сегодня скорее по законам бизнеса, где складывающиеся отношения между участниками политических взаимодействий строятся по законам жестокой конкуренции за доступ к источникам, приносящим экономические/материальные выгоды. В этой связи, неудивительно и вполне логично, что одной из наиболее характерных черт политического процесса, разворачивающегося на данном этапе

в Республике Молдова, является конфронтационность в отношениях между его участниками, исключающая саму возможность диалога. Как показывает складывающаяся в стране политическая реальность, конкурентами в борьбе за власть являются не только представители различных политических и геополитических убеждений, но и те, кто придерживается однотипных взглядов относительно идеалов и путей социально-политического развития общества.

Данное обстоятельство хорошо объясняет сам факт существования огромного количества (более 50-ти) политических партий на фоне отсутствия развитых политических идеологий на политическом поле такой маленькой по численности населения страны каковой является Республика Молдова. Современные молдавские партии – это, скорее всего, своего рода клиентелы, которые объединяют единомышленников вокруг политических лидеров, нежели форма связи политиков с гражданским обществом. Однотипность указанных партий как нельзя лучше свидетельствует об их истинной, клановой, природе и целях борьбы за власть как за политический инструмент решения проблем определенной группы людей. Укоренившаяся в стране жестокая конкуренция политических элит в борьбе за власть не позволяет выступать единым фронтом даже тем партиям и политическим силам, которые придерживаются единых политических ценностей, взглядов и геополитических стратегий развития. Наглядным примером тому, в частности, могут служить партии, исповедующие либеральные устремления унионистской направленности, которые будучи приверженцами идеи объединения двух стран – Республики Молдова и Румынии, и создания единого государства как с целью восстановления «исторической справедливости», так и с целью скорейшей реализации устремлений страны к евроинтеграции, тем не менее никак не могут объединить свои усилия, договорившись о том, «кто тут главный».

Конфронтация и отсутствие диалога между политическими акторами в конце концов приводят к тому, что партии, рассчитывающие на поддержку одного и того же сегмента электората, становятся не только самыми главными политическими противниками, но и непримиримыми врагами. Подобные отношения, в частности, исторически сложились между Партией Социалистов Республики Молдова и Партией Коммунистов Республики Молдова, которые являются наиболее яркими игроками на левом фланге политического поля страны. Однако угроза утраты политического влияния в стране в результате предстоящих досрочных парламентских выборов (11 июля 2021 г.) вынудила электоральных конкурентов, забыв старые обиды, объединить свои усилия в едином «блоке коммунистов и социалистов». Конкурентная борьба за «свой электорат» как за «билет во власть» вообще способна приводить и к более парадоксальным результатам, порой объединяя между собой политические силы, разделяющие принципиально противоположные политические взгляды и геополитические устремления: «левых» и «правых», «проевропейцев» и «пророссиян».

Не менее наглядно отсутствие здорового диалога и доминирование принципа конфронтационности, отсутствие консенсуса во взаимодействиях политических акторов проявляет себя и в самом ходе работы Парламента, когда предложения, исходящие от оппозиции, каких бы сторон общественной жизни они бы ни касались, уже по сложившейся традиции практически полностью блокируются, не получая необходимой поддержки со стороны правящего большинства. В результате, даже в таких сложных, переломных по своей сути, общественно-политических условиях, как нынешние, выдвигающих проблемы выживания на передний план общественного внимания, политические элиты, от деятельности которых зависит судьба страны и в буквальном смысле жизнь людей, оказываются неспособными к диалогу и консенсусу. Напротив, пандемия COVID-19, обострив общественные противоречия, стала тем фактором, который еще более усилил и ожесточил борьбу между ведущими акторами политики, стремящимися извлечь из сложившейся в обществе сложной ситуации выгоды политического характера, способные укрепить их собственные позиции в структурах власти.

В числе особенностей, характеризующих актуально развивающийся в Республике Молдова политический процесс, следует особо выделить и его неструктурированность, которая проявляет себя в устойчивой тенденции к совмещению и взаимозаменяемости политических ролей различных ветвей власти. Наиболее заметным образом указанная тенденция на нынешнем реализует себя в стремлении исполнительной власти контролировать и руководить остальными ее ветвями, разрушая систему разделения властей.

Стремление к концентрации власти, активно проявившее себя в политической жизни Республики Молдова уже в начале 2000-х годов [20], подстегнув процессы «сползания» в авторитаризм, впоследствии привело к формированию в стране феномена «захваченного государства», когда одна из парламентских партий (Демократическая Партия Молдовы, во главе с ее председателем В. Плахотнюком) сумела подчинить своему влиянию и контролю деятельность всех ветвей власти, нередко с целью продвижения своих клановых интересов прибегая к открытому блоку деятельности Президента [21]. Однако изменение политического расклада сил после новых парламентских выборов 2019 года, ознаменовавшееся политическим осуждением феномена «захваченного государства», привело к усилению в политической жизни страны уже позиций Института Президентства, что де факто вылилось в претензии действовавшего на тот момент Президента И. Додона, избранного согласно существующему ныне законодательству всенародным голосованием, но обладающего, в соответствии с Конституцией, ограниченными полномочиями, установить контроль над всеми институтами государственной власти [22]. В этот период речь даже стала идти о необходимости установлении в стране президентского правления. Однако поражение на президентских выборах 2020 года неформального лидера Партии Социалистов Республики Молдова И. Додона вынудило проигравшую сторону в ее стремлении сохранить влияние и контроль над политическим процессом

вспомнить о том, что Молдова – парламентская республика и попытаться ограничить полномочия вновь избранного президента, при этом придав больший вес Законодательному органу страны. В частности, Парламентом страны накануне инаугурации нового президента в лице М. Санду, в спешном порядке, был принят законопроект о сокращении президентских полномочий, согласно которому Служба информации и безопасности переходит из-под управления Президента в подчинение Парламенту. По мнению вновь избранного Президента М. Санду, посредством указанного выше законопроекта экс-президент И. Додон пытается сосредоточить важнейшие рычаги власти в своих руках, что граничит с попыткой узурпации власти, путем сохранения за собой контроля над институтом, необходимым для борьбы с коррупцией и угрозами государственной безопасности [23].

Вместе с тем, в риторике и деятельности вновь избранного в 2020 году президента М. Санду, пришедшей к власти на волне протестного движения, направленного на борьбу с олигархическим режимом, стремление к концентрации власти, обосновываемое, в частности, высокими целями борьбы с коррупцией, на наш взгляд, проявляет себя не менее ощутимо. Нацеленность Института Президентства подчинить своему контролю существующую систему власти ощущается как в начавшихся попытках со стороны лояльных Президенту политических сил оказать давление на Прокуратуру [24], так и в стремлении любой ценой спровоцировать досрочные Парламентские выборы, которые, как ожидается, должны изменить расклад сил в Парламенте в пользу действующего Президента [25]. А это говорит о том, что несмотря на смену основных игроков на «политическом поле» страны, произошедшую в результате Парламентских выборов 2019 года и Президентских выборов 2020 года, прошедших под лозунгами борьбы с авторитарно-олигархическим режимом власти, тенденции к концентрации власти, сопряженные с попытками установления контроля со стороны Института Президентства над остальными ветвями власти в развитии политического процесса остаются неизменными. Очевидно, что без акта концентрации власти, способствующего ограничению числа политических субъектов в процессе принятия решений, и тем самым, снижающего сложность, сопровождающую демократический политический процесс, вновь избранному Президенту, по Конституции обладающему ограниченными полномочиями, не удастся в полной мере выполнить свои предвыборные обещания. Дело в том, что решение целого перечня задач, столь амбициозно поставленных перед Институтом Президентства М. Санду, касающихся системных изменений в стране, не представляется возможным без концентрации в своих руках всей полноты власти. В результате складывается парадоксальная ситуация, когда борьба вновь избранного Президента с установившимся в стране кланово-олигархическим режимом, поставлена в зависимость от установления контроля со стороны Президента над иными ветвями власти, т.е. по существу от того, насколько успешно вновь избранный Президент страны сумеет овладеть теми инструментами управления политическим процессом, которые традиционно присущи неоавторитарному режиму власти.

В отличие от России, страны с укоренившимся полуавторитарным режимом, которая сегодня фактически живет по указам президента – харизматической личности, Республика Молдова в настоящее время все еще балансирует между полуавторитарным и гибридным режимами, доминирующая политическая культура которой не приемлет идеи открытого политического господства монополично властвующего лица или группы. Вместе с тем, мечта о «наведении порядка», живущая в общественно-политическом сознании страны, делает людей терпимыми к авторитарным проявлениям властных структур, обладающих значительной свободой в определении стратегии и тактики общественных изменений.

При этом «харизма» молдавского лидера, тем не менее, больше основывается на его должностном статусе, а не на способности выражать чаяния подавляющего большинства членов общества. В этих условиях решения и действия, предпринимаемые харизматическим лидером исходя из ничем не ограниченных властных полномочий, как правило, оправдываются идеей «общего блага» - некой универсальной государственной идеей. В результате, политический процесс принимает идеократический характер, когда управление на всех уровнях социальной системы осуществляется в рамках следования некой государственной идее. Подобной идеологемой для общества Республики Молдова стала сама идея демократии, с установлением которой массы простых людей привыкли связывать свои надежды на лучшее будущее, возможности продвижения к которой видятся, прежде всего, на путях евроинтеграции.

Маргинальное положение в политике широких масс простых людей, равно как и не всегда высокая активность оппозиционных политических сил, позволяют создавать в качестве ведущих субъектов политического процесса некие жесткие структуры власти. По сути, это «политические клики», которые могут быть парламентскими, правительственными, президентскими, концентрирующие в своих руках значительный объем властных полномочий и получающие особые возможности использования власти. В частности, если до Парламентских выборов 2019 года в Республике Молдова действовала «парламентская клика», то после - сформировались такие политические условия, которые способствовали перерастанию существующей структуры власти по существу в «президентскую клику/семью», претендующую на полный контроль над политическим процессом. Проявляющее себя уже у вновь избранного в 2020 году Президента стремление к концентрации всей полноты власти обнажает складывающуюся в стране тенденцию к формированию политического процесса харизматического типа, в центре которого располагается личность, а не учреждение.

Концентрация власти, как полагают некоторые аналитики, представляет собой на сегодняшний день одно из необходимых условий выживания общества, призванного принимать быстрые, не терпящие отлагательства, решения. Однако подобные стратегические решения, принимаемые без консультаций с широкой общественностью, предполагают высокую степень компетентности полити-

ческих субъектов, берущих на себя ответственность за принимаемые решения. Поэтому идея формирования так называемого «технического правительства», состоящего из профессионалов, в условиях усложняющейся социальной реальности, сопряженной с ростом «вызовов современности» и реальной политической маргинализацией масс, представляется одной из наиболее плодотворных.

Для политического мира Республика Молдовы идея создания «технического правительства» не нова. На протяжении последних лет данную идею молдавские политики тиражируют особенно широко. Муссирование в молдавской политической риторике идеи «технического правительства» призвано убедить широкие массы в том, что отныне решением проблем, связанных с различными аспектами общественной жизни, будут заниматься профессионалы. В условиях когда доверие общества к политическому классу снижено до минимального уровня, подобная идея способна возродить надежды людей на более эффективное управление общественными делами, осуществляющееся ответственными профессионалами, а не скомпрометировавшими себя политиками, а значит и на «лучшую жизнь».

Примеры реализации указанной идеи на практике призваны были продемонстрировать сменявшие друг друга кабинеты министров П. Филипа, М. Санду, И. Кику. Однако, как показывает политическая реальность, ответственные посты в указанных Правительствах, тем не менее, как и прежде распределялись в зависимости от партийной/клановой принадлежности. Кроме того, ни один из указанных кабинетов, будучи, так или иначе, втянутыми в политическую борьбу, так и не смог доказать свой высокий профессионализм в решении насущных проблем общества. Война «вотумов недоверия» по отношению к Правительству, развязанная политиками, как раз опирается на обвинения в инкомпетентности и низком профессионализме его членов [26]. Понятно, что использование политиками указанного приема является одним из механизмов борьбы за власть. Вместе с тем, учитывая ухудшающееся положение дел в стране, где более 60% населения живут за чертой бедности [27, с. 131], где хроническая нерешаемость насущных проблем заводит общество в тупик, ставя его на грань существования, трудно будет спорить с указанным выше мнением.

Создание реально действующего «технического правительства» для Республики Молдова пока остается лишь на уровне идеи. В то же время, приходится признать, что пропагандируемая политиками идея «технического правительства» сегодня в действительности направлена на то, чтобы, с одной стороны, гасить общественное беспокойство и раздражение по отношению к политикам, с другой – принимать обществом как должное феномен концентрации власти, в рамках молдавского политического мира сопряженный с укреплением авторитаризма.

Постоянная и ожесточенная борьба между политическими элитами за власть, сопровождающаяся взаимными обвинениями в безответственности и инкомпетентности, в условиях стремительного падения уровня жизни людей и хронической нерешаемости их насущных проблем с необходимостью приводит к

кризису доверия к власти [28]. Отсутствие доверия и уважения к власти со стороны общества порождает, в свою очередь, неуважение к закону, что, по существу, разрушает сам принцип общественного самоуправления, сея в обществе настроения анархии и неподчинения закону. В результате, политическое сообщество, состоящее из различных субъектов политики, оказывается расколотым на две неравные и, по существу, противостоящие друг другу части – управляющих, преследующих преимущественно цели реализации узкокорпоративных интересов, и управляемых, находящихся на периферии политической жизни, не уважающих ни закон, ни власть, погруженных в решение своих каждодневных проблем выживания. Таким образом, налицо – отсутствие интеграции среди участников политического процесса.

В подобных условиях, когда реальная интеграция политических субъектов в рамках политического процесса отсутствует, а это характерно сегодня для большинства демократизирующихся обществ, политическое взаимодействие осуществляется, как правило, посредством политической мифологии. Для западных обществ такими мифами служат: миф управляемости, который сводится к вере в способность государственной власти, управляя, добиваться перемен, решать актуальные проблемы, разрешать конфликты, поддерживать динамическое равновесие системы; миф демократической легитимации, выражающийся в способности власти создавать у населения убеждение в своей законности через выборность и эффективность; миф рационального контроля, проявляющийся в наличии рациональной бюрократии и возможности контроля за социальной средой и властью с помощью средств массовой информации, опросов, контроля за депутатами; миф власти, состоящий в подчинении борьбы за власть демократическим нормам, в признании справедливой победы тех, кто выиграл на выборах [7, с. 404].

Однако в молдавском политическом мире, где царит крайнее недоверие ко всему политическому классу, независимо от его колоратуры, подобные мифы практически не действенны. Наиболее эффективным объединяющим началом, как бы ни звучало это парадоксально, здесь служат разделяющие людей идеи, которые, впрочем, позволяют объединить между собой хотя бы часть общества. К подобным идеям относятся, прежде всего, идеи, связанные с национальной самоидентификацией, а также с приверженностью к различным геополитическим предпочтениям, что позволяет политикам находить более или менее надежную поддержку в массах. Отсутствие в разворачивающейся политической борьбе подобным образом расставленных акцентов ведет, как правило, к утрате интереса широких слоев общества к политике.

Таковы некоторые, наиболее характерные черты современного политического процесса в Республике Молдова. Пандемия COVID-19 придала указанным выше особенностям политического процесса, развивавшегося в общем контексте политического реформирования и несущего на себе отпечаток сложившейся в стране системы «урезанной демократии», еще более рельефный характер.

Неизбежная в условиях пандемии самоизоляция широких слоев общества не только выявила со всей очевидностью роль «наблюдателя», характерную для широких масс людей, но и еще более закрепила за массами простых людей их политически маргинализированное положение, поставив общество в полную зависимость от характера деятельности элит. Поэтому не будет преувеличением сказать, что создавшаяся в связи с пандемией политическая ситуация наносит огромный удар по демократическому процессу, грозя окончательно отсечь демос от участия в политике под предлогом «чрезвычайной ситуации», не только не допускающей развертывания акций массового характера, но и закрепляющей социальный страх перед ними.

В то же время, создается уникальная общественная ситуация для властных элит, не только способствующая концентрации силы и власти, но и требующая подобной концентрации. В условиях стремительно меняющейся общественной ситуации, угрожающей жизни всего общества в целом, только концентрация усилий компетентных и ответственных лиц, наделенных государственными полномочиями, может способствовать принятию быстрых и правильных решений, отвечающих на злобу дня и обладающих силой закона для всех. В подобной «чрезвычайной ситуации» политический процесс, понимаемый как процесс взаимодействия политических субъектов по поводу принимаемых решений, отвечающих интересам развития общества, сводится исключительно к взаимодействию властных элит в процессе принятия решений. В этой связи, эффективность политического процесса в угрожающей обществу ситуации всецело зависит как от компетентности властных структур, так и от их способности к осуществлению политического взаимодействия и диалога по поводу принятия решений острой общественной важности, отвечающих интересам выживания общества.

Однако, как это продемонстрировала актуальная политическая реальность, сложившаяся в Республике Молдова в контексте пандемии, политическая элита страны испытывает острый дефицит как в отношении компетентности, так и умения договариваться. Ожидаемого многими «объединения усилий» перед лицом растущей жизненной угрозы обществу так и не произошло. Напротив, в этих сложных условиях элиты не прекратили вести ожесточенную борьбу за власть, нередко в ущерб общественному благу. А принимаемые властями решения не только не стали более взвешенными и обдуманними с точки зрения контроля над создавшейся в связи с пандемией общественной ситуацией, но, напротив, продемонстрировали пример крайней противоречивости и метаний из крайности в крайность, обнажив недостаточную компетентность лиц, облеченных государственными полномочиями в плане принятия решений, требующих высокого профессионализма в соответствующих сферах развития общественной жизни.

В связи с этим, напрашивается лишь один вывод: все более усиливающиеся в последнее время «вызовы времени», угрожающие не только благополучию, но и самой жизни людей, делают отбор кандидатов на государственные функ-

ции согласно партийной принадлежности без учета их опыта и профессионализма в той или иной сфере деятельности опасным для общества. Лимит времени, отпущенный на безответственную демагогию и политическую риторику, в которой так хорошо преуспели молдавские политики с начала «эпохи перемен», близится к завершению.

До сих пор общественная ситуация в стране еще позволяла политическим элитам быть такими, какими они сформировались в контексте укрепления режима «фасадной демократии»: с одной стороны, стремиться к обретению власти независимо от умения ею распоряжаться, преследуя, прежде всего, цели реализации узкокорпоративных/клановых интересов, с другой – манипулировать сознанием масс исключительно при помощи искусной политической риторики, по сути превращая систему демократии в некую «теледемократию»/«постдемократическую телеолигархию» - режим, где подавляющее число граждан не выбирает и не избирает, а остается в неведении и подчиняется [29, с. 12]. Ситуация с пандемией позволила осознать, что сегодня уже сама жизнь выдвигает новые требования к субъектам политического процесса, к тем, которые стремятся к управлению общественными процессами на государственном уровне, расставляя главные приоритеты на деловых качествах и компетентности управляющего звена в целях обеспечения выживания общества, страны, государства. Таким образом, сегодня сама жизнь требует ухода политиков от морализаторства и демагогии, выдвигая на передний план такие ценности как ответственность, компетентность, деловой стиль, одновременно делая менее значимыми для блага людей политические споры об идентичности (политической/геополитической), глубоко укоренившиеся в молдавской политической риторике.

Другим, не менее важным требованием времени, которое, впрочем, уже ощущимо пробивает себе дорогу посредством усиления глобальных тенденций к неоавторитаризму, является концентрация силы и власти, идущее «в одном пакете» с требованием уменьшения сложности социальной среды, позволяющего селективно регулировать социальные риски.

Концентрация власти и силы – это не только одна из заметных тенденций глобального общественно-политического развития в условиях постиндустриальной эпохи, способствующая усилению неоавторитаризма в мире, но и, по мнению некоторых аналитиков, по сути – императив времени. В частности, Д. Дзоло, сторонник реалистического подхода к анализу мира политики, полагает, что система демократии, на которую продолжает сохраняться общественный спрос, оказывается более уязвимой перед лицом современных угроз, сопряженных с развитием постиндустриального общества ввиду ее сложности как системы, предполагающей форму правления, которая стремится включить в свои каналы принятия решений заведомо большое количество субъектов, тем самым сохраняя высокий уровень сложности. В современных условиях эффективность политической власти должна определяться тем, насколько она способ-

на уменьшить сложность. Поэтому на сегодняшний день наиболее эффективный механизм получения защиты – это радикальное уменьшение социальной сложности. Очевидно, что чем сильнее сокращена социальная сложность, под которую создана политическая система, тем шире должна быть власть этой политической системы и тем сильнее эта власть должна быть сконцентрирована. Только так она сможет подтвердить ожидания порядка и безопасности [29, с. 110-113, с. 125].

Если согласиться с тем тезисом, что стремление к усилению концентрации силы и власти, проявляющее себя в «сползании» современного мира в неавторитаризм, является проявлением некой объективно-исторической закономерности в развитии современного мира, то становится понятным, что в подобных условиях лишь компетентность и ответственность субъектов, принимающих решения, от которых поистине зависит судьба всего общества в целом, могут стать гарантией его выживания в условиях нарастания угроз.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Крауч К. Постдемократия. Москва: Издательский дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2010. 192 с.
2. <http://tv8.md/2019/02/06/freedom-house-democratia-din-lume-in-declin-cum-sta-moldova-la-acest-capitol/> (10.05.2019)
3. <https://freedomhouse.org/country/moldova/nations-transit/2020> (04.02.2021)
4. Демократизация /Под ред. Харпфера К., Бернхагена П., Инглхарта Р., Вельцеля К. Москва: Издательский дом высшей школы экономики, 2015. 708 с.
5. <http://infoprut.ro/49810-freedom-house-rep-moldova-risc-de-alunecare-in-autoritarism-coruptia-ramanemarea-problema.html> (21.01.2019)
6. https://ipp.md/wp-content/uploads/2020/07/ВОР_06.2020_prima_parte_finale.pdf (04.02.2021)
7. Мухаев Р. Т. Политология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. 495 с.
8. Брага Л. Политическая культура в Республике Молдова. Кишинэу: ÎS FEP «Tipografia Centrală», 2020. 336 с.
9. Dye T., Zeigler H. The Irony of Democracy: An Uncommon Introduction to American Politics. Duxbury Press, 1992. <https://www.amazon.com/Irony-Democracy-Uncommon-Introduction-American/dp/113360725X> (14.05.2021)
10. Трамп призвал республиканцев в Сенате дальше оспаривать итоги выборов. <https://www.rbc.ru/politics/27/12/2020/5fe802509a7947729d3a112f> (03.02.2021)
11. https://zib.com.ua/ru/1411-demokratiya_otstupaet.html (04.02.2021)
12. Даймонд Л. Прошла ли «третья волна» демократизации? В: Политология: Хрестоматия/ Сост. Б. А. Исаев, А. С. Тургаев, А. Е. Хренов. Санкт-Петербург: Питер, 2006, с. 437-449.
13. <https://www.jurnal.md/ro/news/57ccee20506c0856/parlamentul-rm-a-votat-declaratia-privind-recunoasterea-caracterului-captiv-al-statului-denuntam-regimul-plahotniuc.html> (02.04.2021)
14. <https://www.zdg.md/stiri/politic/noaptea-investirii-mesajul-lui-timofti-dupa-ce-guvernul-filip-a-depus-juramantul-aproape-de-miezul-noptii/> (10.03.2021)
15. <https://cotidianul.md/2019/11/04/la-miez-de-noapte-dodon-anunta-ca-sustine-guvernul-sandu-dar-are-unele-propuneri-pe-care-le-va-inainta-in-cat> (10.03.2021)
16. <https://deschide.md/ro/stiri/politic/77208/La-miez-de-noapte-majoritatea-PSRM-%C8%98or-a-adoptat-bugetul-de-stat-pentru-anul-2021.htm> (10.03.2021)
17. <https://newsmaker.md/ro/asa-s-a-jucat-acea-partida-de-sah-politic-cu-un-adeversar-periculos-reactia-lui-dodon-la-secventele-video-publicate-de-iurie-renita/> (12.03.2021)
18. [https://moldova.europalibera.org/a/punct-%C8%99i-de-la-cap%C4%83t-pe-scena-politic%C4%83-moldoveneasc%C4%83-unii-joac%C4%83-%C8%99ah-al%C8%9Bii---poker-\(video\)/30721041.html](https://moldova.europalibera.org/a/punct-%C8%99i-de-la-cap%C4%83t-pe-scena-politic%C4%83-moldoveneasc%C4%83-unii-joac%C4%83-%C8%99ah-al%C8%9Bii---poker-(video)/30721041.html) (12.03.2021)

19. <https://tv8.md/2020/11/17/video-o-capcana-pusa-foarte-simplu-dodon-despre-refuzul-fractiunilor-de-a-avea-o-intrevedere-cu-el/> (12.03.2021)
20. Брутер В. Политические процессы в Молдове в 1988-2003 гг. http://www.igpi.ru/bibl/igpi_publ/moldova-brooter.html (14.08.2020)
21. <https://www.dw.com/ro/igor-dodon-suspendat-temporar-din-func%C8%9Bie/a-41007794> (05.02.2021)
22. Republica prezidențială: între fanteziile autoritare ale lui Igor Dodon și realitate <https://sic.md/republica-prezidentiala/> (05.02.2021)
23. «По стопам Плахотнюка»: парламент Молдавии урезал полномочия президента https://www.gazeta.ru/politics/2020/12/03_a_13385641.shtml (05.02.2021)
24. «Атаки превзошли все допустимые пределы» <https://www.fondsk.ru/news/2021/01/08/genprokuror-moldovy-proevropejskie-politiki-okazyvajut-davlenie-na-prokuraturu-52639.html> (07.02.2021)
25. <https://iz.ru/1103550/mariia-vasileva-aleksei-zabrodin/k-chemu-dosrochnost-zachem-moldavii-vneoche-rednye-parlamentskie-vybory> (07.02.2021)
26. <https://newsmaker.md/rus/novosti/nestase-posle-provala-votuma-nedoveriya-pravitelstvu-kiku-moldova-proigrala-esche-odnu-bitvu-no-ne-voynu/> (05.03.2021)
27. Stratificarea socială în condițiile transformării societății din Republica Moldova. Chișinău: Î.S.F.E.-P. "Tipografia Centrală", 2014. 272 с.
28. <https://ipp.md/2021-02/barometrul-opinieii-publice-februarie-2021/> (13.03.2021)
29. Дзоло Д. Демократия и сложность. Реалистический подход. Москва: Издательский дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2010. 320 с.

TRANSPARENCY OF THE DECISION-MAKING PROCESS DURING THE CORONAVIRUS PANDEMIC¹

TRANSPARENȚA PROCESULUI DECISIONAL ÎN PERIOADA PANDEMIEI DE CORONAVIRUS

DOI: <https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.06>

CZU: 352/354:316.42

Irina CEACÎR, *Doctor of Political Sciences,*
Institute of Legal, Political and Sociological Research
i.a.ceacir@gmail.com

Ecaterina ȘUBINA, *student,*
Hague University of Applied Sciences
rina.shubina2001@gmail.com

Rezumat

Anul 2020 este un an al schimbărilor globale. Răspândirea virusului COVID-19 a fost un impuls pentru transformare. Întregul glob se confruntă cu impedimente greu de anticipat, dar care pune în pericol viața oamenilor. Acest articol se referă la transparența procesului decizional în perioada pandemiei. De asemenea, se explică problemele de comunicare ce pot apărea în situații complicate între administrația publică și cetățean. Atât autoritățile Uniunii Europene, în general, cât și cele ale Republicii Moldova, în special, întâmpină probleme sociale care trebuie rezolvate într-o perioadă foarte scurtă. Multe decizii trebuie luate cu promptitudine și viziune pe termen lung. Este important ca acest proces să nu afecteze calitatea serviciilor publice furnizate și să nu aducă atingere drepturilor cetățenilor. Astfel, procesul decizional trebuie să fie transparent și accesibil cetățenilor.

Cuvinte-cheie: *pandemie, COVID-19, transparență, serviciu public, cetățean, administrație publică, stat, guvernare, transformare, comunicare, proces decizional, autorități, Uniunea Europeană*

Summary

2020 is a year of global change. The spread of the COVID-19 virus was an impetus for transformation. The entire globe confronts impediments hard-to-anticipate, but who endangers people's life. This article refers to the transparency of the decision-making process in the pandemic period. Also, it is explained the communication problems that can appear in complicated situations between the public administration and the citizen. Both the authorities of the European Union, in general, and of the Republic of Moldova, in particular, encounter social problems, which must be resolved in a very short period. Many decisions must be made promptly and unforeseen. It is important that this process does not affect the quality of public services provided and does not infringe on the rights of citizens. Thus, the decision-making process must be transparent and accessible to citizens.

Keywords: *pandemic, COVID-19, transparency, public service, citizen, public administration, state, government, transformation, communication, decision-making, authorities, European Union*

The transparency of the decision-making process is manifested by providing in an open, clear and appropriate form to the situation by the rulers and members of the public administration of information of public interest on the governing act

¹ Articolul a fost elaborat în cadrul expresiei de interes 20.70086.20/COV „Politici bazate pe dovezi în perioada pandemiei COVID-19: perspectivele aplicării practice a conceptelor „Guvernării deschise” și „Științei deschise” în Republica Moldova” finanțat prin intermediul ANCD

and any activity that may affect the ordinary citizen. Nothing should be hidden or undeclared. The need for citizen participation in all stages of decision-making is the only way to streamline the entire decision-making process. The interrelationship between public administration and civil society has a special role, which should allow the citizen to get involved in the decision-making process without any impediments because the changes that are taking place lately in the sphere of public administration require more and more citizen and community involvement. The closer the collaboration between the public administration and the community, the more it increases the citizen's trust in the act of governing, and vice versa, the harder it is to get involved, the less likely the citizen to support the reforms that want to be implemented. The period of the coronavirus pandemic is a difficult one and full of obstacles, but they should not allow certain errors that would be to the detriment of the citizen. With small steps, the process must be reorganized within the public administration, so that there are no gaps in terms of informing the citizen of everything that can affect him in the short or long term.

The principle of transparency is closely linked to the right to information, to the administration of public affairs, as well as to the right to petition, a fact established both at national and international levels. The Universal Declaration of Human Rights provides in art.19 the right of the person to receive information by any means, and art. 21 establishes the right to take part in the conduct of public affairs of their country, consequently, all the states of the world, which are parts of the Universal Declaration of Human Rights, accept its provisions and transpose them into their domestic law. At national level, the Republic of Moldova enshrines the principle of transparency in the decision-making process in the Constitution of the Republic of Moldova, in art. 34 "The right to information", which provides the right of the person to have access to any information of public interest and the obligation of state authorities to ensure the correct information of citizens on public affairs and matters of personal interest, as well as the obligation to protect this right of the citizen [1]. In addition to the constitutional provisions, there are several other legislative acts that come to regulate, in a more precise way, the implementation of the principle of transparency in the decision-making process [2].

Law no. 239 of 13.11.2008 on transparency in the decision-making process establishes the rules applicable to ensure transparency in the decision-making process within the central and local public administration authorities, other public authorities and it regulates their relations with citizens, associations established by the law and other stakeholders interested to participate in the decision-making process. Likewise, the principles of transparency of the decision-making process are mentioned: informing, in an established way, the citizens, the associations established by the law, other interested parties about the initiation of the elaboration of decisions and the public consultation on the project decisions; ensuring equal opportunities for the participation of citizens, associations established by the law, other stakeholders in the decision-making process. Citizens, associations, other

stakeholders have the rights: to participate in any stage of the decision-making process; request and obtain information on the decision-making process, including receiving project decisions accompanied by related materials; to propose to the public authorities the initiation of the elaboration and adoption of decisions; to present to the public authorities' recommendations regarding the project decisions under discussion. In the same context, public authorities are obliged to: take the necessary measures to ensure the participation of citizens, associations established by the law, other stakeholders in the decision-making process, including by disseminating information on annual programs (plans) for activity by placing them on the official website of the public authority, by displaying them at its headquarters in a space accessible to the public and/or by broadcasting them in the central or local media, as the case may be; informing, in an established way, on the organization of the decision-making process; institutionalization of cooperation and partnership with the society; receiving and examining the recommendations of citizens, associations established by the law, other stakeholder to use them in project decisions; consultation of the views of all interested parties in the examination of project decisions [3].

Thus, the legislative framework stipulates very clearly what the ways of informing the general public in the decision-making process should be. If all these aspects are taken into account, or not, the citizen has to check and to ask when it is not offered. The citizen must be involved, informed and kept up to date with everything that is happening. A relevant issue, which should be highlighted, is the way of information in public consultations. Thus, informing on the decision-making process is made through general information, for an indefinite general public, and through targeted information, for defined stakeholders, or other stakeholders who have requested the information in writing. General informing is mandatory in case of announcement about the initiation of the project decision and the organization of all public consultations, and the targeted one can be applied complementary to the general information, at the decision of the public authority. The written request from interested parties for information on the decision-making process within the public authorities is set out in the form of a request, stating: the wish to receive information on the decision-making process of the authority and the initiation of public consultations, as an appropriate denomination of the project elaborated by the public authority and subject to public consultation, the name, surname of the citizen or the name, in the case of associations established by the law or other interested parties, the preferred way of receiving information (postal address, e-mail). The general information is made by placing the information on the official website of the public authority, displaying it at the headquarters in a space accessible to the public, disseminating, as the case may be, a press release in the central or local media. Targeted information is provided by sending information on the decision-making process by e-mail or sending letters to interested parties or the one indicated by the applicant. The information about the initiation of

the elaboration of the decision is made through an announcement drafted and disseminated under the conditions of Law no. 239-XVI of November 13, 2008, regarding the transparency in the decision-making process.

In order to facilitate the access of interested parties to the information on the process of elaboration and adoption of decisions by the public authority, compartments are created on its official website in order to be dedicated to decision-making transparency, where information is placed on: internal rules on information procedures, consultation and participation in the process of drafting and making decisions; the name and contact information of the coordinator of the public consultation process in the decision-making process within the public authority; the annual (quarterly) programs for the elaboration of the project normative acts, with the indication of the project decisions to be submitted to public consultation; the announcements regarding the initiation of the elaboration of the decision; announcements regarding the organization of the public consultation; project decisions and related materials, as well as decisions taken; results of public consultation (minutes of public consultative meetings, summary of recommendations); the annual report of the public authority on the transparency of the decision-making process; other information.

The public authorities are obliged to make public the annual activity programs (plans), the annual (quarterly) programs for the elaboration of the project normative acts, elaborated according to Law no. 317-XV of July 18, 2003, on the normative acts of the Government and other authorities of the central and local public administration [4], indicating the project decisions to be submitted to public consultation.

Another relevant aspect to consider is the announcement of the public consultation. The information on the organization of public consultations on a project decision is drafted in the form of a notice which includes: the argumentation of the need to adopt the decision; ad placement date; the deadline for submitting recommendations; how stakeholders can access the project decision; the manner of public consultations; how stakeholders can present or send recommendations; the name and contact information (telephone number, e-mail address, postal address) of the persons responsible for receiving and examining the recommendations relating to the project decision to be consulted. The announcement is accompanied by the project decision and its related materials (informative notes and, as the case may be, analytical studies, regulatory impact analysis documents, other materials that formed the basis for the project decision, etc.). The notice of organization of the public consultation shall be made public at least 15 working days before the initiation of the procedure for drawing up the final version of the project decision. The announcement is made public through general information to the general public and targeted information to stakeholders.

The argumentation of the need to elaborate and approve the draft decision is formulated in a concise, explicit, and accessible language to the general public, with the explanation of the specialized terms. The argumentation refers to the purpose

pursued by the project decision, its impact, the compatibility of the project with the legislation in force, the corresponding provisions of the community legislation, and the international treaties to which the Republic of Moldova is a party, other relevant details. Project decisions on which the public consultation procedure has been initiated shall be made available to interested parties.

The third relevant aspect is the information on the results of the public consultation. The results of the consultation (minutes, summary of recommendations), after their approval by the management of the public authority, are made public by general information until the adoption of the respective decision [5]. The decisions adopted by the public authorities, subject to public consultation, are made public, according to Law no. 982-XIV of May 11, 2000, on access to information.

In order to not violate their right to information, every citizen should know that information providers have certain obligations that they must comply with. Thus, the information provider, in accordance with its competences, is obliged: to ensure the active, correct and timely informing of the citizens on the issues of public interest and on the issues of personal interest; to guarantee free access to information; to respect the limitations of the access to information, provided by the legislation, in order to protect the confidential information, the private life of the person and the national security; to comply with the deadlines for providing the information, provided by law; to publish its own acts adopted in accordance with the law; to keep, within the terms established by law, their own acts, the acts of the institutions, whose successors they are, the acts that establish their legal status; to ensure the protection of the information at its disposal from unauthorized access, destruction or modification; to keep the information, the documents at its disposal, in an updated form; to urgently disseminate to the general public the information that has become known to them in their own activity, if this information: can prevent or reduce the danger to human life and health; may prevent or reduce the danger of damage of any kind; it can stop the spread of untrue information or reduce the negative consequences of its dissemination; carries a special social importance, to ensure the provision of data from state registers through the interoperability platform.

In order to guarantee free access to official information, the information provider will provide a space arranged for documentation, accessible to applicants; will appoint and train the officials responsible for carrying out the procedures for providing official information; will elaborate in accordance with the present law, regulations regarding the rights and obligations of the officials in the process of providing the official documents, information; will provide the necessary assistance and support to applicants for searching and identifying information; will ensure effective access to the registers of information providers, which will be completed in accordance with the legislation on registers; will ensure effective access, through the interoperability platform, to the registers of information providers, which will be completed in accordance with the legislation on registers; will hold its meetings in public, in accordance with the law; In order to facilitate free access to information,

the information provider will publish or otherwise make generally and directly accessible to the population the information containing: the description of the structure of the institution and its address; description of the functions, directions and forms of activity of the institution; description of the subdivisions with their competencies, their work schedule, indicating the days and hours of hearing of the officials responsible for providing information, official documents; final decisions on the main issues examined.

In order to ensure the transparency of the institutions' activity, to make the access to information more efficient, to create the conditions for searching, the operative identification of documents and information, public authorities, public institutions will publish, at least once a year, guidance containing lists of provisions, decisions, other Official documents issued by that institution and the areas in which it may provide information shall make available to the media representatives official data on its activity, including areas in which it may provide information. The information provider will use, if necessary, other forms of active information of citizens and the media [6].

The involvement of citizens in the decision-making process at local level is regulated in the Law on local public administration, which expressly provides that in matters of special importance for administrative-territorial unity, the population can be consulted by local referendum, organized under the Electoral Code. In matters of local interest that concern a part of the population of the administrative-territorial unit, various forms of consultations, public hearings and conversations can be organized with this part, following the law. The project decisions of the local council are publicly consulted by the law, in compliance with the procedures established by each representative and deliberative authority of the population of the first or second level administrative-territorial unit, as the case may be. At the same time, local meetings must be public. Anyone interested can attend its meetings. Citizens, associations established by the law and other interested parties have the right: to participate following the law, at any stage of the decision-making process; to have access to the information regarding the locality's budget and the way of using the budgetary resources, to the project decisions and the agenda of the meetings of the local council and the mayor's office; to propose the initiation of the elaboration and adoption of decisions; to present to the local public authorities recommendations, in their name or on behalf of groups of inhabitants of the respective communities, regarding various project decisions to be debated. Local public authorities and civil servants of the respective administrative-territorial units are obliged to take the necessary measures to ensure the effective possibilities of participation of citizens, associations established by the law and other stakeholders in the decision-making process, including through: adequate information and in due time on the topics debated by the local council; receiving and examining, in due time, all the recommendations, notifications, letters, addressed by the citizens to their representative authorities, when elaborating the draft decisions or the activity programs; promoting a policy of

communication and dialogue with citizens; publishing programs, strategies, agenda of meetings on various information media [7, pp. 35-36].

M. Platon mentioned that citizen participation should not be reduced to the simple expression of electoral options, the democratic designation of elected officials and local government bodies, but should create a continuous partnership between public servants and public, between public service providers and their users, improving management in local public administration, expressly involves the establishment and improvement of mechanisms for public consultation and participation. However, successful participation does not appear spontaneously, especially when the partners involved do not have the experience of this kind of civic action. It is important to have some form of encouragement, training, and support for participation attempts to be successful. A participatory training infrastructure needs to be organized, ranging from the simplest to decision-making issues [8, p.60-61]. In this sense, S. Cobăneanu emphasizes, local councils must find the optimal solutions for the efficient communication with the citizens, solve local problems, find the most successful development model for the respective area [9, p.9]. The role of local public authorities is related to solving local public problems according to the needs, requirements expressed by the communities, being in a close relationship with the specifics of the administrative-territorial unit. Exercising their attributions, the local public administration authorities have autonomy guaranteed by the Constitution, international treaties, by the European Charter of Local Autonomy to which the Republic of Moldova is a party, as well as by other normative acts. On this basis, it is expressly stated that the purpose of local public administration is to solve and manage through its autonomous authorities in its own name and under its responsibility a very important part of public affairs in the interest of local authorities [10].

In the Republic of Moldova, the tendency of community involvement is increasing because it is trying to identify the major problems seen through the prism of citizens and finding solutions in this regard. Thus, we capture a transforming socio-political framework of the changing society, accompanied by evolutionary, complex, and multivalent factors as major social significance and resonance for the common good, but also for the good of each citizen. Such factors are mainly related to socio-political modernization and democratization (without which transparency would be impossible to achieve), considered as decisive factors in achieving the strategic objectives of the changing society. The factors in question, perceived in their entire value area of manifestation and influence, depending on the political order in society, which, in turn, is largely dependent, as noted by Samuel P. Huntington, quoted by V. Saca, “the development of political institutions and the mobilization of new social forces in politics” [11, p.55]. What needs to be understood in this context is that public administration authorities must perceive any change as a necessity, and political forces, which should not, according to the legal provisions, be directly involved in the activity of public administration nevertheless show an

attitude. benevolent and open to collaboration with citizens and civil society. The interest of the citizen should not be of interest to the political class only before the elections but throughout the term of office. Awkward questions should be asked at all times in order to take action. A transparent decision-making process will facilitate the solution of the fundamental problems of society, and the citizen must be the basic subject for which decisions are made. Civil servants must perceive the citizen in terms of the following categories: the citizen is the most important person for the civil servant - by phone, by mail, or when a citizen comes in person; the citizen does not depend on the local authorities - the local authorities depend on the citizen; the citizen is not the one who interrupts work - but it is the very purpose of this work; the citizen is not outside the activity of the local public administration - but a part of it; the citizen is the person who communicates their wishes to the local public administration. The purpose of local public administration is to treat them in a way that benefits both parties. In the same context, we mention that the citizen pays local taxes and fees, pays for services. The citizen has the right to buy quality services and to buy those services he needs, and he can do this through direct or indirect participation (through the officials elected by them) in the decision-making process. The normative framework of the Republic of Moldova ensures the right of citizens to participate in the decision-making process, but at the same time citizens also have responsibilities: to observe what the local administration does and for what purpose; be prepared to make a contribution when the administration plans to do something that may affect their interests; to approach the representatives of the administration with a positive attitude; show interest in understanding issues, including restrictions on what the administration can do; to express their interests and ideas clearly and completely; Inappropriate situations, try to collaborate constructively with local government officials to find and implement solutions that are satisfactory to both parties [12, p.23-24]. One thing is certain, at the moment, during the COVID-19 pandemic, it is much more complicated to participate in the decision-making process. The restrictions imposed can create a barrier between the citizen and civil servants, so that the citizen feels limited in actions and rights. Most decisions can be made unexpectedly, without public consultation, or with minimal access, which creates major communication problems in the community-public administration relationship. Delaying decisions as a result of restrictions may have a negative impact over time. The citizen feels barriers because faces reality, which is different from before, namely: the citizen cannot participate in Council meetings, solving citizens' problems (considered by minor civil servants) are postponed, reduced civil servant activity can create impediments in time in solving urgent problems, the fear of people to relate decreases performance, tightening the bureaucratic system due to insecurity for the future. All these are the consequences that appear due to this pandemic, an unforeseen situation both in the Republic of Moldova and around the world. Citizens' confidence in the governing forces was quite weak, now it has diminished even more, and the authorities need to work hard to regain the full trust of citizens.

The leaders of the Republic of Moldova must double their efforts to fight corruption and to ensure impartial justice for all citizens. Real justice reform requires a long-term vision, extensive and ongoing consultation with civil society and political parties, and a constant commitment to strengthening the rule of law. The economic recovery of the Republic of Moldova, which is already a difficult task, will be even more difficult if corruption continues to flourish. Corruption facilitates external interference in the justice and financial systems, discourages foreign investment and entrepreneurship, slows down the creation of new jobs, and forces talented young people to look for opportunities elsewhere. The negative effects of corruption will only be exacerbated by the current economic crisis [13]. Transparency must also be ubiquitous and not manipulated by controversial opinions. The misinformation was promoted on several televisions, risking provoking panic. In the conditions of a global pandemic, of the fragile situation of the health system, of the large number of citizens of the Republic of Moldova returning from the areas affected by COVID-19, a maximum responsibility of the whole society and, first of all, of the authorities, is necessary through correct information and impartiality. During this period, it is increasingly possible to manipulate information to the detriment of the ruling political class, and transparency remains only a notion in the legislation because each political class wants to express its opinion in its favor, often excluding some realities. Although the digital age has opened up opportunities for the formation and development of critical thinking of the citizens, public opinion can often be misled by untrue statements or some hidden truth. However, an active and informed citizen, who knows their rights, is informed from various sources so as not to be misled. In the reality of the Republic of Moldova, where a large percentage of the media operates on political criteria, it is much more complicated to find out where there is truth, transparency and where there is interest. There is still a lot of work to be done in this regard. In a democratic state, where the law and human rights are respected, the interest of the citizen is the goal of public administration authorities. Regardless of occupational status, position in society, or political views, all are equal in front of the law and have the right to request quality services and be provided promptly [15, p.97], even if it is a pandemic. The crisis must not affect the interest of the citizen, or the civil servant should not hide under these pretexts. Decisions taken during the pandemic period must not diminish the effectiveness of the services provided to the citizen. Even if the effects of the pandemic are often unforeseen, we must act rationally and not to the detriment of the citizen.

According to the SIGMA Country Report, the legislation on access to information of public interest is in force, but it does not cover the composition of public information that should be proactively disclosed by the administration, the responsibility for monitoring the implementation of the law has not been assigned to any institution. Therefore, there are no statistics on this issue, nor is there any proactive disclosure of public information or public awareness of the right of access to information. Ensuring

transparency in the activity of public administration has not become a rule for the authorities to follow. Thus, the web pages of the central public authorities are not sufficiently updated. In particular, a number of mandatory information is often not published on the web, in particular: planned and executed budgets; the results of public procurement; anti-corruption activities; the results of the controls carried out by the authorities; there is no single approach to the web page interface, searching for information is difficult. Moreover, there are no law setting requirements for the web pages of the autonomous central public authorities; the study on the main issues and needs in the field, including proposals to amend the regulatory framework, has not been developed; the mechanism for permanent monitoring of compliance with the provisions of normative acts has not been established. The obligation to establish this mechanism occurs with the adoption of the Law on normative acts no. 100 of 22.12.2017 [16]. The law regulates the categories and hierarchy of normative acts, the stages, and rules of project elaboration, the requirements for the structure and content of normative acts, as well as the rules for monitoring the implementation of the provisions of normative acts. According to art. 75 of the cited law, the monitoring of the normative acts will be carried out in order to evaluate the degree of their application and execution, to identify the unforeseen or negative consequences, as well as to elaborate the recommendations to remedy the negative consequences. The monitoring of the implementation of the provisions of the normative act will be performed by the responsible institution at the latest after 2 years from the entry into force of the act. The mechanism for monitoring the implementation of normative acts will be established by the Government; changes in the regulatory framework, including for the establishment of disciplinary liability of heads of public authorities have not been made [17].

Transparency in the activity of public administration is a multidimensional concept, which has provoked controversial discussions among scholars, analysts, and politicians in various contemporary societies. This is not only equivalent to the right of citizens to have access to information, even if it is the most important and most open side to various interpretations. In addition to the right to be informed, a fully transparent administration implies the recognition and respect of the citizen's rights to understand the administrative process, the right to make their own opinion known, and the right to expose the opinion of others to objective and reasoned criticism. The interference of these two rights results in three distinct areas of a transparent public administration, namely: information, control, and participation of citizens in the decision-making process. The right of citizens to be informed and the obligation of the authorities to inform are enshrined in constitutional norms that oblige public administration authorities to ensure the correct informing of the citizens on public affairs and on matters of personal interest. The development and correlation of the constitutional provisions with the other legislative provisions lead us to the conclusion that the right of citizens to have access to any information of public interest cannot be restricted. The public administration authorities, within

their competencies, are obliged to ensure the correct information of the citizens on the public affairs, a provision that also refers to the mass media. The principle of citizen consultation, through the forms provided by law, when adopting decisions with a special impact on local authorities, expresses the idea of participatory democracy [18]. This idea, taken from the community states that already have experience in this regard, is trying to be promoted more and more often in the Republic of Moldova. Participatory democracy has become an integral part of the European model of society. The Lisbon Treaty enshrines the complementarity between representative democracy and participatory democracy, mentioned in art. 10, respectively 11. In addition, art. 10 paras. (3) gives citizens the right to participate in the democratic life of the European Union and also provides that decisions are taken as openly and as closely as possible to the citizen, a reference to the requirement of respect for the principle of subsidiarity. Thus, participation becomes a citizen's right, and subsidiarity becomes a pillar of participatory democracy. Art. 11 stipulates that the institutions grant to the citizens and the representative associations, by appropriate means, the possibility to make known their opinions and to exchange opinions in public, in all fields of action of the European Union. The European Union institutions maintain an open, transparent, and constant dialogue with representative associations and civil society. In order to ensure the coherence and transparency of the European Union's actions, the European Commission shall consult widely with the stakeholders. At the initiative of at least one million citizens of the European Union, nationals of a significant number of Member States, the European Commission may be invited to submit, within the limits of its remit, an appropriate proposal on matters in which these citizens consider it necessary of the European Union, with a view to the application of the Treaties. The procedures and conditions necessary for the presentation of such an initiative are established in accordance with art. 24 first paragraph of the Treaty on the Functioning of the European Union [19].

In general, public decision-making is a reflection of the system of government. In an autocracy, public decisions are made by one or more decision-makers. In a democracy, decisions are made directly by the citizens (direct democracy) or by their elected representatives (representative democracy). In modern systems, elected representatives of citizens obviously have the right to make public decisions. They can make this decision on their own, based on discussions between themselves or between them and experts, or between them, experts and the public. The involvement of citizens or interest groups in decision-making makes democracy participatory. At the same time, it is important to be aware that public involvement does not mean that the decision is made by the public, but it does mean that the public's opinions and suggestions regarding a particular public decision are taken into account by the administration. Participatory democracy therefore cannot be confused with direct democracy, as the coordination of the promoted policy does not imply the transmission of the prerogatives of the citizens, delegated to the

elected persons. By attracting people to participate, the representatives of the power assume the obligation to elaborate solutions in accordance with the opinions and wishes of the citizens. They usually reserve the role of arbitrator in the decision-making process, except for decisions taken by referendum. Thus, participation is a distinct goal, but it is important in itself, as the right to participate in social processes is de facto recognized by the international community as a fundamental human right. Participation is also important because it is a tool with which other important goals can be achieved. Specifically, participation contributes to the development of democracy, to the consolidation of social capital, to the increase of efficiency, equality, and social equity.

The right of citizens to initiate bills or hold referendums, to be consulted on various draft decisions are elements of “participatory democracy”, which thus compensates for certain shortcomings of “representative democracy”. In other words, “participatory democracy” is the continuous relationship between the elected and the voter, between the civil servant and the citizen. It represents practically the “dialogue with the citizen”. Ideally, all the members of a community should be able to participate in joint decision-making. Summarizing the essence and significance of participatory democracy, we mention that it necessarily involves the following important moments: in a participatory democracy, public administration must be with and for the people; the right of citizens to be informed about the activity of the authorities, but also the right to participate in the decision-making process; good governance must become a partnership between citizens and elected officials, in whom they have invested their trust; trust is manifested through honesty, transparency on the part of the elected, the opportunity offered to citizens to have an important role both in the governance process and in their daily work; the concept of participatory democracy is the essence of people’s rights to be consulted, thus, citizens, in general, legally established associations, other stakeholders have the right to participate and get involved in the decision-making process of public authorities. At the same time, it is necessary to be aware of the truth that democracy itself does not guarantee anything. Instead, it offers the possibility of success, but also the risk of failure. Democracy is therefore both a promise and a demand. It is the promise that free people, by cooperating, can govern themselves in a way that will satisfy their aspirations for personal freedom, economic opportunity, and social justice. It is, at the same time, a request, because the success of democracy depends on the citizens of that society and on no one else [7, pp. 35-36].

The pandemic period put new obstacles in the way of governance related to participatory democracy, the possibility of engaging the citizen in monitoring the act of governing, and in general in carrying out the reforms that were planned. The declaration of a state of emergency was the beginning of a new and complicated period, both for the Republic of Moldova and for the whole world. However, in the Report on the monitoring of the COVID-19 crisis in the Republic of Moldova, May-September 2020, the Association for Participatory Democracy ADEPT

with the support of the Good Governance Department of the Soros Foundation Moldova, in terms of informing the public came with the following findings. The campaign to inform citizens about what a new type of coronavirus is and how to protect yourself against COVID-19 was launched on 24.02.2020, following the convening of the first meeting of the Working Group of Communicators at the national level, established by the Ministry of Health, Labor and Social Protection, which discussed the National Plan for Communicating Public Health Emergency Risks. Representatives of Parliament, the Presidency, the Government, the Ministry of Health, Labor and Social Protection, as well as other public administration authorities and representatives of international organizations, were included in the Working Group of National Communicators. Consequently, the Working Group of Communicators at the national level established the communication actions, which were summarized in: the online distribution of information materials on the official pages of important state institutions; creating banners on the official website of the Ministry of Health, Labor and Social Protection with all concentrated information; distribution of leaflets at land and air border crossing points; sending informative messages to customers from the Moldcell, Orange and Unite mobile networks; the dissemination on the LED screens of the means of public transport of the info-graphics and subsequently the placement of the informative posters on the panels in the city, with the support of the local authorities; the development of additional materials for distribution at border crossings, as well as the development of video spots with the support of the World Health Organization, containing clear instructions on the rules to be followed for the prevention of COVID-19 infection, etc. [20]. Citizens were fully informed about all coronavirus prevention measures. However, the problems were growing, and the leadership was facing more and more barriers that had to be solved with the utmost seriousness and caution. There have also been cases where certain decisions have been delayed due to the pandemic in favor of interest groups. The report also mentions that the efficiency of crisis management has suffered due to the involvement of the political factor to the detriment of the professional one in the process of adopting and implementing measures to prevent and combat the spread of COVID-19 infection. The discussion and adoption of decisions on multiple platforms, with the participation of representatives of the country's top leadership, was followed by the formalization of those decisions by the competent institutions. This has considerably diminished the share of the voice of medical professionals in the decision-making process. In general, it should be noted that there was no clear and transparent decision-making mechanism. Consequently, a number of adverse effects have emerged, with negative impacts, not only on the evolution of the epidemiological condition but also on respect for human rights [20].

If the citizens were informed daily about the measures taken by the authorities in stopping the Covid-19 virus, then less was known about the rest of the decisions. Firstly, the authorities were primarily concerned with the situations created by the

pandemic, and secondly, the citizens themselves were less interested in what was happening in addition to the situation created worldwide. However, some decisions were made, regardless of whether the citizens were involved or not. According to the law, public authorities must use all possible tools to ensure transparency and access to data of public interest. As one of the tools used by public authorities is the information panel, this method was not relevant in the context in which citizens were prohibited by law from leaving the house unfounded. A much more modern and effective method in the digital age is the tools for disseminating information of public interest, namely web portals of public administration authorities and social networks, where the public authority must place relevant information about its activity even during the pandemics. However, such information has been lacking on many government platforms.

COVID-19 has evolved rapidly into a global emergency. The governments of many states have reacted to the pandemic as a national security issue. For example, some Council of Europe member states has imposed restrictions, with a temporary derogation from obligations under human rights treaties, such as the European Convention on Human Rights. The Republic of Moldova was no exception, being among the top ten countries that announced a possible non-compliance with the provisions of the Convention for reasons of national security. In accordance with art. 15 of the Convention, derogation is allowed “in case of war or other public danger that threatens the life of the nation” to the strict extent required by the situation. This provision allows states to exercise their national powers in a state of emergency, which could result in a deviation from the protection of fundamental rights, including freedom of opinion and expression. However, the need to defend the nation in a crisis must be weighed against an equally vital need - that of protecting fundamental rights. According to the joint statement of the Office of the UN High Commissioner for Human Rights (OHCHR), the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), and the Inter-American Commission on Human Rights (IACHR): “The right to freedom of expression, which includes the right to seek, receive and disseminate information and ideas of all kinds... can only be subject to “restricted restrictions” during the health crisis. To ensure these freedoms, this declaration urges countries to ensure the correctness, accessibility, and transparency of pandemic information for citizens and journalists, as well as to eliminate the real risks of misinformation in accordance with strict standards of proportionality and necessity. The OCHCR also warns that emergency powers should be used to achieve legitimate public health goals, not to suppress dissent or silence human rights defenders or journalists. Moreover, the European Court of Human Rights (ECHR) imposes strict requirements for the countries that invoke art. 15 of the European Convention on Human Rights, including the obligation of national authorities to justify in a transparent manner the relevance, adequacy, and proportionality of government interference with fundamental human rights with the legitimate aims pursued”. Specifically, in order to demonstrate the proportionality and necessity of

the measures, the State must demonstrate the adequacy and narrow application of a restriction in order for it to perform its protective function; demonstrate that the measure is the least intrusive instrument compared to other protective measures; to ensure the cessation of the effect of the restrictions imposed while reducing and eliminating the danger. The first decisive step that determined the need to identify that balance between national security and human rights in the Republic of Moldova was taken with the declaration by the Government of the country on March 16, 2020, of the state of emergency for a period of 60 days. As a result of the establishment of the state of emergency regime, the Commission for Exceptional Situations convened by the Prime Minister, composed of members of the Cabinet of Ministers, was empowered to adopt extra-legal measures to combat the danger to public health, including coordination of mass media activity in informing the population about the causes and proportions of the exceptional situation, as well as other broad restrictions. These measures were taken in accordance with Law no. 212 on the regime of the state of emergency, siege, and war [21], which gives the Government the right to apply temporary measures of a political, economic, and social nature to ensure public order in exceptional situations.

Some post-Soviet states have taken emergency measures against the spread of the pandemic that directly affects media freedom. Among the countries that have adopted the most severe measures are Belarus and Russia. The governments of both countries have been accused of imposing severe restrictions on access to information and the use of police forces to limit the media coverage of the spread of the virus, which is at odds with government messages. Access to information of public interest was among the first targets of the restrictions imposed in the Republic of Moldova in connection with the pandemic. On March 18, 2020, the Commission for Exceptional Situations extended the deadline for responding to requests for information from journalists for state institutions from 15 to 45 days, without any official explanation of the reasons behind this decision, other than invoking the mandate of the Law no.212 to support public order. Unofficially, government spokesmen told reporters that their employees were too busy coping with the pandemic to respond to requests for information. Problematic restrictions on the right of access to information have always existed in the Republic of Moldova since independence, and the new provisions adopted in connection with the state of emergency further aggravate the existing problems. Extending the deadline for responding to requests for information, in addition to all the others mentioned above, compromises the ability of journalists in the Republic of Moldova to provide citizens with vital and up-to-date information. Moreover, the decision to triple the deadline for examining requests for information contradicts the standards of proportionality and necessity, which the country must comply with in accordance with international law. Informing the citizens of the Republic of Moldova in a situation of a global health emergency is of major importance and must be a clear priority of the Government during the state of emergency. By refusing to come up with a transparent national security justification for the application of such a

measure, the Commission's decision is unnecessary but also causes disproportionate harm to the country's citizens [22]. Thus, it is clear that the principle of transparency has been prejudicially infringed throughout the exceptional situation and beyond. The COVID-19 pandemic period is characterized by a lack of transparency and uncertainty. It is difficult for citizens to understand what is really going on in the socio-economic and political life of the country because many facts are not made public. Citizens are grouped into categories: those who believe and those who do not believe in the existence of the virus. It is a stressful period with medium and long-term consequences.

The European Union is committed to protecting societies, citizens, and freedoms from hybrid threats, including misinformation, as outlined in the Strategic Agenda 2019-2024. The aim is to step up cooperation in identifying, preventing, and counteracting attacks while increasing resilience to these threats. In the context of the intensification of disinformation activities related to the COVID-19 pandemic, the institutions of the European Union have acted to raise awareness of the dangers of misinformation and have promoted the use of reliable sources. In addition, the European Union has encouraged online platforms to help combat false news and other attempts to spread misinformation by eliminating illegal or false content. The European Commission and the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy issued a joint communication on 10 June 2020 entitled "Combating misinformation about COVID-19 - Ensuring fair information", proposing concrete actions to increase the Union's resilience against the challenge of misinformation. These include increasing European Union support for fact-checkers and researchers, strengthening the European Union's strategic communication capabilities, and strengthening cooperation with international partners, while guaranteeing freedom of expression and pluralism [23].

In the Republic of Moldova, skepticism about freedom of expression and truthfulness of information is still pervasive. Citizens are confused and often undecided. Thus, in order for the citizen to feel safe, they must be properly informed and able to act in order to meet their needs in the country where all their rights should be respected, regardless of the situations created. The authorities must show interest in the citizen and avoid personal interests. The unforeseen situation, which has affected the whole world through the spread of the COVID-19 virus, has made it more difficult for public authorities to carry out tasks, but it should not prevent citizens from being informed correctly and in a timely manner about all decisions taken. Thus, we come with the following recommendations: the active involvement of civil society in monitoring the decisions taken by the public authorities; involving citizens in the decision-making process and complaining about cases where their rights are being violated; effective collaboration between the media, civil society and public authorities; engaging every honest civil servant in the public interest; displaying all information that should, in accordance with the law, be brought to the attention of the general public.

BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES

1. Constituția Republicii Moldova. [http://www.parlament.md/CadrulLegal/Constitution/ tabid/ 151/language/ ro-RO/Default.aspx](http://www.parlament.md/CadrulLegal/Constitution/tabid/151/language/ro-RO/Default.aspx). (vizitat 02.11.2020).
2. Ciobanu I., Latco A. Asigurarea transparenței procesului decizional prin intermediul tehnologiilor informaționale. Studiul de caz în municipiul Bălți. [http://dspace.aap.gov.md /bitstream/handle/123456789/1426/tpap_2020-336-339.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://dspace.aap.gov.md/bitstream/handle/123456789/1426/tpap_2020-336-339.pdf?sequence=1&isAllowed=y). (vizitat 02.11.2020).
3. Legea nr. 239 din 13.11.2008 privind transparența în procesul decizional. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=additional&id=329849&lang=1>. (vizitat 19.10.2020).
4. Legea nr. 317-XV din 18 iulie 2003 privind actele normative ale Guvernului și ale altor autorități ale administrației publice centrale și locale. [https://www.legis.md/ cautare /getResults?doc_id=28260&lang=ro](https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=28260&lang=ro). (vizitat 19.10.2020).
5. Hotărârea Nr. 96 din 16.02.2010 cu privire la acțiunile de implementare a Legii nr. 239-XVI din 13 noiembrie 2008 privind transparența în procesul decizional. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=22618&lang=ro. (vizitat 20.10.2020).
6. Legea nr. 982 din 15.05.2000 privind accesul la informație. [https://www.legis.md/ cautare/getResults?doc_id=108552&lang=ro](https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=108552&lang=ro). (vizitat 22.10.2020).
7. Pînzaru. T. Asigurarea juridică a implicării cetățeanului în procesul decizional al autorităților de guvernare și reprezentative. Teză de doctor în drept. http://www.cnaa.md/files/theses/2015/21918/pinzaru_tudor_thesis.pdf. (vizitat 25.10. 2020).
8. Platon M. Serviciul public în Republica Moldova. Chișinău: AAP, 1997. 224 p
9. Cobăneanu S. Administrația publică: aspecte practico-științifice, probleme și perspective. În: Administrația publică: aspecte practico-științifice, probleme și perspective. Conferință științifico-practică. Chișinău: CEP USM, 2004, p. 5-13.
10. Ceacîr I. Cultura organizațională în contextual modernizării administrației publice locale: abordare politologică. Teza de doctor în științe politice. [http://www.cnaa.md/files/ theses/2018/53945/irina_ceacir_thesis.pdf](http://www.cnaa.md/files/theses/2018/53945/irina_ceacir_thesis.pdf). (vizitat 02.11.2020).
11. Saca V. Raportul dintre democratizare și modernizare în condițiile societății în schimbare. În: Republica Moldova în contextul necesităților de modernizare. Chișinău, 2018, p.55-83.
12. Șaptefrați T. Buna guvernare prin prisma participării cetățenilor la procesul decizional. În: Administrarea publică, 2020, nr.1, p. 22-31.
13. Chiar și în timpul pandemiei trebuie să fim atenți și la sănătatea democrației Republicii Moldova. [https:// md.usembassy.gov/ro/chiar-si-in-timpul-pandemiei-trebuie-sa-fim-atenti -si-la-sanatatea-democratiei-republicii-moldova/](https://md.usembassy.gov/ro/chiar-si-in-timpul-pandemiei-trebuie-sa-fim-atenti-si-la-sanatatea-democratiei-republicii-moldova/). (vizitat 22.09.2020).
14. Apel COVID-19 în Republica Moldova: Vrem adevăr și transparență. [https://cpr.md/ 2020/03/12/apel-co-vid-19-in-r-moldova-vrem-adevar-si-transparenta/](https://cpr.md/2020/03/12/apel-covid-19-in-r-moldova-vrem-adevar-si-transparenta/). (vizitat 22.09. 2020).
15. Ceacîr I. Meritocrația și rolul ei în funcția publică. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2019, nr.2 (180). p. 97-112.
16. Legea cu privire la actele normative nr. 100 din 22.12.2017. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105607&lang=ro. (vizitat 22.09. 2020).
17. Palihovici S., Palihovici L. Responsabilitatea și transparența în administrația publică: element cheie în procesul de reformare a administrației publice. [https://ibn.idsi.md /sites/ default/files/imag_file/59-66_10.pdf](https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/59-66_10.pdf). (vizitat 04.11.2020).
18. Fotescu V. Participarea cetățenilor la procesul de administrare publică. [https://ibn.idsi.md /sites/default/ files/imag_file/173_179_Participarea%20cetatenilor%20la%20procesul%20de%20administrare% 20 pu-blica.pdf](https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/173_179_Participarea%20cetatenilor%20la%20procesul%20de%20administrare%20publica.pdf) . (vizitat 19.09.2020).
19. Democrația participativă în 5 puncte. <https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/pd-in-5-points-ro.pdf>. (vizitat 22.09.2020).
20. Raportul privind monitorizarea crizei COVID-19 în Republica Moldova. [http://www.e-democracy.md/files/ raport-covid-19-moldova.pdf](http://www.e-democracy.md/files/raport-covid-19-moldova.pdf). (vizitat 23.10.2020).
21. Legea nr. 212 privind regimul stării de urgență. [https://www.legis.md/cautare /getResults?doc_id=27024&lang=ro](https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=27024&lang=ro). (vizitat 23.10.2020).
22. Pandemia COVID-19: Lecții pentru libertatea mass-media în Republica Moldova. [https:// freedomhouse.org/sites/default/files/2020-06/Balan%20and%20Stegniy_FINAL-RO_0.pdf](https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-06/Balan%20and%20Stegniy_FINAL-RO_0.pdf). (vizitat 23.10.2020).
23. COVID-19: răspunsul UE în domeniul sănătății publice. [https://www.consilium.europa.eu /ro/policies/coro-navirus/covid-19-public-health/](https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/coronavirus/covid-19-public-health/). (vizitat 12.10.2020).

**PARTICIPAREA ȘI IMPLICAREA ÎN PROCESUL DECIZIONAL:
CRITERII DE BAZĂ ALE DEMOCRAȚIEI PARTICIPATIVE**

**PARTICIPATION AND IMPLEMENTATION IN THE DECISIONAL:
PROCEDURE OF BASIC CRITERIA OF PARTICIPATIVE DEMOCRATION**

DOI: <https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.07>

CZU: 352/354:321.7

**Ludmila ROȘCA, doctor habilitat în filosofie,
Academia de Administrare Publică,
roschaludmila@mail.ru**

**Valentina URSU, cercetător științific stagiar,
Academia de Administrare Publică
urrsuv@gmail.com**

Rezumat

Considerând că participarea indivizilor și a comunităților la viața publică la toate nivelurile – național, regional și local – face parte din valorile fundamentale ale democrației și că implicarea directă a populației, în virtutea drepturilor și obligațiilor sale civice, reprezintă esența oricărui sistem democratic, evidențiem aceste procese în calitate de obiect al investigației. În concluzie, autorii afirmă: impactul democrației participative în vederea asigurării implicării ține de capacitatea autorităților locale sau naționale, de a-și asuma rolul de lider recunoscut în promovarea participării populației; succesul oricărui proces de participare democratică depinde de angajamentul real al acestor autorități. Recunoașterea și consolidarea rolului jucat de societatea civilă, actor principal și forță motrice prin intermediul grupurilor și asociațiilor, în dezvoltarea și sprijinirea unei democrații participative veritabile.

Cuvinte-cheie: democrație, democrație participativă, participare, participare politică, proces decizional, actul guvernării, decizie.

Summary

Considering that the participation of individuals and communities in public life at all levels – national, regional and local – is part of the fundamental values of democracy and that the direct involvement of the population, by virtue of its civic rights and obligations, is the essence of any democratic system. We conclude that the impact of participatory democracy in ensuring involvement is a matter of the impact of local and national authorities, which must assume a recognised leadership role in promoting population participation, and that the success of any process of democratic participation depends on the real commitment of these authorities. Recognition and strengthening of the role played by civil society, the main actor and driving force through groups and associations, in the development and support of a genuine participatory democracy.

Keywords: democracy, participatory democracy, participation, political participation, decision-making, act of governance, decision.

Majoritatea deciziilor politice au un impact direct sau indirect asupra implicării societății în procesul decizional, precum și asupra calității nivelului de viață al societății. „Numitorul comun” care stă la baza vieții sociale este „pământul comun” pe care trăim și unde ne exercităm drepturile pe baza democrației și în respectul acesteia. Prin urmare, trebuie să promovăm constant și să ne protejăm aspirațiile

democratice și dezvoltarea criteriilor de implicare, iar acest lucru nu se poate face prin fosilizarea sau neaplicarea acestora, ci prin reexaminarea lor continuă de-a lungul timpului, în vederea revigorării și dinamizării lor în spiritul democrației, care modelează dezvoltarea viitoare a națiunilor și a comunităților. Societățile integrate și coerente impun aplicarea unor politici transversale prin care, pe fondul bogăției și diversității culturale, să găsească forța pentru o „mai bună conviețuire” și pentru asigurarea bazei creării coeziunilor sociale și culturale necesare coeziunii teritoriale și dezvoltării economice. Cultura trebuie considerată al patrulea pilon al dezvoltării durabile. În consecință, nu trebuie să neglijăm faptul că niciun demers de planificare nu este lipsit de implicații culturale. Informația, formarea și participarea sunt factori legați de cultură. Implicarea indivizilor și a comunităților în definirea spațiilor lor de viață este esențială pentru menținerea securității.

Metodele aplicate sunt: studiul de caz, dialectica, sinergetica. Studiul de caz asupra formelor de organizare democratică a societății au la bază exemple practicate în statele europene. Acestea ne permit să evidențiem trăsăturile specifice și să evaluăm condițiile posibile de implementare în practica socială. Dialectica ca teorie a dezvoltării ne permite să studiem democrația participativă în condițiile reformării modului de organizare politică a societății. Sinergetica deschide posibilitatea cunoașterii vectorului dezvoltării societății contemporane, orientată către democratizarea vieții sociale, către aprofundarea și diversificarea relațiilor democratice.

Strategiile democratizării orientate către eficiență împart presuposiția că instituțiile politice sunt sisteme stimulative ce își propun să determine o anumită conduită comportamentală din partea indivizilor cu strategiile democratizării expansive. Prima formulare a noțiunii de democrație participativă, cea de *participatory democracy*, datează din 1960 și este atribuită lui Arnold S. Kaufman, filosof politic american. Noțiunea a avut la bază dezvoltarea participării în cartierele americane sărace, în așa-numitele „*neighborhood government și community organizing*” („*guvern de cartier și organizare comunitară*”) (Saul Alinsky)[1]. Democrația participativă a fost invocată în timpul mișcărilor sociale americane de către studenți, pacifiști sau feminisți, în numele ei revendicându-se o mai mare integrare în sistemul politic, perceput ca fiind elitist și prea departe de aspirațiile sociale. Cauzele susținute în cazul mobilizărilor au fost variate, dar toate aspirau la o mai mare participare politică.

Din startul existenței sale, Republica Moldova a fost ținta unor pericole și amenințări orientate către lichidarea statalității. Un șir de riscuri economice afectează securitatea societății și a persoanei în domeniul energetic, alimentară, ecologic, demografic, informațional etc. [2]. În acest context, scopul cercetării este de a introduce și asimila schemele conceptuale curente folosite în definirea democrației contemporane în comparație cu versiunile clasice și moderne ale acesteia. Cadrele epistemologice generale ale reconstrucției sunt date de empirism, normativism și combinația celor două. Sunt detaliate cu deosebită atenție următoarele abordări: a) din cadrul celor empirice, democrația liberală și elitistă, democrația pluralistă, teoria alegerii raționale; b) din cadrul celor normative, democrația deliberativă, participativă și

pluralismul radical; și c) din cadrul celor normativ-empirice, teoria procedural decizională, promovată de Giovanni Sartori [3].

În anii '70 ai sec. XX, tematica participaționistă a făcut obiectul eforturilor de conceptualizare teoretică și politică, devenind o temă structurantă a noii stângi (new left). Pentru Held [4] (1987), modelul democrației participative este chiar contra-modelul de stânga al democrației legale (legal democracy), propus de către autorii noii drepte. În acest context, tezele participaționiste s-au dezvoltat într-un dublu registru critic și normativ. Democrația participativă constituie o critică a teoriilor elitiste privind democrația și se dorește a fi un model alternativ pentru democrația strict reprezentativă. Democrațiile reprezentative au ca efect dezvoltarea unei falii între guvernanți și guvernați, aceștia din urmă fiind deposedați de posibilitatea delegării, inegal informați și, în final, încurajați să fie pasivi.

Sociologul și filosoful american Michael Walzer subliniază, cu unele argumente, că solidaritatea „poate fi periculoasă atunci când e doar un sentiment, un substitut emoțional mai degrabă, decât o reflectare a cooperării de pe loc și de zi cu zi” [5]. Această „cooperare de zi cu zi” se referă la instituțiile și structurile sociale în cadrul cărora solidaritatea se poate dezvolta și contribui la securitatea socială. Luată aparte, solidaritatea poate în mod negreșit lua o formă exclusivă și discriminatorie, extremiștii de dreapta fiind doar unul dintre exemplele acesteia. Pentru o societate democratică, ce se dezvoltă dintr-o societate civilă deschisă și pluralistă, această formă falsă de solidaritate reprezintă un pericol enorm și persistent subestimat. Pragul fatal este depășit atunci când coeziunea socială e alimentată prin discriminarea altora [6]. Nu putem vorbi despre solidaritate fără a pune în discuție realizarea libertății și a egalității într-o societate democratică. Oricât de dificil ar fi de clarificat respectivul concept, el a jucat un rol substanțial în istoria socială în ceea ce privește incluziunea societală sau instituționalizarea. De exemplu, marile scheme de asigurare socială (în caz de șomaj, boală, pensie sau accident) sunt instituții solidariste ale forței de muncă. Mișcarea cooperatistă poate fi caracterizată drept o comunitate a solidarității, creată de membri ce au interese comune și care, într-o anumită măsură, este capabilă să neutralizeze competiția tipică piețelor. Totodată, trebuie de menționat, că solidaritatea, pentru a fi efectivă, presupune un compromis dintre interese. Aceasta înseamnă că solidaritatea va exista doar atunci când dezbaterile politice vor ține cont de diferitele – dar, mai presus de orice, de toate – interese.

Dacă teoriile liberale insistă pe ideea de indivizi liberi și egali ca fundament al democrațiilor contemporane, realitatea este, cu regret, departe de teorie: drepturile formale, considerate ca fiind incontestabile, nu șterg inegalitățile reale dintre indivizi și grupuri sociale în ceea ce privește raporturile între clase, sexe și rase, caracterizate printr-o distribuție inegală a resurselor și puterii. Deși indivizii sunt definiți ca liberi și egali, restricțiile în ceea ce privește participarea politică sunt importante. Libertățile politice nu sunt pe deplin realizate, ceea ce are consecințe asupra vieții cotidiene a indivizilor și grupurilor sociale [7]. Democrațiile liberale și elitiste nu reușesc să garanteze dreptate socială și egalitate civică. Deși teoria liberală susține că există o

separare netă între societatea civilă și stat, în realitate o asemenea frontieră nu există: porozitatea dintre lumea publică și lumea privată este regulă. Statul nu este nici neutru, nici imparțial. Democrația participativă și ansamblul acțiunilor prin care se exercită nu sunt suficiente pentru a asigura egalitatea indivizilor. Problema modurilor de reglare și control a vieții democratice este centrală.

Pentru teoreticienii democrației participative, o singură cale se impune: participarea cetățenilor la exercițiul puterii trebuie să constituie nucleul unui regim democratic, astfel încât să fie promovată cetățenia activă. Astfel, sistemul politico-administrativ – partidele, alegerile, instanțele reprezentative și administrația publică – trebuie să se doteze cu mecanisme de democrație directă capabile să asocieze mai bine cetățenii, să favorizeze experimentarea formelor politice inedite. Democrația participativă are și vocația de a se dezvolta în toate domeniile sociale și economice, pentru a face față raporturilor de putere și ierarhiilor nefavorabile: de la uzină la comunitatea locală, de la familie la mișcările sociale etc. Esențială este lărgirea sferei controlului democratic la nivelul instituțiilor care decid în privința condițiilor de viață ale cetățenilor. Dacă aceștia sunt sistematic marginalizați și slab reprezentați, ei au sentimentul că voința și cererile lor contează prea puțin în procese percepute ca arbitrar și injuste. Democrația participativă desemnează ansamblul procedurilor, instrumentelor și dispozitivelor care favorizează implicarea directă a cetățenilor în procesul decizional din administrația publică.

În general, tema implicării cetățenilor la luarea deciziilor reprezintă un interes relativ nou pentru instituțiile publice internaționale, naționale și, îndeosebi, locale. Dezvoltarea acestui interes a avut loc pe fundalul unei crize a instituțiilor politice, manifestate prin eșecuri ale intervenției statului, incapacității de a ajunge la un consens politic și imposibilității de a răspunde nevoilor societății. Prin urmare, participarea activă a cetățenilor în viața comunității a fost identificată drept unul dintre ingredientele succesului unor societăți armonios dezvoltate, ideile fiind exportate în națiunile în curs de dezvoltare, promovarea participării devenind o linie directoare pentru instituțiile europene și cele internaționale.

Nici Republica Moldova nu face excepție de la aceste tendințe de creștere a interesului pentru participare publică. În ultimii ani, se înregistrează o dezvoltare a formulelor instituționale și non-instituționale de dialog social și consultare publică. Începând cu anul 2008, apar și în Republica Moldova elemente de legislație și un cadru instituțional care reglementează procesele de consultare publică. Aceste elemente se dezvoltă pe fundalul evoluțiilor din zona reformei administrației publice, a evoluțiilor specifice din zona societății civile și a alinierii la standardele europene și cele internaționale [8].

Amenințările în sfera politică au aspecte cu caracter extern și intern. În principiu, ele sunt îndreptate la subminarea suveranității, independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova. Nu este vorba de o agresiune directă din partea vreunui stat, însă acțiuni cu caracter destabilizator pentru expansiunea intereselor geopolitice se întreprind de către puterile cointeresate. În această listă pot fi incluse Rusia și Turcia, care adeseori utilizează tactica standardelor duble în relațiile bilaterale cu Republica Moldova.

Statul de drept alocă o anumită concepție a raportului dintre stat și individ, statul găsiindu-și limitele în drepturile indivizilor, individualismul fiind considerat baza fundamentală a statului de drept. Rolul statului este limitat, el trebuie să acționeze pe o parte, iar pe de altă parte - „societatea civilă”, deoarece el nu poate să îndeplinească singur toate cerințele și nici nu este indicat să le facă pe toate. Există obiective ale activității statale care rezultă din natura lucrurilor, și anume dreptul natural, de asemenea mai există o repartitie riguroasă în ceea ce privește sfera dintre privat și public, iar administrația trebuie să aibă garanții juridice pentru a se putea amesteca în domeniul care le este rezervat lor.

Este de remarcat, atât angajamentele asumate de către Republica Moldova în cadrul Parteneriatului pentru guvernare deschisă, cât și angajamentele nemijlocite ale Guvernului orientate spre dezvoltarea guvernării și democrației electronice la nivelul societății, sunt materializate în ample planuri de acțiuni și asigurate cu un cadru juridic corespunzător. În ansamblul lor, aceste sarcini asumate necesită a fi cunoscute, analizate, evaluate sub aspectul gradului de realizare și a impactului asupra democrației participative, monitorizate sub aspectul modului în care ele sunt respectate și realizate în practică. În acest sens, sunt mai mult decât necesare și bine venite studiile analitice realizate de către reprezentanții societății civile (ONG-urile) [9]. Desigur acest moment nu exclude necesitatea unei abordări teoretice a subiectului, altfel spus, doctrina trebuie să vină cu o interpretare științifică a fenomenelor ce marchează democratizarea societății noastre și cu soluții relevante pentru consolidarea procesului.

Din perspectiva cercetării științifice a fenomenului implicării/participării cetățeanului în procesul decizional, trebuie ținut cont de faptul că, dacă în democrațiile consolidate din Centrul și Vestul Europei implicarea activă a cetățenilor în viața publică reprezintă o tradiție și o piatră de temelie în funcționarea acestor state, în societățile din Europa de Sud-Est implicarea cetățenilor în viața publică este una foarte redusă, de multe ori limitată la ziua în care aceștia își manifestă opțiunea politică prin vot. Cunoașterea drepturilor și a modalităților prin care cetățenii își pot responsabiliza aleșii, pentru ca aceștia să acționeze conform interesului public, reprezintă în cazul nostru încă o necesitate. Consolidarea democrației participative presupune însă existența unui dialog permanent și susținut între cetățean și alesul său, nu numai în perioada premergătoare fenomenului electoral, ci mai ales de-a lungul întregii perioade de derulare a mandatului acestuia, cetățeanul fiind implicat activ în procesul de luare al deciziilor prin consultarea sa permanentă [10, p. 3-4]. Marginalizarea opiniei cetățeanului poate provoca și alimenta atât atitudinea de neimplicare în viața publică, cât și apropierea dintre acesta și viziunile radicale ce promit schimbări radicale ale sistemului și îmbunătățirea rapidă a nivelului de trai, deși, în cele mai multe cazuri, acest tip de promisiuni sunt, evident, nerealizabile. De aici necesitatea promovării unei eficiente implicări cetățenești rezidă în rolul acesteia de a preveni eventuale disensiuni și conflicte în societate. Însă, trebuie să recunoaștem, că acutiizarea neîncrederii cetățenilor în putere și structurile acesteia, convingerea unei părți considerabile a populației că guvernarea actuală nu contribuie la realizarea interese-

lor generale ale societății, precum și ale celor individuale sau de grup, dezamăgirea populației în activitatea puterii dată fiind orientarea socială deficitară a acesteia și caracterul declarativ al scopului și obiectivelor proclamate, birocratizarea excesivă a autorităților statului, nivelul înalt al corupției și lupta mimată împotriva acesteia, neglijarea intereselor societății – toate acestea necesită în prezent formarea unui nou mecanism de interacțiune a statului cu cetățeanul mai concret și eficient. Caracterul general al funcționării acestui mecanism trebuie să presupună extinderea practicii de implicare a cetățenilor în procesul de adoptare/luare a deciziilor publice, fapt ce permite a-l determina ca un mecanism participativ [11].

Prin urmare, ținând cont de cele expuse și luând în considerație faptul că participarea cetățeanului în procesul decizional este recunoscută drept un principiu al buneii guvernări, ne exprimăm convingerea că, la moment, problema studierii și asigurării reale a acestei participări este de o actualitate incontestabilă, deoarece:

- la moment sunt slab conștientizate de către guvernanți și cetățeni beneficiile și costurile implicării cetățeanului în procesul decizional;
- mecanismul participării se află abia în proces de formare, fapt ce implică o analiză a elementelor sale în vederea identificării căilor optime de consolidare;
- reglementarea juridică și realizarea participării cer o analiză permanentă atât a cadrului juridic în materie, cât și a activității practice a autorităților în vederea aprecierii eficienței acestuia și a responsabilității cu care este respectat;
- în ultimul timp, tot mai accentuată a devenit înstrăinarea puterii față de cetățean și diminuarea încrederii cetățeanului în autoritățile statului, moment ce accentuează tot mai mult necesitatea unor soluții viabile pentru consolidarea încrederii și a dialogului constructiv dintre acești subiecți.

Ținând cont de momentele enunțate, considerăm că este pe deplin justificată investigarea științifică amplă a acestui subiect, în vederea elucidării soluțiilor de natură să consolideze rolul participării cetățenești la dezvoltarea democrației în Republica Moldova.

În ceea ce privește asigurarea reală a drepturilor și libertăților cetățenilor, aceasta constituie un scop final, un rezultat nemijlocit al activității statului de drept, deoarece acesta activează doar pentru asigurarea intereselor societății în general și a fiecărui membru în parte. Important e că natura de drept a statului să fie exprimată nu de lozincile pe care le propagă acesta, ci de rezultatele concrete obținute în sfera protecției și asigurării reale a drepturilor și libertăților cetățenilor [12]. În același timp, un moment important rezidă în garantarea și asigurarea libertății individului în raport cu statul, egalitatea juridică a tuturor cetățenilor în fața legii, securitatea juridică și comensurabilitatea activității statului (care se pot realiza prin obligația statului de a repara prejudiciile cauzate individului, neretroactivitatea și claritatea legii etc.) [13, p. 11]. Astfel, în contextul relațiilor dintre stat și personalitate, pe primul plan sunt plasate teze principial noi – autolimitarea puterii de stat, a structurilor acestuia în raport cu omul și cetățeanul, răspunderea statului în fața cetățeanului, prioritatea intereselor și valorilor celui din urmă în fața celorlalte valori și interese [14]. „Justiția se bazează pe demnitatea egală a fiecărei persoane. Este sinonimică

cu libertatea egală și egalitatea de șanse, indiferent de cunoștințe și gen. De aceea, justiția înseamnă participare egală în educație, muncă, securitate socială, cultură și democrație, precum și acces egal la toate bunurile publice. Acolo unde distribuția inegală a venitului și proprietății divizează societatea în oameni care dau și oameni care primesc instrucțiuni, libertatea egală e încălcată și este, astfel, inechitabilă. Prin urmare, justiția impune o distribuție egală a venitului, proprietății și puterii. Realizările trebuie să fie recunoscute și respectate. Distribuția în funcție de rezultate a venitului și proprietății este echitabilă. Deținerea de proprietăți presupune obligații: cei cu venituri peste medie sau care dețin mai multe proprietăți ca alții trebuie și să contribuie mai mult la bunăstarea societății”[15].

Concluzii

În studiul comparativ al statului bunăstării, modelului britanic al acestuia îi este atribuit un „caracter hibrid”. Este o dovadă a faptului că statul bunăstării britanic activează în baza unei logici diferite, care, de obicei, nu se regăsește în același timp, și în unul și același sistem. De exemplu, unele servicii ale statului bunăstării, precum cele din sistemul de sănătate, sunt oferite în mod universal, și anume fiecărei persoane rezidente în țară. Alte servicii sunt oferite doar în baza unei dovezi a nevoilor, ceea ce uneori este catalogat ca fiind înjositor. Sistemul de securitate socială oferă protecție împotriva riscurilor de bază, iar toate riscurile care nu se încadrează în prevederile de bază urmează să fie satisfăcute în condițiile economiei libere[16]. Securitatea socială: Sistemul național de asigurare acoperă un șir de riscuri, precum îngrijirea la bătrânețe, în caz de șomaj, accidente la locul de muncă, invaliditate etc. Asigurările naționale se finanțează din impozite, care se stabilesc în funcție de venituri. Ajutoarele sunt sub forma unei compensații unice și permit doar protecția de bază. Toți cei care doresc să suplimenteze această asigurare de bază trebuie să folosească oferta pieței libere.

Incertitudinea politică existentă în Republica Moldova în prezent este un impediment major în continuarea reformelor democratice, promovarea politicilor socioeconomice sustenabile conjugate cu transformări demografice, ce au drept finalitate instaurarea unui stat de drept, al bunăstării, unde vor fi respectate drepturile și libertățile omului, create condiții decente de viață și de muncă, ce ar concura cu cele din statele dezvoltate. Dezvoltarea capitalului uman prin investiții consistente în educație și sănătate va genera numeroase beneficii, precum: ameliorarea sănătății, creșterea productivității muncii, reducerea sărăciei, scăderea criminalității și menținerea securității naționale. Autoritățile decizionale de la diferite niveluri trebuie să includă planificarea participativă ca parte a responsabilităților lor și/sau să ia în considerare preocupările părților interesate a participanților, afectați de deciziile lor. Ne referim aici la toate autoritățile ale căror decizii privind dezvoltarea au un impact asupra calității vieții. O autoritate sau un organism public trebuie să fie imparțiale în ceea ce privește urmărirea și auditarea procesului de democrație participativă, în scopul de a-i garanta astfel caracterul transparent, echitabil, incluziv și imparțial tuturor membrilor societății.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Saul David Alinsky. Rules for Radicals: A Pragmatic Primer for Realistic Radicals. New York Random House, 1971.
2. Josanu Yuri. Riscuri și amenințări în adresa securității naționale a Republicii MOLDOVA. https://ibn.ids.md/sites/default/files/imag_file/43-48_Riscuri%20si%20amenintari.pdf (vizitat: 15.06.2021).
3. Sartori Giovanni. Teoria democrației reinterpretată. Iași: Polirom, 1988. pp. 31-44; pp. 45-58.
4. Held D. Models of democracy. Cambridge: Policy Press, apud. Sandrine RUI, „Démocratie participative”. In: Casillo I., Barbier R., Blondiaux L., Chateauraynaudf, Fourniau J-M., Lefebvre R., Neveu C. et Salles D. (dir.), Dictionnaire critique et interdisciplinaire de la participation, Paris, GIS Démocratie et Participation, 2013. <http://www.dicopart.fr/it/dico/democratie-participative>.
5. Walzer Michael. Exod și revoluție. Cluj-Napoca: TACT, 2014.
6. Gombert Tobias. Manual de democrație socială. București: Cartier, 2012. Disponibil: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/bukarest/12410.pdf>.
7. Macpherson C.B. Principes et limites de la démocratie libérale. Paris: La Découverte, apud. Sandrine RUI, 1985.
8. Scripnic V. Problemele realizării dreptului persoanei la administrare într-un stat de drept (studiu juridico-comparativ). Autoreferatul tezei de doctor în drept. Chișinău, 2012. 28 p.
9. Economie și democrație socială. Departamentul pentru Cooperare Internațională, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2011.
10. Îndrumător pentru participarea civilă la procesul de luare a deciziilor, adoptat de Conferința ONG-urilor Internaționale în sesiunea din 1 octombrie 2009. CONF/PLE(2009)CODE1.[resurselectronice]: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802eedd3>. (accesat la 16.06.2021)
11. Евдокимов В.А. Интернет как фактор становления «электронной демократии». În: Наука о человеке: гуманитарные исследования, 2011, № 1 (7), p. 118-125.
12. Сырых В.М. Теория государства и права. Учебник. Москва: Юридический Дом «Юстицинформ», 2001.
13. Соколов А. Н. Правовое государство: идея, теория, практика. Монография. Курск, 1994.
14. Союзная конституция Швейцарской конфедерации / Конституции государств Европы: в 3 т. /Под общ. ред. Л.А. Окунькова. Москва, 2001. Том 3.
15. (Programul de la Hamburg 2007: 15 f.) <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/bukarest/12410.pdf>
16. Stat social și democrație socială. Departamentul pentru Cooperare Internațională, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2012.

**MODERNIZAREA ȘI DEZVOLTAREA MEDIULUI DE AFACERI
PRIN PRISMA IMPLEMENTĂRII PREVEDERILOR
ACORDULUI DE ASOCIERE REPUBLICA MOLDOVA –
UNIUNEA EUROPEANĂ**

**MODERNIZATION AND DEVELOPMENT OF THE BUSINESS
ENVIRONMENT THROUGH THE IMPLEMENTATION
OF THE PROVISIONS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA –
EUROPEAN UNION ASSOCIATION AGREEMENT**

DOI: <https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.08>
CZU: 334.7:[327(478):061.1EU]

**Grigore CARPOVICI, doctorand,
Academia de Administrare Publică
grigore.carpovici@asp.gov.md**

Rezumat

În articolul dat autorul oglindește modalitățile de dezvoltare și modernizare a mediului de afaceri în Republica Moldova prin prisma prevederilor Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană, care include nu numai angajamente, dar creează și oportunități de dezvoltare ale acestuia, ținând cont de situația economică și politică din țară.

Cuvinte-cheie: *Acord de Asociere cu UE, rolul autorităților administrației publice, dezvoltarea mediului de afaceri, oportunități.*

Summary

In this article, the author reflects the ways to develop and modernize the business environment in the Republic of Moldova through the provisions of the Association Agreement with the European Union, which includes not only engagements but also creates opportunities of development, taking into account the economical and political situation in the country.

Keywords: *Association Agreement with the EU, the role of public administration authorities, business development, opportunities.*

In parcursul istoric al dezvoltării Republicii Moldova ca stat independent, neutru, cu o economie bazată pe o piață liberă, un eveniment și un factor deosebit, care a avut o influență esențială, constituind o etapă importantă în dezvoltarea societății, economiei, inclusiv și a mediului de afaceri, este Acordul de Asociere încheiat între Republica Moldova și Uniunea Europeană (AA). Acordul semnat la 27 iunie 2014 la Bruxelles, Belgia, și ratificat de Parlamentul Republicii Moldova pe 2 iulie 2014, iar de Parlamentul European pe 13 noiembrie 2014, constituie nu numai ca angajamente ale țării noastre față de deschiderea țărilor din comunitate, dar servește și un catalizator, generator în dezvoltarea societății, economiei țării și a mediului de afaceri. Acordul stabilește un nou cadru juridic pentru avansarea relațiilor dintre Republica Moldova și UE spre o treaptă calitativ superioară, cea a asocierii politice și integrării economice cu UE. Astfel, AA se fundamentează pe o abordare inovativă și ambițioasă, incluzând crearea unei Zone de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (ZLSAC). Acordul conține prevederi cu caracter obligatoriu, norme regulatorii și aranjamente de cooperare mai

extinse în toate sectoarele de interes. O atenție sporită se acordă implementării și aplicării prevederilor AA, inclusiv prin stipularea termenelor clare și stabilirea unui cadru instituțional și administrative [1].

Acordul de Asociere reprezintă o modalitate concretă de a explora dinamica relațiilor moldo-comunitare și se concentrează pe susținerea reformelor-cheie, pe dezvoltare și creștere economică, guvernare și cooperare în sectoare precum energia, transportul, protecția mediului, industrie și dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii (ÎMM), protecție socială, protecția consumatorului, educație, cercetare și inovații, cooperare culturală etc. Acordul reflectă importanța strategică a relațiilor UE-Republica Moldova, conținând prevederi mai extinse decât cele din acordurile tradiționale, fiind cuprinzător și acoperind toate sectoarele de interes, oferă asociere politică și integrare economică. Elementele și valorile-cheie comune ce stau la baza acordului sunt în mod special democrația și statul de drept, respectul pentru drepturile omului și libertățile fundamentale, buna guvernare, economia de piață și dezvoltarea durabilă. O cooperare și integrare economică mai aprofundată prin intermediul ZLSAC, prezentă prin clauzele acordului, dau un impuls puternic pentru creșterea economiei. Fiind un element principal al AA, ZLSAC are destinația creării oportunităților de dezvoltare a mediului de afaceri din țară, promovării modernizării economice reale și să faciliteze integrarea în UE. Rezultatul direct al stabilirii ZLSAC cu UE avea să fie faptul că în Republica Moldova cetățenii vor beneficia de produse și servicii de o calitate și o siguranță sporită, iar producătorii vor fi susținuți în accesarea într-un mod mai eficient și deschis a piețelor internaționale. Toate aceste elemente reprezintă factori-cheie pentru restructurarea și modernizarea economică, dezvoltarea mediului de afaceri în Republica Moldova. Mai mult decât atât, UE și alți parteneri internaționali s-au angajat să susțină țara noastră în promovarea celor mai costisitoare reforme pe care le implică AA, prin asistență financiară și tehnică, transformând acești factori în oportunități.

În acest context vom menționa că, practic toate angajamentele și măsurile prevăzute în AA au o influență directă sau indirectă asupra mediului de afaceri, inclusiv stabilitatea și echilibrul politic, securitatea externă și cea internă, justiția, cooperarea economică, inclusiv cea comercială și asistența financiară, sublinind îndeosebi prevederile aferente politicii industriale și antreprenoriale, a relațiilor cu mediul de afaceri prevăzute în art. 62-64 și 194 ale AA [1].

Asfel, prin consolidarea politicii industriale și antreprenoriale, părțile au convenit asupra cooperării în vederea îmbunătățirii și dezvoltării mediului de afaceri pentru toți operatorii economici, cu un accent deosebit pe întreprinderile mici și mijlocii. Cooperarea în acest sens urmărește punerea în aplicare a strategiei destinate dezvoltării ÎMM bazate pe principiile inițiativei în favoarea întreprinderilor mici („Small Business Act” pentru Europa) și a monitorizării procesului de punere în aplicare prin dialog și raportare periodică. Fiind axată și pe microîntreprinderi, care sunt extrem de importante pentru Republica Moldova, precum și pe crearea condițiilor-cadru mai bune, această cooperare include gestionarea schimbărilor structurale (restructurarea), dezvoltarea parteneriatelor public-privat, inclusiv pe aspectele legate de mediu și ener-

gie, cum ar fi eficiența energetică și o producție mai ecologică, măsurile de simplificare și raționalizare a reglementărilor și practicilor în materie de reglementare, cu un accent specific pe schimbul de bune practici privind tehnicile de reglementare și pe principiile UE. Cooperarea pe aceste aspecte prevede încurajarea dezvoltării politicii în domeniul inovării, prin schimbul de informații și de bune practici privind comercializarea în domeniul cercetării și al dezvoltării (inclusiv instrumente de sprijin pentru întreprinderile nou-înființate bazate pe tehnologie), dezvoltarea de poluri (clustere) și accesul la finanțare, încurajării intensificării contactelor cu întreprinderile din UE și între aceste întreprinderi și autoritățile din UE și din Republica Moldova, sprijinirea desfășurării unor activități în materie de promovare a exporturilor din țară, precum și facilitării modernizării și restructurării industriei în anumite sectoare ale țării noastre [1].

În cadrul AA, aferent relațiilor cu mediul de afaceri, s-a convenit ca părțile să garanteze că legislația și procedurile lor sunt transparente și accesibile publicului, pe cât posibil prin mijloace electronice, și că includ o justificare pentru adoptarea lor, să facă accesibile publicului, pe cât posibil prin mijloace electronice, informațiile relevante de natură administrativă, inclusiv cerințele autorităților și procedurile de intrare și ieșire a mărfurilor, programul de lucru și procedurile de lucru ale oficiilor vamale din porturi și din punctele de trecere a frontierei, precum și punctele de contact pentru cererile de informații, să încurajeze cooperarea între operatori și autoritățile administrative competente, prin utilizarea de proceduri nearbitrare și accesibile publicului, să asigure că cerințele și procedurile vamale și conexe continuă să răspundă necesităților legitime ale sectorului comercial, urmează cele mai bune practici și restrâng în continuare cât mai puțin posibil comerțul, precum și asupra necesității unor consultări periodice și în timp util cu reprezentanții sectorului comercial privind propunerile legislative și procedurile referitoare la aspectele vamale și cele comerciale.

Întru reliefaarea rolului AP în dezvoltarea mediului de afaceri prin prisma prevederilor AA, este foarte importantă și examinarea acțiunilor și inițiativelor UE, care, în viziunea noastră, influențează mediul de afaceri și pot influența și mediul de afaceri din Republica Moldova, sau, cel puțin ar putea influența acțiunile, activitățile AAP orientate în această direcție. Având în vedere că industria este motorul inovației, creșterii productivității și a exporturilor, care oferă locuri de muncă de calitate europenilor, o importanță deosebită o are politica industrială. În art. 173 (fostul art. 157 din Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene) al Tratatului privind Funcționarea UE (TFUE), politica industrială se regăsește pe scurt în Titlul XVII-Industria, prin care se prevede că Uniunea și statele membre asigură condițiile necesare competitivității industriei UE, iar în acest scop, în conformitate cu un sistem de piețe deschise și concurențiale, acțiunea acestora urmărește: să accelereze adaptarea industriei la schimbările structurale; să încurajeze un mediu favorabil inițiativei și dezvoltării întreprinderilor din întreaga Uniune, în special a întreprinderilor mici și mijlocii (IMM); să încurajeze un mediu propice cooperării dintre întreprinderi; să favorizeze o exploatare mai bună a potențialului industrial al politicilor de inovare, cercetare și dezvoltare tehnologică [2].

După cinci ani de implementare a AA, astăzi cooperarea sectorială este mai consolidată, în special în domeniul cercetării, al inovării și cel al educației. Beneficiile acestuia au fost multiplicat și de regimul fără vize cu UE, lansat la 28 aprilie 2014, care a avut un impact deosebit de puternic asupra familizării cu noile materiale, utilaje, tehnologii și implicit asupra dezvoltării mediului de afaceri din țară. Totuși, funcționarea instituțiilor democratice, fortificarea statului de drept și a independenței justiției nu au cunoscut transformări clare, ceea ce a afectat sever calitatea dialogului UE-Republica Moldova, implicit valorificarea deplină a suportului european, dar și dezvoltarea mediului de afaceri. În pofida acestor constrângeri, datorită ZLSAC, Republica Moldova s-a apropiat puternic, din punct de vedere economic, de UE, care a devenit principalul partener economic al țării. La sfârșitul anului 2019, conform raportului elaborat cu susținerea Fundației germane „Konrad Adenauer” (KAS), în cadrul Proiectului IPRE „Monitorizarea implementării Acordului de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană”, aproximativ 70% din exporturile moldovenești sunt orientate pe piața Uniunii Europene, iar importurile reprezentau aproape 50%. Impactul net al exporturilor în UE a fost estimat la peste 367 de milioane de euro, contribuind la crearea a peste 15.000 de locuri de muncă și ajutând la creșterea cu 5% a veniturilor la Buget și cu 320 de milioane de euro a investițiilor în sectorul privat. Cu toate acestea, potențialul oferit de AA și de ZLSAC încă urmează să fie valorificat. Cheia progresului în acest sens rămâne existența unei voințe politice clare și consecvente în realizarea tuturor prevederilor AA. Iar aceasta înseamnă că rezultatele transformărilor trebuie să contribuie la dezvoltarea durabilă a țării, să aducă mai multe beneficii vizibile cetățenilor și să ajute la integrarea continuă a Republicii Moldova cu UE [3].

Având în vedere complexitatea AA, aplicat provizoriu de la 1.09.2014 și intrat în vigoare la 1.07.2016, prevederile acestuia au început a fi transpuse în acțiuni concrete care au fost incluse în Planul Național de Acțiuni de Implementare a Acordului de Asociere (PNAAA) pentru 2017-2019, adoptat prin Hotărârea Guvernului nr. 1472 din 30.12.2016. Acest plan a fost supus revizuirii și completării după aprobarea la 04.08.2017 a noii Agende de Asociere Republica Moldova-UE în perioada 2017-2019 și implementarea reformei administrației publice centrale în vederea asigurării realizării eficiente a tuturor angajamentelor asumate de țara noastră[4]. Totodată, AA a servit drept platformă-temei pentru declanșarea mai multor programe și proiecte, iar examinarea prevederilor programelor de activitate ale Guvernului după adoptarea Declarației de independență a țării, precum și a angajamentelor asumate față de partenerii străini, denotă asumarea de responsabilități în vederea democratizării, modernizării, dezvoltării societății, economiei, inclusiv a mediului de afaceri. În realizarea angajamentelor asumate o importanță deosebită are activitatea autorităților administrației publice, îndeosebi eficiența și calitatea ei. Programul activității Guvernului Republicii Moldova pentru anii 2016-2018 prevedea ca obiectiv principal creșterea bunăstării, siguranței și calității vieții cetățenilor, în special prin: dezvoltarea economiei și facilitarea creării locurilor de muncă bine plătite, eradicarea corupției și garantarea supremației legii, asigurarea securității personale, fortificarea capacității de apărare a

țării, prestarea serviciilor publice accesibile și cost-eficiente, asigurarea protecției sociale pentru grupurile vulnerabile ale populației [5]. Pentru îndeplinirea obiectivului în cauză, la baza Programului de activitate al Guvernului a fost pusă implementarea angajamentelor AA. Pe termen mediu, prioritățile Guvernului includeau și reducerea costurilor administrative și a decalajelor de dezvoltare între regiuni; asigurarea securității economice, financiare și energetice a țării. Pe termen scurt, preocupările majore ale Guvernului Republicii Moldova au fost orientate spre înlăturarea riscurilor la adresa securității interne și a celei externe a statului, spre stabilizarea sectorului bancar, spre sancționarea și combaterea fraudelor financiare, spre asigurarea unui echilibru între consolidarea fiscală sustenabilă și impulsivitatea dezvoltării economice, precum și spre protejarea veniturilor cetățenilor.

Pentru prima dată după declararea independenței țării, în Programul activității Guvernului pentru anii 2016-2018 a fost inclus independent un subcompartiment în Capitolul IV. Dezvoltarea economică, securitatea energetică, sporirea competitivității și crearea locurilor de muncă, „A. Dezvoltarea mediului de afaceri și a climatului investițional” [5].

Acest capitol, care conținea 46 de măsuri de realizat întru asigurarea dezvoltării mediului de afaceri și a climatului investițional, avea orientare spre asigurarea stabilității macroeconomice, bugetare și fiscale, inclusiv prin implementarea reformelor ce vizează dezvoltarea mediului privat și a celor activități care sunt în concordanță cu planurile de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere și a Acordului cu Fondul Monetar Internațional (FMI); instituirea unui mecanism structurat și permanent de consultare cu mediul de afaceri la elaborarea politicilor de dezvoltare durabilă a diferitor ramuri ale economiei naționale. Elaborarea și adoptarea cadrului normativ, care ar stabili o metodologie unică în stabilirea costurilor la serviciile publice, pentru toate autoritățile publice, în procesul prestării serviciilor către mediul de afaceri, precum și implementarea principiului de declarație pe propria răspundere în lansarea și dezvoltarea afacerilor fac și ele parte din măsurile incluse în subcapitolul nominalizat.

De asemenea, ca direcții ale măsurilor de îndeplinit în vederea dezvoltării mediului de afaceri a fost asigurarea condițiilor pentru revigorarea și atragerea investițiilor, asigurarea condițiilor de revigorare și dezvoltare a industriei și exporturilor, simplificarea procedurilor, inclusiv prin reorganizări de instituții, optimizarea monitorizării, raportării și a controalelor asupra activității mediului de afaceri, asigurarea transparenței și a altor măsuri de îmbunătățire și dezvoltare a mediului de afaceri [5].

Un rol important în monitorizarea implementării Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere (PNAAA) i-a revenit Comisiei Guvernamentale pentru Integrare Europeană (CGIE), iar funcția de secretariat Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene (MAEIE), care asigură elaborarea în strânsă cooperare cu autoritățile naționale a Raportului privind cele mai importante rezultate, dar și informarea privind implementarea restanțelor de către autoritățile naționale a PNAAA pentru implementarea AA pentru întreaga perioadă. Rezultatele realizării PNAAA, sistematizate în rapoartele semestriale și anuale în baza informațiilor pre-

zentate de instituții, sunt incluse pe platforma on-line de raportare și monitorizare a procesului de implementare a AA.

Evaluarea cantitativă a nivelului de realizare al PNAAA pentru perioada 2017-2019 indică un nivel de implementare de 71,56% din totalul acțiunilor planificate. Totodată, din totalul acțiunilor care presupun transpunerea actelor UE în legislația națională a fost asigurată în perioada de raportare, conform datelor Centrului de Armonizare a Legislației, armonizarea actelor normative naționale cu 224 de acte UE din 420. Aici venim cu o concretizare, că nivelul de realizare al acțiunilor din PNAAA nu se referă la calitatea realizării lor și/sau la impactul implementării acestor acțiuni, iar din totalul de 1442 de acțiuni preconizate au rămas restante 410 acțiuni [6].

Deși măsurile și acțiunile din Capitolele II și III, ce țin de dialogul politic și reforme, cooperarea în domeniul politicii externe, de justiție și securitate, nu are implicații directe, nu putem diminua, minimiza sau neglija influențele acestora asupra mediului de afaceri, a reformării AP la nivel central, inclusiv a noii legi cu privire la guvern, a modificărilor și completărilor unor acte legislative în corespundere cu prevederile noii legi, a noului Cod Administrativ, adoptat prin Legea nr.116 din 19.07.2018, intrat în vigoare începând cu 01.04.2019, care reglementează de rând cu activitatea instituțiilor administrației publice relațiile interinstituționale, precum și relațiile dintre instituții și cetățeni. Menționăm aici optimizarea instituțională, eficientizarea funcției publice prin eliminarea funcțiilor improprii, excluderea dublărilor și suprapunerilor de competențe și optimizarea costurilor administrative, mai ales a celor care sunt incluse în costurile serviciilor prestate subiecților mediului de afaceri. Vom putea remarca și influența pozitivă în dezvoltarea mediului de afaceri, deși indirectă, a liberalizării regimului de vize cu UE și a managementului integrat al frontierei.

Din totalul de 1077 de măsuri și acțiuni, care, în viziunea noastră, influențează direct dezvoltarea mediului de afaceri, prevăzute la Capitolele IV și V aferente cooperării economice și comerțului, altor tipuri de cooperare sectorială și comerț, au fost îndeplinite 727 (67,5%). Menționăm că, de rând cu dezvoltarea și armonizarea, ajustarea cadrului juridic aferent datelor spațiale, cooperarea în cadrul clusterului I „Dialog economic, managementul finanțelor publice, statistică, servicii financiare, clauze de control și antifraudă” și în domeniul statisticii, au fost întreprinse acțiuni în vederea implementării Strategiei naționale de descentralizare, inclusiv descentralizarea serviciilor și competențelor, descentralizarea financiară, capacitatea administrativă a APL, democrație, etică, drepturile omului ș.a. Concomitent a fost îmbunătățit și cadrul juridic pentru mediul de afaceri aferent domeniului contabilității, raportării financiare și statistice, au fost ajustate prin modificarea Legii nr. 1134/1997 privind societățile pe acțiuni, anumite aspecte ale dreptului societăților comerciale, la prevederile Directivei 2017/1132 din 14 iunie 2017 a Parlamentului European și a Consiliului. Totodată au fost întreprinse acțiuni de conformare la cerințele art.2 și 3 din Directiva 2009/101/CE, prin digitalizarea bazei de date a Agenției Servicii Publice aferente înregistrării de stat, ce permite depunerea, menținerea și obținerea informațiilor în volum minim, necesare mediului de afaceri. De asemenea, în scopul îmbunătățirii climatului mediului

de afaceri, în cadrul proiectului Twinning „Dezvoltarea și consolidarea capacităților operaționale și instituționale ale Comisiei Naționale a Pieței Financiare (CNPF) în domeniul reglementării și supravegherii prudențiale”, CNPF a beneficiat de servicii și în vederea consolidării propriilor capacități.

Întru asigurarea îndeplinirii angajamentelor asumate conform AA, au fost îndeplinite un șir de măsuri aferente ocupării forței de muncă (93,75%), inclusiv aprobarea listei ocupațiilor prioritare, asigurarea securității și sănătății în muncă, în special transpunerea prevederilor Directivelor UE (2004/37 și 2004/40) în legislația națională, prin stabilirea cerințelor minime de siguranță și sănătate referitoare la expunerea lucrătorilor la riscuri generate de câmpuri electromagnetice și de agenții cancerigeni sau mutageni la locul de muncă. Au fost întreprinse acțiuni în vederea dezvoltării unui sistem modern de gestionare a finanțelor publice și îmbunătățirii legislației fiscale. În acest scop, a fost actualizată Strategia de dezvoltare a managementului finanțelor publice 2013-2020 [7], aprobat în redacție nouă Regulamentul privind monitoringul financiar al autorităților publice la autogestiune, al întreprinderilor de stat/municipale și al societăților comerciale cu capital integral sau majoritar public, modificată și completată legea finanțelor publice și responsabilității bugetar-fiscale și modificate procedurile de administrare fiscală pentru excluderea barierelor pentru facilitarea acumulării impozitelor și taxelor. De asemenea au fost întreprinse măsuri și acțiuni de consolidare a mecanismelor de protecție financiară, sporire a nivelului de încredere al deponenților, de transparentizare a sectorului bancar. În perioada 2017-2019, Banca Națională a Moldovei (BNM) a întreprins măsuri de asigurare a transparenței și siguranței tranzacțiilor cu valorile mobiliare, inclusiv prin constituirea și inițierea activității Depozitarului central unic al valorilor mobiliare (DCU), care asigură înregistrarea, evidența și decontarea valorilor mobiliare emise de entitățile din țară, iar în scopul asigurării unei coordonări eficiente a realizării politicii macroprudențiale și a activităților pentru prevenirea, reducerea sau eliminarea riscurilor la adresa stabilității financiare, au implementat noi instrumente macroprudențiale și a fost instituit Comitetul Național de Stabilitate Financiară (CNSF), prin ce se asigură stabilitatea financiară – factor important în dezvoltarea mediului de afaceri din Republica Moldova.

Cu referire la realizarea măsurilor și acțiunilor ce au o influență majoră sau directă asupra mediului de afaceri, ținem să subliniem domeniul societății informaționale, în care Republica Moldova a îndeplinit majoritatea măsurilor prevăzute(100%), reflectate prin transpunerea actelor UE în legislația națională, implementarea cerințelor de securitate cibernetică, îmbunătățirea nivelului de securitate al datelor cu caracter personal în cadrul sistemelor informaționale, prin participarea angajaților Agenției Naționale pentru Reglementare în Comunicații Electronice și Tehnologia Informației (ANRCE-TI) în grupuri de lucru/experti EaPeRe, pentru spectrul de frecvențe radio (Spectrum Experts Working Group - SEWG), pentru crearea spațiului comun al serviciilor de roaming (Roaming Experts Working Group -REWG), pentru analiza comparativă a dezvoltării comunicațiilor electronice (Benchmarking Experts Working Group BEWG).

Măsurile și acțiunile întreprinse în domeniul turismului (îndeosebi excluderea licenței pentru turoperatori, excluderea clasificării obligatorii a unităților de cazare turistică) au de asemenea o importanță deosebită în facilitarea condițiilor de activitate a mediului de afaceri, iar dezvoltarea profesională în domeniul turismului, organizarea seminarelor, trainingurilor, atelierelor de lucru în parteneriat cu Asociațiile de profil, inclusiv în contextul implementării proiectului „Dezvoltarea clusterelor agroturistice în Moldova” realizat cu suportul Ambasadei Poloniei în Republica Moldova, de asemenea constituie un bun suport, dar și oportunitate în dezvoltarea mediului de afaceri din țara noastră.

În cadrul implementării angajamentelor și prevederilor AA referitoare la energetică, industrie, transport, minerit și materii prime, agricultură, dezvoltare rurală și nemijlocit antreprenoriat se constată o îndeplinire de la 44,44% în transporturi, la 82,5 % în industrie și antreprenoriat. De rând cu măsurile și acțiunile întreprinse în vederea ajustării cadrului de politici cu cel al UE, consolidării independenței ANRE și creării premiselor pentru asigurarea unui cadru de afaceri transparent și echitabil în sectorul energetic, au rămas restante măsuri ce țin de certificarea operatorului sistemului de transport al energiei electrice (OST), implementarea prevederilor Legii privind promovarea utilizării energiei din surse regenerabile, stabilirea și menținerea nivelului minim al stocurilor petroliere, elaborarea și aprobarea cadrului normativ secundar la Legea nr.128 din 11.07.2014 privind performanța energetică a clădirilor, elaborarea Regulamentelor ce țin de: autorizarea evaluatorilor de clădiri și inspectorilor sistemelor de încălzire, criteriile de durabilitate pentru biocarburanți și procedura de verificare a respectării criteriilor de durabilitate la producerea biocarburanților și altor măsuri ce constituie concomitent și factori de îmbunătățire și/sau dezvoltare a mediului de afaceri din țară.

Conform raportului prezentat de UE și publicat la sfârșitul lunii noiembrie 2019, contribuția UE în susținerea celor 411 IMM-uri din Republica Moldova, din care 25,1% erau deținute de femei, a constituit 85,8 milioane de euro.

O altă direcție spre care au fost îndreptate ajutoarele sunt serviciile de dezvoltare a afacerilor (BDS), inclusiv consolidarea directă a IMM-urilor, crearea incubatoarelor și clusterelor de afaceri pentru start-up-uri, sprijinul guvernului în identificarea de noi piețe, precum și consolidarea capacităților organizațiilor de sprijin pentru export. În acest domeniu, șase parteneri financiari și cinci organizații au beneficiat de sprijin și respectiv și-au mărit capacitatea, fiind prestate 18902 servicii de consultanță, din care 27,5% - femeilor, iar în aceste scopuri au fost cheltuite 96,97 milioane de euro.

O a treia direcție, domeniu în care au fost direcționate ajutoarele, a fost construirea unui mediu de afaceri favorabil (BEE): promovarea reformei reglementării și consolidarea capacității celor mai bune practici în rândul legislatorilor și autorităților de reglementare; încurajarea dialogului public-privat; informarea afacerilor despre procesele și regulile/procedurile reformelor. Au fost reformate 12 legi și reglementări, au existat 63 de evenimente de dialog public-privat, iar 67 de organizații guvernamentale și-au mărit capacitatea, bugetul folosit fiind de 19,13 milioane de euro [8].

Linia de credit BERD-EU4Business a permis achiziționarea softwarelor moderne pentru gestionarea afacerilor pe baza celor mai noi standarde, mecanismelor, utilajelor, dispozitivelor și camioanelor, a subvențiilor, granturilor de la UE și PNUD, altor fonduri pentru înființarea unor centre de producere și/sau reproducere, iar unele dintre ele astăzi se folosesc în lupta împotriva COVID-19. Totodată, un puternic catalizator în urgentarea acestor armonizări au servit și restricțiile impuse de pandemia COVID-19 generată de virusul SARS-CoV-2, iar echipa de experți și-a propus ca în perioada octombrie 2020 – iunie 2021 să elaboreze și să prezinte o soluție pilot pentru a facilita e-Comercializarea transfrontalieră pentru țările partenere din Est, inclusiv Republica Moldova, care se pot aștepta beneficiile acesteia și în dezvoltarea mediului de afaceri.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Acordul de Asociere RM - UE. Conținutul Acordului de Asociere – DCFTA. În: <http://dcfta.md/continutul-acordului-de-asociere-dintre-rm-si-ue>.
2. Tratatul privind funcționarea UE. În: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=LEGISSUM%3A4301854>.
3. Raportul alternativ al Expert-Grup și IPRE. În: <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/1868-raportul-alternativ-5-ani-de-implementarea-acordului-de-asociere-ue-moldova-2014-2019-%E2%80%93-progrese-constr%C3%A2ngeri-%C8%99i-priorit%C4%83%C8%9Bi&category=194>.
4. Planul Național de Acțiuni de Implementare a AA(PNAAA) pentru 2017-2019 www.monitorizare.gov.md.
5. Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova 2016-2018. În: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/guvernul_republicii_moldova_-_programul_de_activitate_al_guvernului_republicii_moldova_2016-2018.pdf.
6. Datele Centrului de Armonizare a Legislației. Legislatia-nationala-armonizata În: <https://date.gov.md/ckan/ro/dataset/11704-> .
7. Hotărârea Guvernului Nr. 1149 din 2012-2017 cu privire la aprobarea modificărilor și completărilor ce se operează în Strategia dedezvoltare a managementului finanțelor publice 2013-2020. În: Monitorul Oficial Nr. 7-17 din 12-01-2018, art. 05.
8. Raportul de referință privind e-Comercializarea al UE - punct de reper semnificativ pentru facilitarea e-Comerțului transfrontalier între UE și țările partenere din Est. În: <https://eufordigital.eu/ro/eu-ecommerce-baseline-report-significant-milestone-towards-facilitating-cross-border-etrade-between-the-eu-and-the-eastern-partner-countries/>.

Prezentat: 17 mai
tel: 022257048
GSM: 060300599
e-mail: grigore.carpovici@asp.gov.md

PARCURSUL EUROPEAN AL REPUBLICII MOLDOVA: ASPECTE SOCIOECONOMICE ȘI JURIDICE¹

EUROPEAN COURSE OF REPUBLIC OF MOLDOVA: SOCIOECONOMICAL AND JURIDICAL ASPECTS

DOI: <https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.09>

CZU: 327(478):061.1UE

Valeriu MÎNDRU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
vmindru@yahoo.com

Rezumat

În articol sunt analizate diverse aspecte ale vieții social-economice și juridice din Republica Moldova în contextual integrării europene. O deosebită atenție autorul acordă funcționalității instituțiilor statului și nivelul de încredere, de percepție a populației asupra calității actului de justiție, a calității actului de guvernare per ansamblu. Analiza efectuată relevă probleme majore care necesită a fi soluționate din perspectiva apropierii țării noastre de spațiul comunitar, de aderare la Uniunea Europeană. Utilizarea amplă a rezultatelor diferitor investigații sociologice permit autorului de a face o analiză comparată și în dinamică a situației din domeniul justiției, alte domenii de activitate.

Cuvinte-cheie: Uniunea Europeană, Acord de Asociere, vector european, integrare europeană, spațiu comunitar, stat de drept, calitatea actului de justiție.

Summary

The article analyzes various aspects of socioeconomic and juridical life of the Republic of Moldova in the context of European integration. The author pays special attention to the functionality of state institutions and the level of trust, perception of the population regarding the quality of the act of justice, the quality of the act of government as a whole. The analysis reveals major problems that need to be solved from the perspective of bringing our country closer to the community space, to join the European Union. The extensive use of the results of different sociological investigations allows the author to make a comparative and dynamic analysis of the situation in the field of justice and other fields of activity.

Keywords: European Union, Association Agreement, european vector, european integration, community space, rule of law, quality of justice.

Strategia Națională de Dezvoltare a Republicii Moldova “Moldova 2020” a calificat reforma justiției drept prioritate strategică. Strategia, aprobată prin lege în anul 2012, prevedea o reformă amplă a sectorului justiției (SRSJ) pentru anii 2011-2016 și extinsă până în anul 2017. În așa fel, Strategia și-a propus modernizarea și actualizarea a șapte piloni: sistemul justiției; justiția penală; accesul la justiție și

¹ Articolul a fost elaborat în cadrul programului de stat (2020-2023) .80009.1606.05 Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării Acordului de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană finanțat prin intermediul ANCD

executarea hotărârilor judecătorești; integritatea actorilor din sectorul justiției; rolul justiției în dezvoltarea economică; respectarea drepturilor omului în sectorul justiției; și un sector al justiției bine coordonat, bine gestionat și responsabil [1].

În vederea realizării priorităților în cauză, din bugetul de stat, precum și din sprijinul financiar substanțial acordat de Uniunea Europeană, pentru justiție au fost alocate tot mai multe resurse, în speranța că investițiile făcute vor îmbunătăți substanțial situația din domeniu și vor asigura o calitate corespunzătoare a actului justiției, care să fie raportat la standardele europene. O analiză detaliată a cheltuielilor publice în sectorul justiției prezentată într-un raport elaborat de o echipă a Băncii Mondiale, intitulat „Republica Moldova. Îmbunătățirea accesului la justiție: De la resurse spre rezultate”, denotă că începând cu 2009 guvernele proeuropene au beneficiat de sprijin considerabil pentru reforme instituționale din partea Uniunii Europene [2]. Noua coaliție de atunci a promis în schimb să lupte cu corupția, să reformeze sectorul justiției și sistemul judecătoresc, să consolideze statul de drept.

Potrivit estimărilor Centrului de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), în anul 2016 Republica Moldova era printre primele 10 țări din Europa cu cea mai mare pondere alocată justiției din bugetul de stat care depășea cu mult media Consiliului Europei (CoE). Tendința de majorare a resurselor alocate pentru justiție a fost una constantă, astfel încât bugetul alocat justiției în perioada 2004 – 2018 a crescut de peste 8 ori [3]. Cheltuielile considerabile pentru justiție erau cauzate în mare parte de majorările substanțiale ale salariilor judecătorilor și procurorilor. În 2018, salariul judecătorilor și procurorilor începători din Republica Moldova, raportat la salariul mediu pe economie, era de circa 2,7 și respectiv 2,8 ori mai mare decât salariul mediu pe economie și era peste media Consiliului Europei, care era de 2,5 și respectiv 1,9 ori mai mare.

Spre regret însă, așteptările societății, dar și a partenerilor de dezvoltare s-au dovedit a fi prea „ambicioase”. Or, resursele alocate nu au avut o corelare directă cu calitatea actului de justiție, nivelul de percepție a populației privind calitatea justiției și, respectiv, creșterea pe măsură a nivelului de încredere a populației în actul de justiție, chiar dacă, în opinia autorilor unui raport elaborat de Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene în cooperare cu autoritățile naționale privind realizarea Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în anii 2017-2019, reforma în sectorul justiției a constituit una din prioritățile constante ale autorităților moldovenești, acestui obiectiv fiindu-i acordată tot mai multă atenție la nivelul conducerii țării, autorităților competente, societății civile și partenerilor de dezvoltare. Prin eforturile întreprinse s-a urmărit consolidarea independenței justiției, combaterea corupției în sistemul judecătoresc, îmbunătățirea calității actului de justiție și, în cele din urmă, restabilirea încrederii publice față de sistemul justiției. În așa fel, constată raportorii, la capitolul „justiție, libertate și securitate” din cele 172 de acțiuni incluse în Plan 137 sau 78,49% au fost realizate [4].

De menționat însă, că, aprecierile autorităților oficiale, îndeosebi ale Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene, lasă loc de interpretări. Astfel, dacă facem referință la un alt raport, intitulat „Raport de evaluare intermediară”, elaborat în luna septembrie 2017 în baza unor indicatori concreți, autorii constată că implementarea obiectivelor specifice prevăzute în prioritatea „Justiție responsabilă și incoruptibilă” nu a fost asigurată la unii indicatori foarte importanți. Din cei 7 indicatori de monitorizare a progresului realizării obiectivelor specifice, menționează raportorii, doar indicatorul ce vizează transparența instanțelor judecătorești a fost îndeplinit, în timp ce alți 4 indicatori au înregistrat chiar o înrăutățire a situației în comparație cu anul 2010. Alți doi indicatori ce vizează numărul de victime ale corupției și ponderea litigiilor soluționate pe cale alternativă nu a fost posibil de evaluat din lipsă de date statistice care ar permite măsurarea progresului [5].

În așa fel, autorii raportului concluzionează în baza analizei indicatorilor de progres, că Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2020” a avut un impact nesemnificativ asupra reformei justiției, în condițiile în care Strategia de reformă a sectorului justiției pentru anii 2011–2016 era deja adoptată și era în proces de implementare la momentul elaborării și adoptării SND „Moldova 2020”. Cu atât mai mult, pentru realizarea obiectivelor de reformare a sectorului justiției, în programele bugetare au fost planificate resurse financiare, care s-au bazat preponderent pe suportul Uniunii Europene, ce urma să fie acordat din cadrul Programului de suport bugetar pentru reforma sectorului justiției, în valoare de 60 milioane de euro, se menționează în raport. Din cauza crizei politice din anul 2015 și a fraudelor bancare, cheltuielile planificate în bugetul de stat pentru reformarea și dezvoltarea sectorului justiției a fost imposibil de acoperit, iar Uniunea Europeană, ca urmare a celor întâmplate, și-a suspendat ajutorul financiar promis. În consecință, prioritatea „Justiție: responsabilă și incoruptibilă” a rămas în mare parte pe hârtie, iar programul de implementare – nerealizat, concluzionează autorii aceluiași raport.

Cu aceste constatări ale autorilor raportului de evaluare intermediară, o mare parte dintre actorii sistemului de justiție nu prea sunt de acord sau deloc nu sunt de acord, considerând că reformarea justiției, începută în anul 2011, a avut un impact pozitiv pentru sistemul judecătoresc. Opiniile în cauză au fost exprimate în cadrul unui sondaj sociologic intitulat „Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților privind reforma în justiție și combaterea corupției”, realizat în perioada octombrie–decembrie 2020 la solicitarea Centrului de Resurse Jiridice din Moldova [6]. Astfel, la întrebarea: *În ce măsură sunteți de acord cu afirmația că reformarea sistemului judecătoresc începută în anul 2011 a avut un impact pozitiv pentru sistemul judecătoresc?*, cei mai mulți judecători – 67% sau peste 2/3 dintre ei, și mai mult de jumătate dintre procurori – 54%, consideră că reforma demarată acum 10 ani a avut un impact pozitiv asupra sistemului justiției, iar resursele alocate au meritat (vezi *Tabelul 1*).

Tabelul 1. Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților privind impactul reformei sistemului judecătoresc începută în anul 2011

	Întru totul de acord	Mai curând sunt de acord	Mai curând nu sunt de acord	Deloc nu sunt de acord	NȘ/NR
Judecătorii	20%	47%	27%	4%	2%
Procurorii	10%	44%	31%	13%	2%
Avocații	4%	42%	34%	20%	1%

Sursa: Centrul de Resurse Jiridice din Moldova, sondaj, decembrie 2020

Mai puțin de acord cu această opinie sunt avocații (54%), care consideră că reformarea sistemului judecătoresc are încă multe lacune, iar impactul nu este tocmai cel așteptat.

Multiple probleme în sectorul justiției au fost puse în evidență și în cadrul Forumului „Reformarea justiției și combaterea corupției” [7], organizat în perioada 24-25 septembrie 2020 care se rezumă la câțiva indicatori importanți, și anume:

- Nivelul redus de încredere a cetățenilor în justiție;
- Lipsa independenței judecătorilor și procurorilor;
- Lipsa de transparență și integritate în cadrul sistemului judiciar;
- Lipsa unei voințe politice reale pentru realizarea reformei în justiție;
- Lipsa unei viziuni pe termen lung privind reformarea justiției.

În ceea ce privește nivelul redus de încredere a cetățenilor în justiție îl denotă an de an și datele Barometrului de Opinie Publică, în cadrul căruia subiecții chestionați își exprimă opiniile și atitudinile față de procesele social-economice și juridice din societate. De exemplu, studiul sociologic efectuat în luna februarie a anului curent arată că doar 18% din populație are o oarecare încredere în justiție și numai 1% are foarte multă încredere, în timp ce 75% din populație nu prea are încredere (32%) sau chiar deloc nu are încredere în justiția din Republica Moldova - 43% (vezi Tabelul 2).

Tabelul 2. Nivelul de încredere al populației în principalele instituții ale statului

	Nu am deloc încredere	Nu prea am încredere	Oarecare încredere	Foarte multă încredere
Justiție	43%	32%	18%	1%
Guvern	44%	31%	18%	1%
Parlament	50%	33%	14%	1%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, februarie 2021.

După cum denotă datele studiului, nivelul de încredere a populației în justiție corelează strâns cu activitatea principalelor instituții ale statului - Guvern și Parlament. În opinia cetățenilor, activitatea acestor instituții este puțin satisfăcătoare, deoarece guvernarea face prea puțin pentru dezvoltarea socială și economică a țării, pentru crearea locurilor noi de muncă și creșterea salariilor, pensiilor, combaterea corupției, care implicit ar contribui la îmbunătățirea nivelului de trai și calității vieții oamenilor (vezi Tabelul 3). Astfel, la întrebarea: *Cât de mulțumit sunteți de ceea ce face conducerea*

țării în următoarele domenii...?, cei mai mulți dintre cetățenii chestionați – mai mult de 80%, au afirmat că nu prea sunt mulțumiți sau deloc mulțumiți de ceea ce fac autoritățile centrale pentru asigurarea unui trai decent. Din aceste considerente, 50% sau o jumătate dintre respondenți au indicat că, în prezent, cel mai mult sunt îngrijorați de viitorul copiilor, 40% - de sărăcie, nivelul scăzut de trai, iar fiecare al treilea – de șomaj și corupție.

Tabelul 3. Gradul de mulțumire a populației de ceea ce face conducerea țării în următoarele domenii ...

Domeniile	Deloc mulțumit	Nu prea mulțumit	Destul de mulțumit	Foarte mulțumit
Nivelul de trai	46%	34%	17%	2%
Locurile de muncă	52%	30%	12%	2%
Combaterea corupției	60%	21%	8%	2%
Salariile	59%	28%	7%	1%
Pensiile	63%	22%	7%	1%

Diferențele până la 100% reprezintă răspunsurile NȘ/NR

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, octombrie 2020.

Cercetările sociologie mai arată că populația, în mare parte, este nemulțumită și de protecția pe care le-o asigură instituțiile statului. Potrivit datelor Barometrului de Opinie Publică realizat în anul 2019, se relevă că, în mare parte, cetățenii nu sunt siguri că în cazul în care ar ajunge să-și facă dreptate în instanțele de judecată, acestea ar lua niște decizii corecte. Asrfel, la întrebarea: *Cât de sigur sunteți de faptul că dacă Dvs. sau cineva din rudele Dvs. ar ajunge în judecată, judecătorii ar adopta o hotărâre corectă în cauza dumneavoastră?*, circa 60 la sută dintre cetățeni mai degrabă nu sunt siguri (31%) ori chiar deloc nu sunt siguri (28%) că instanța ar fi corectă în raport cu persoana. Absolut siguri sunt doar 7% dintre respondenți, iar circa 19% ar fi mai degrabă siguri decât nu. Această percepție, de fapt, determină și nivelul redus de încredere a populației în justiție, care în ultimii zece ani acest indicator s-a diminuat semnificativ. În mica și foarte mica măsură cetățenii se consideră protejați nu numai de judecătorie (65%), dar și de procuratură (63%), poliție și Serviciul de Informații și Securitate (59%). Astfel, la întrebarea: *În ce măsură Vă simțiți protejat(ă) de următoarele instituții ale statului*, răspunsurile respondenților au fost următoarele (vezi Tabelul 4):

Tabelul 4. Măsura în care cetățenii se simt protejați de următoarele instituții ale statului:

	În foarte mare măsură	În mare măsură	În mică măsură	În foarte mică măsură/ Deloc	NȘ/NR
Judecătorie	2%	19%	38%	27%	14%
Procuratură	2%	20%	36%	27%	15%
Poliție	2%	33%	38%	21%	7%
Serviciul de Informații și Securitate	2%	23%	35%	24%	6%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, februarie 2021.

În așa fel, sondajele de opinie publică din ultimii zece ani privind nivelul de încredere al populației în principalele instituții ale statului sunt destul de reduse, ceea ce rezultă că și așteptările cetățenilor de la aceste instituții sunt minime.

Concludente în acest context sunt afirmațiile lui Pippa Norris, potrivit căruia în multe țări, în cursul ultimilor ani, susținerea politică pentru instituțiile guvernamentale s-a erodat în mod consistent. Există o tensiune în creștere între idealuri și realitate. Aceasta a condus la producerea unor *cetățeni mai critici* sau a unor *democrați decepționați*. Erodarea susținerii pentru instituțiile guvernării reprezentative e îngrijorătoare, deoarece ea poate să *submineze credința în valorile democratice*[8].

Apreciind starea reală de lucruri în diverse domenii ale vieții, mai mult de jumătate (56%) din populație, consideră că în general lucrurile în țara noastră merg mai mult într-o direcție greșită (vezi Tabelul 5).

Tabelul 5. Dinamica răspunsurilor la întrebarea: „Credeti că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție bună sau merg într-o direcție greșită”?

Opțiunea	Nov. 2011	Nov. 2013	Nov. 2015	Nov. 2017	Ian. 2019	Febr. 2021	2021/2011
Direcția este bună	11%	24%	8%	14%	15%	25%	+ 14%
Direcția este greșită	84%	69%	88%	77%	74%	56%	- 28%
NS/NR	5%	7%	4%	9%	10%	19%	+14%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică (perioada 2011-2021).

Totodată, cercetările sociologice relevă și o tendință de îmbunătățire a percepției populației privind direcția de dezvoltare a țării după 2015. Astfel, potrivit Barometrului de Opinie Publică, 25 la sută dintre respondenți sunt de părere că lucrurile în țara noastră se îndreaptă într-o direcție bună. (Pentru comparație: în țările membre ale Uniunii Europene ponderea cetățenilor care consideră că lucrurile merg în direcția cea bună este de circa 1/3 sau 31 %. Ponderea europenilor care gândesc că lucrurile merg în direcția greșită în UE a scăzut de la 54% la 50% față de anul 2017).

Așadar, sunt necesare reforme cardinale care să susțină cetățenii, să le asigure o protecție socială, economică și juridică garantată. Un studiu realizat de Centrul de Resurse Juridice din Republica Moldova arată că justiția din Republica Moldova este slabă. Deși au salarii mai mari decât cei din Ucraina, Armenia sau Georgia, judecătorii și procurorii de la noi nu-și fac bine treaba, dosarele lor fiind criticate de către CEDO [9].

Din aceste considerente se impune o abordare mult mai complexă, multidimensională a situației în domeniu, căci după cum ne convinge realitatea, doar majorarea salariilor judecătorilor și procurorilor nu este suficientă pentru a realiza obiective concrete și de durată, iar în cele din urmă să avem și o justiție de calitate. Or, după cum arată analiza efectuată, în pofida creșterii vertiginose a salariilor judecătorilor și procurorilor, creștea în mod considerabil și numărul de cereri și condamnări la Curtea Europeană pentru Drepturile Omului (CtEDO), astfel

încât, în anul 2019, Republica Moldova s-a plasat pe locul cinci din cele 47 de țări membre ale Consiliului Europei. De asemenea, în anul de referință, moldovenii s-au adresat la CtEDO de 3,4 ori mai des decât media europeană. La 31 decembrie 2019 erau în așteptare să fie examinate încă 1056 de cereri ale cetățenilor moldoveni. Acest număr depășește numărul total de cereri în baza cărora Republica Moldova a fost condamnată în cei 22 de ani de când persoanele se pot adresa la CtEDO împotriva Moldovei. Această constatare a experților Centrului de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), în urma analizei Raportului de activitate al CtEDO pentru anul precedent, denotă că alocațiile substanțiale pentru justiție au depășit cu mult rezultatele muncii depuse de procurori și judecători. Mai mult, corupția în diverse domenii de activitate nu numai că nu s-a diminuat, ci dimpotrivă, a luat și mai mult amploare, afectând vădit capacitatea de funcționalitate a instituțiilor statului, nivelul de trai și calitatea vieții cetățenilor. Astfel, în 2019, Republica Moldova a înregistrat un scor al Indicelui Percepției Corupției (IPC) de 32 puncte, plasându-se pe locul 120 din 180 țări (în 2018, Republica Moldova avea un scor de 33 puncte și s-a plasat pe locul 117 din 180 țări). Pentru comparație, în 2019 Georgia se afla pe locul 44, România – 70, Armenia – 77, Ucraina – 126, Rusia – 137, Uzbekistan – 153, Turkmenistan – 165. [9]. În context, menționăm că Indicele este calculat la o scară de la 0 până la 100, unde „0” semnifică corupție totală, iar „100” – lipsă totală de corupție. Peste 2/3 din țările incluse în clasamentul IPC 2019 au un scor sub 50 puncte, scorul mediu fiind de doar 43 puncte. În fruntea clasamentului IPC 2019 sunt Danemarca și Noua Zeelandă (ambele cu un scor de 87 puncte) și Finlanda (86 puncte), la polul opus – Siria, Sudanul de Sud și Somalia, respectiv, cu un scor de 13, 12 și 9 puncte [10].

Lipsa de progrese reale în lupta contra corupției în majoritatea țărilor este dezamăgitoare și are efecte negative profunde asupra cetățenilor din întreaga lume”, a declarat Patricia Moreira, director general al Transparency International. „Pentru a avea șansa de a contracara corupția și a îmbunătăți viața oamenilor, trebuie de abordat relația dintre politică și *banii mari*. Interesele tuturor cetățenilor trebuie să fie reprezentate în procesul decizional”. Țările cu procese consultative mai ample și transparente au o medie a IPC de 61 puncte, și dimpotrivă, în țările în care nu există sau sunt puține consultări scorul mediu al indicelui este de doar 32 puncte [11]. Credem că afirmațiile de mai sus caracterizează pe deplin situația din Republica Moldova.

Pentru a implementa viziunea strategică la capitolul „Justiție: responsabilă și incoruptibilă”, autorii raportului de evaluare intermediară conchid că este necesară corelarea obiectivelor specifice, indicatorilor de monitorizare și a viziunii, ținându-se cont de toate părțile vizate de sectorul justiției. Totodată, este necesară și asigurarea durabilității financiare și asigurării unei sinergii dintre Strategia Națională de Dezvoltare, strategiile sectoriale și programele bugetare, astfel încât să existe o corelare directă între ceea ce se planifică și ceea ce este realizat în condițiile bugetare prognozate.

Totodată, experții susțin că „nu poți să ai o justiție rapidă și foarte calitativă. Dacă vrem să avem calitate, trebuie să dăm șansă judecătorilor să ne dea calitate” [12]. Cu puțini judecători și mulți procurori, în Republica Moldova justiția se face cu viteză

impresionantă, însă de calitate contestabilă. La această concluzie au ajuns experții Centrului de Resurse Juridice din Moldova, care au făcut o analiză comparată a actului justiției din țara noastră și din 45 de țări membre ale Consiliului Europei. Datele prezentate în studiu arată că în Republica Moldova la 100 de mii de locuitori revin în medie 14 judecători, în timp ce în țările membre ale Consiliului Europei acest raport este de 21 de judecători. În același timp, numărul cauzelor examinate de judecătorii moldoveni este cu cel puțin 30 la sută mai mic decât media țărilor membre ale Consiliului Europei, se menționează în document.

În așa fel, consolidarea sectorului justiției rămâne una din prioritățile statului, fiind necesară continuarea eforturilor pentru sporirea independenței, imparțialității și calității actului justiției, îmbunătățirea competenței profesioniștilor din domeniu, integrității și eficienței întregului sector. Pentru realizarea unor obiective și a unor acțiuni reale, necesare și cu efect durabil, se impune elaborarea unui instrument de politici în care să fie abordate problemele existente în sistemul justiției, definite căile de soluționare a problemelor respective și evaluat impactul așteptat asupra societății, constată experții CRJM.

Ritmul descurajant al progreselor în domeniul justiției, precum și în alte domenii de activitate, afectează considerabil viața cetățenilor și au un impact direct asupra așteptărilor, aspirațiilor moldovenilor. Pentru circa o jumătate de populație, speranțele la o viață mai bună sunt legate de apropierea țării noastre de spațiul comunitar și aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană (vezi Tabelul 6).

Tabelul 6. Dinamica răspunsurilor la întrebarea: „Dacă duminica viitoare ar avea loc un referendum cu privire la aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană, Dvs. ați vota pentru sau contra?”

Opțiunea	Nov. 2011	Nov. 2013	Nov. 2015	Nov. 2017	Ian. 2019	Febr. 2021	2021/2011
Vota pentru	47%	48%	45%	47%	47%	49%	+2%
Vota contra	25%	34%	33%	28%	26%	23%	-2%
Nu aș participa	8%	7%	6%	9%	7%	7%	-1%
Nu știu, nu m-am decis	20%	11%	16%	16%	19%	21%	+1%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică (perioada 2011-2021).

Astfel, din analiza de mai sus rezultă că pentru o justiție calitativă, pentru sporirea încrederii în instituțiile statului și susținerii masive a parcursului european al Republicii Moldova sunt necesare eforturi susținute și cu impact concret în diverse domenii ale vieții care să fie percepute și apreciate pozitiv de către cetățeni, iar pentru aceasta este nevoie de o politică coerentă și clară a statului, de o guvernare responsabilă. Or, vectorul european trebuie să devină o prioritate a statului nu numai în politica externă, dar și în cea internă.

La fel, sunt necesare eforturi conjugate și din partea actorilor politici, unii dintre aceștia fiind și astăzi promotori activi ai aderării Republicii Moldova la

Uniunea Vamală, chiar dacă sunt conștienți de faptul că datorită semnării Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană țara noastră are cu mult mai multe avantaje. De remarcat în acest context, că semnarea Acordului de Parteneriat și Cooperare (1994), a Planului de Acțiuni Uniunea Europeană - Republica Moldova (2005), a Acordului de Liber Schimb, Aprofundat și Cuprinzător (ZLSAC sau DCFTA) cu UE au adus doar beneficii: creșterea suplimentară a PIB-ului Moldovei de până la 5,4%, liberalizarea regimului de vize (2014), care a facilitat până în prezent accesul a circa 2,3 milioane de cetățeni moldoveni în țările membre ale Uniunii Europene, majoritatea obiectelor de infrastructură socială care în ultimii ani erau într-o stare deplorabilă au fost și sunt finanțate din fonduri europene, iar exportul de produse și mărfuri pe piața europeană actualmente depășește cifra de 2/3 sau circa 67 la sută din volumul total al exporturilor.

Formarea, consolidarea și perpetuarea unui euroscepticism vădit și de durată de către unii reprezentanți ai formațiunilor politice aflate chiar și în prezent la guvernare în scopul menținerii unui segment impunător de electorat cu ajutorul căruia să accedă în Legislativ contribuie în mod substanțial la dispersarea societății. Din aceste considerente și viitorul Republicii Moldova nu are o certitudine de dezvoltare, oscilând permanent între Est și Vest, fără a ne preocupa, în speță clasa politică, de creșterea nivelului de trai și calității vieții cetățenilor, care de mai bine de un sfert de secol suntem cotați ca cea mai săracă țară din Europa la acest indicator. În consecință, avem un exod masiv al populației, în special al forței economice active, al potențialului uman și intelectual.

Așadar, pentru a schimba situația în bine este nevoie de o multă implicare a instituțiilor staului, a cetățenilor. Sunt necesare reforme veritabile și eficiente în toate domeniile vieții, iar reformarea justiției, care actualmente este unul dintre pilonii fragili ai societății din Republica Moldova demult trebuia să devină o prioritate a statului. De menționat în context că în vederea îmbunătățirii stării din justiție, Ministerul de profil a venit cu o nouă Strategie pentru asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2021-2023 [13]. Strategia acordă prioritate unor astfel de direcții strategice ca independența, responsabilitatea și integritatea actorilor din sectorul justiției, precum și calitatea, transparența și eficiența actului de justiție. Important este ca toate acestea să fie realizate în practică, să fie percepute de cetățeni, și nu doar niște angajamente pe hârtie ca până în prezent. Or, justiția este datoare, obligată să fie în interesul cetățenilor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Strategia Națională de Dezvoltare: 7 soluții pentru creșterea economică și reducerea sărăciei. particip.gov.md/public/files/Moldova_2020_ENG1.pdf
2. Raport elaborat de Banca Mondială în colaborare cu Fondul pentru buna guvernare al Marii Britanii „Republica Moldova. Îmbunătățirea accesului la justiție: De la resurse spre rezultate”. O analiză instituțională și a cheltuielilor publice în sectorul justiției, 2018, p.21.

3. Gribincea Vladislav, Virschi Victoria. Justiția din Republica Moldova în cifre – o privire comparativă. Document analitic. Centrul de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), octombrie 2019, p.6.
4. Planul de Acțiuni UE-Moldova. Dialogul politic și reformele. Democrația și supremația legii. Publicat: 30-12-2006 în Tratatul Internațional, Nr. 38, art. 402.
5. Raport de evaluare intermediară a Strategiei Naționale de Dezvoltare (SND) „Moldova 2020”. raport_evaluare_md_2020_rom.pdf p.98.
6. <https://crjm.org/wp-content/uploads/2020/12/CRJM-Perceptia-judecatorilor-procurorilor-si-avocailor-2020-web.pdf>.
7. Sumar-Forum-Justiție-Anticorupție-Ro.pdf
8. Norris Pippa. The Growth of Critical Citizens? New York: Oxford, University Press, 1999.
9. Tags: CEDOJustitierepublica moldova cedo
10. Gribincea Vladislav, Golnice Daniel, Popșoi Ecaterina. Notă analitică, 31 ianuarie 2020 Republica Moldova la Curtea Europeană a Drepturilor Omului în anul 2019. <https://crjm.org/wp-content/uploads/2020/01/Nota-analitica-CtEDO-2019.pdf>
11. http://www.transparency.md/2020/01/23/transparency-international-lanseaza-indicele-perceptiei-coruptiei-2019/#_ftn1
12. Gribincea Vladislav, Virschi Victoria. Op. cit., p.9.
13. <http://www.justice.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=149>
14. http://www.justice.gov.md/public/files/file/reforma_sectorul_justitiei/srsj_pa_srsj/SRSJen.pdf
15. Barometrul de Opinie Publică, perioada 2011-2021.

IMPACTUL PROCESELOR MIGRAȚIONALE ASUPRA PIEȚII FORȚEI DE MUNCĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA¹

THE IMPACT OF MIGRATION PROCESSES ON THE LABOR MARKET IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

DOI: <https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.10>

CZU: 314.15:331.5(478)

Valentina COTELNIC, *cercetător științific,*
Institutul Național de Cercetări Economice
vcotelnic@gmail.com

Rezumat

Transformările economice din ultimii ani au produs modificări în structura socială, precum și schimbări demografice profunde, care au contribuit la îmbătrânirea demografică și scăderea populației în vârstă aptă de muncă. Schimbările în structura populației, precum și migrația au determinat reducerea populației ocupate concomitent cu modificări și în structura ocupării forței de muncă. Studiul relevă că situația social-economică din țară, funcționalitatea imperfectă a pieței muncii, imposibilitatea de a fi angajat cu un salariu decent determină populația să ia calea migrației de muncă, care pentru mulți a devenit nu o alegere, ci o necesitate. Totodată, volumul transferurilor de valută în favoarea persoanelor fizice, pentru multe gospodării reprezintă unicul venit. Toate cele menționate sunt actuale și reprezintă obiectivul prezentei cercetări. Cercetarea a fost efectuată prin utilizarea metodelor de analiză comparativă, cu vizualizare grafică. În baza rezultatelor cercetării au fost elaborate unele concluzii și recomandări de promovare a unui sistem de măsuri menite să reducă migrația forței de muncă, prin aplicarea programelor de dezvoltare socioeconomice durabile, care vor contribui la crearea noilor locuri de muncă.

Cuvinte-cheie: populația, procesele demografice, forța de muncă, piața muncii, migrația, remitențe.

Summary

Economic transformations in recent years have produced changes in the social structure, as well as profound demographic changes, which have contributed to demographic aging and declining working age populations. Changes in the structure of the population, accompanied by migration have led to a reduction in the number of people employed, as well as to changes in the structure of employment. The study reveals that the socio-economic situation in the country, the imperfect evolution of the labor market, the difficulty of securing a decent paying job, have put a significant part of the population on the path of labor migration, which for many has become a necessity rather than a choice. At the same time, the remittances transferred in favor of individuals have become the only source of income for many households. All the above issues are current and, therefore, represent the topic of this research. The research was performed using comparative analysis methods, aided by graphs. Based on the results of this research, certain conclusions and recommendations were developed in order to promote a system of measures aimed at reducing labor migration, by applying sustainable socioeconomic development programs, which would contribute to the creation of new jobs.

Keywords: population, demographic processes, labor force, labor market, migration, remittances.

¹ Articolul a fost elaborat în cadrul programului de stat (2020-2023) 20.80009.0807.21 „Migrația, schimbări demografice și politici de stabilizare a situației” finanțat prin intermediul ANCD

În ultimele decenii, în Republica Moldova procesele demografice, economice și sociale s-au dezvoltat instabil, populația a avut o tendință de îmbătrânire demografică, ceea ce a condus la schimbarea raportului de vârste a populației ocupate pe piața muncii, la scăderea nivelului de activitate economică și de ocupare a forței de muncă, a raportului de dependență economică, precum și de alți factori demografici și ocupaționali, cum ar fi migrația populației atât spre zonele urbane, cât și în străinătate. Migrația, în special a forței de muncă, a cuprins Republica Moldova, devenind o trăsătură relevantă a proceselor social economice actuale. Fenomenul migrației forței de muncă are implicații sociale, economice și demografice profunde atât la nivel național, cât și internațional.

Astăzi, cu acest component important al declinului demografic se confruntă multe țări ale lumii, inclusiv Republica Moldova. Procesele respective au avut un impact negativ asupra evoluției capitalului uman, fiind cel mai valoros bun al unei națiuni care influențează strategiile și politicile la nivel local, regional sau național.

Cele menționate demonstrează că viitorul demografic al Republicii Moldova este foarte nefavorabil și provoacă îngrijorare, iar cauzele principale sunt scăderea natalității, îmbătrânirea populației și, nu în ultimul rând, emigrația masivă. Asupra scăderii natalității și fertilității a avut un impact puternic negativ așa factor cum ar fi exodul migrațional.

Numărul total al populației unei țări este format din trei forțe majore: natalitatea, mortalitatea și procesul migrațional. Indicatorul principal care influențează în mod direct asupra efectivului populației, structurii și întregului proces de reproducere îl constituie natalitatea [1].

Migrația internațională a forței de muncă poate fi considerată drept un factor important de depășire a dezechilibrelor de pe piața forței de muncă atât pentru țările de origine, cât și pentru țările de destinație. În ultimii ani, acest proces a luat o amploare și se extinde practic în toate țările lumii, fiind influențată de procesele de globalizare, care reprezintă o etapă modernă de internaționalizare a activității economice. Dependența societății din Republica Moldova față de migrația forței de muncă, ca mijloc de ocupare, și remitențe, ca venituri, determină un grad înalt de deschidere spre exterior a economiei și, respectiv, vulnerabilitate crescută a pieței muncii în fața mediului extern instabil.

Migrația, în special a forței de muncă, a cuprins Republica Moldova, devenind o trăsătură relevantă a societății, influențând semnificativ dezvoltarea și funcționalitatea pieței muncii autohtone. Intensitatea proceselor migraționale depinde de forța factorilor de atracție și respingere, care preponderent sunt de caracter economic și social.

În contextul celor menționate, trebuie remarcat că oferta forței de muncă este modelată de un cadru contextual demografic, care include populația în vârstă aptă de muncă. Deoarece procesul de migrare este dominat de o populație activă din punct de vedere economic, migrația este unul dintre principalii factori care au o influență directă asupra indicatorilor cantitativi și celor calitativi ai forței de muncă, inclusiv și asupra structurii pe grupe de vârstă, fapt ce denaturează piața forței de muncă atât locală, cât și națională.

Migrația internațională în scop de muncă influențează semnificativ dezvoltarea și funcționalitatea pieței muncii din țară, iar pentru a observa impactul fenomenului este deosebit de importantă analiza situației prin prisma indicatorilor specifici domeniului.

Potrivit datelor Biroului Național de Statistică², **numărul populației cu reședința obișnuită** în Republica Moldova **la 1 ianuarie 2020** a constituit 2640,4 mii persoane, în scădere cu 45,7 mii persoane sau cu 1,7 % față de aceeași perioadă a anului 2019 și cu 228,7 mii persoane (sau cu 8,0%) în ultimii 7 ani, adică cu 1,14 ori anual (01.01.2014-01.01.2020), ceea ce confirmă o tendință clară de micșorare a populației de la ultimul recensământ al populației și locuințelor (anul 2014) și până în prezent. Această scădere a fost cauzată atât de sporul natural, cât și de sporul migratoriu negativ al populației. În ultimii cinci ani, rata de creștere anuală a fost negativă, constituind circa -1,8% anual³.

Sporul negativ al populației a fost provocat de natalitatea scăzută și mortalitatea avansată, precum și de procesul migrator extern intensiv.

O populație care se află în procesul de scădere naturală și într-o îmbătrânire demografică accelerată, practic nu își mai poate găsi resurse interne de redresare și stabilizare a situației.

Procesele demografice au condiționat nu doar reducerea numărului populației, dar și îmbătrânirea acesteia, determinată de efectele tranziției demografice. Creșterea ponderii populației vârstnice în populația totală determină fenomenul de îmbătrânire demografică a populației, care, la începutul anului 2020, a înregistrat un nivel de 21,8% în condițiile în care nivelul de 12% se consideră deja prag-limită de îmbătrânire demografică, ceea ce generează o serie de consecințe economice și bugetare, punând presiune asupra sistemului de pensii și limitează forța disponibilă de muncă și competitivitatea țării pe termen lung [2].

Modificările în numărul populației cu reședința obișnuită și în structura pe sexe, comparativ cu anul precedent, sunt prezentate în *Tabelul 1*.

Tabelul 1 Numărul populației cu reședință obișnuită la începutul anilor 2019 și 2020, pe sexe, mii persoane

	Numărul populației la 01.01.2019	Numărul populației la 01.01.2020	Diferența 2020 față de 2019	Inclusiv, cauzate de		2020 în % față de 2019
				spor natural	spor migratoriu	
Total, inclusiv:	2686,1	2640,4	-45,7	-4,4	-41,3	98,3
masculin	1282,8	1269,2	-13,6	-2,9	-22,8	98,9
feminin	1403,3	1371,3	-32,1	-1,5	-18,5	97,9

Sursa: BNS, <https://statbank.statistica.md/>

² http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/20%20Populatia%20si%20procesele%20demografice/20%20Populatia%20si%20procesele%20demografice_

³ <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6416>

Ca și în anii precedenți, scăderea numărului populației în anul 2019 a fost influențată în mare parte de migrația netă, care rămâne în continuare negativă (-41,3mii persoane – estimări provizorii). Deși sporul natural în anul 2019 (-4,4 mii persoane) practic s-a dublat față de anul precedent (-2,5), rămânând în continuare negativ, influența acestui indicator la descreșterea populației este ne semnificativă (Fig.1).

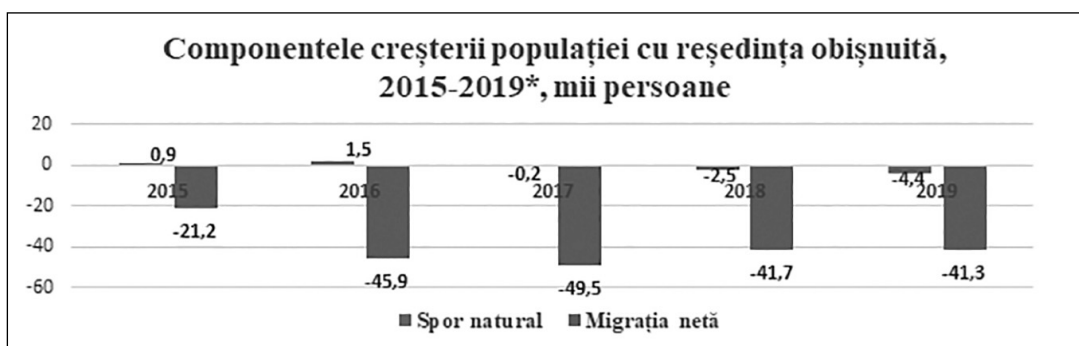

Fig. 1. Componentele creșterii populației cu reședința obișnuită, anii 2015-2019* (date provizorii)

Sursa: BNS <https://statistica.gov.md>

În structura pe grupe de vârstă a populației cu reședință obișnuită, la 01.01.2020 grupa de vârstă 15-64 ani avea un efectiv de 1769,4 mii persoane, sau o pondere de 67,0% din populația totală, fiind într-o ușoară scădere cu 0,6 puncte procentuale față de același moment de referință în anul 2019, când a înregistrat o pondere de 67,6%. Tot în scădere, cu 2,5% față de anul precedent, este ponderea populației sub vârsta aptă de muncă (0-14 ani), aceasta constituind 18,5% din total populație (sau 489,4 mii persoane). Cea mai mare pondere de 8,2% au avut-o persoanele din grupa de vârstă de 30-34 ani, fiind într-o ușoară scădere comparativ cu anul precedent (8,3% la începutul anului 2019), apoi fiind urmată de grupa de vârstă 35-39 ani cu o pondere de 7,4%. Însă, din toate grupele de vârstă tinere și mature, grupa de vârstă 15-19 ani a înregistrat ponderea cea mai mică (5,2%), ca și în anul precedent. Totodată, populația peste vârsta aptă de muncă (65 ani și peste) a înregistrat un număr de 381,6 mii persoane, fiind în creștere cu 3,3% față de anul 2019 [3].

Potrivit Raportului pe Țară 2020, elaborat de UNFPA⁴–Republica Moldova ar urma să aibă în jur de 2,4 milioane de locuitori până în 2035, estimează raportul ONU la tema îndeplinirii obiectivelor de dezvoltare durabilă. Aceștia susțin că femeile trăiesc mai mult ca bărbații, dar în cazul lor nivelul de sărăcie este mult mai mare. Reprezentanții UNFPA în Moldova constată, în același timp, o creștere a speranței de viață în țară cu 1,6 ani, cea ce este o evoluție pozitivă. Mai mult, reprezentanții Fondului Națiunilor Unite pentru Populație (UNFPA) susțin că țara noastră se află în top 10 state europene din regiune care se confruntă cu un exod masiv al populației, rata emigrării populației active în Republica Moldova este de 40%, în categoria de vârstă

⁴ Analiza comună de țară a ONU pentru Republica Moldova 2020 (UNFPA).

(20-29 ani), ceea ce o plasează printre primele țări de pe continentul european la capitolul reducerii populației. Specialiștii prognozează că rata de emigrare va continua să crească și în următoarea perioadă din cauza problemelor socioeconomice din țară.

O altă problemă demografică este scăderea ratei de fertilitate, care este mai mare decât media UE. Potrivit ultimelor date din sondaje, Republica Moldova înregistrează o fertilizare destul de redusă, întrucât deciziile privind formarea unei familii sunt luate în conformitate cu oportunitățile socioeconomice prezente, se mai arată în Raportul pe țară.

Prin urmare, procesele demografice și fluxurile migraționale, contribuind la modificarea numărului și structurii populației, au impact și asupra dezvoltării pieței forței de muncă, inclusiv asupra schimbării structurii populației ocupate și calității acesteia. Totodată, după creșterea modestă de la sfârșitul anului precedent, pe tot parcursul anului 2020 practic a scăzut activitatea economică exacerbată de pandemie.

Astfel, conform datelor AFM, populația economic activă este caracterizată de o intensitate destul de mică, în anul 2020 a constituit 867,3 mii persoane⁵, fiind în descreștere cu 5,7% față de anul 2019 (919,3 mii). Rata de participare la forța de muncă a populației de 15 ani și peste, calculată în baza populației cu reședință obișnuită, a atins valoarea de 40,3%, fiind în scădere în raport cu anul precedent cu 2,0p.p. Acest indicator a atins valori mai înalte în rândul populației masculine (45,1%), în comparație cu cea feminină (36,1%), la fel și în mediul urban (46,5%) în comparație cu cel rural (36,3%).⁶ Cea mai joasă rată de activitate a fost înregistrată printre tineri, respectiv în cazul tinerilor în vârstă de 15-29 ani a fost de 31,4%, iar în grupa de vârstă 15- 64 ani - 47,6%. Valoarea acestui indicator pentru populația în vârstă de muncă conform legislației naționale (16-59 ani pentru femei și 16-63 ani pentru bărbați) a fost de 50,7% [4].

Ca și în cazul populației economic active, **populația ocupată** a înregistrat o descreștere față de anul 2019 cu 4,4%, constituind 834,2 mii persoane, în 2019 (872,4 mii). Numărul populației ocupate a scăzut la cel mai jos nivel din ultimii cinci ani. Pandemia a lovit economia țării ce deja era în declin. După încheierea carantinei din anul 2020, economia a început treptat să-și revină, dar majoritatea indicatorilor pe termen scurt rămân negativi și în prezent. Reduse au fost și valorile indicatorilor care caracterizează piața forței de muncă din țară, ceea ce se observă din datele *Tabelului 2*.

⁵ În anul 2019 au fost realizate o serie de modificări în metodologia Anchetei Forței de Muncă: includerea în cadrul persoanelor ocupate doar a celor care desfășoară activități de producere a bunurilor sau de prestare a serviciilor pentru plată sau profit și neinclusiunea persoanelor ocupate în gospodăria auxiliară (de pe lângă casă) cu producerea produselor agricole pentru consumul propriu al gospodăriei; utilizarea numărului populației cu reședință obișnuită (locul în care persoana a trăit preponderent în ultimele 12 luni indiferent de absențele temporare) în locul celei stabile; un nou eșantion de gospodăria casnică și o nouă schemă de rotație. Aceste modificări determină datele din 2019 și cele până în anul 2018, inclusiv, cu privire la forța de muncă să nu fie deplin comparabile.

⁶ http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__03%20MUN2019_

Tabelul 2. Evoluția indicatorilor determinanți de activitate, ocupare și șomaj a persoanelor în vârstă aptă de muncă în anii 2016 – 2020.

	2016	2017	2018	2019	2020
Forța de muncă (populația activă), mii persoane	1035,3	999,7	1018,1	919,3	867,3
Populația ocupată, mii persoane	993,7	960,8	988,5	872,4	834,2
Șomeri BIM	41,6	38,9	29,6	46,9	33,1
Rata de participare la forța de muncă %	44,8	44,1	45,9	42,3	40,3
Rata de ocupare %	43,0	42,4	44,5	40,1	38,8
Rata șomajului, %	4,0	3,9	2,9	5,1	3,8

Sursa: BNS, www.statistica.md

În perioada anilor 2016-2020, cererea forței de muncă, estimată prin rata de ocupare a populației, a scăzut gradual în ultimii doi ani (de la 40,1 la 38,8%), fiind departe de atingerea țintei majore (43,2%) stabilite pentru acest indicator de către Strategia Națională privind Ocuparea Forței de Muncă pentru anii 2017-2021⁷. Rata de ocupare care măsoară gradul de ocupare al persoanelor în vârstă aptă de muncă reflectă și capacitatea pieței muncii de absorbție a forței de muncă. Concomitent, s-a diminuat și populația activă, care a constituit 867,3 mii persoane, fiind în descreștere cu 5,7% față de anul 2019 (919,3 mii).

Numărul și rata șomajului, estimat conform definiției BIM, a fost de 33,1 mii, fiind în descreștere față de nivelul anului 2019 (46,9 mii). Șomajul a afectat într-o proporție mai mare bărbații, care au constituit 59,5% din total șomeri și persoanele din mediul rural – 53,2%. Rata șomajului la nivel de țară a constituit 3,8%, fiind în descreștere cu 1,3 p.p. față de anul precedent (5,1%). Rata șomajului la bărbați a fost de 4,3%, iar la femei – de 3,2%. Din punctul de vedere al distribuției șomajului între cele două medii, numărul șomerilor din mediul urban este de 4,5%, cea din mediul rural 3,3%, cu o diferență fiind de 1,2 p.p. În anul 2020, cea mai înaltă rată, de 10,9%, a fost înregistrată la tinerii de 15-24 ani, valoarea acestui indicator a înregistrat disparități importante atât pe sexe (12,3% pentru femei și 9,9% pentru bărbați), cât și pe medii de reședință (14,6% la orașe și 7,0% la sate). În categoria de vârstă 15-29 ani acest indicator a avut valoarea de 6,2%, valorile indicatorului dat fiind mai mic cu 0,8 p.p. decât ținta majoră estimată pentru anul respectiv (7%) de către Strategia Națională privind Ocuparea Forței de Muncă pentru anii 2017-2021[5].

Nivelul scăzut al ratei șomajului reflectă capacitatea de a echilibra cererea cu oferta de muncă, evident pe fondul unei economii consolidate, care are capacitatea de a oferi locuri de muncă durabile și de a absorbi forța de muncă existentă.

⁷ Pentru anul 2020 ținta stabilită a ratei de ocupare a populației a fost de 43,2%. Tabelul 2 din Anexa 1 la Strategia națională privind ocuparea forței de muncă pentru anii 2017-2021, Hotărârea Guvernului 1473 din 30.12.2016, p. 34. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=369765>.

Potrivit Anchetei Forței de Muncă, a crescut numărul populației **în afara forței de muncă** de 15 ani și peste, care în anul 2020 a constituit 1283,6 mii persoane sau 59,7% din totalul populației de aceeași categorie de vârstă, fiind în creștere cu 2,2% față de anul 2019 (1255,9 mii și, respectiv, 57,7% din totalul populației). Printre factorii care au generat această creștere a populației inactive se numără îmbătrânirea populației și migrația internațională a forței de muncă.

Tabelul 3. Evoluția populației în afara forței de muncă și tinerii din grupul NEET, anii 2016-2020

	2016	2017	2018	2019	2020
Populația în afara forței de muncă, mii pers.	1277,9	1267,6	1202,1	1255,9	1283,6
Persoane plecate peste hotare la lucru mai puțin de 1 an, mii pers.	128,8	140,6	147,4	105,9	90,4
În % față de Populația în afara forței de muncă	10,1	11,1	2,3	8,4	7,0
Persoane ce intenționează să plece la lucru peste hotare/au deja un loc de muncă peste hotare, mii pers.	133,2	162,2	144,3	140,6	151,1
În % față de Populația în afara forței de muncă	10,4	12,8	12,0	11,2	11,8
Tineri din grupul NEET**mii pers.	216,4	151,8	127,1	135,0	120,9
Tineri ce intenționează să plece la lucru peste hotare/au deja un loc de muncă peste hotare, mii pers.	44,4	53,0	39,1	34,3	34,6
În % față de Tineri din grupul NEET	20,5	34,9	30,8	25,4	28,6

Sursa: BNS www.statistica.md

În cadrul populației inactive, cea mai mare pondere, conform datelor statistice (www.statistica.gov.md), peste 45,2% revine categoriei de *pensionari*. Aceștia sunt urmași de grupa **elevilor și studenților** (13,1%) și grupa **persoanelor care îngrijesc de familie** (*persoanele casnice*) (13,0%).

Pe fundalul schimbărilor semnificative în domeniul ocupației, se înregistrează o tendință considerabilă de creștere a fluxului migrațional de muncă. Transformările profunde al sistemului politico-social din Republica Moldova, dreptul la libera circulație a cetățenilor, cât și declinul economic de trai scăzut al populației, inclusiv sărăcia și șomajul, care au generat exodul masiv al fluxului migrațional. Fenomenul migrației forței de muncă are implicații sociale, economice și demografice profunde, pozitive și negative, atât la nivel național, cât și internațional, contribuind la atenuarea șomajului, creșterea veniturilor gospodăriilor a căror membri lucrează peste hotare, precum și la ameliorarea condițiilor de trai.

La moment, în Republica Moldova lipsește informația deplină și corectă privind fluxul migrațional, ceea ce frânează evaluarea impactului migrației, datele disponibile cu privire la numărul emigranților au fost calculate de BNS în conformitate cu criteriile europene. Subliniem însă că numărul migraților la muncă, estimat de Biroul

Național de Statistică, se referă doar la acei migrați care se aflau peste hotare și care erau membri ai unor gospodării din Republica Moldova și nu include numărul persoanelor care au emigrat la muncă peste hotare, iar ulterior s-au stabilit acolo definitiv cu familia.

Potrivit datelor disponibile de la BNS, în rândul persoanelor inactive se mai regăsesc persoanele care nu lucrează și nu caută un loc de muncă în Moldova, precum și cei care deja au un loc de muncă peste hotare sau care planifică să lucreze peste hotare (11,8% comparativ cu 11,2% în 2019). Un alt grup de populație inactivă reprezintă persoanele (declarate de gospodării) ca fiind **plecate peste hotare la lucru sau în căutare de lucru pentru o perioadă mai mică de un an** (7,0% sau 90,4 mii), numărul celor din urmă fiind în descreștere cu 14,6% față de anul 2019 (respectiv, 8,4% sau 105,8 mii). Persoanele plecate peste hotare la lucru sau în căutare de lucru predomină în rândul bărbaților (19,8% și, respectiv, 11,8% la bărbați față de 5,7% și, respectiv, 3,4% la femei), iar activitățile de îngrijire de familie sunt mai mult caracteristice femeilor (21,9% comparativ cu 1,2% pentru bărbați)⁸.

Conform datelor AFM, numărul tinerilor NEET care intenționau să plece la lucru peste hotare/au deja un loc de muncă peste hotare în 2020 a constituit 34,6mii de persoane, sau cu 9,8mii mai puțin față de anul 2016,(44,4mii), ce constituie 28,6% și respectiv 20,5% din **populația în afara forței de muncă**. Pe parcursul anilor 2016-2020, numărul migraților la lucru peste hotare a oscilat, înregistrând o creștere constantă în 2016 – 2018 (128,8 și respectiv 147,4mii persoane) cu 18,6 mii persoane, iar către anul 2020 s-a înregistrat o scădere cu 33,4 mii persoane. Astfel, volumul migrației este determinat de lipsa oportunităților de ocupare, îndeosebi în mediul rural, care este rezultatul unei slabe dezvoltări a micilor inițiative antreprenoriale.

Dacă vom analiza migrația populației în profil teritorial, atunci putem constata că în anul 2020 ponderea cea mai mare de emigranți le revine celor stabiliți cu traiul în zona de Centru (35,4 mii), fiind urmași de cei din zonele de Nord și Sud a republicii, pe când din municipiul Chișinău au emigrat 11,8mii persoane din totalul persoanelor aflate peste hotare mai puțin de 1 an la lucru sau în căutarea unui loc de muncă.

Tabelul 4. Populația în afara forței de muncă în vârstă de 15 ani și peste, pe zone, după relația cu piața forței de muncă în anul 2020.

	Total	Mun. Chișinău	Nord	Centru	Sud
Populația în afara forței de muncă	1283,6	246,4	347,0	415,7	274,5
Persoane aflate peste hotare mai puțin de 1 an la lucru sau în căutare de lucru	90,4	11,8	21,7	35,4	21,5
În % față de populația în afara forței de muncă	7,0%	4,8	6,2	9,0	8,5

Sursa: BNS www.statistica.gov.md/

⁸ http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__03%20MUN2019_

Analiza proceselor migraționiste a forței de muncă se justifică prin apartenența migranților la populația aptă de muncă, însă neangajată în Republica Moldova, reprezentând o pierdere semnificativă pentru piața muncii națională. Migrația face parte din cei mai importanți factori care conduc la reducerea activității de muncă și sporirea inactivității. Deși la început motivele principale de plecare la muncă peste hotare au fost, deopotrivă, lipsa locurilor de muncă atractive în țară și salariile mici, sporirea oportunităților de angajare în câmpul muncii în Moldova, cu regret, nici în perioada curentă situația pe piața muncii nu a determinat o creștere semnificativă a ocupării și reducerea a migrării. **În Republica Moldova**, factorul determinat al migrației în scop de muncă este unul economic, care, la rândul său, cumulează o serie de factori, unul dintre principalii factori al migrației în scop de muncă fiind nivelul scăzut de salarizare [6].

Altfel spus, *costul relativ mic al forței de muncă în orașele mici și în localitățile rurale* în comparație cu alte țări din regiune constituie unul din factorii stimulatori pentru emigrarea în afară țării, având scopul supraviețuirea populației, prevenirea și diminuarea sărăciei, inclusiv în rândul populației ocupate.

În anul 2020, salariul pe care-l putea obține un salariat în Republica Moldova a fost de 8107,5 lei/470 dolari SUA, ce este de 1,5 ori mai puțin decât cel din Rusia (708 dolari), cu 1,04 ori mai puțin decât cel din Belarus (490 dolari) și doar față de Ucraina este în creștere de 0,9 ori (437 dolari), pe când salariul mediu brut în țările UE în anul 2020 a constituit: în România-1075- EU, Germania-4035 EU, Marea Britanie -3131Eu, Franța -3097EU, Italia - 2442EU, Grecia-1060Eu, Lituania - 885EU. Salariul mediu în Țările Baltice a constituit mai mult de - 890Eu⁹, fiind practic de 2 ori mai mare față de cel înregistrat în Republica Moldova.

Toate țările enumerate sunt ușor accesibile pentru emigranți, în virtutea absenței regimurilor de viză, acordurilor interguvernamentale sau datorită cetățeniilor multiple.

În Rusia, salariul mediu brut a fost de 51083ruble sau (646 eu)¹⁰. Alături de Georgia, Kirgîzstan și Tadjikistan, Republica Moldova se numără printre statele cu cel mai mic nivel al salariului minim în Europa și Asia Centrală¹¹.

Emigrarea din Republica Moldova trebuie privită în strânsă legătură cu problema dezvoltării țării, de stabilitatea și durabilitatea dezvoltării socioeconomice, de eficacitatea politicilor în domeniul ocupării forței de muncă, precum și de oferta reală a locurilor de muncă cu salarii decente.

Un factor determinant al emigrării se referă la calitatea vieții, ce include: venitul, locul de muncă și perspectivele pe care le oferă acesta, ridicarea nivelului de trai al familiei (achiziționarea mărfurilor de consum, procurarea de locuințe, investirea în educația copiilor, mai rar în afaceri). Un efect negativ este separarea familiilor, avându-se în vedere modificarea structurii, dinamicii și funcționalității acesteia. Ca suport al

⁹ Reinis Fischer, www.reinisfischer.com.

¹⁰ Федеральная служба государственной статистик https://www.cbr.ru/statistics/macro_itm/tg/

¹¹ https://www.cbr.ru/statistics/macro_itm/tg/

afirmațiilor poate fi invocată rata scăzută a nașterilor (unei femei din Moldova îi revine 1,7 nașteri), rata înaltă a divorțurilor și faptul că majoritatea emigranților sunt tineri la vârsta fertilității. Un studiu al UNFPA arată că în cazul în care situația prezentă va persista, populația Republicii Moldova va scădea în următorii 50 de ani cu 20% [7].

Migrația contribuie la reducerea posibilităților populației economic active de a susține populația pensionată prin cotizații la fondul social, datorită deficienței în impunerea fiscală a remitențelor etc. Pe lângă implicațiile economice, migrația atrage și consecințe de ordin social. Migrația ilegală, traficul de ființe umane, traumatismul și accidente la locul de muncă, lăsarea copiilor în grija rudelor sau chiar persoanelor străine, imposibilitatea reîntoarcerii în țară din cauza pandemiei COVID 19, lipsa banilor, necunoașterea drepturilor, discriminarea în remunerare sunt problemele principale majore cu care se confruntă actualmente imigranții moldoveni.

Migrația populației apte de muncă, ca fenomen socioeconomic al societății moderne, are două funcții principale: economică, ca o consecință între cererea și oferta forței de muncă datorită diferitelor niveluri de competențe și posibilitatea de a-și folosi competențele în diferite regiuni/zone, sau sociale, cu dorința de a-și satisface nevoile de îmbunătățire a bunăstării materiale, dezvoltarea carierei, educația, îngrijirea sănătății etc.

Plecarea specialiștilor cu înaltă calificare este proces notabil în cadrul migrației forței de muncă din Republica Moldova. Acest proces, cunoscut sub denumirea de “exodul de creiere” duce inevitabil la pierderea capitalului intelectual, ceea ce afectează calitatea pieței muncii, scade potențialul profesional și de calificare a forței de muncă din Republica Moldova [8].

Un fenomen și mai grav vizează persoanele care își pierd calificările, angajându-se la munci nepotrivite formației lor. Totodată, putem constata și unele rezultate benefice ale migrației, cum ar fi cel educațional, care se manifestă prin schimbarea gândirii și comportamentului economic al tinerei generații și adaptarea acesteia la noile condiții ale economiei de piață, având o mentalitate schimbată, vor să fie activi, independenți, și-au format o nouă cultură a muncii, doresc să inițieze afaceri și să participe la dezvoltarea societății după modelele pe care le-au văzut peste hotare.

Din perspectiva țărilor de destinație, efectele pe care le produce fenomenul migrației internaționale asupra pieței forței de muncă constau în reducerea dezechilibrelor pe piața muncii, prin acoperirea necesarului de forță de muncă din domeniile care nu reprezintă interes pentru muncitorii autohtoni, chiar și în condițiile unui nivel ridicat al șomajului, sau din cauza lipsei personalului calificat. În cadrul țărilor de origine, migrația poate contribui la eliminarea dezechilibrelor dintre cererea și oferta de muncă, diminuând nivelul șomajului și aducând noi experiențe de muncă, noi idei tehnologice specifice țărilor avansate, concomitent, poate duce și la apariția unui deficit al forței de muncă [9].

Consecințele negative ale fluxurilor migraționale în plan demografic se manifestă prin depopularea țării, și, în special, a localităților rurale. Astfel, efectele migrației au influența asupra populației, și anume: modificarea numărului și structurii populației,

inclusiv după genuri, vârste, educație, profesii, situația în familie după numărul membrilor ei și componență, locul nașterii etc.

Influența migrației asupra reproducerii populației, are loc prin influența asupra indicatorilor natalității și mortalității, intensitatea migrației din sate și orașe duce la schimbarea indicatorilor privind natalitatea, care este în creștere în orașe și în descreștere în sate.

Deci, analiza cu considerare a acestor aspecte este extrem de importantă pentru căutarea soluțiilor menite să schimbe situația existentă de pe piața forței de muncă.

Emigrația forței de muncă se numără printre factorii principali care modelează evoluțiile economice, sociale și politice din Republica Moldova și va rămâne la fel de importantă în viitorul previzibil. În domeniul economic, rolul central al emigrației este demonstrat de faptul că circa 20% din resursele de muncă activează în afara granițelor țării, iar veniturile transferate de muncitorii emigranți echivalează cu circa 20-25% din PIB¹².

Analiza proceselor ce se desfășoară în societate ne demonstrează că Republica Moldova se include tot mai intens în procesul de transnaționalizare prin migrația forței de muncă, care are consecințe atât pozitive, cât și negative asupra calității vieții populației țării. Efectele pozitive provin din faptul că peste 20% din veniturile recepționate de la emigranți sunt economisite în sistemul bancar, fiind o sursă majoră de valută străină, au implicații fundamentale asupra creșterii economice, a balanței de plăți și pieței muncii. Spre exemplu potrivit Băncii Centrale din Federația Rusă, prin sistemele de transfer al banilor, în anul 2018 suma transferurilor bănești de la imigranții internaționali alcătuia 688 mld dolari americani, pe când în anul 2016 au constituit 19,8 mld dolari, inclusiv în Moldova au ajuns 0,69 mld dolari, țara plasându-se pe locul 10 din topul celor 12 țări unde au fost efectuate transferuri prin intermediul Băncii Centrale din Rusia. Pe primul loc se află Uzbekistanul cu-4,63mld dolari, urmat de Kârgâzstan-2,73, China 2,63, Tadjikistan-2,51mld dolari. Ultimele țări în această listă se înscriu Georgia și Belarus cu 0,68 și respectiv 0,38 mld dolari americani¹³.

Evident, transferurile sociale reprezintă încă o pondere semnificativă din venitul gospodăriilor. Fluxul mare de migrați moldoveni a dus la o dependență substanțială de remitențe pentru economia Moldovei, care este una dintre cele zece țări din lume dependente de remitențe. În același timp, ponderea celor săraci este de trei ori mai mare în mediul rural (31,6%) comparativ cu cea din regiunile urbane (10,6%). Potrivit Organizației Internaționale a Migrației, aproximativ o pătrime din gospodăriile din Republica Moldova primesc remitențe, pentru aproximativ jumătate dintre acestea remitențele reprezintă unicul venit. Aceste gospodării vor deveni sărace dacă dispar remitențele. În consecință, scăderea remitențelor ar duce, în particular, la o creștere a sărăciei la sate, zone care deja au un nivel scăzut al bunăstării populației.

¹² https://mei.gov.md/sites/default/files/document/attachments/expres_2020-11.pdf

¹³ https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_762534.pdf

Totodată, micșorarea fluxurilor financiare de la cetățenii care muncesc peste hotare ar putea avea grave efecte socioeconomice la nivelul întregii țări¹⁴. Pandemia a afectat practic toate domeniile economice în anul 2020, în consecință PIB a scăzut cu 7%, iar nivelul remitențelor rămâne a fi semnificativ și a crescut, ceea ce sugerează ideea de o mai bună utilizare a canalelor de transfer a remitențelor.

În anul 2020, volumul transferurilor nete de valută în favoarea persoanelor fizice a ajuns la 1.487 mil de dolari, valoare maximă înregistrată în ultimii 6 ani. Recordul absolut a fost înregistrat în 2008, când valoarea remitențelor a atins cifra de 1.660 mil, de dolari. Volumul total al transferurilor bănești în anul 2020, a fost cu 21,6% mai mult comparativ cu perioada similară a anului precedent.

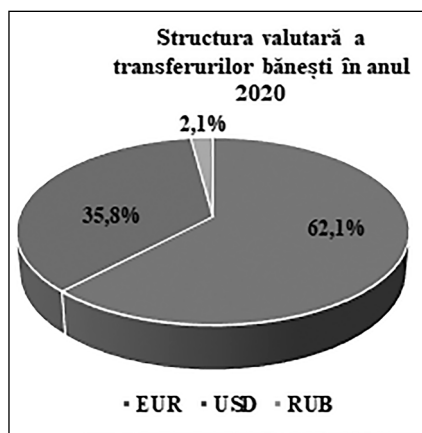

Fig. 2. Structura valutară a transferurilor bănești, 2020

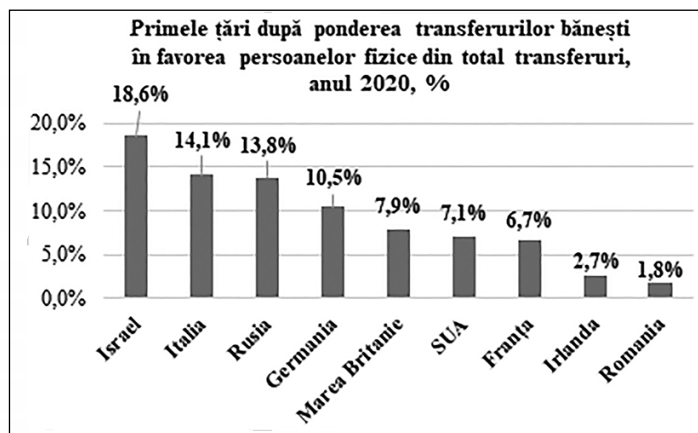

Fig. 3. Primele țări după ponderea transferurilor bănești în favoarea persoanelor fizice din total transferuri, 2020,%

Sursa: BNM, Statistica operațiunilor bancare internaționale. <https://www.bnm.md/ro/content/evolutia-transferurilor-de-mijloace-banesti-din-strainatate-efectuate-favoarea>

Cele mai multe transferuri în 2020 au fost efectuate în euro – 62,1 %, urmate de transferurile în dolari SUA – 35,8% și ruble rusești – 2,1%. Conform provenienței geografice, cei mai mulți bani au venit din UE – o pondere de 46,8 %, din CSI – o pondere de 13,6%, și din restul lumii – o pondere de 39,6 %. Primele țări după proveniența transferurilor bănești în favoarea persoanelor fizice din total transferurilor în anul 2020 în % (Israel - 18,6%, Italia-14,1, Rusia - 13,6%, Germania - 10,5, Marea Britanie - 7,9, etc.) În anul 2020, ponderea transferurilor din Israel, Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord și SUA a constituit 88,2 la sută din totalul pe alte state. Transferurile din aceste douăzeci și una de state (inclusiv din Rusia) reprezintă 93,5 la sută (1 390,66 mil. USD) din totalul transferurilor în Republica Moldova. Efectele diminuării influxurilor financiare din Federația Rusă, au ca rezultat reorientarea treptată a migrantilor de muncă spre țările din UE. [8]

¹⁴ <https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/presscenter/articles/2020/care-este-impactul-covid-19-asupra-remitenelor-in-republica-mold.html>

În 2020, volumul remitențelor trimise pe căi oficiale a înregistrat o creștere de 264 mil de dolari față de anul precedent. Este cea mai mare creștere a remitențelor din ultimii 12 ani. Ultima dată am avut o creștere anuală mai mare în 2008, când remitențele oficiale au crescut cu 442 mil de dolari într-un singur an [9].

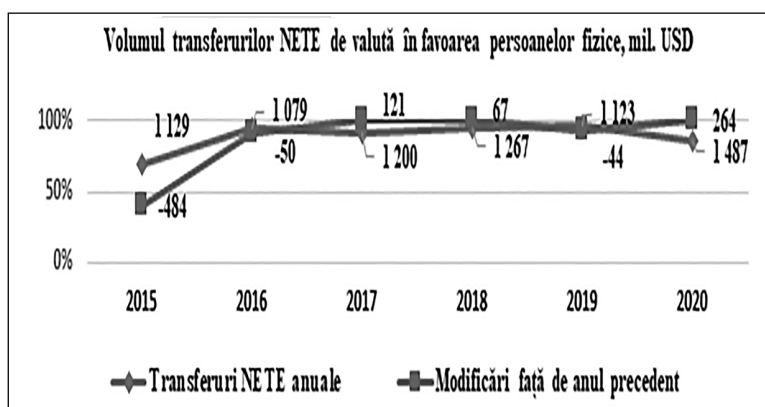

Fig. 3. Volumul transferurilor NETE de valută în favoarea persoanelor fizice, mil. USD

Sursa: [www.bnm.md](https://www.bnm.md/ro/content/evolutia-transferurilor-de-mijloace-banesti-din-strainatate)

Totuși, valoarea remitențelor oficiale nu reprezintă suma totală a banilor trimiși de cetățenii Republicii Moldova acasă. În 2020, aceștia au transferat pe căi oficiale 1.487 mil de dolari, dar au vândut pe piața valutară 2.245 milioane de dolari. Acest fenomen poate fi urmărit an de an, ceea ce ne duce la gândul că suma reală a banilor trimiși acasă este mai aproape de vânzările nete de valută, iar transferurile nete sunt doar o parte din bani trimiși pe căi oficiale.

Volumul real al banilor transmiși de moldoveni acasă este cel puțin egal cu vânzările nete de valută, iar transferurile nete reprezintă doar banii transferați pe căi oficiale. Restul banilor intră în țară prin alte mecanisme, cum ar fi: bani aduși de muncitori când vin acasă, transmiși prin rude și prieteni, sau prin alte căi. Astfel, în ultimii ani, la fiecare 100 milioane de dolari/lunar transferați prin căi oficiale se mai adaugă 60-70 milioane de dolari/lunar bani aduși în țară pe căi neoficiale.

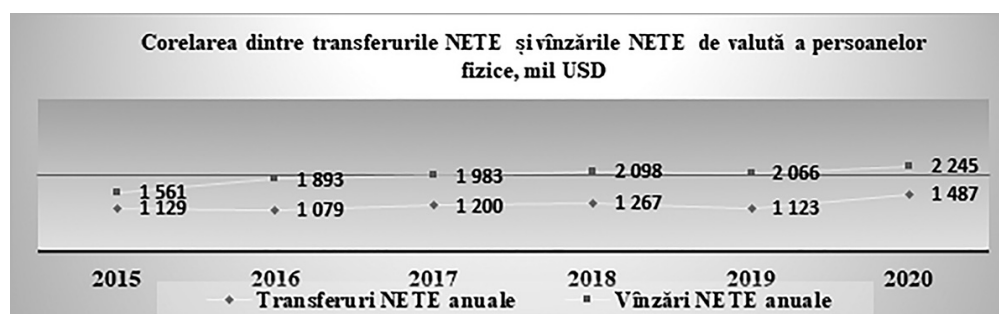

Fig. 4. Corelarea dintre transferurile nete și vânzările nete de valută persoanelor fizice, milioane USD

Sursa: [www.bnm.md](https://www.bnm.md/ro/content/evolutia-transferurilor-de-mijloace-banesti-din-strainatate)

Pe lângă aceste două mecanisme descrise mai sus de aducere a banilor în țară de către moldoveni, în prezent putem deja vorbi și de al treilea mecanism, este vorba despre utilizarea cardurilor bancare, ca mijloc de transfer al banilor de peste hotare în Republica Moldova. Conform datelor oficiale ale BNM, în 2020 tranzacțiile cu cardurile bancare străine în Moldova au fost estimativ de peste 8 miliarde lei. Cea mai mare parte sunt tranzacții ale străinilor în Moldova, însă evoluția acestor tranzacții din 2020 ne duce la ideea că o parte din carduri emise în străinătate sunt utilizate de către concetățenii noștri pentru a transfera bani rudelor din Moldova. Conform datelor BNM, aceste tranzacții cu cardul sunt un mecanism nou de transfer al banilor.

Astfel, putem afirma că volumul total al remitențelor în anul 2020 au fost de 2,4 miliarde de dolari, dintre care 1,5 miliarde au fost remitențele transmise prin căi oficiale, iar 0,9 miliarde prin mecanisme neoficiale și prin utilizarea cardurilor bancare.

Concluzii

În Republica Moldova, situația demografică este ambiguă, care se manifestă prin schimbarea structurii populației pe vârstă – îmbătrânirea ei. Rata îmbătrânirii populației a crescut de la 18,1% în 2015 până la 21,8% în 2020, ceea ce generează o serie de consecințe economice și bugetare, ce influențează negativ asupra formării pieței muncii autohtone. Declinul populației, îmbătrânirea și creșterea proceselor migraționale au redus populația în vârstă aptă de muncă sau capacitatea forței de muncă și, în consecință, au limitat oferta acesteia. Astfel, în ultimii 5 ani, creșterea anuală a populației a fost negativă, iar scăderea medie a populației a fost de aproximativ -1,8% anual, populația în vârstă aptă de muncă pentru perioada 2015-2020 a scăzut cu 11,9 puncte procentuale. Totodată, populația peste vârsta aptă de muncă (65 de ani și peste) a înregistrat un număr de 381,6 mii persoane, fiind în creștere cu 3,3% față de începutul anului 2019. În același timp, a fost înregistrată o creștere a speranței de viață în țară cu 1,6 ani, ceea ce este o evoluție pozitivă, fapt ce va contribui la prelungirea vieții active pe piața muncii, acoperirea deficitului forței de muncă în urma migrației etc.

Fenomenul migrației la muncă peste hotare continuă să prezinte importanță pentru analiză, deoarece amploarea manifestării acestuia influențează decisiv asupra pieței muncii în Republica Moldova. Migrația populației apte de muncă contribuie la denaturarea pieței locale și naționale a muncii, inclusiv la schimbarea structurii de vârstă, precum și a calității acesteia (caracteristicile profesionale ale forței de muncă prin creșterea fluxului populației cu studii superioare și profesionale). Astfel, deficitul tot mai mare de forță de muncă calificată afectează caracteristicile calitative ale pieței forței de muncă prin scăderea potențialului profesional al resurselor de muncă. Migrația forței de muncă are consecințe negative în domeniul socioeconomic, inclusiv în cel financiar și în dezvoltarea regională. La nivel economic creează deficit semnificativ de forță de muncă, induce dependență de oferta de locuri de muncă în străinătate, dependență de remitențe.

Efectele pozitive provin din faptul că peste 20% din veniturile recepționate de la emigranți sunt economisite în sistemul bancar, fiind o sursă majoră de valută străină, au implicații fundamentale asupra creșterii economice, a balanței de plăți și a pieței muncii.

În contextul celor menționate, concluzionăm că procesul de depopulare în zonele rurale, fluxul mare de imigranți, îndeosebi tineri, îmbătrânirea populației, latența crizei demografice, creșterea tensiunii pe piața muncii, scăderea ocupării forței de muncă, precum și agravarea problemelor sociale sunt provocări prioritare și necesită o abordare integrată de soluționare a acestora.

Astfel, se impune, în continuare, promovarea unui sistem de măsuri menite să reducă migrația forței de muncă prin:

- ◆ crearea noilor locuri de muncă, ceea ce ar contribui la reducerea numărului de persoane ce planifică să emigreze, precum și la reîntoarcerea migraților;
- ◆ îmbunătățirea legislației în vigoare în domeniul relațiilor de piață, a muncii, a salarizării, a dialogului social etc.;
- ◆ efectuarea cercetărilor aprofundate complexe în domeniul impactului migrației asupra dezvoltării demo-socio-economice și culturale, atât la nivel național, cât și local.

În caz contrar, profunzimea emigrației își va lăsa amprentele ei și în următoarele decenii, riscăm să devenim o țară în vid, riscăm să devenim o zonă de migrație pentru alte popoare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Paladi Gh., Dondiu Iu. Factorii determinanți ai proceselor demografice în Republica Moldova, Conferința internațională științifico – practică “Creșterea economică în condițiile globalizării”. INCE, Chișinău, 2015, p.16.
2. Gagauz O. Tendințele principale în evoluția populației Republicii Moldova: Un semnal de alarmă pentru autoritățile publice, Conferința internațională științifico – practică, “Creșterea economică în condițiile globalizării”. INCE, Chișinău, 2015, p.9.
3. Biroul Național de Statistică, Forța de muncă în Republica Moldova: ocuparea și șomajul în anul 2020.
4. Biroul Național de Statistică, www. Statistica.md. Ancheta Forței de Muncă, Chișinău, 2020.
5. Strategia națională privind ocuparea forței de muncă pentru anii 2017-2021. Hotărârea Guvernului 1473 din 30.12.2016, p. 34.
6. Pantea Larisa. Managementul pieței muncii a Republicii Moldova în contextul integrării în uniunea europeană, Teza de doctor, Chișinău 2017, p. 92-93.
7. Eftodi Ion. Moldova de ieri, Moldova de azi, Moldova de mâine. Școala secolului XXI în condițiile creșterii migrației tinerilor peste hotare. Chișinău 2013, p.64-65.
8. Савельева Г., Захаров С. Trends in the current economic environment. București, PRO Universitaria 2019, p.248.
9. Victor Moraru. Migrația în contextual globalizării în: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, 2018, nr.1, p 22-23.
10. BNM, Statistica operațiunilor bancare internaționale. www.bnm.md. <https://www.bnm.md/ro/content/evolutia-transferurilor-de-mijloace-banesti-din-strainatate-efectuate> .
11. Veaceslav Ioniță. <https://ionita.md/2021/01/26/in-2020-remitentele-primite-pe-cai-oficiale>.

ORIENTĂRI ATITUDINAL-VALORICE ȘI PERCEPȚII
PRIVIND NAȘTEREA COPIILOR FEMEILOR
DIN MUN. CHIȘINĂU

ATTITUDINAL VALUE ORIENTATIONS AND PERCEPTIONS
REGARDING THE BIRTH OF CHILDREN OF WOMEN
FROM CHISINAU MUNICIPALITY

DOI: <https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.11>

CZU: 612.6-053.2:303

Ecaterina GRIGORAȘ, cercetător științific,
Institutul Național de Cercetări Economice
egrigoras@ince.md

Rezumat

Modificarea comportamentului demografic al populației este determinat de modernizarea normelor și orientărilor atitudinal-valorice față de familie, căsătorie în general și față de nașterea copiilor în special. Studiile empirice reliefează natura modificărilor în comportamentul reproductiv: scăderea presiunii normelor sociale ale societății și creșterea ierarhiei valorilor individuale. Rezultatele cercetării evidențiază orientările atitudinal-valorice privind nașterea unui copil, ce se caracterizează prin dominarea caracteristicilor moderne. Nașterea unui copil este percepută ca o împlinire de sine, aducând cea mai mare bucurie în viața părinților și mai puțin ca autorealizare profesională sau garant economic al familiei. Valoarea copilului rămâne a fi dominantă, atribuită de către noile generații și în societatea modernă, fiind determinată de nevoia individuală, care alimentează bunăstarea psihologică a familiilor/cuplurilor. Cele mai multe dintre femei își doresc un model de familie cu trei copii dacă ar avea toate condițiile necesare (circa 54,2%), iar 43% preferă modelul familiei cu doi copii. Pentru respondentele în grupele de vârste mai tinere (18-19, 20-24) este mai atractivă perspectiva de a avea doi copii 49,8% și respectiv 54,2%. Femeile căsătorite doresc un model de familie cu trei copii (55,5%), iar cele necăsătorite sunt orientate către un model de familie cu 2 copii (49,6%). Pentru mun. Chișinău, divizarea dintre norma socială privind numărul de copii pe care îl planifică este între femeile care planifică doi copii și un copil, care în practică am putea spune că semnifică „cel puțin un copil și nu mai mult de doi”.

Cuvinte-cheie: orientări reproductive; percepții privind nașterea unui copil; cercetare sociologică.

Summary

The change of the demographic behavior of the population is determined by the modernization of the norms and attitudinal-value orientations towards the family, marriage in general and towards the birth in particular. Empirical studies highlight the character of changes in reproductive behavior: decreasing the pressure of social norms of society and increasing the hierarchy of individual values. The research results highlight the attitudinal-value orientations regarding the birth of a child, which is characterized by the domination of modern characteristics. The birth of a child is perceived as a self-fulfillment, bringing the greatest joy in the life of the parents and less as a professional self-realization or economic guarantor of the family. The value of the child remains dominant, attributed by the new generations in modern society, being determined by the individual needs, which fuels the psychological well-being of families / couples. Most of women want a family model with

three children if they have all the necessary conditions (about 54.2%), and 43% prefer the family model with two children. For the respondents in the younger age groups (18-19, 20-24) the perspective of having two children is more attractive, 49.8% and 54.2%, respectively. Married women want a family model with three children (55.5%), and unmarried women are oriented towards a family model with 2 children (49.6%). For Chisinau, the division between the social norms regarding the number of children it plans is between women who plan two children and a child, which in practice means "at least one child and not more than two".

Keywords: reproductive orientations; perceptions about birth; sociological research.

Baza valorică a tendințelor demografice moderne constă în creșterea continuă a ierarhiei valorilor individuale în special a femeilor în afara gospodăriei. Concurența nevoilor determină o schimbare a valorilor asupra reprezentărilor despre dorința de a avea copii, despre numărul dorit de copii, ceea ce duce la scăderea numărului de copii în familie. Mulți cercetători observă o scădere a presiunii normelor sociale ale societății (normele legate de familie și căsătorie), o creștere a independenței personale și dezvoltarea nevoilor „ordinelor superioare” [2; 10]. În acest sens, preferințele individuale în ceea ce privește numărul de copii și momentul apariției acestora sunt întrebări-cheie pentru cercetarea fertilității post-tranziție.

Studiile empirice reliefează natura modificărilor în comportamentul reproductiv, care au la bază conceptul celei de-a doua tranziții demografice, presupunând preocuparea înaltă de auto-împlinirea individuală, libertatea de alegere, stilul de viață și emanciparea, reflectate în procesul de formare a familiei, atitudinile față de reglementarea fertilității și motivația de a deveni părinte [3, p. 293]. Abordarea ideatională presupune adaptarea la evoluțiile culturale și cele valorice, și anume, adoptarea de noi norme, valori și atitudini occidentale ca stimulenți principali pentru schimbările demografice, promotorii acestor noi valori fiind păturile sociale cu nivel înalt de educație și economic asigurate. Mai târziu, aceste noi forme de comportament s-au extins și în straturile sociale mai puțin asigurate material și cu nivel mai mic de educație [16; 5].

Republica Moldova se aliniază la schimbările valorice ale comportamentului reproductiv modern, înregistrând modificări structurale semnificative ale populației, transformarea comportamentului matrimonial și răspândirea uniunilor neformate din punct de vedere juridic, modificări ale modelului cultural al comportamentului reproductiv [5; 12].

Date și metode de cercetare. Orientările valorice au fost evaluate în baza cercetării sociologice cantitative, *studiul sociologic privind natalitatea în mun. Chișinău* (realizat în anul 2019), reprezentând un studiu transversal descriptiv cu aplicarea metodei anchetei pe bază de chestionar pe un eșantion de 600 femei în cea mai activă vârstă de reproducere - de la 18 până la 40 de ani. A fost selectat municipiul Chișinău, deoarece în conformitate cu datele RPL 2014, aici se înregistrează cea mai mică rată totală de fertilitate. Astfel, necesitatea studierii contextului social și economic al familiilor/cuplurilor cu copii și fără din mun. Chișinău, a determinat inițierea acestei cercetări. Din totalul respondentelor, 476 respondente sunt căsătorite, iar 124

în parteneriat. Au fost luați în calcul și influența anumitor factori socio-demografici (nivelul educației, originea respondentelor, vârsta femeilor, statutul marital).

Selectarea respondentelor a fost realizată în baza cotelor de vârstă calculate de autor și nivelul de educație. Respondentele au fost rugate să aleagă o singură variantă sau mai multe variante de răspuns, după caz, prin încercuirea variantei de răspuns care corespunde cu opinia acestora. Pentru construirea eșantionului au fost utilizate datele Biroului Național de Statistică (BNS), (populația stabilă la începutul anului pe raioane, vârste, ani, medii și sexe, 2018), calculate cotele după criteriul de vârstă și nivelul de educație. În fiecare sector al mun. Chișinău au fost stabilite puncte de eșantionare și un anumit număr de chestionare, calculate în conformitate cu numărul populației fiecărui sector.

A fost aplicată, tehnica bulgărilor de zăpadă la selectarea respondentelor cu vârstele mai tinere 18-21 ani, dar și pentru respondentele care locuiesc în parteneriat fără înregistrarea căsătoriei, în corespundere cu eșantionul stabilit. Eșantionul este reprezentativ după structura de vârstă a contingentului feminin selectat și nivelul de studii.

Valoarea fundamentală a studiului privind natalitatea în municipiul Chișinău constă în faptul că reprezintă o abordare retrospectivă a comportamentului reproductiv, evidențiind percepțiile și orientările valorice ale respondentelor privind nașterea unui copil. În baza studiului au fost evidențiate opiniile respondentelor privind nașterea copiilor din perspectiva a trei percepții atribuite valorii nașterii copilului: percepții morale, percepții de autorealizare și percepții materiale.

Rezultatele cercetării. Opinia respondentelor privind aspectele morale ale nașterii unui copil reliefează tendințe cu caracter modern (*Tabelul 1.*). Pornind de la faptul că nașterea copiilor nu este percepută ca o datorie morală a unui om (doar 33% dintre respondente sunt de acord cu afirmația că *“nașterea copiilor este o datorie morală a fiecărui om”*). Or nașterea unui copil la etapa actuală este un eveniment planificat la care are dreptul fiecare persoană și fiecare cuplu căsătorit sau care locuiește în concubinaj. Partenerii decid singuri dacă vor avea copii și câți, precum și alegerea momentului nașterii copiilor lor. Astfel, generațiile tinere resping reglementările părinților cu privire la numărul și momentul nașterii copiilor, iar încercările de a păstra normele culturale tradiționale ale comportamentului pro-creativ se dovedesc a fi de neperceput și de neatribuit descendenților sau noilor generații.

Liberalizarea normelor morale privind legătura dintre căsătorie și nașterea copiilor este determinată la fel de modernizarea normelor valorice. Rezultatele cercetării reliefează că nașterea copiilor nu este percepută ca un element care contribuie la consolidarea relațiilor conjugale. Doar 37,7-47% dintre respondente sunt de acord și parțial de acord cu afirmația: *„copiii contribuie la consolidarea relațiilor conjugale”*.

Modernizarea normelor valorice reprezintă un proces continuu ce direcționează atitudinile, percepțiile și opiniile privind comportamentul reproductiv. Astfel, nașterea copiilor nu mai reprezintă o datorie morală, sau respectarea tradițiilor (pentru a răspunde așteptărilor părinților/rudelor). Cercetătorii din domeniu susțin că rolul orientărilor valorice în formarea comportamentului reproductiv sunt deter-

minate de modernizarea normelor și orientărilor atitudinal-valorice față de copii, iar transmiterea valorilor de la generațiile mai mari au suportat schimbări esențiale, pentru omul modern fiind caracteristică retragerea din tradiție [11; 7].

Circa 47% dintre respondente sunt parțial de acord că „nașterea copiilor răspunde așteptărilor părinților și rudelor”, iar mai mult de un sfert dintre acestea și-au exprimat dezacordul, ceea ce presupune că generațiile mai mari nu influențează normele morale cu privire la nașterea copiilor generațiilor mai tinere, acestea fiind parțial în corespundere cu așteptările părinților, rudelor.

Totodată, schimbările ideologice ale societății constau în abandonarea controlului instituțional, accentuarea autonomiei individuale și creșterea nevoii de auto-realizare [6] – ceea ce constituie noua structură a comportamentului reproductiv, inclusiv amânarea nașterilor, mai puțini copii per femeie de vârstă fertilă sau absența copiilor (infertilitatea primară).

Tabelul 1. Opinia respondentelor privind nașterea copiilor – percepții morale (%)

ÎN CE MĂSURĂ SUNTEȚI DE ACORD CU URMĂTOARELE AFIRMAȚII?	Acord total	Acord parțial	Dezacord
Nașterea copiilor este o datorie morală a fiecărui om	33,3	38,2	28,5
Copiii contribuie la consolidarea relațiilor conjugale	37,7	47,0	15,3
Nașterea copiilor asigură continuitatea neamului	71,8	24,3	3,8
Nașterea copiilor răspunde așteptărilor părinților și rudelor	27,5	47,0	25,5

Sursa: Studiul sociologic privind natalitatea în mun. Chișinău, 2019.

La nivelul percepțiilor copiilor ca autorealizare, printre opiniile respondentelor se remarcă atitudinile tradiționale privind nașterea copiilor. Valoarea copilului este una prioritară pentru majoritatea respondentelor, în proporție de 90 la sută dintre acestea au răspuns că sunt de acord cu afirmația: „copiii prezintă cea mai mare bucurie în viață”. Astfel, copiii sunt percepuți ca o împlinire sufletească.

Rezultatele cercetărilor sociologice autohtone demonstrează că valorile și accepțiunile tradiționale rămân prioritare, iar valorizarea înaltă a copiilor și perceperea prioritară a acestora se constată în cele mai recente studii [4, 1]. Putem spune, copilul reprezintă o valoare socială dominantă, care este împărtășită de societatea modernă. Circa 87 la sută dintre respondente consideră că „nașterea copiilor îmbogățește emoțional viața părinților”, iar pentru 73% dintre respondente „nașterea copiilor permite de a percepe mai profund sensul vieții”, implicând autorealizarea pe plan psihologic al personalității.

Apariția unui copil tot mai des prezintă rezultatul unei decizii chibzuite a par-tenerilor prin evaluarea riguroasă a impactului posibil, pozitiv și negativ, al evenimentului asupra relației lor, al modului de viață și al bunăstării. Conștientizarea

responsabilității, dar și maturizarea psihologică pentru creșterea și îngrijirea copilului, a femeilor au confirmat-o în proporție de 71% dintre respondentele participante la studiu. Acestea sunt total de acord că *“maternitatea/paternitatea întărește statutul adultului, crește sentimentul responsabilității”* (Tabelul 2.).

Tabelul 2. Opinia respondentelor privind nașterea copiilor – percepții de autorealizare (%)

ÎN CE MĂSURĂ SUNTEȚI DE ACORD CU URMĂTOARELE AFIRMAȚII?	Acord total	Acord parțial	Dezacord
Nașterea copiilor consolidează încrederea că ei vor realiza în viață ceea ce n-am realizat eu	22,8	41,5	35,7
Nașterea copiilor permite de a obține succes în viață	34,3	41,2	24,5
Nașterea copiilor motivează de a întări poziția în sfera profesională/serviciu	31,0	42,8	26,2
Maternitatea/paternitatea întărește statutul adultului, crește sentimentul responsabilității	71,2	24,0	4,8
Copiii prezintă cea mai mare bucurie în viață	90,2	8,8	1,0
Nașterea copiilor permite de a percepe mai profund sensul vieții	73,2	22,5	4,3
Nașterea copiilor îmbogățește emoțional viața părinților	87,0	11,2	1,7

Sursa: Elaborat de autor în baza studiului sociologic privind natalitatea în mun. Chișinău, 2019.

Valorile afirmării de sine sunt evidențiate la circa 35,7% dintre respondente, care nu sunt de acord că *„nașterea copiilor consolidează încrederea că ei vor realiza în viață ceea ce n-am realizat eu”*, semnificând o atitudine modernă privind percepția rolului copilului. Respondentele prezintă un grad crescut de realizare a personalității, exprimându-și dezacordul în proporție de 36 la sută, or legătura dintre valorile afirmării de sine cu autorealizarea profesională prezintă o asociere strânsă. În aceeași ordine de idei, se constată acordul parțial al femeilor la afirmațiile: *“nașterea copiilor permite de a obține succes în viață”*, *„nașterea copiilor motivează de a întări poziția în sfera profesională/serviciu”*, nașterea copilului semnificând un element puternic valorizat, însă pentru cele mai multe dintre respondente nu prezintă o împlinire pe plan profesional.

Respondentele nu percep nașterea unui copil ca posibilitate de consolidare a situației materiale a familiei. Astfel, numai 22% dintre respondente sunt de acord cu afirmația că *“nașterea copiilor contribuie la consolidarea situației materiale a familiei”* (Tabelul 3.).

Totuși, majoritatea respondentelor nu percep copiii ca o funcție economică a familiei (moștenitor al afacerii familiei, garant la bătrânețe, consolidarea situației materiale sau ajutor în gospodărie), ceea ce presupune că în societatea modernă utilitatea

economică a copilului a scăzut considerabil. După nivelul de educație al respondenților nu au fost înregistrate diferențieri semnificative în ceea ce privește percepțiile privind nașterea copiilor. Or profilul valoric al femeilor din mediul urban presupune axarea acestora pe factorii externi, cum ar fi: carieră, educație, divertisment etc., ceea ce le permite să se autorealizeze și să se autodezvolte.

Tabelul 3. Opinia respondentelor privind nașterea copiilor – percepții materiale (%)

ÎN CE MĂSURĂ SUNTEȚI DE ACORD CU URMĂTOARELE AFIRMAȚII?	Acord total	Acord parțial	Dezacord
Nașterea copiilor contribuie la consolidarea situației materiale a familiei	21,5	51,8	26,7
Copiii sunt un ajutor în gospodărie / în afacere familială	27,0	55,3	17,7
Dacă nu ai copii, nu ai cui să îi transmiți averea/afacerea familială	21,2	42,8	36,0
Persoanele care au copii nu vor rămâne singuri la bătrânețe	28,0	57,3	14,7

Sursa: Studiu sociologic privind natalitatea în mun. Chișinău, 2019.

Societățile urbane sunt caracterizate de trăsături distincte ce accelerează răspândirea de noi comportamente, iar diversificarea culturală ce o presupune mediul urban accelerează difuzarea de noi valori privind comportamentul reproductiv și accesul îmbunătățit la serviciile de planificare familială. Studiile empirice au arătat că refuzul conștient de a naște un copil nu este specific pentru femeile din Republica Moldova, iar nașterea cel puțin a unui copil se menține ca o normă socială [4, p. 20].

În procesul de schimbări de adaptare ce iau în considerare noile realități demografice se formează noi stereotipuri de comportament demografic și apar noi paradigme culturale ce permit o varietate mult mai bogată de opțiuni individuale în organizarea vieții de familie decât înainte.

Atitudinea contemporană cu privire la nașterea unui copil presupune prioritatea nevoilor individuale mai mult decât stereotipurile sociale [17]. Separarea căsătoriei și parentalitatea este o tendință observată și descrisă de mai multe studii socio-demografice în literatura de specialitate [14, 18, 17]. Totodată, răspândirea contracepției în lume are ca rezultat decizia conștientă a individului la nașterea unui copil [15].

Astfel, în societatea modernă, planificarea numărului de copii în familie reprezintă o normă socială și culturală. Cel puțin la nivel declarativ, reprezentările privind numărul dorit de copii în familie/cuplu sunt luate împreună de către soți/parteneri. Atât la femeile care au copii, cât și cele care încă nu au copii dar planifică nu au divergențe privind numărul de copii dorit, circa 73-79%. Nu sunt constatate diferențieri după starea civilă a respondentelor, ceea ce presupune că atât femeile căsătorite, cât și cele în parteneriat decid în egală măsură cu partenerii lor numărul de copii pe care îl doresc 82,3-71,8%. Acest lucru sugerează că orientările reproductive ale femeilor dar și al soților/partenerilor, de a avea copii nu s-a schimbat semnifica-

tiv, or tendința de a avea mai puțini copii în familie/cuplu reprezintă o normă socială, care este în mod egal împărtășită de parteneri.

Ipoteza că doi copii sunt o normă comună în țările europene [9] este confirmată și de alte studii sociologice, care au arătat că cel mai răspândit și preferat model al unei familii este cel cu doi copii (băiat și fată), [13]. În același timp, rata totală a fertilității în capitala Republicii Moldova impune problema unei posibile transformări a normei sociale.

Pentru a evalua norma socială a fertilității femeilor în baza datelor din sondajul privind natalitatea în mun. Chișinău, au fost analizate răspunsurile la întrebarea: „Câți copii ați dori să aveți cu cei pe care îi aveți deja, dacă ați avea toate condițiile necesare?” În practica studierii atitudinilor reproductive, utilizând această întrebare proiecțională, se evaluează așa-numitul număr dorit de copii - numărul de copii pe care un individ ar dori să-l aibă dacă nu ar exista careva restricții sau piedici în realizarea numărului dorit de copii.

În baza răspunsurilor femeilor de vârstă reproductivă, putem spune că puțin peste jumătate dintre respondente (circa 54,2%) își doresc un model de familie cu trei copii, dacă ar avea toate condițiile necesare, iar 43% preferă modelul familiei cu doi copii (Tabelul 4.). Numărul mediu dorit este de 2,51 copii. Lipsa dorinței voluntare de a naște copii nu este împărtășită, iar absența copiilor este preferată doar de 0,2% dintre respondente. Nu au fost evidențiate careva diferențieri după nivelul de educație al femeilor, ceea ce presupune că femeile cu studii superioare nu neapărat își doresc mai puțini copii decât femeile cu un nivel de instruire mediu sau scăzut.

Tabelul 4. Distribuția respondenților în vârstă reproductivă, în funcție de numărul dorit de copii, în %

Vârsta femeii	Numărul dorit de copii				Total	Numărul mediu de copii doriți
	Fără copii	Un copil	Doi copii	Trei copii		
18-19	0,0	1,1	49,8	49,0	100	2,48
20-24	0,0	5,2	54,2	40,6	100	2,35
25-29	0,0	2,0	38,0	60,0	100	2,58
30-34	0,6	2,4	40,2	56,8	100	2,53
35-40	0,0	4,7	39,5	55,8	100	2,51
Total	0,2	2,7	43,0	54,2	100	2,51

Sursa: În baza studiului sociologic privind natalitatea în mun. Chișinău, 2019.

Pentru respondentele în grupe de vârste mai tinere este mai atractivă perspectiva de a avea doi copii - 18-19 - 49,8%; 20-24 - 54,2%. Femeile din grupele mai mari de vârste tind spre modelul cu trei copii, 25-29- 60% și 30-34 - 56,8%. Totodată, se observă proporția femeilor tinere în grupa de vârstă 20-24 care își doresc un copil circa 5,2%. Starea civilă a respondentei influențează părerea asupra numărului dorit de copii: printre femeile necăsătorite, dar care locuiesc în concubinaj, există o diferență de aproape 9% - mai multe respondente adepți a modelului familiei cu doi copii de-

cât în rândul respondentelor căsătorite (41,2%). Femeile căsătorite sunt adepte ale modelului familial cu trei copii (55,5%), care depășesc cu 6,3% mai mult femeile care locuiesc în concubinaj (49,2%).

Este interesant faptul că, cel mai mare număr de adepți ai familiei mai numeroase este observată în rândul respondentelor cu venituri mai mici. Pe de o parte, cele mai multe dintre respondente care au menționat că își doresc trei copii (42,2%), au fost cele care au menționat că veniturile sunt suficiente numai pentru un trai decent, dar nu își permit cumpărarea unor lucruri mai scumpe. Pe de altă parte, cele mai multe dintre femeile care au spus că își doresc un model de familie cu un copil (43,8%) sunt respondentele a căror venituri depășesc limita traiului decent și reușesc să procure și unele lucruri mai scumpe.

Indicatorul „numărul dorit de copii” adesea reflectă orientări reproductive, atitudini stabilite în timp, care se formează încă din copilărie, sau care sunt moștenite de la părinții acestora. Intențiile sau dorința reproductivă presupune o planificare a acestei acțiuni în viitor, ce poate fi modificată sub influența circumstanțelor de-a lungul vieții [8].

Întrebarea „Dvs. planificați să aveți/să mai aveți copii în următorii doi ani?” (Tabelul 5.), a fost adresată femeilor cu vârsta cuprinsă între 18-40 ani (de vârstă reproductivă), care au, dar și care încă nu au copii, atât celor căsătorite, cât și celor care locuiesc în concubinaj. Analiza descriptivă arată că cele mai multe femei, circa 48,1%, nu își/mai doresc un copil în următorii doi ani. Respondentele care au răspuns că vor naște la sigur corespund grupei de vârstă 20-24 ani (45,3%), ceea ce presupune nașterea primului lor copil, însă un sfert dintre acestea încă sunt sceptice privind intenția de a naște în următorii doi ani. Nu vor naște femeile din grupa de vârstă 30-39 ani (52,6%), ceea ce presupune că acestea și-au realizat deja intențiile reproductive, iar 20,5% nu sunt decise. Totodată, respondentele care locuiesc în parteneriat intenționează în proporție 40% să nască în următorii doi ani, iar cele mai multe dintre femeile căsătorite (49,3%) nu vor naște.

Tabelul 5. Distribuția respondentelor în vârstă reproductivă, în funcție de intenția de a naște/a mai naște un copil în următorii doi ani, pe linie în %

Grupe de vârste	Planificați să aveți să mai aveți copii în următorii doi ani			Total
	Da la sigur/probabil da	Nu la sigur/probabil nu	Mii greu să răspund	
20-29	45,3	39,5	15,3	100
30-39	26,9	52,6	20,5	100
Total, % pe linie	33,5	48,1	18,4	100

Sursa: În baza studiului sociologic privind natalitatea în mun. Chișinău, 2019.

Majoritatea (49,1%) dintre femeile fără copii doresc să aibă primul lor copil în următorii doi ani (Tabelul 6). Femeile care au născut deja un copil în proporție de 50,8% vor naște încă un copil în următorii doi ani, iar circa 64,3% dintre cele care au născut deja doi copii nu intenționează să mai nască copii. De menționat că femeile care nu au născut încă nici un copil (34,3%) nici nu intenționează în următorii doi ani.

Tabelul 6. Distribuția respondentelor după intenția de a naște/a mai naște un copil în următorii doi ani, după numărul de copii născuți, în %

Numărul de copii născuți	Planificați să aveți să mai aveți copii în următorii doi ani			Total
	Da la sigur/probabil da	Nu la sigur/probabil nu	Mii greu să răspund	
0	49,1	34,3	16,7	100
1	50,8	27,5	21,8	100
2	16,7	64,3	18,9	100
3+	5,4	89,2	5,4	100
Total, % pe linie	33,5	48,1	18,4	100

Sursa: În baza studiului sociologic privind natalitatea în mun. Chișinău, 2019.

Concluzii. Rezultatele cercetării sociologice demonstrează că printre orientările valorice ale respondentelor, prevalează cele moderne privind nașterea unui copil, semnificând mai mult o valoare sufletească, aducând cea mai mare bucurie în viața părinților, o împlinire a sinelui și mai puțin ca autorealizare profesională sau garant economic al familiei. Valoarea copilului rămâne a fi una dominantă, atribuită de către noile generații și în societatea modernă.

Orientările valorice reprezintă o sursă importantă în determinarea comportamentului reproductiv. În primul rând, deoarece locul copilului în sistemul de valori al femeii determină expresia cantitativă al acestora, în al doilea rând, natura determinantilor nașterii copiilor depinde de orientările valorice, de ierarhia nevoilor, și în al treilea rând, așa cum au arătat rezultatele studiului sociologic cantitativ, acestea determină în mare măsură percepția condițiilor de viață, contribuind sau împiedicând realizarea nevoii psihologice de a avea/a mai avea copii.

În următorii doi ani, primul copil în familie planifică să îl aibă circa 49,1% dintre femei, iar cel de-al doilea copil - circa 50,8%. Pentru mun. Chișinău, divizarea dintre norma socială privind numărul de copii pe care îl planifică este între femeile care planifică doi copii și un copil, care în practică am putea spune că semnifică „cel puțin un copil și nu mai mult de doi”. Această diferență dintre unul și doi copii ar trebui să fie în centrul atenției atât a cercetătorilor, cât și a politicienilor care efectuează măsuri socioeconomice pentru creșterea natalității. O transformare suplimentară a normelor reproductive poate duce către declinul general, dar și spre diferențiere. În acest caz, creșterea proporției celor care preferă nașterea târzie a unui singur copil va fi compensată de un număr stabil de mame mai tinere cu doi copii, și doar 3,5% dintre mame care își doresc trei copii și mai mulți (în următorii doi ani).

Orientările atitudinal-valorice privind nașterea unui copil se caracterizează prin dominarea caracteristicilor moderne. Nașterea unui copil este percepută ca o împlinire de sine, aducând cea mai mare bucurie în viața părinților și mai puțin ca autorealizare profesională sau garant economic al familiei. Valoarea copilului rămâne a fi dominantă, atribuită de către noile generații și în societatea modernă, fiind determinată de nevoia individuală, care alimentează bunăstarea psihologică a familiilor/cuplurilor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Banca de date "Statbank". Statistica socială [online]. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Disponibil: http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__03%20MUN2019__MUN010/MUN111000reg.px/table/tableViewLayout1/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774.
2. BASEDAU M., GOBIEN S. and PREDIGER, S. The multidimensional effects of religion on socioeconomic development: a review of the empirical literature. In: *Journal of Economic Surveys*. 2018, vol. 32, issue 4, pp. 1106-1133. ISSN 0950-0804, eISSN 1467-6419. DOI: 10.1111/joes.12250.
3. BASTEN S., SOBOTKA T. and ZEMAN, K. Future fertility in low-fertility countries. In: Wolfgang LUTZ, William P. BUTZ and K.C. SAMIR, eds. *World Population and Human Capital in the 21st Century*. Oxford University Press, 2014, Ch. 3, pp. 39-146. ISBN-13 9780198703167. Viena Institute of Demography. Working papers. 2013, nr 5, 136 p.
4. GAGAUZ O., BUCIUCEANU-VRABIE M. Rolul parental și rolul profesional: oportunități de echilibrare pentru femeia contemporană. Chișinău: "Tipografia – Sirius" SRL, 2011. 136 p. ISBN 978-9975-57-023-7.
5. GAGAUZ O., GRIGORAȘ E. Dinamica fertilității în Republica Moldova și țările ex-sovietice din regiunea europeană: convergențe și divergențe. În: *Calitatea vieții*, 2018, nr. 4, pp. 365-392. ISSN 1018-0839, eISSN 1844-5292. <https://www.revistacalitateavietii.ro/2018/CV-4-2018/03.pdf>
6. LESTHAEGHE R. and J. SURKYN. New forms of household formation in Central and Eastern Europe: Are they related to newly emerging value orientations? In: *Economic Survey of Europe 2002/1*. Economic Commission for Europe, United Nations, New York and Geneva. 2002, pp. 197-216.
7. LESTHAEGHE R. MOORS G. Life course transitions and value orientations: Selections and adaptations. In: R. LESTHAEGHE, ed. *Meaning and choice – value orientations and life course decisions*. Brussels/The Hague: NIDI/CBGS Publications, 2002, pp. 1-44.
8. MILLER W.B., PASTA D.J. Behavioral Intentions: Which Ones Predict Fertility Behavior in Married Couples? In: *Journal of Applied Social Psychology*. 1995, vol. 25(6), pp. 530–555. ISSN 0021-9029, eISSN 1559-1816
9. SOBOTKA, T. Is Lowest Low Fertility in Europe Explained by the Postponement of Childbearing? In: *Population and Development Review*. 2004, vol. 30(2), pp. 195-220. ISSN 0098-7921, eISSN 1728-4457
10. VAN DE KAA D. J. Postmodern fertility preferences: From changing value orientation to new behavior. In: R. A. BULATAO, J. B. CASTERLINE, eds. *Global fertility transition. Supplement to Population and Development Review*, 27, New York, Population Council, 2001, pp. 290-338. ISSN 0098-7921, eISSN 1728-4457.
11. БЕЗРУКОВА О.Н. Ценности родительства: структура, типы, ресурсы. В: *Социологические исследования*. 2016, № 3, сс. 118–127. ISSN 0132-1625.
12. ГАГАУЗ, О. Рождаемость в Республике Молдова: европейские тенденции и национальная специфика. În: *Демографическое обозрение*. 2018, т. 5, № 3, сс. 57-80. ISSN 2409-2274. <https://doi.org/10.17323/demreview.v5i3.8135>.
13. ГАГАУЗ О. Молдова на пути второго демографического перехода: структурные изменения рождаемости. În: *Creșterea economică în condițiile globalizării: conf. intern. șt.-practică. Sesiunea științifică «Dezvoltarea demografică: Provocări pentru politici sociale»*. Ediția a VIII-a, 17-18 oct. 2013. Chișinău, 2013, p. 36-46. ISBN 978-9975-53-245-7.
14. ДЕМЕНТЬЕВА И. Супружество и Родительство: Парадигма Изменений Семьи в условиях реформ. În: *Теория и практика общественного развития*. 2014, № 2, сс. 61-65. ISSN 1815-4964.
15. ЖУРАВЛЕВА Т., ГАВРИЛОВА Я. Анализ факторов рождаемости в России: что говорят данные РМЭЗ НИУ ВШЭ? În: *Экономический журнал ВШЭ*, 2017, № 1, сс. 145-187. ISSN 1813-8691.
16. ЗАХАРОВ С. В. Тенденции рождаемости в России за последние четыре десятилетия: анализ с учетом вероятности рождения очередного ребенка в условных и реальных поколениях. În: *Население. (Naselenie Review)*. Bulgarian Academy of Sciences. 2019, т. 37, кн. 1, сс. 209-243.
17. ЛУНЕВА И. С., ИВАНОВА О.Ю. и др. Факторы, влияющие на рождаемость в современной России. În: *Российский вестник акушера-гинеколога*. 2019; 19 (2), с. 14-20. ISSN 1726-6122, eISSN 2309-5148. DOI: 10.17116/rosakush20191902114.
18. ЗАХАРОВА С., МАЛЕВОЙ Т., СИНЯВСКОЙ О.В. Родители и дети, мужчины и женщины в семье и обществе. Вып 2. М.: НИСП, 2009. 336 с.

ОСОБЕННОСТИ ВЛИЯНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ИНСТИТУТОВ
В ФОРМИРОВАНИИ ЗДОРОВЬЯ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА
THE FEATURES OF THE INFLUENCE OF SOCIAL INSTITUTIONS
IN THE FORMATION OF CHILDREN'S HEALTH AT AN EARLY AGE

DOI: <https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.12>

CZU: 316.6:612.6-053.2

Ирина БЕЛИНСКИ, докторант,
Институт Юридических, Политических
и Социологических Исследований
iri73na@icloud.com.

Rezumat

Formarea sănătății unui copil în orice societate implică procesul de socializare și adaptare corectă. Scopul articolului este de a determina particularitățile instituțiilor sociale cu care interacționează copiii începând de la naștere.

Cuvinte - cheie: copii, sănătate, vârstă mică, instituții sociale.

Summary

The formation of a child's health in any society implies the process of correct socialization and adaptation. The main objective of the present article is to determine the features of social institutions with which children interact, starting from birth.

Keywords: children, health, early age, social institutions.

Узучая влияние окружающей среды на гармоничное развитие ребенка, как основополагающего критерия формирования здоровья в настоящем и залогом и вкладом в будущее здоровье, следует обратить внимание на потенциал общества в отношении детства, понять особенности влияния социальных институтов на формирование здоровья детей в возрасте 0-5 лет.

К сожалению, в нашем обществе, считающим себя цивилизованным, чем запущеннее и не желаннее ребенок, тем хуже бывает к нему отношение. Пока что легко любить детей благополучных и ухоженных, прошедших благополучную первичную социализацию в семье, остальные дети, имеющие проблемы с первичной социализацией, в силу своего психологического нездоровья и не всегда «правильного» поведения в обществе, рискуют пройти неправильную вторичную социализацию.

Дети раннего возраста сталкиваются с определенным набором социальных институтов, каждый из которых представляет собой социальную систему, включающую совокупность статусов и ролей, социальных норм и санкций, созданное для удовлетворения его важнейших потребностей и регулируемое сводом социальных норм. Определенные институты дают возможность пройти процесс социализации ребенку раннего возраста, в ходе которого дети усваивают ценности, представления, модели поведения и роли присущие данному конкретному обществу. Говоря о первичной и вторичной социализации, мы указываем

на определенные социальные институты с которыми взаимодействует ребенок с момента рождения: институт семьи, институт медицинских учреждений, институт дошкольных учреждений, институт государства [2]. Основным агентом первичной социализации является семья, где процесс может проходить полусознательно, если семья не осознает полностью свою роль, когда как ряд агентов вторичной социализации, например, система образования, специально созданы для этой функции [6, р.435-436]. Так же, социализация может быть неполной, когда ребенок принимает одни уроки, отвергает другие и модифицирует третьи, что может способствовать как стабилизации в обществе, так и прогрессу. Если рассматривать здоровье как ценность, которую должен усвоить ребенок на ранних этапах развития, то личностные факторы со стороны членов семьи и воспитателей могут играть как позитивную, так и негативную роль в его раннем восприятии и развитии. Кроме того, следует учитывать, что в нашем обществе дети – сироты проходят первичную социализацию в интернатах или приемных семьях, что требует отдельных исследований.

Общая черта институтов – выполняемые функции, так называемая польза, которую они приносят обществу, то есть совокупность решаемых задач достигаемых целей, оказываемых услуг. Однако, в любом институте могут существовать возникающие риски, приносящие вред, которые позиционируются как дисфункции. Согласно этому функции социальных институтов укрепляют общество, дисфункции расшатывают [4, р.61-62]. Соответственно этому можно исследовать и понимать роль каждого института в развитии здорового ребенка. В начале своей жизни ребенок приходит в первый институт – институт семьи. Однако, приходит он в семью через институт здравоохранения. И хотя институт семьи является основополагающим, закладывая изначально характер семьи, где будет расти ребенок (полная, неполная, благополучная, неблагополучная), традиции и образ жизни, институт здравоохранения играет изначально значимую роль в плане здоровья родителей в период зачатия, вынашивания и рождения ребенка. Благоприятное вынашивание, правильное ведение родов медицинским персоналом должно обеспечивать основу здоровья новорожденного. Отношение будущей матери к своему здоровью, взаимоотношения матери и отца, их участие в правильном зачатии (отсутствие вредных привычек, эмоциональная зрелость, отношение к своему здоровью, бытовая гигиеническая грамотность) подразумевает участие как института семьи, так и здравоохранения и образования. Институты здравоохранения и семьи как-бы переплетаются в многофакторном влиянии на здоровье ребенка изначально: мониторинг здоровья родителей, ведение беременности, роды, наблюдение матери и ребенка в послеродовой период. Первичную социализацию ребенок проходит в семье. Именно институт семьи создает ту среду куда попадает изначально ребенок институт семьи, обладая определенными культурными, личностными и материальными ценностями способствует первичной социализации ребенка, и налаживает связи с другими институтами, в нашем возрастном случае - детские

сады, медицинские учреждения, государственные структуры связанные с детством, которые являются агентами вторичной социализации. Институт семьи, имея различные культурные особенности, нормы поведения, состав может воздействовать на ребенка позитивно (функционально) или негативно (дисфункционально).

Следует отметить, что даже в разных культурах одни и те же факторы могут иметь различное влияние на здоровье ребенка, согласно личностным и национальным традициям семейного института. Г. Крайг и Д. Бокум отмечают, что, например, японские дети до 3-летнего возраста обычно спят со своими родителями, дедушками, бабушками или братьями и сестрами (Nugent, 1994), делая вывод, что такие условия сна появились как составная часть процесса социализации, призванная усилить развитие близких отношений между детьми, их родителями и другими людьми, и говорящая о том, что в данной культуре ценится *коллективная* гармония [5, р.42-43].

Однако, отмечают авторы., что в США к трехлетнему возрасту дети, вероятнее всего, спят одни в отдельной комнате — такие условия способствуют индивидуальности и помогают детям адаптироваться к обществу, в котором ценится *независимость* (Nugent, 1994). **Индивидуалистические культуры** (например, Соединенные Штаты Америки) — преимущественно западные культуры, процесс социализации в которых происходит иначе, нежели в коллективистских культурах.

Вторичная социализация вне семьи зависит от непосредственного налаживания контактов родителей и других членов семьи, ответственных за ребенка, с детскими дошкольными учреждениями и медицинскими учреждениями. В какой детский сад пойдет ребенок, в какой поликлинике будет лечиться и у какого врача решают родители. Ответственность за здоровье ребенка определяется как приоритетами семьи, так и уровнем развития общества в этом направлении. В силу относительной незрелости дети младшего возраста зависят от ответственных инстанций в том, что касается оценки и отстаивания их прав и наилучших интересов при принятии решений и мер, затрагивающих их благополучие, при одновременном учете их мнений и формирующихся способностях [8, р. 8]. Комитет по правам ребенка ООН отмечает, что под «семьей» здесь понимается целый комплекс структур и механизмов, способных обеспечить ребенку младшего возраста уход, попечение и здоровое развитие, включая нуклеарную семью, расширенную семью и другие традиционные и современные формы организации общинного уровня, при условии, что они согласуются с правами и отвечают наилучшим интересам ребенка. Следовательно, согласно этой идее, дети, попадая в институты, несущие нагрузку вторичной социализации (детские дошкольные учреждения, образовательные центры, медицинские учреждения), не должны испытывать стресс. Институты, отвечающие за вторичную социализацию, должны являться продолжением нуклеарной семьи, а иногда и компенсировать недостатки первичной социализации в интересах здорового развития малыша на дальнейшую жизнь.

В нормальных условиях у детей младшего возраста вырабатывается стойкая взаимосвязь со своими родителями или лицами, предоставляющими основные услуги по уходу за детьми. Такие взаимоотношения обеспечивают детям физическую и эмоциональную безопасность, а также качественный уход и внимание. В процессе этих взаимоотношений ребенок формирует свою личную индивидуальность и способы поведения, приобретает жизненно важные навыки и знания. Таким образом, родители (и другие занимающиеся детьми лица), как правило, являются основным каналом, посредством которого дети младшего возраста способны осуществлять свои права [8, p.11].

Понятие ниша развития возникло на основе обширных исследований, проведенных Чарльзом Супером и Сарой Хакнесс в Кении, в общинах (Super, Harkness, 1986, 1994; см. также Gardiner, Mutter & Kosmitzki, 1998) [5, p. 257-258]. В понятие ниши развития вошли: повседневные физические и социальные условия; практики воспитания и ухода за детьми; психология родителей или тех кто заботится о детях. Авторы акцентируют, что семья является центром развития, особенно когда ребенок еще мал. Институт семьи, отмечают они, несет на себе нагрузку наследственности и среды. Итак, первичная социализация происходит в семье, например, задолго до рождения ребенка на уровне устойчивой семьи, здорового образа жизни поколений, традиций и культурного уровня. Институт здравоохранения несет нагрузку непосредственной охраны здоровья ребенка, куда включены наблюдение, лечение и профилактика. Однако, пишет И.М. Шишкова, традиционная медицинская модель, при которой заболевание концептуализируется, как результат специфических патогенов и физических изменений, оказывается не в силах объяснить психологическую составляющую факторов возникновения заболеваний и господствующей в современной науке становится биопсихосоциальная модель. В этой модели здоровье и болезнь рассматриваются как результат не только биологических и физических факторов, но также совместного влияния психологических, социальных и поведенческих процессов [9, p. 3].

Детские дошкольные учреждения, будучи социальными организациями в системе социального института образования и значимыми агентами социализации, реализуют важные для социализации детей функции: оздоровительную, воспитательную, образовательную. Определенная роль в реализации данных функций уделяется социализаторам. Социализаторами являются непосредственно воспитатели детских садов, отвечающих за физические, воспитательные, образовательные, эстетические и социальные процессы, среди социализаторов детей они занимают второе место после родителей [1, p. 9-23]. Социализация является непрерывным процессом, проявляя осознанное или не осознанное отношение взрослых к развитию и формированию ребенка. В таком контексте следует учитывать насколько сами социализаторы, отвечающие за здоровье и безопасность ребенка, прошли правильную социализацию, будь то родители, медицинские работники, воспитатели. А.И. Кравченко определя-

ет институт государства как один из основных институтов общества по функциональной принадлежности, предназначенный удовлетворять потребность в безопасности и социальном порядке, наряду с политическими институтами. Государственный институт, в нашем понимании, имеет более широкое понятие и может приравниваться к общему понятию социального института, как гигантской социальной системы, охватывающей совокупность статусов и ролей, социальных норм и санкций, социальных организаций. Это приспособительное устройство общества, созданное для удовлетворения его важнейших потребностей и регулируемое сводом социальных норм [4, р. 54-55]. По нашему мнению, институт государства имеет более иерархическую позицию над другими институтами, играя законодательную, общеорганизационную социальную роль и в частности в отношении институтов связанных с детством. Законодательная основа Республики Молдова по правам ребенка основана на решениях Парламента Республики Молдова и на основании международных документов, в частности Международной Конвенции по правам ребенка ООН. Закон о правах ребенка, принятый Парламентом Республики Молдова от 15 декабря 1994 года №338-XIII (В редакции Законов Республики Молдова от 19.04.2002 г. №1001-XV, 02.06.2006 г. №143-XVI, 11.05.2012 г. №107, 28.07.2016 г. №201) гласит: «Защита государством и обществом детей, семьи и материнства является в Республике Молдова политической, социальной и экономической заботой первостепенной важности [3].

Настоящий закон определяет правовой статус ребенка как самостоятельного субъекта и предусматривает обеспечение его физического и духовного здоровья, формирование его гражданского сознания на основе национальных и общечеловеческих ценностей, особую заботу и социальную защиту детей, временно или постоянно лишенных семейного окружения либо находящихся в других неблагоприятных или чрезвычайных условиях». Государственный институт Республики Молдова гарантирует право каждого ребенка на уровень жизни, необходимый для его физического, умственного, духовного и социального развития, принимает меры по оказанию помощи родителям, а также другим лицам, ответственным за воспитание и развитие детей, обеспечивает защиту прав ребенка. Государство Республики Молдова позиционирует равноправие, независимо от расы, национальности, этнического происхождения, пола, языка, религии, ограничения возможностей, убеждений, имущественного положения или социального происхождения. Государство Республики Молдова признает право ребенка на жизнь и на физическую и психическую неприкосновенность. Государство Республики Молдова позиционирует, что ни один ребенок не может быть подвергнут пыткам, жестокому, бесчеловечному или унижающему достоинство обращению или наказанию, имеет право на пользование наиболее совершенными технологиями лечения, восстановления здоровья, профилактики заболеваний. Государство Республики Молдова имеет право, в случае отказа родителей в медицинской помощи ребенку, предоставить ее вопреки желанию родителей на основании консилиума врачей. Государство, в соответствии с за-

конодательством, обеспечивает матери в дородовой и послеродовой периоды необходимые условия для здорового развития ребенка, его рационального и безопасного питания, оказание квалифицированной бесплатной медицинской помощи, организацию мероприятий по профилактике заболеваний, пропаганде здорового образа жизни. Исходя из этого, необходимо понимать, что институт государства играет более широкую роль, занимает контролирующую функцию над другими институтами и является регулирующим органом социальных процессов как внутри страны, так и относительно общепринятых международных законов. Следует отметить общеизвестный факт, что общегосударственные процессы, такие как экономический спад или подъем, социальные нормы и процессы на уровне общества всегда влияют на местные процессы (материальный уровень в семье, миграция, зарплата врачей и воспитателей, уровень ухода в детских садах и медицинских учреждениях), что в свою очередь сказывается на личном благополучии граждан, особенно раннего возраста. В конце 2020 года нами был проведен экспертный опрос участковых врачей и воспитателей детских садов в аспекте изучения влияния социальных факторов влияющих на здоровье детей 0-5 лет. Опрос проводился в поликлиниках и детских садах мун. Кишинэу, Кагул, Дрокия, Окница. Опрос воспитателей детских садов, в общем числе по регионам, показал, что стаж работы воспитателей детских садов 6-9 лет составил 38,6 %, а 10 лет и выше - 42,1%. Всего количество опрошенных составило 57 человек. Возраст воспитателей старше 46 лет составил 63,2%. Из них 94,7% считают, что социальные факторы играют важную роль в здоровье ребенка. На рассмотрение воспитателям, как социализаторам дошкольного возраста, были предложены ряд социальных факторов (возраст родителей до 18 лет и после 40 лет, неполная семья, низкое образование родителей, высокое образование родителей, конфликты в семье, посещение детского сада, доверие врачу, квалификация врача, материальная стабильность в семье, место жительства) с просьбой оценить их степень влияния на здоровье детей, посещающих детский сад в возрасте до 5 лет. Было отмечено самое большое влияние на здоровье ребенка – это квалификация врача 62,3% в полной мере, на втором месте по значимости равноценно оказались два социальных фактора – конфликты в семье и материальная стабильность по 42,1 % ответов в полной мере. На вопрос «Влияет ли посещение детского сада на здоровье ребенка?», воспитатели ответили, что влияет в меньшей мере 47,4%, в полной мере ответили 19,3%. Нас интересовало, что необходимо изменить или улучшить в детских садах, по мнению людей, работающих с маленькими детьми. Не смотря на то, что анкетирование проводилось в период карантина (октябрь-ноябрь 2020 года) большинство воспитателей жаловалось на количество детей в группах больше 15 человек, некоторые детские сады нуждаются в капитальном ремонте, в некоторых группах не хватает даже спален, существует острая нужда в дидактических материалах, игрушках, а в некоторых садах и мебели. Многие воспитатели высказались, что у них нет полноценного физического воспитания, т.к. нет ни места для занятий физиче-

ской культурой, ни специалиста. Воспитатели жалуются на низкую заработную плату, неуважение со стороны родителей, просят назначить ставку психолога в детские сады и сделать комнату отдыха и релаксации для персонала.

В это же время были опрошены 53 специалиста семейной медицины, работающие в первичном звене на участках в поликлиниках. Стаж работы большинства опрошенных врачей более 10 лет составил 71,7%. Первичную квалификацию семейного врача имели 50,9%, первичные педиатры составили 28,3%, терапевты - 30,2%. Исходя из этих данных, можно понять, что половина специалистов семейных врачей, имеющих первичную специализацию педиатрия и терапия, начали работать врачами еще до реформ первичного звена в семейную медицину, таким образом стаж работы таких специалистов составил 25-35 лет.

Обучение по семейной медицине в Республики Молдова началось в ответ на призыв к укреплению звена первичной медицинской помощи в 1997 г. В эти же годы началась реформа первичного звена здравоохранения, которая длилась до начала 2000-х. Главной задачей учреждений первичной медицинской помощи должна стать не выдача направлений к специалистам, а оказание основных медицинских услуг населению, анализировал Л. Маклхоз о реформах здравоохранения в нашей стране в начале 2000-х. Кроме того, именно центры первичной медицинской помощи, отмечал он, являются ключевым звеном в обеспечении минимального набора медицинских услуг. Любую специализированную медицинскую помощь, входящую в гарантированный минимум, можно будет получить только при наличии направления от семейного врача. В общей сложности около 2000 врачей прошли подготовку по семейной медицине (например, краткосрочные курсы переподготовки по первичному медицинскому обслуживанию для педиатров). [7, p.40-42].

В 2005 -2006 году нами проводился пилотажный опрос основной выборки и экспертов, тогда это был период сразу после реформ. В результате данного опроса, в этот период практически все эксперты высказали мнение, что условия работы врача на участке не соответствуют требованиям, чтобы обеспечить охрану здоровья ребенка. В тот период, мнение врачей совпало с мнением пациентов, которые говорили, что в одной очереди с врачом могут стоять взрослые больные с туберкулезом, больной ребенок с краснухой и беременная женщина. Некоторые врачи, говоря о положительной практике ведения всей семьи одним врачом, отмечали, что ни одна поликлиника не имеет специально оборудованных кабинетов с отдельными входами и боксами, которые существуют у практикующих коллег в западных странах, где институт семейной медицины имеет более длительную историю. По результатам пилотажного полевого исследования, около 30% респондентов высказали отрицательное отношение к реформам, так как, по их мнению, детям стали меньше уделять внимание. В эти же годы врачи отказывались заниматься санпросвет работой из-за большого количества бумажной работы. За эти годы произошла компьютеризация документации, что должно было облегчить рабочий распорядок врачей и дать им ресурс некоторого сво-

бодного времени. Согласно экспертному опросу (октябрь-ноябрь 2020 г.), стали считать, что в первую очередь должны заниматься санпросвет работой в полной мере 47,2% врачей и в большей мере 30,2%. В настоящее время, в поликлиниках существует система семейный врач, детские приемные дни и консультант – педиатр по назначению семейного врача. Тем не менее, на открытый вопрос: «Что надо изменить в медицинской службе детям?», большинство врачей написало: осмотр детей до года раз в месяц, регулярные анализы и осмотры специалистов, более частые осмотры педиатров, условия работы для врачей с детьми, участковый педиатр хотя бы для детей до 5 лет, принимать только детей в предназначенные для них детские дни, вести образовательную работу с родителями, привлекая СМИ. Врачам экспертам были заданы такие же вопросы, как и воспитателям детских садов. 100% врачей ответили, что социальные факторы играют важную роль в формировании здоровья детей 0-5 лет. Экспертам-медикам был предложен тот же перечень социальных факторов что и воспитателям детских садов (возраст родителей до 18 лет и после 40 лет, неполная семья, низкое образование родителей, высокое образование родителей, конфликты в семье, посещение детского сада, доверие врачу, квалификация врача, материальная стабильность в семье, место жительства). В полной мере, по мнению врачей, 60% и в большей мере 32,1% влияют на здоровье детей конфликты в семье, в 52,8% в полной мере и 35,8% в большей мере они считают важной квалификацию врача, наличие степени доверия врачу считают, что влияет на формирование здоровья в полной мере 41,5%, в большей мере - 47,2%. Влияние материальной стабильности в семье на здоровье детей раннего возраста в полной мере отметили 50,9% врачей и в большей степени - 37,7%. На открытый вопрос от чего в первую очередь зависит здоровье ребенка, врачи говорили об уровне благополучия в семье, внимании родителей, повышении уровня материнского капитала, психоэмоциональном климате в семье, обществе, стране, о государственной поддержке, о социальных условиях в семье, не исключая генетический фактор, о повышении ответственности родителей перед детьми, о правильном питании, режиме дня и здоровом образе жизни.

Заключение:

- В формировании здоровья ребенка 0-5 лет важную роль играют определенные социальные институты (институт семьи, институт дошкольного образования, институт здравоохранения, институт государства).
- Все институты связаны между собой, осуществляя первичную (институт семьи) и вторичную (детские дошкольные учреждения, институты здравоохранения).
- Институт государства играет по отношению к другим институтам иерархическую роль, выполняя законодательную и контролирующие функции.
- Каждый социальный институт включает в себя свои социальные факторы, влияющие на формирование здоровья детей.

- Опрос основных вторичных социализаторов, работающих с детьми в возрасте от 0-5 лет (воспитателей и врачей), выявил основные направления в улучшении условий для гармоничного развития детей 0-5 лет.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. Антонова О.В., Роль детских дошкольных учреждений в социализации детей в условиях трансформации общества. Автореферат, Уфа, 2006, 28 с. AVAILABLE & https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01003301615.pdf
2. Белински И. Роль социальных факторов в формировании здоровья детей в возрасте от 0 до 5 лет. В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. 2020, Nr. 3, p. 210-217.
3. Закон о правах ребенка, принятый Парламентом РМ от 15 декабря 1994 года №338-XIII (В редакции Законов Республики Молдова от 19.04.2002 г. №1001-XV, 02.06.2006 г. №143-XVI, 11.05.2012 г. №107, 28.07.2016 г. №201).
4. Кравченко А.И. Основы социологии: Учебное пособие для студентов средних учебных заведений. Екатеринбург: Деловая книга, М.: Раритет, 1999. -384с.
5. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. СПб.: Питер: 2005, 940 с.
6. Лоусон Т., Гэррод Д. Социология. А-Я: Словарь справочник М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. 608с.
7. Маклхоз Л. Система здравоохранения: время перемен. Республика Молдова. Копенгаген Европейская обсерватория по системам здравоохранения, т.4, №5.
8. ООН. Конвенция о правах ребенка. Комитет по правам ребенка, Женева, 9-27 января, 2006 года. 30 с.
9. Шишкова И.М., Влияние семейных факторов на формирование внутренней картины здоровья ребенка. AVAILABLE&<https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-semeynyh-faktorov-na-formirovanie-vnutrenney-kartiny-zdorovya-rebenka/viewer>.(просмотрено 19.02.21)

ABORDĂRI IDENTITARE ALE PANDEMIEI ÎN LITERATURA FILOSOFICĂ ROMÂNEASCĂ¹

IDENTITY APPROACHES OF THE PANDEMIC IN ROMANIAN PHILOSOPHICAL LITERATURE

DOI: <https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.13>

CZU: 1/14

Gheorghe BOBÂNĂ, *doctor habilitat în filosofie,*
Institutul de Istorie
ghbobina@gmail.com

Rezumat

Fenomenul pandemiei produce cel puțin două tipuri de reacții generale, destul de semnificative. Unii filosofi susțin că acum nu este momentul să gândim, dar să ajutăm societatea în războiul împotriva virusului. Această atitudine este justificată de prudența față de speculație și exprimă o concepție îngustă și conformistă despre filosofie. Pe de altă parte, sunt filosofi care cer totuși o implicare activă, afirmând că filosofia nu intenționează să înlocuiască științele particulare, nici nu pretinde la dominația și controlul naturii, nici la reducerea realului la o obiectivitate fără sens și manipulabilă.

În literatura filosofică românească nu avem prea multe tentative de a propune o înțelegere a situației pandemice actuale. Printre articolele cu tematică sociologică, politologică, evidențiem o încercare de a identifica pandemia ca metaforă filosofico-politică. Sunt evidențiate trei metafore filosofico-politice ale bolii Coronavirus: Descriere metaforică 1: Starea de excepție virală. de urgență. Descriere metaforică 2: precipitatul simbolic al condiției postmoderne. Descriere metaforică 3: biopolitica. Este analizat și un amplu eseu consacrat diverselor aspecte filosofice ale pandemiei care conține câteva compartimente importante, începând cu virușii, pandemiile, Covid-19 și terminând cu previziuni ale schimbării de paradigmă în viața socială.

Cuvinte-cheie: *pandemie, filosofie, metaforă, condiție postmodernă, descriere, virus, biopolitică, desocializare*

Summary

The pandemic phenomenon produces at least two types of general reactions, some quite noteworthy. Some philosophers argue that now is not the time to think, but to help society in the war against the virus. This attitude is justified through the prudence given by the act of speculation and expresses a narrow and conformist conception of philosophy. On the other hand, there are philosophers who, however, demand an active involvement, stating that philosophy does not intend to replace the particular sciences, nor has claims to the domination and control of nature, or to reduce the real to meaningless and manipulative objectivity.

In the Romanian philosophical literature, there are not too many attempts to propose an understanding of the current pandemic situation. Among the articles on sociological, political sciences, we highlight an attempt to identify the pandemic as a philosophical-

¹ Articolul a fost elaborat în cadrul proiectului 20.70086.1/COV Sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea post pandemie finanțat prin intermediul ANCD

political metaphor. Three philosophical-political metaphors of the Coronavirus disease are emphasized: Metaphorical Description 1: The State of Viral Exception. Emergency state. Metaphorical description 2: The symbolic precipitate of the postmodern condition. Metaphorical description 3: Biopolitics. An extensive essay dedicated to the various philosophical aspects of the pandemic is also analyzed, which contains several important compartments, starting with viruses, pandemics, Covid-19 and ending with predictions regarding the shift that occurs into the paradigm of social life.

Keywords: *pandemic, philosophy, metaphor, postmodern condition, description, virus, biopolitics, desocialization*

La un an și ceva de la declararea stării de pandemie apar tot mai multe publicații, în diferite domenii, în care se discută despre problemele în viața societății și a individului, în legătură cu pandemia. S-au inclus în aceste discuții și filosofii, deși mai modest decât colegii psihologi, sociologi, politologi. Cele mai multe publicații sunt legate de filosofia politică, deși unii autori caută modele de comportament în pandemie chiar și în filosofia antică. Cercetătorul polonez Bogdan Dembiński de la Facultatea de Științe Umaniste a Universității din Katowice, constată: „Filosofii antici greci căutau, în primul rând, un răspuns la întrebarea, cum să ne ocupăm de evenimente care depășesc controlul nostru. Ceea ce propun vechii greci se bazează pe credința că nu putem schimba lumea, ci că ne putem schimba pe noi înșine. Schimbați-vă pentru a vă simți fericiți în sens psihologic. Nu este vorba despre renunțarea la încercările de „îmbunătățire” a lumii, ci despre ceva mult mai important - de acord cu lumea așa cum este și cu propria ta natură, cu toate limitările ei”. [2].

Cercetătorul spaniol Jordi Carmona Hurtado (profesor de filosofie la Universitatea Federală din Campina Grande) în studiul *Ce dezvăluie pandemia în filosofie* pornește de la constatarea faptului că până la actuala criză, „nimeni nu a acordat filosofiei nici o atenție: aproape nici o finanțare, aproape nici o relevanță pentru planurile de studiu, aproape nici o prezență în mass-media. Aceasta este marginalizarea neoliberală tipică a tot ceea ce este disident sau nu este o afacere și aceasta este adesea mai rău decât cenzura directă. [1]

Pandemia care afectează lumea, determinând guvernele să adopte măsuri de excepție fără precedent, a fost de la început însoțită de o febră filosofică autentică, cu multă cerere și multă producție de texte semnate de autori mai mult sau mai puțin celebri pe care societatea noastră îi recunoaște în calitate de gânditori sau filosofi. Acest fenomen produce cel puțin două tipuri de reacții generale, destul de semnificative.

Unii profesori universitari susțin că acum nu este momentul să gândim și că cel mai bun lucru pe care îl pot face filosofii pentru a ajuta societatea în războiul împotriva virusului, în această perioadă în care guvernele decretează în mod consensual închiderea cetățenilor, este să se plaseze în carantină chiar gândul. Această atitudine ciudată a profesorilor de filosofie, care recomandă să nu se gândească, este de obicei justificată de prudența exprimată de filosofia critică a lui Kant, în raport cu orice dorință de speculație. Acești profesori susțin concepția îngustă și conformistă despre

filosofie, care ar fi un ornament cultural fără nici o seriozitate, adecvat doar pentru a practica atunci când totul este calm și nimeni nu riscă nimic.

Pe de altă parte, nu încetăm să observăm că unii filosofi cer totuși fișa de revendicare. Dacă suntem bolnavi, chemăm medicul; dacă cineva nu respectă legea, chemăm poliția; dacă nu înțelegem ce se întâmplă, îl chemăm pe filosof. Este necesar să ne amintim că filosofia nu este „știință” și nici nu intenționează să înlocuiască științele particulare. Ea nu aspiră, la fel ca științele, nici la dominația și controlul naturii, nici la reducerea realului la o obiectivitate fără sens și manipulabilă. Acum, acest lucru nu dă filosofiei nici o picătură de seriozitate, deoarece ea răspunde, așa cum ar spune Hannah Arendt, la nevoia noastră de a înțelege ce se întâmplă, când prezentul se manifestă atât de urgent. Înțelegerea este cea mai esențială acțiune umană și singurul fundament pentru orice altă acțiune posibilă, deoarece creează posibilitatea reconcilierii cu prezentul.

Pentru a ajunge la o anumită înțelegere, la un adevăr lumesc al acestei situații fără precedent în care suntem cufundați, este probabil necesar să trecem prin unele erori: deoarece prin eroare putem învăța ceva nou. De asemenea, este important să ne dăm seama că este mult mai bine să vorbim în exces decât să nu spunem nimic, chiar dacă adesea se spun prostii și lucruri inutile, pentru că cine știe dacă poate în cursul unui discurs atât de neinteresant, ni s-a întâmplat șansa ca prin praf să apără adevărul, ceea ce ne-ar face să ne simțim mai bine în această situație.

În literatura filosofică românească nu avem prea multe tentative de a propune o înțelegere a situației pandemice actuale. Printre articolele cu tematică sociologică, politologică, am descoperit și o încercare de a identifica filosofic pandemia: Viorella Manolache. Coronavirus ca metaforă filosofico-politică. [3, p.89-96],

În concepția autorului, sintagma „coronavirus ca metaforă” indică o dublă substanță ideatică. Pe de o parte, trimite la o reflecție filosofico-politică a bolii. Metaforele bolii sunt expresia unui act de a filosofa și de a medita. Pe de altă parte, în sens foucault-ian, textul recurge la adevăratul nume (la denumirea pandemiei actuale în defavoarea formulei rezumativ-prescurtate pentru a insista asupra aliajului de sens. Corona (coroană, metonimie a suveranității) + virus (agent patogen, sursă nocivă, realitate profund perturbatoare). Boala ca metaforă nu este numai o polemică, ea este și o explicație [3, p.90].

Sunt evidențiate trei metafore filosofico-politice ale bolii Coronavirus: Descripție metaforică 1: Starea de excepție virală. Măsurile de urgență constituie, pe de o parte, „instaurarea unei autentice stări de excepție (cu restricții grave și extinse zonal, de mișcare și de suspendare a vieții zilnice, parte a unei paradigme de normalizare/disciplinare impusă legislativ; iar, pe de altă parte, adâncirea unei stări de teamă, fenomen stresant și distribuitor, reacție germinată, pe fondul situației de panică, resimțită la nivel colectiv” [3, p.91]; Descripție metaforică 2: precipitatul simbolic al condiției postmoderne. În reflecțiile care însoțesc răspândirea sa necontrolată Covid-19 a devenit un fel de metaforă generalizată, aproape un precipitat simbolic al condiției umane din postmodernitate. În apropierea contagioasă și în proximitatea periculoasă a mani-

festărilor Covid-19, condiția umană își asumă statutul „martorului nesigur” (stare de instabilitate ontologică). [3, p.93]; Descriere metaforică 3: biopolitica. În constructul fundamental de „contaminare biopolitică”, se atribuie sindromului imunitar reflexe angajate de ordin politic, social, medical și tehnologic [3, p. 94].

Atât problema imigrației, cât și cea a coronavirusului se încadrează în perspectiva unui orizont imunitar comun, acceptând prin imunizare, deopotrivă, mecanismul de apărare, cât și pe cel de vindecare.

După starea de izolare impusă se cere a se reactiva principiul comunității; după retragere și distanțare se cuvine a emana împărtășire, dăruire, solidaritate și altruism și după toate acestea, este imperios necesar a repune în funcție democrația autentică, concluzionează autoarea studiului.

Un amplu eseu consacrat diverselor aspecte ale pandemiei aparține lui Nicolae Sfetcu. Studiul *Pandemia COVID-19. Abordări filosofice* au apărut în octombrie 2020, în colecția „Eseuri”, la editura MultiMedia Publishinh. Lucrarea, întemeiată pe o vastă bibliografie la zi, conține câteva compartimente importante, începând cu virușii, pandemiile, Covid-19 și terminând cu previziuni ale schimbării de paradigmă în viața socială.

Primul compartiment debutează cu o retrospectivă a dezbaterilor privind originea vieții: virusul sau celula? Virusul are nevoie de celulă pentru replicare, în schimb celula este o formă mai evoluată pe scara evoluționistă a vieții. Studiul virușilor, în concepția autorului, ridică întrebări conceptuale și filosofice despre natura, clasificarea și locul lor în lumea biologică. Identificarea corectă a virusului are consecințe ontologice semnificative, legate și de locul și momentul în care încep și se termină entitățile biologice. Autorul susține teza lui J. Dupré și S. Guttinger că virușii sunt „elemente vitale și omniprezente ale fluxului mai mare de procese interconectate care alcătuiesc sistemele biologice” [4, p. 21] Virușii sunt o parte integrantă a sistemului. Eiucid celulele în care se reproduc și își mențin propriile cicluri de viață. Rezultă o relație ecologică stabilă, benefică pentru sistem ca întreg, inclusiv în reglarea morfologiei și în modelarea sistemului imunitar. Autorul consideră plauzibilă teza lui J. Dupré și S. Guttinger conform căreia „virușii din sistemele complexe multi-organice sunt părți funcționale vitale ale întregului, putând juca roluri esențiale în eliminarea celulelor dăunătoare, în medierea transferului de resurse genetice” [4, p. 23]

În compartimentul consacrat pandemiilor sunt evidențiate dimensiunile sociale și etica pandemiilor, legătura lor cu încălzirea globală, care a dus la o creștere a bolilor infecțioase. Subiectul pandemiilor este abordat de autor, pornind de la existențialismul lui Albert Camus și Sartre, înlocuirea ritualului de excludere cu mecanismul disciplinar al lui Michel Foucault și ipoteza Gaia, dezvoltată de James Loveloc și susținută în actuala pandemie de Bruno Latour.

În perioadele de pandemie, constată N.Sfetcu, se accentuează anumite forme de investigații filosofice. Una dintre aceste abordări este existențialismul, care „exploarează natura existenței prin accentuarea experienței subiectului uman, pornind de la „angoasa existențială” sau un sentiment de dezorientare, confuzie sau anxietate-

te în fața unei realități lipsite de sens, sau o lume aparent absurdă” [4, p.36]. Autorul evidențiază două moduri fundamentale de înțelegere a existențialismului. A lui Søren Kierkegaard care afirmă că absurdul se limitează la acțiuni și alegeri ale ființelor umane. Acestea sunt considerate absurde, deoarece ele provin din libertatea omului, subminându-și fundamentul în afara lor. Potrivit lui Albert Camus, lumea sau ființa umană nu sunt în sine absurde. Absurditatea apare prin juxtapunerea celor două datorită incompatibilității dintre ele. Conform lui Camus, eroul suprem al absurdului trăiește fără sens și se confruntă cu sinuciderea fără a-i ceda [4, p.36-37]. Michel Foucault evidențiază un model bine pus la punct al mecanismului disciplinar. Se stabilește prin ordin pentru fiecare individ locul său, boala și moartea sa, bunăstarea sa. Un spectacol al absurdului care schimbă identitatea oamenilor [4, p.38].

Ipoteza Gaia, denumită și ipoteza reacției Pământului, dezvoltată de James Lovelock și susținută în actuala pandemie de Bruno Latour, promovează ideea că organismele vii interacționează cu mediul lor anorganic pe Pământ pentru a forma un sistem sinergic și autoreglabil complex, care ajută la menținerea și perpetuarea condițiilor pentru viața pe planetă. Ipoteza Gaia, menționează N. Sfetcu, „afirmă că acest sistem determină stabilitatea temperaturii globale, salinitatea apei de mare, nivelurile de oxigen atmosferic, menținerea unei hidrosfere de apă lichidă, și în general variabilele de mediu care afectează viața pe Pământ” [4, p.39]. Bruno Latour în Prima lecție care ne-a învățat coronavirusul a afirmat că pe perioada pandemiei COVID-19, trebuie să avem grijă de ceea ce avem, deoarece este finit. De asemenea Latour consideră că „schimbarea de paradigmă de la cosmologică aristotelică la Galileo este la fel de importantă cu cea de la Galileo la Gaia” [4, p.40].

Dimensiunile sociale ale pandemiilor se manifestă prin izolări și carantinări, scăderea activităților zilnice și industriale. Încălzirea globală a determinat fenomene meteorologice extreme care au dus la o creștere a bolilor infecțioase. Prin acțiunile directe din ultimele sute de ani, și în special în ultimii ani, oamenii au destabilizat ecosistemul obligând multe ființe vii, inclusiv virușii, să își găsească noi gazde [4, p.43]. Totul pe planeta noastră este conectat. Este posibil ca dispariția unor insecte, de exemplu, să aibă un impact major asupra ecosistemului, inclusiv asupra oamenilor.

Globalizarea permite bolilor infecțioase să se răspândească rapid în întreaga lume. Acum, eradicarea virusului nu mai este suficientă. Brutalitatea contagioasă a virusului se răspândește ca brutalitate administrativă. Filosofii speră că vom ieși din pandemie o societate mai morală și vom acționa mai constructiv în criza climatică, în defavoarea globalizării și a neoliberalismului.

Etica pandemiilor este abordată din mai multe puncte de vedere filosofice, din care cel mai important într-o criză de asemenea dimensiuni globale este utilitarismul care presupune maximizarea beneficiilor pentru societate în conflict direct cu viziunea obișnuită (kantiană) privind respectul față de persoane ca indivizi. Etica în pandemie este legată, în concepția lui N.Sfetcu, de scepticismul care „pune în discuție validitatea unora sau a întregii cunoștințe umane” [4, p.48]. Trăim într-o lume în care informațiile au devenit din ce în ce mai dificil de verificat. O lume cu știri false

sofisticate și capabilități profunde, combinate cu tehnici de manipulare. Furnizorii de conținut concurează pentru atenția noastră, oferind imagini și mesaje mai mult sau mai puțin manipulative. Suntem încurajați să punem accent pe judecata instanțelor, pe baza căreia să se poată construi o narațiune conformă scopurilor. Concluzia autorului este că „trebuie să fim deschiși la noi dovezi, capabili să auzim pe cei cu care nu suntem de acord, să le auzim motivele. Aceasta este adevărata democrație; egalitate cu cei cu care nu suntem de acord” [4, p.49].

O latură a eticii pandemiilor este utilitarismul. Utilitarismul poate genera obstacole morale personale, etice și practice semnificative pentru furnizorii de servicii medicale. Autorul vorbește despre o etică aplicată care se referă la trei teorii: 1. Utilitarismul, în care consecințele practice ale diferitelor politici sunt evaluate pe baza ipotezei că politica corectă va fi cea care duce la cea mai mare fericire; 2. Etica deontologică, noțiuni bazate pe „reguli”, și anume că există o obligație de a efectua acțiunea „corectă”, indiferent de consecințele reale; 3. Etica virtuții, derivată din noțiunile lui Aristotel și Confucius, care afirmă că acțiunea potrivită va fi cea aleasă de un agent adecvat „virtuos” [4, p.51]. Cele mai mari instituții medicale și diverși eticieni pledează pentru o abordare utilitaristă în perioadele de crize de sănătate publică, pentru a maximiza beneficiile pentru societate, în conflict direct cu viziunea obișnuită (kantiană) privind respectul față de persoane ca indivizi. O problemă centrală a utilitarismului este că nu există nici o modalitate clară de a evalua alegerile morale, inclusiv în deciziile medicale. În general, în medicină se respectă etica medicală kantiană. Dar în pandemie, când resursele sunt sărace, trebuie făcute alegeri profunde, de viață și moarte. În aceste situații principiile utilitarismului oferă cel mai bun răspuns, cu trecerea de la un model de gândire centrat pe pacient la un model de gândire centrat pe societate [4, p.52]. N.Sfetcu evidențiază două tipuri (versiuni) de utilitarism: utilitarismul de acțiune (care susține că o acțiune este corectă dacă maximizează utilitatea), și utilitarismul de reguli (care susține că o acțiune este corectă dacă se conformează unei reguli care maximizează utilitatea) [4, p.52]. Concluzia autorului este că pentru utilitarism, „libertatea și drepturile sunt importante doar în măsura în care asigură bunăstarea. Utilitarismul favorizează o abordare mai coercitivă dacă aceasta este mai eficientă” [4, p.54].

Cel de al treilea compartiment al eseului lui N.Sfetcu cuprinde câteva secțiuni: biopolitica, neocomunismul și desocializarea.

Una din măsurile cele mai contestate luate pe plan global în pandemia COVID-19, este distanțarea socială (denumită ulterior distanțare fizică pentru a nu se dezvolta asocieri sociale negative). Metodele de distanțare socială includ carantine; restricții de călătorie, închiderea școlilor, locurilor de muncă, stadioanelor, teatrelor sau a centrelor comerciale. Necooperarea cu măsuri de distanțare în unele zone a contribuit la extinderea în continuare a pandemiei.

Este discutat conceptul de bioputere dezvoltat inițial de Giorgio Agamben care afirmă că ceea ce se manifestă în această pandemie este tendința crescândă de a folosi starea de excepție ca o paradigmă normală de guvernare.

Măsurile luate pentru combaterea pandemiei au permis o extindere neobișnuit de mare a puterii guvernamentale, mulți sociologi fiind îngrijorați de faptul că statul va renunța cu greu, după atenuarea pandemiei, la această putere, existând o mulțime de precedente istorice în acest sens.

Au urmat demonstrațiile și protestele împotriva carantinării, și negarea eficacității virusului ca o negare a posibilității de a muri. Situația în care ne aflăm astăzi dezvăluie slăbiciunea mecanismelor construite pentru a ascunde moartea reală. În final, criza economică ajunge să fie considerată mai importantă decât orice altă criză existențială. Au urmat demonstrațiile și protestele împotriva carantinării, și negarea eficacității virusului ca o negare a posibilității de a muri. Situația în care ne aflăm astăzi dezvăluie slăbiciunea mecanismelor construite pentru a ascunde moartea reală. În final, criza economică ajunge să fie considerată mai importantă decât orice altă criză existențială. COVID-19 a dus la destabilizarea dramatică a sistemelor economice și sociale ale lumii, cu rezultate imprevizibile și complexe. N.Sfetcu leagă noțiunea de biopolitică de termenul bioputere, creat de Michel Foucault, cu referire la practica statelor naționale moderne prin „o explozie de numeroase și diverse tehnici pentru realizarea subjugării corpurilor și controlul populațiilor” [4, p.67]. Foucault a folosit termenul pentru a se referi în mod specific la practicile de sănătate publică, printre alte mecanisme de reglementare. Prin bioputere se controlează oamenii în grupuri mari, printr-o anatomo-politică a corpului uman și biopolitici ale populației prin instituții sociale de disciplină. Puterea se codifică atât în practicile sociale, cât și în comportamentul uman, întrucât subiectul uman acceptă treptat reglementări și așteptări subtile ale ordinii sociale. Un mod specific de aplicare a bioputerii este cel numit de Foucault „masificare”. Aici se apelează la aparaturi și echipamente științifice. Această anatomo- biopolitică a vieții umane se corelează cu noile cunoștințe ale științei și tehnologiei sub masca unei democrații liberale, unde viața în sine devine o strategie politică deliberată și o problemă economică, politică și științifică, la care se cuplează statul național. Biopolitica este un concept care ia în considerare administrarea vieții și a populațiilor unei regiuni guvernate. Conform lui Foucault, biopolitica este „asigurarea, susținerea și înmulțirea vieții, punerea vieții în ordine”. În științele politice, termenul are două sensuri diferite: unul poststructuralist identic cu sensul atribuit de Michel Foucault (denotând puterea socială și politică asupra vieții), și un altul care se referă la studii de biologie și științele politice [4, p.68]. Conceptul de biopolitică al lui Foucault este derivat din propriul concept de bioputere și extinderea puterii de stat asupra corpurilor fizice și politice ale unei populații. Biopolitica acționează ca un aparat de control exercitat asupra unei populații în ansamblu.

Filosoful italian G. Agamben afirmă că ceea ce se manifestă în această pandemie este tendința crescândă de a folosi starea de excepție ca o paradigmă normală de guvernare, printr-o militarizare a acelor zone în care există persoane dovedite a fi infectate. O astfel de formulă va permite guvernului să extindă rapid starea de excepție la toate regiunile. El enumeră o serie de limitări grave ale libertății impuse prin

restricțiile din pandemie. Aceste restricții ar fi disproporționate față de amenințarea reală. Odată epuizat terorismul ca o justificare a unor măsuri excepționale, „epidemiile ar putea oferi pretextul ideal pentru lărgirea acestor măsuri, dincolo de orice limitare” [4, p.69]. Agamben remarcă faptul că „mass-media și autoritățile fac tot posibilul pentru a crea un climat de panică, provocând astfel o adevărată stare excepțională, cu limitări severe la mișcare și suspendarea vieții zilnice și a activităților de muncă pentru regiuni întregi”. Conform lui Agamben, am ajuns să vorbim despre virus în termeni de război. Un război împotriva unui dușman invizibil. G. Agamben se referă la „distanțarea socială” ca noul principiu de organizare al societății, decretând că „o normă care afirmă că trebuie să renunțăm la bine pentru a salva binele este la fel de falsă și contradictorie ca și cea care, pentru a proteja libertatea, ne ordonă să renunțăm la libertate” [4, p. 70]. În Occidentul modern coexistă trei mari sisteme de credință: creștinismul, capitalismul și știința, care se intersectează uneori. Noutatea constă în faptul că între știință și celelalte două credințe s-a declanșat, fără să observăm, un conflict subteran și implacabil, cu rezultate de succes pentru știință: „Filosofii trebuie să intre din nou în conflict cu religia, care nu mai este creștinismul, ci știința, sau cea parte a acesteia care și-a asumat forma unei religii” [4, p.72]. Referitor la afirmațiile lui Agamben, Slavoj Žižek se întreabă de ce ar fi puterea de stat interesată să promoveze o astfel de panică, generatoare de neîncredere în puterea de stat și care perturbă economia? Măsurile în cazul unei epidemii nu ar trebui reduse automat la paradigma obișnuită de supraveghere și control propagată de gânditori, precum Foucault. Problema este că aceste măsuri e posibil să nu fie eficiente, iar ineficiența să fie ascunsă de autoritățile care vor manipula și ascunde datele adevărate [4, p.73].

Prin pandemie spre un nou comunism este laitmotivul următoarei secțiuni a eseului lui N.Sfetcu. Autorul se referă la Slavoj Žižek care afirmă într-una din recente cărți că actuala pandemie a dus la falimentul actualului capitalism „barbar”, întrebându-se dacă nu cumva drumul pe care îl va lua omenirea este un neo-comunism. Žižek argumentează aceste idei cu măsurile socio-politice din pandemie adoptate în mai multe țări. Dar poate fi totuși o formă de capitalism sofisticat care încearcă să se salveze prin acțiuni temporare unice, aparent socialiste. La fel ca Bruno Latour, Žižek consideră că actuala criză este parte a unui proces continuu și ireversibil de schimbare ecologică și că avem nevoie de catastrofe pentru a putea să medităm din nou asupra societății în care trăim.

Sarcina morală în timpul acestei pandemii este de a atenua suferința, nu de a „economisi”. Rutina zilnică a libertății cotidiene este aproape imposibilă în zilele noastre de pandemie. În timp, ea se va transforma în nostalgie. Va trebui să inventăm un nou mod de viață, noi ritualuri. Viața de până acum nu se va mai întoarce. În aceste vremuri, este important să apelăm la umanism.

Oamenii obișnuiți sunt preocupați de problemele lor cotidiene, fără nicio legătură cu nicio ideologie. După o criză de legitimitate, între un barbarism occidental incompetent și un totalitarism estic eficient, Žižek prezice apariția unui „comunism” latent. Prin „comunism”, Žižek înțelege necesitatea unei „organizații globale

care să poată controla și regla economia, precum și să limiteze suveranitatea atunci când este nevoie de statele națiuni” [4, p.41] și o îndepărtare de piața liberă. Această tendință se vede deja în mobilizarea masivă a resurselor de stat pentru plata salariilor, în naționalizarea serviciilor și producția industrială directă. Această solidaritate de tip nou nu se bazează pe sloganuri idealiste de stânga, ci pe o necesitate.

Epidemia de coronavirus nu semnaleză doar limita globalizării pieței, ci și limita naționalismului, a suveranității statelor. Umanitatea poate fi salvată numai prin coordonare și colaborare globală, consideră Žižek. Și aceasta ar fi valabil pentru toate crizele mai profunde. Unii cinici ar fi tentați să vadă coronavirusul ca pe o infecție benefică, care permite umanității să scape de bătrâni, slabi și bolnavi, și există semne ale reducerii solidarității necondiționate, Žižek argumentând astfel că alegerea finală este sau o logică brutală a supraviețuirii, sau un tip de comunism reinventat. Chiar și atunci când viața va reveni la normal, nu va fi același normal ca înainte; va trebui să învățăm să trăim o viață mult mai fragilă, cu amenințări constante care se ascund chiar după colț. Dar este important ca limitarea libertății sau încălcarea drepturilor să fie proporțională cu efectul asupra bunăstării.

Žižek vorbește de „cinci puncte palmare” în perceperea pandemiei. În cazul epidemiei de coronavirus, „a existat mai întâi o negare (nu există așa ceva), apoi furia (uneori rasistă), după care va urma negocierea (putem limita daunele), depresia (suntem toți condamnați), și în final acceptarea, care poate lua două direcții: acceptarea bolii, sau acționarea în solidaritate colectivă”. [4, p.80]

Virusul ne comunizează. Ne pune pe o bază de egalitate, în mod paradoxal izolându-ne pe fiecare dintre noi. Această necesitate de unire, interdependență și solidaritate, împreună cu scăderea poluării aerului datorită reducerii transporturilor și a industriei, i-au determinat pe unii sociologi să vorbească de colapsul tehnocapitalismului. Pandemia Covid-19 oferă un experiment filosofic și politic ideal, la care guvernele occidentale au răspuns foarte diferit unele de altele. Paradigma biopoliticii, conceptul lui Foucault pentru administrarea vieții și a unui teritoriu, „ar trebui completat cu cel de bioinformare, în care forțele biologiei și informațiilor se coagulează în capitalismul bioinformativ”. [4, p. 81].

Žižek afirmă că se teme de o barbarie cu o față umană - măsuri nemiloase de supraveghere, dar legitimate de opinii ale experților. Autoritățile ne îndeamnă la calm și încredere, dar în același timp vin cu previziuni teribile pe perioade lungi de timp, sugerându-ne că va trebui să reducem premisa de bază a eticii noastre sociale: grija pentru bătrâni și slabi. Acest utilitarism de pandemie încalcă chiar și principiile de bază ale eticii kantiene cu care suntem obișnuiți [4, p. 81]. Spitalele fac deja același lucru cu pacienții care suferă de alte boli. Lupta împotriva coronavirusului poate fi purtată doar împreună cu lupta împotriva mistificărilor ideologice, plus ca parte a unei lupte ecologice generale, care să includă și natura. În aceste eforturi, trebuie să ținem cont de faptul că suntem într-o triplă criză: medicală (epidemia), economică, și de sănătate mintală. Virusul deschide o amenințare eshatologică aproape uitată de Occident care, împreună cu criza climatică, creează o viziune distopică a viitorului. Frica a devenit moneda principală; nimeni nu mai crede cu adevărat autoritățile. [4, p. 82].

Un alt efect negativ important este desocializarea, cu concluzia unor filosofi că nu putem exista independent de relațiile noastre cu celălalt, că umanitatea unei persoane depinde de umanitatea celor din jurul lui. Desocializarea constituie subiectul următoarei secțiuni a eseului lui N. Sfetcu. Izolarea socială (desocializarea) presupune o lipsă completă sau aproape completă de contact între un individ și societate. Aceasta poate fi o problemă pentru persoanele de orice vârstă, deși simptomele pot diferi în funcție de grupul de vârstă.

Izolarea socială poate duce la sentimente de singurătate, frica de ceilalți sau stima de sine negativă. Măsurile luate până în prezent sunt deranjante, dizolvă legătura socială și impun un regim de singurătate și control polițienesc asupra întregii populații, un puternic memento al celor mai negre experiențe ale trecutului politic recent. Apare astfel distrugerea legăturii sociale și un control obsesiv în numele „sănătății publice”, care cu siguranță nu au provenit din coronavirus.

Pe fondul pandemiei COVID-19, a apărut o creștere a violenței în societate în general, și în familie în special. COVID-19 a insuflat frica continuă. Dar nu este pierdut totul. Singura cale de a supraviețui este prin cooperare socială. Dar starea naturală este, de asemenea, o stare de egalitate, în care cu toții suntem la fel de vulnerabili. Astfel, doar prin unitate, muncă în echipă și solidaritate vom învinge acest dușman invizibil. Va fi nevoie de sacrificiu, încredere și cooperare socială fără precedent [4, p. 88].

Ultima secțiune este dedicată previziunilor despre cum va arăta lumea după pandemie, existând deja semne ale unei schimbări de paradigmă, inclusiv dispariția bruscă a ideologiei legată de „ziduri”. O tusa, a fost suficientă pentru a face dintr-o dată imposibilă evitarea responsabilității pe care fiecare individ o are față de toate ființele vii pentru simplul fapt că este parte a acestei lumi, și a dorinței de a fi parte a ei. Întregul este întotdeauna implicat în parte, pentru că totul este într-un anumit sens, în tot și în natură nu există regiuni autonome care să constituie o excepție.

Epidemia duce la crearea de zone roșii, izolare internă și militarizarea teritoriilor, dar aici „zidul are o semnificație complet diferită în comparație cu zidurile pe care bogații le construiesc pentru a-i feri de săraci. Se ridică un zid pentru celălalt, oricine ar fi ea sau el.” [4, p. 89]

Pandemia Covid-19 pare să restabilească supremația care a aparținut cândva politicii. Una din virtuțile virusului este capacitatea acestuia de a genera o idee mai sobră de libertate. A fi liber înseamnă a face ceea ce trebuie făcut într-o situație specifică. „Virusul ne invită să medităm asupra fragilității noastre. El are capacitatea de a genera o idee mai sobră de libertate: a fi liber înseamnă a face ceea ce trebuie făcut într-o situație specifică” [4, p.96]. Această epidemie este o oportunitate uriașă pentru noi ca să învățăm; un experiment uriaș. Virușii sunt în noi, și va trebui să învățăm să trăim cu ei.

Izolarea epidemică ne-a forțat pe toți să ne retragem în noi înșine, prin introspecție. Întrebările pe care ni le-am pus ne-au dezvoltat un alt mod de a gândi despre cum vor crea un alt viitor decât cel pe care îl prevăzusem. Pandemia ne-a arătat cât de repede

ne putem infesta la nivel global. O demonstrație incredibilă a teoriei rețelei și a puterii viralității. Aceasta implică o contopire, într-un anumit sens, între individual și colectiv.

Pandemia a redeschis dezbateră despre ceea ce este necesar și ce este posibil, ce este util și ce nu. Va trebui nu să modificăm sistemul de producție, ci să îl înlocuim complet. Bruno Latour afirmă că, dacă ar avea suficientă putere, ar schimba în primul rând, sistemul de producție, pe baze ecologice.

Concluzia este că următorii 20-30 de ani ar fi vârsta schimbării către o mai mare dependență de puterile intrinseci. În plus, din cauza provocării infecțiilor încrucișate, ar putea fi declanșată o nouă tendință care afectează toate tipurile de industrie a stilului de viață. Umanitatea are nevoie cel mai mult în prezent nu de puteri extrinseci, ci mai degrabă de puteri intrinseci care vin din interior, dar mentalitatea actuală condusă de economia capitalului nu este pregătită încă să accepte această alegere, fiind dominată de lipsa de nevoie de a deține și de a controla.

Pandemia COVID-19 reprezintă o schimbare de paradigmă la nivel global, cu impact puternic asupra economiei globale și a scenariilor de dezvoltare durabilă. ea a scos la iveală slăbiciunea guvernărilor actuale, evidențiind sărăcia, sistemele de sănătate și educație fragilă și absența cooperării internaționale. Posibilele crize viitoare nu pot fi rezolvate cu aceleași modele economice și sociale. Deforestarea, pierderea biodiversității și schimbările climatice maximizează probabilitatea apariției pe viitor a altor pandemii. Trebuie să se investească mai mult în energia regenerabilă și infrastructura durabilă, în finanțarea de noi cercetări și dezvoltare, reîmpădurire, restaurarea de recifuri de corali, agricultura regenerativă, pescuit durabil, etc.

Un viitor durabil post-pandemic va exista numai prin acorduri internaționale pentru reducerea emisiilor și creșterea finanțelor pentru dezvoltarea durabilă. Omenirea are acum o șansă de a reflecta și de a revizui sistemul economic, și de a veni cu o alternativă mai justă și corectă. COVID-19 ne va modela viitorul economic și politic și va lăsa un impact cultural și psihologic profund, într-o lume post-pandemică dezordonată și multipolară va zdruncina structurile de putere globală. [4, p.93].

Pandemia va schimba fundamental și modul de operare al serviciilor de informații. Tehnologiile moderne permit deja o supraveghere aproape totală motivată de pandemie, precum telefoane inteligente, recunoașterea facială, roboții de poliție, dronele sau brățărilor inteligente. Aceste practici vor continua și după pandemie, extinzându-se abuziv și pentru spionarea adversarilor politici sau suprimarea disidenței.

Practicile adoptate în perioada de „carantină” (munca la distanță, școala online și telemedicina) vor fi activități normale. Se vor dezvolta exponențial lumea digitală și automatizarea în sectorul producției și al serviciilor, redefinind comportamentul consumatorilor.

„Evenimentul COVID-19” prezintă semne ale schimbării de paradigmă, cea mai evidentă fiind dispariția bruscă a ideologiei legate de „ziduri”. Aceasta ne învață că în natură nu există regiuni autonome care să constituie o excepție. Epidemia duce la izolări zonale, dar aici zidul are o semnificație diferită de cea care desparte pe bogați de săraci. Aici, „aproapele tău” este redus radical la dimensiunea „oricui”. [4, p. 95]

COVID-19 posedă și alte „virtuți”, el comandă politiciii să își asume responsabilitatea specifică să restituie primatul pe care politica l-a lăsat în mod iluzoriu altor sfere suverane, devenind subordonată acestora, declarându-și propria neputință și limitându-se să joace un rol exclusiv tehnic.

A trecut aproape un an de la apariția studiilor menționate mai sus. Astăzi o întrebare centrală a devenit determinarea semnificației utilizărilor și instituțiilor construite în jurul vaccinului. Vaccinul cel mai adesea ține de o relație interculturală: rezultat dintr-o cultură biomedicală care l-a saturat cu semnificație. El este interpretat sau reinterpretat în diferite culturi locale sau subculturi populare și profesionale. Vaccinul în discursul științific, de fapt, este un proces de tratament bazat pe ideea de origine și natură, desigur, și pe modalități de a depăși o stare dureroasă - sau în conștiința de zi cu zi, în care componenta reflexivă este restrânsă, vaccinul este înțeles ca un remediu specific care aduce vindecare.

Vaccinarea este ansamblul de măsuri care vizează prevenirea apariției bolilor și accidentelor sau reducerea numărului, severității și consecințelor acestora. Specialiștii au selectat patru modele de prevenire, împărțite în două categorii. Modelele „tradiționale” includ modelul magico-religios bazat pe religie și credințele individului și pe modelul de constrângere seculară care corespunde excluderii indivizilor și a grupurilor de indivizi bolnavi sau potențial periculoși pentru întreaga comunitate căreia îi aparțin. Modelele „moderne” includ modelul pastorian cu imunizare și vaccinare și modelul contractual în care sănătatea este văzută ca un bun colectiv. În modelul pastorian, vaccinarea este definită de OMS ca un proces de imunizare a unei persoane împotriva unei boli infecțioase. Deși este strâns legată de modelul pastorian, vaccinarea face parte, de asemenea, din modelul contractual: vaccinarea unui singur participant în sănătatea tuturor și a celor mai fragili sau care suferă de boli, și nu pot fi vaccinați.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Hurtado, Jordi Carmona. Filosofía y coronavirus, así nos está cambiando la pandemia <https://www.anpof.org/comunicacoes/coluna-anpof/o-que-a-pandemia-revela-da-filosofia>
2. Kłoskiewicz, Małgorzata. Co doradziliby nam starożytni filozofowie w sytuacji pandemii? Rozmowa z prof. Bogdanem Dembińskim <https://us.edu.pl/co-doradziliby-nam-starozytni-filozofowie-w-sytuacji-pandemii-rozmowa-z-prof-bogdanem-dembinskim/>
3. Manolache. Viorella. Coronavirus ca metaforă filosofico-politică. Revista de Științe Politice și Relații Internaționale, XVII, 2, pp.89-97, București, 2020.
4. Sfetcu, Nicolae. Pandemia Covid-19. Abordări filosofice. București: Multimedia Publishin (2020), <https://www.sethings.com/ro/e-books/pandemia-covid-19-abordari-filosofice/>

PROBLEMA EDUCAȚIEI ATEISTE A OMULUI NOU ÎN POLITICA CULTURALĂ COMUNISTĂ¹

THE PROBLEM OF THE ATHEIST EDUCATION OF THE NEW MAN IN COMMUNIST CULTURAL POLICY

DOI: <https://doi.org/10.53783/18572294.21.186.14>

CZU: 141.82

Lidia TROIANOWSKI, *doctor în filosofie,*
Institutul de Istorie
troianowski_lidia@yahoo.fr

Rezumat

În articol se realizează analiza retoricii antireligioase și anticlericale totalitar comuniste desfășurate în contextul proiectului utopic de ateizare a poporului sovietic. Se demonstrează că procesul de afirmare a ateismului în spațiul sovietic a fost o componentă a politicii culturale monoideologizate subordonată programului de formare a omului nou. Alături de analiza unor documente oficiale de referință cu privire la desfășurarea activității de educație ateistă a maselor, este elucidată opera mai multor cercetători din spațiul național care s-au făcut remarcabil prin abordările lor alături de acest subiect: A. Babii, D. Tabacaru, M. Goldenberg etc.

Cuvinte-cheie: ateism, religie, politică culturală, educația ateistă, gosatheism, propaganda

Summary

The article analyzes the totalitarian communist anti-religious and anti-clerical rhetoric developed in the context of the utopian project of atheism of the Soviet people. It is shown that the process of asserting atheism in the Soviet space was a component of the monoideologized cultural policy subordinated to the program of training the new man. Along with the analysis of some official reference documents regarding the development of the activity of atheist education of the masses, the work of several researchers from the national space is elucidated who have become remarkable through their approaches to this subject: A. Babii, D. Tabacaru, M. Goldenberg etc.

Keywords: atheism, religion, cultural policy, atheist education, gosatheism, propaganda

ranziția către tipul de cultură democratic implică reflecții cu privire la conjunctura și, respectiv, impedimentele (caracterul și natura lor) care au influențat și bagatelizat în perioada totalitarismului sincronizarea și racordarea filosofiei naționale una de inspirație marxist-leninistă, cu modelele cultural-filosofice universale. Examinând retrospectiv realizările din domeniu, ne întrebăm, în ce măsură azi gândirea filosofică națională, este deschisă să rezolve ecuația acestui retard provocat de ingrata epocă sovietică, și, în raport cu aceasta, să demareze un proiect de reabilitare și reconceptualizare a teoriilor și operelor proprii acestei perioade. Alături de provocările sec. XXI perseverează întrebarea dacă dispunem de potențialul necesar pentru a nu cădea în impasul de aruncare la coș, fără o abordare serioasă și complexă, a tot ce s-a realizat în perioadă 1940- 1990 în domeniul filosofiei. Această situație incertă față de moștenirea comunistă vizează toate disciplinele

¹ Articolul a fost elaborat în cadrul proiectului 20.70086.1/COV Sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea post pandemie finanțat prin intermediul ANCD

socioumaniste, activitatea cărora era politic determinată , respectiv , concertată pe operaționalizarea cadrului teoretico- metodologic, care se înscria în rigorile ideologiei oficiale, ultima, fiind coordonată și subordonată voinței Partidului Comunist. Cenzura și propaganda, ca atribute ale ideologiei oficiale, în perioada sovietică au afectat toate domeniile vieții social politice și culturale din spațiul istoric al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, bineînțeles , și cel al filosofiei teoretice și aplicate. Pe acest temei, preocupările de rescriere, reinterpretare a moștenirii filosofice naționale, ce se încadrează în acest segment temporal, solicită o instrumentare pluridimensională a concepțiilor și lucrărilor dintr-o perspectivă critică și obiectivă. Abordările obiective ale metodologiei marxism- leninismului, suplinite de recontextualizarea istorică, ne-ar permite și stimula radicalismul interpretărilor memoriei culturale, denaturarea, sau chiar *inventarea trecutului*.

Pentru a nu admite derapări ideatice care ne-ar plasa într-o extremă subiectiv- critică, considerăm că este oportun ca scrierile filosofice tributare discursului comunist să fie abordate în raport cu contextul istoric și politic. Numai cunoașterea complexă a contextului istoric al tendințelor , fenomenelor social-politice și cultural-morale ar facilita analiza obiectivă , absolvită de tendențiozitate , structuri stereotipe și clișee ideologizate. Important în aceeași ordine de idei să conceptualizăm locul și impactul propagandei ca instrument al ideologiei dominante în procesul de substituire al vechilor repere cultural naționale prin adoptarea și adaptarea mimetică a modelelor, valorilor și principiilor filosofiei marxist- leniniste, creditarea doctrinară a căreia a rămas invariabilă până la căderea regimului totalitar.

Dublul efort de adoptare a rigorilor ideologiei comuniste, tensionate și de imposibilitatea evadării din cadrul prioritar al principiilor filosofiei marxist-leniniste, ce suscită imperativ abordarea critică, subiectivă a filosofiei occidentale, etalează remanențele gândirii binare a cercetătorilor din perioada sovietică. Critică filosofiei occidentale contemporane, identificată prin conceptul *burgheză* de către cea marxist-leninistă, *volens nolens* deconspiră tendințele de racordare la/cu realizările în domeniu. Notabil, abordările critice ale modelelor gândirii filosofice occidentale în perioada comunistă se prezintă nu numai ca eforturi de remodelarea a mentalului colectiv, dar și ca o modalitate, fie indezirabilă, de punere în circuit a operei și concepțiilor filosofilor străini . Or, aceasta era o șansă nodală pentru masele largi de a se familiariza cu teoriile filosofice, politice, culturale, accesul la care era limitat de către ideologia comunistă ce deținea monopolul politicilor culturale în URSS.

Procesul de re-gândire și re-considerare a perioadei comuniste suscită o atitudine flexibilă față de trecutul recent, iar efortul de a ne pătrunde de atmosfera în care au trăit și creat parte dintre colegii noștri, din start lipsiți de libertatea gândirii și autonomia creației , când doar compromisul cu puterea oficială le oferea dreptul de a se manifesta ca cercetători, este unul extrem de dificil. Considerăm, eforturile de re-gândire a istoriei perioadei anilor 1940-1990, ce vizează contribuția angajaților de la diferite institute de învățământ, sau mai ales de la cele de cercetare din cadrul AȘM, întotdeauna vor etala și un procent mare de subiectivism. Reflecțiile pe marginea

perioadei date, dar mai ales al rolului și locului fiecăruia dintre cei care au trăit și creat în acest segment, devine sinuos din cauza particularităților politice și culturale ale epocii abordate, prin urmare, este imposibil să facem o diferențiere clară despre cine și ce asumări și-au făcut în raport cu ideologia comunistă. Nu excludem că un procent sensibil de cercetători s-au antrenat benevol în slujirea și promovarea narativului mincinos comunist pe post de mercenari benevoli ai dictaturii comuniste, însă, probabil, partea cea mai considerabilă au fost siliți să se conformeze cerințelor, astfel aveau a plăti cu cariera și deseori cu libertatea. Non-conformiștii din perioada sovietică, aceștia pot fi numărați pe degete, au împărțit din plin calvarul reperiilor și închisorilor.

Monoideologizarea vieții culturale realizată pe verticală de sus în jos, din centru către periferie, manifestă prin introducerea autoritară a normelor de partid în perceperea culturii unde dominantă rămâne ideologia comunistă, a fost un proces constant tradus printr-o multitudine de perspective, una dintre care fiind activitatea ateistă. Procesul de ateizare a maselor se configurează ca o componentă a politicii culturale totalitariste tradusă cu consecvență de ideologia sovietică sub egida educației *omului nou*. În mod consecvent, de-a lungul întregii perioade se întreprind măsuri cu urmări nefaste asupra spiritualității și mentalului social în vederea excizării religiei din viața oamenilor prin introducerea unui cadru ideatic politizat menit să revoluționeze conștiința umană. Comunismul, cu pretenții afișate de universalism și excepționalitate prin doctrina dogmatizată, încearcă să se elibereze de religie, în care sesiza un concurent serios, cu experiență de veacuri asupra conștiinței oamenilor. Modul cum este poziționat de liderii săi, comunismul aspiră a deveni *unica religie* în viața oamenilor, iar religia propriu-zisă fiind cu ostilitate criticată, pentru că: reprezintă opiu pentru popor; este expresie a autoalienării omului; justifică inegalitatea dintre păturile sociale (K. Marx); ideologie eronată (Lenin).

Referitor la expresia *opiu pentru popor* (germ. *Sie ist das Opium des Volks*), aceasta a fost pedalață de ideologia și propaganda comunistă absolut eronată, cuvântul *opiu* în unitatea semantică-sintactică enunțată este utilizat de către Marx ca sinonim la cuvântul *analgezic*. Ceea ce literalmente ar însemna că religia este un remediu pentru compromisul cu sărăcia, mizeria, ignoranța, cu depresiile și indispuerile morale și spirituale, adică cu toate provocările vieții. Opiul în sec. XIX era utilizat în tratamentele medicale ca analgezic și calmant. De fapt, nu este adevărat că K. Marx ar fi utilizat în premieră sintagma *opiu pentru popor* în lucrarea *Contribuții la critica filosofiei hegeliene a dreptului* (1843). Comparația religiei cu opiul este întrebuințată până la apariția opusului lui Marx *Contribuții...*, astfel o atestăm prezentă în romanul lui J.J. Rousseau *Julia sau Noua Eloiză* (Partea VI, Scrisoarea IV), în volumul lui Novalis *Polen*, în scrierile lui Ch. Kingsley ș.a.

Manifestând “un conținut distrugător asupra gândirii critice, fixând formule canonice prin falsificarea istoriei și urmărind un control absolut de către partid asupra minților” [1], totalitarismul comunist realizează eforturi concertate suplimentate de acte autoritare de a transforma problema credinței, care este una personală, în

una socială. Aceste eforturi sunt completate cu rigurozitate de acțiuni și directive concrete, menite a facilita acest proces, perceput ca o problemă imperativă de ordin social. Se fac eforturi serioase în vederea configurării unui tip de gândire și percepție a lumii specific dogmatizată în care concepțiile antireligioase să devină dominante și indispensabile activității și carierei individului. Tabuizarea credinței implică manifestări publice de demonstrare a negării, chiar a denigrării religiei și mai ales a moralei creștine. Puțini se încumetau să afișeze deschis credința, mai rentabilă în epoca sovietică era etalarea ipocrită a convingerilor ateiste, situație care prin caracterul de proporție a avut un impact nefast asupra spiritualității și tradițiilor naționale.

În URSS, lupta cu religia, credința în Dumnezeu devine un atribut indispensabil al forurilor de partid și al propagandei. Activitatea antireligioasă este percepută ca o componentă a procesului de educație comunistă orientată împotriva ideologiei și moralei burgheze. Lupta cu superstițiile, ereziile și obscurantismul, dar în special cu ideologia religioasă burgheză, sunt reflectate pe larg nu numai în multiplele directive, dispoziții, circulare, dar chiar și în Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și Statutul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. În lupta cu religia, cultele și mișcările religioase, alături de propagandă, care număra peste 1500000 de propagandiști, lectori etc., pe larg este antrenată știința și arta. Anual sunt editate mii de publicații cu caracter propagandist, manuale, ghiduri metodologice și teoretice, simple materiale de popularizare a ideilor despre caracterul nociv al religiei, tradițiilor, datinilor și obiceiurilor de veacuri, care constituie spiritualitatea unui neam, memoria lui istorică. Prin urmare, cercetările istoriei religiei în conformitate cu politica culturală oficială urmăreau un scop clar - identificarea metodelor și instrumentelor care ar facilita depășirea sentimentului religiozității și afirmarea ateismului. Incompatibilitatea religiei cu ideologia comunistă devine una din platformele ideatice dominante de lupta împotriva așa-numitului obscurantism prin educația ateistă.

Afirmarea ateismului în spațiul sovietic a fost o componentă a politicii culturale totalitariste realizată în contextul educației comuniste a maselor, formării concepțiilor științifice ale maselor truuitoare, a dezvoltării complexe a personalității - toate subordonate proiectului de formare a omului nou. Problema formării omului nou, una care persistă în teoriile revoluționare și capătă amploare în epoca post-revoluționară, se considera că afirmarea comunismului se poate realiza nu în exclusivitate prin noile relații de muncă, ci mai ales prin omul apt să împărtășească și să transpună în viață idealurile unei societăți noi. Deși în teoriile comuniste ale lui A. Lunaciarski (*molecula-om*), N. Buharin (*transformarea propriei naturi*) nu găsim nici un fel de proiecte canonice cum ar trebui să fie idealul omului nou, totuși, unele trăsături generale menite a configura personalitatea morală și spirituală a acestuia pot fi remarcate: este rezultatul revoluției sociale proletare, colectivizat desăvârșit, interesele personale sunt secundare celor sociale, întrunește armonios calități intelectuale și fizice, conștiința, rațiunea sa nu este adumbrită de obscurantismul tradițiilor vechi, interesele și aspirațiile lui sunt legate de viitorul luminos - comunismul.

Nu putem face abstracție de arhicunoscutul și arhipedalatul apel al lui V. Lenin în perioada sovietică adresată tineretului : Învățați, învățați și iar învățați. Generația tânără, conform lui Lenin, are obligația de a construi societatea comunistă, iar pentru aceasta tineretul trebuie să învețe comunismul, adică să asimileze acea sumă de cunoștințe care este elucidată în manualele, broșurele și lucrările comuniste. Tot el atenționează că asimilarea pură fără apel la practică a comunismului ar fi ” una vulgară și insuficientă ” [2]. Soluționarea problemei construcției comunismului, opinează liderul comunist, poate fi reușită numai ” stăpânind cunoștințele moderne și abilitatea de a transforma comunismul din formulele asimilate, sfaturi, rețete , directive și programe în acea ființă vie care-ți unifică munca și te determină a transforma comunismul în călăuză pentru activitatea practică ” [3].

În retorică comunistă, concepția omului nou, cât și programul de formare a personalității armonios dezvoltate care ar etala calități și particularități ce s-ar înscrie în canoanele ideologiei comuniste, a fost o problemă constantă de-a lungul existenței statului socialist. Simptomatic faptul, spre deosebire de alte concepții pe care le atestăm în diferite epoci de dezvoltare social culturală despre impetuoșitatea dezvoltării armonioase a personalității , maniera cum este poziționată această problemă de către marxism- leninism este una vădit dinastică, or , accentul este pus nu pe personalitatea aparte, ci pe întreaga societate. Prin urmare, conform logicii bolșevice, formarea personalității pluridimensional dezvoltate presupune asigurarea unor condiții specifice ce ar facilita succesul acestui proces. Condițiile specifice de formare a omului nou se considera că pot fi materializate numai prin reforme de proporții realizate în toate domeniile de activitate umană, ultimele direct proporționale cu idealurile socialiste. Conform lui Lenin , făuritorii comunismului vor fi *oamenii noi* , curați de *noroiul* orânduirii vechi, adică, de religie.

În scopul realizării proiectului utopic de formare a personalității armonioase nepovărată de vestigiile trecutului sunt puse în exercițiu învățământul, știința, arta cu întreaga ei gamă de genuri, media, un loc aparte fiind rezervat ideologiei și propagandei. Ingineria sufletelor, a mentalului menite a spori conștiințiozitatea politică și persuasiunii ideologice a culturii muncii devine o condiție a făuririi comunismului. Pentru traducerea în viață a idealurilor comuniste apare necesitatea individului, care în afară de orice condiții ar împărțiși aspirațiile de libertate , egalitate, dreptate, tot el absolvit de sentimentul religiozității și instinctul proprietății private, pentru care interesele comune sunt mai importante decât cele proprii. Societatea sovietică pentru transformarea în realitate a viitorului luminos avea nevoie de constructori conștienți și consacrați ai comunismului, de oameni apți să slujească la maximum intereselor societății.

Viața omului în conformitate cu idealul comunist trebuie trăită cu sens , iar sensul acesta rezidă în slujirea omenirii. În acest sens, observăm că idealul comunist, cât ar fi de paradoxal, este în mare tangențial cu cel al filosofiei religiei, care suscita omul să nu se propage pentru lucruri materiale mărunte și vremelnice, ci a se îmbogăți spiritual. Viabilitatea idealului comunist a fost subminată de lipsa de

raționalitate a acestuia, or omul sovietic n-a fost apt să-și formeze acei algoritmi spirituali și de comportament destinați a-i facilita conștientizarea dublei naturi a morfologiei personale menită a se birui pe sine însuși și pe dușmanii de clasă/ideologici.

De menționat, că cea mai drastică etapă a luptei cu religia, biserica și tendințele de afirmare a ateismului, îl identificăm nu cu stalinismul, dar, cât ar fi de paradoxal, cu cea a *dezghețului*[4], perioadă care convențional este enunțată și ca cea a prigoanei hrușcioviste asupra religiei și bisericii(1958-1964). Abordarea rigidă și persecuțiile religiei în acest segment de timp sunt explicabile prin faptul că N. Hrușciov cultiva cu perseverență aspirațiile trecerii de la socialism către comunism, însă din câte știm în comunism loc pentru religie nu exista, campania antireligioasă hrușciovistă „lăsând urmări serioase”[5], care le sesizăm și azi. Eroarea cea mare a comuniștilor rezidă în faptul că religia, care era percepută ca o relicvă a orânduirii capitaliste, moment cu persistență animat și accentuat de către liderii marxism-leninismului, este înțeleasă ca un impediment pentru afirmarea idealurilor comuniste. Printre metodele de luptă cu religia în perioada dată, ce se desfășurau sub sloganul *legii leniniste*, atestăm: închiderea lăcașelor de rugăciuni, a bisericilor, emiterea de interdicții pentru adunările cu scopul de rugăciuni, refuzul de a înregistra obști religioase, percheziții în biserici și case de rugăciuni, confiscarea literaturii religioase, intimidarea și arestarea credincioșilor.

Sub sloganul *legii leniniste*, în spațiul URSS, inclusiv în RSSM, a fost editat un număr impresionabil de literatură cu caracter propagandist, astfel, în 1962 au fost scoase de sub tipar peste 355 de lucrări. În mare, subiectul acestor lucrări, în care prevalează elementul ideologic, se încearcă demonstrarea incompatibilității religiei morale cu idealurile făurite de totalitarismul comunist. Este remarcabil faptul că până la 1960, propaganda utiliza orice metode pentru a etala caracterul prejudecabil al religiei asupra mentalului omului nou, cum ar fi minciuna, denigrarea, învinuiri, prigoniri, deschidere de dosare, arestări. Toate aceste calomnieri, dosare falsificate erau atât de evident inventate și prost oferite opiniei publice că în scurt timp au încetat a fi credibile. Pe acest temei, apare stringenta necesitate a revizuirii strategiilor de spălare pe creier utilizate de ideologie și înlocuite cu altele plauzibile, care n-ar provoca rezultate direct proporționale cu cele scontate, deoarece masele ușor intuiau neadevărurile cu care zilnic erau bombardate.

Chiar dacă *gosateism-ul*[6] devine o condiție a vieții sovietice, iar ateismul științific și totala propagandă antireligioasă ca sateliți invariabili ai *gosateism-ului* erau concentrate spre acțiuni de secularizare, determină pe final să constatăm că în mare nu s-a ajuns ca statul sovietic să fie unul ateist. Semnificativ faptul, regimul comunist autoritar a coordonat procesul de secularizare, adoptându-și mai multe din elementele cardinale menite să configureze caracterul specific al unui cult religios. Printre cele mai evidente elemente ale comunismului care deconspiră tangențialitate cu particularitățile specifice ale religiei creștine evidențiem: credința în Trinitate, ce este substituită de către liderii marxism-leninismului, ulterior Engels înlocuit cu Stalin; poziționarea ideologiei comuniste ca unică și infailibilă; sacralizarea personalității

lui Lenin și promovarea dezideratelor acestuia ca unicele adevărate și obligatorii pentru victoria comunismului; credința în Împărăția Cerului este înlocuită cu cea în *viitorul luminos*, ultimul este poziționat ca o speță de Paradis; în mod orientat și autoritar se încearcă substituirea sărbătorilor religioase și a celor laice tradiționale prin sărbători ce vizau modul de viață, realizările, sărbătorile, evenimentele sportive particulare vieții socialiste; metoda realismului socialist devine canonică și singulară; materialismul dialectic este poziționat ca doctrină filosofică oficială etc.

Analiza critică a concepțiilor religioase din perspectiva dialecticii materialiste devine o temă constantă a institutelor de cercetare din RSSM. Astfel, apar un șir de lucrări în care autorii cu pretenția că se bazează pe date reale din viața cotidiană insistă să demonstreze rolul nociv al bisericii și religiei în viața omului [7]. În lucrările date, un accent deosebit se pune pe anumite concepții, idei de orientare ateiste proprii istoriei spiritualității naționale, care sunt selectate și prezentate alături de fragmente din creația populară, multe pur și simplu rupte din context. Abordarea selectivă și fragmentară este făcută și alături de operele înaintașilor culturii naționale, *verbi causa* (D. Cantemir, A. Hotiniul, N. Zubcu-Codreanu, Z. Arbore Ralli, C. Stamati; A. Russo; I. Creangă; M. Eminescu ș.a.). Rezultatele acestor cercetări sunt editate în culegerile *Пород о религии и духовенстве* (1961) și *Из истории атеистической мысли в Молдавии* (1967). În acest context evidențiem și alte lucrări ale cercetătorilor Academiei de Științe din RSSM, în care sunt descrise problematica, locul și rolul religiei și al bisericii; poziția bisericii creștine față de știință în literatură și istorie; prezența ideilor anticlericale și antireligioase în creația populară; motivele ateiste în filosofie, sociologie în sec. XIX ș.a. cunoaște o abordare mult mai temeinică, care însă păstrează hotarele impuse de ideologia comunistă [8].

După cum menționa A. Babii, în anii construcției socialismului “activitatea ateistă era unul din domeniile cele mai importante” [9]. Astfel, analiza evolutivei gândirii antireligioase în spațiul RSSM permite să înregistrăm că primele lucrări cu caracter științific-ateist sunt semnate de către I. Ocinsky și C. Ocinsky. În 1931, în revista *За політехнічну школу*, cei doi filosofi publică materialele: *Механистический материализм и религия* [10] și *За партийность в философии* [11], în care abordează impetuoșitatea luptei cu religia, succesul căreia poate fi asigurat de cunoașterea în profunzime a materialismului dialectic. Tot ei subliniază că lupta anticlericală și antireligioasă reprezintă o componentă indispensabilă a luptei proletariatului de eliberare de exploatare. În cele două materiale sunt promovate ideile lui Lenin despre idealism și idealism, ultimii identificați ca *lacheii preoțimii*, simultan sunt repetate și propagate ideile că fără o argumentare filosofică solidă nici științele naturii, nici materialismul nu pot rezista atacurilor ideilor burgheze.

Activitatea ateistă în RSSM capătă amploare deosebită în anii 60-70 ai sec. XX. Se desfășoară o propagandă acerbă nu numai împotriva bisericii, dar și a cultelor distructive religioase – sectele. Nu putem face abstracție în acest sens de mai multe lucrări consacrate caracterului distructiv al unor confesiuni religioase din spațiul național [12].

Lucrări cu caracter teoretico-metodologic, în care autorii în congruență cu directivele de partid ce afișau nevoia o abordare discriminatorie a Bisericii în raport cu educația ateistă, vin cu argumente, concluzii și soluții vizavi de importanța activității anticlericale [13]. Remarcăm două culegeri de articole în care autorii demonstrează o poziție rigidă în vederea rezolvării problemei religiei atât în spațiul național, cât și în cel al URSS. Aceștia optează pentru o societate comunistă aptă să se debaraseze de obscurantismul trecutului și să se afirme ca un stat –ateu unde nu este loc pentru cetățenii neconștiincioși, pentru cei ce nu se pot debarasa de prejudecățile religioase și sunt impasibili față de idealurile marxism-leninismului. În vederea depășirii acestor impedimente și afirmării unui stat liber de religie, autorii abordează aspecte practice și teoretice ale educației ateiste care includea întreaga gamă a populației, indiferent de vârstă, ocupații, interese etc: *Внеклассное атеистическое воспитание (1963)* și *Вопросы научного атеизма и антирелигиозной работы в Молдавии (1968)*, despre care cercetătorul D. Tabacaru [14] subliniază că unele materiale incluse în ele sunt superficiale și practic nu este utilizat materialul factologic, mai mult, unii autori apelează la idei generale care deconspiră caracterul facil al exemplelor și argumentelor. Chiar în pofida constatării unor erori de abordare și interpretare, D. Tabacaru apreciază culegerile la care replicăm, or ele în opinia sa, deschid posibilități de informare pentru un cerc larg de cititori, în același context și pentru credincioși de a se familiariza cu teoria marxist-leninistă despre religie, esența și rolul social al acesteia.

Dacă multe din lucrările de speță ateistă editate în RSSM din interspațiul anilor '60 respiră de caracter sumar și unilateral, cercetătorul D. Tabacaru subliniază că deja în anii '70 aceste inconveniențe teoretice și metodologie vor fi depășite. Astfel, printre cele mai importante lucrări care valorifică un complex material teoretic și factologic cu privire la evoluția cultelor în istoria universală și, respectiv, cea națională, locul religiei în viața social contemporană, impactul organizațiilor religioase, cercetări care aduc un palpabil aport în educarea maselor în spiritul ateismului în conformitate cu doctrina marxist-leninistă, D. Tabacaru le evidențiază pe cele semnate de A. Babii, F. Bîscu și G. Josan.

Printre elementele dușmănoase politicii culturale comuniste sunt identificate și persoanele aparținente la anumite culte și organizații religioase care se contrapuneau procesului de ateizare. Exemplu al metodelor care erau aplicate de ideologia comunistă în vederea soluționării problemei celor care se contrapuneau politicii pragmatice de ateizare a maselor ne servește cazul organizației *Martorii lui Iehova*. Membrii organizației *Martorii lui Iehova* și familiile lor în conformitate cu acordul lui Stalin la un plan strategic prezentat de NCVD, la începutul lui aprilie 1951 sunt deportați în mod forțat în regiunile Tomsk și Irkutsk. În cadrul *Operației Sever* [15] sub acest generic se desfășoară evenimentele de deportare a *elementelor anticomuniste care constituiau pericol pentru Puterea Sovietică*, prin faptul că refuzau să facă serviciul militar, categoric nu făceau parte din organizațiile politice: partidului comunist, komsomol, organizația pionerească, evitau să participe la alegeri, se eschivau de la orice tip de activitate social-politică propagau cu persistență vulnera-

bilitatea și chiar pierirea URSS prin instaurarea unui sistem teocratic în frunte cu liderii organizației *Martorii lui Iehova* etc. În cadrul *Operației Sever* din RSSM au fost deportați 670 de familii. Important să subliniem că există diferite date despre numărul concret al membrilor organizației *Martorii lui Iehova*, cele mai concludente le considerăm pe cele dezbătute de N. Fuștei[16], care face referință la un document din Arhiva Ministerului de Interne al Republicii Moldova[17], din care se poate constata că au fost deportate 2724 persoane. Tocmai peste 14 ani, în conformitate cu Decretul 4020-1Y din 30 septembrie 1965 al Sovietului Suprem al URSS, membrii sectei religioase sunt eliberați de supravegherea administrativă și le sunt ridicate restricțiile de coabitare.

Paradoxal, însă actele represive asupra sectelor, și concret a *Martorilor lui Iehova*, au avut un alt rezultat decât cel aspirat de către elitele politice, are loc răspândirea credinței în cauză, inițial în rândul deportaților din alte categorii, iar după 1953 - în întreaga URSS. Astfel, secta ilegală antisovietică după cum era identificată în documentele oficiale, devine un atribut indezirabil al culturii sovietice cu statut unional, situație care o atestăm similară și după 1991. Subliniem în acest context, o analiză destul de complexă despre evoluția relațiilor dintre statul totalitar comunist și cultele religioase din spațiul URSS realizează cercetătorul N. Fuștei, care, spre deosebire de alți cercetători ai subiectului la care replicăm, - P. Lobozov [18], M. Șkarovsky[19], M. Odințov [20], insistă argumentat asupra unei periodizări originale a raportului dintre biserică și culte în perioada enunțată. Cercetătorul identifică șapte etape comune evoluției relațiilor dintre statul sovietic și biserică[21]. O sinteză a rezultatelor cercetărilor disponibile despre perioadele evidente a raportului dintre statul sovietic și biserică permite să elucidăm următoarele:

- etapa I:1917-1918 – perioada de tranziție, de păstrare a vechilor relații dintre stat și culte;
- etapa II:1918-1929 – perioada elaborării noii legislații a cultelor;
- etapa III:1929-1934 – perioada finalizării elaborării legislației cultelor;
- etapa IV:1934-1938 – perioada persecuțiilor și marii terori;
- etapa V: 1938-1945 –perioada stabilirii presiunilor și incertitudinii;
- etapa VI:1943-1948 – perioada de înflorire a relațiilor dintre stat și culte;
- etapa VII: 1948-1953 - perioada răcirii dintre stat și culte;
- etapa VIII: 1954 -1957 – perioada tensionării relațiilor dintre stat și religie;
- etapa IX: 1958-1965 – perioada noilor persecuții;
- etapa X:1965-1988 – perioada conviețuirii sau a stagnării(considerăm, reieșind din imaginea evenimentelor produse între cei doi actori, statul și cultele, mai că adecvată ar fi identificarea acestei etape ca cea a **concesiilor** - *n.n.*);
- etapa XI:1988-1991 – perioada normalizării relațiilor dintre stat și religie.

Perspectiva strategică a propagandei antireligioase menită a actualiza caracterul credibilității activităților desfășurate de ideologie reprezintă problema educației ateiste a omului sovietic. Chiar dacă această strategie caută să etaleze caracter științific bine sistematizat, totuși nu dispar în întreaga totalitate acele metode mârșave de

luptă împotriva religiei, care în mod afișat încălcau drepturile și libertățile omului. Semnificativ de grațioare se fac clauzele realizate în 1960 și 1962 în *Codul Penal al RSFSR* prin art. 142[22] și art. 227 [23], care stipulează pedeapsa cu închisoarea pe termen de trei ani și respectiv de cinci ani.

În pretinsul stat-ateu, libertatea conștiinței era garantată de Constituție, însă ideologia își face din educația ateistă un segment impetuos, indispensabil politicii culturale sovietice. Astfel incompatibilitatea cu idealurile, dar mai ales cu ideologia comunistă, devine una din platformele ideatice dominante de luptă împotriva așa-numitelor prejudecăți și libertății de conștiință. Problema libertății conștiinței, ca unul din drepturile fundamentale ale personalității, înscrie o istorie similară cu cea a existenței *homo sapiens*, cu toate acestea, devine actuală numai cu apariția religiilor monoteiste, care excludeau dreptul la alternativă, deși elemente ale religiilor păgâne se mai păstrează în tradiții și ritualuri. Deși, libertatea conștiinței, este un drept natural al fiecărui individ, unde fiecare are dreptul nu numai de a împărtăși o credință, dar și de a percepe toleranță din partea celorlalți, lucrurile reale sunt altele. Primul document în care s-a specificat dreptul la libertatea credinței, respectiv a conștiinței este *Edictum Mediolanense (313)*, care, spre regret, nu s-a păstrat, dar din care avem referințe în opera lui Eusebiu din Cezareea, numit și Eusebius Pamphili[24]. Subiectul libertății conștiinței devine unul în vogă în Epoca Iluminismului, tradus prin lucrările lui B. Rights, J.Locke, S. Castellio ș.a. Dacă acuzele de ateism, de-a lungul secolelor, constituia motiv pentru persecutare, atunci în epoca sovietică lucrurile capătă o turnură inversă - oprimarea, închisoarea, chiar distrugerea fizică se aplica pentru credință. În spatele cortinei de fier, Declarația Universală a Drepturilor Omului [25], adoptată din decembrie 1948 în cadrul sesiunii a III-a a Adunării Generale a ONU prin Rezoluția 217(III), subliniem, în spațiul URSS nu avea nici un factor de decizie, ea era pur și simplu ignorată. Tot aici amintim și punctul 7 din Declarația de la Helsinki, care stipulează respectarea drepturilor și libertăților omului: la gândire, conștiință religie și convingeri[26].

În spațiul național s-au realizat mai multe tentative de cercetare a modului de influență a religiei asupra mentalului social, al libertății conștiinței, respectiv impactul ideilor ateiste menite a elibera conștiința conaționalilor de vechile prejudecăți. Educația ateistă devine o complementară majoră a „Palatelor și Caselor de cultură, a bibliotecilor, magazinelor de cărți și cinematografele”[27], activitate care era în mare realizată în conformitate cu un șir de lucrări ale cercetătorilor moldoveni, opusuri cu caracter teoretic apreciate ca utile și conforme ideologiei oficiale pentru acest gen de activitate: Гришанов Л. Атеизм и утверждение бытия человека(1973), Табакару Д. Религиозное сознание и действительность (1977), Табакару Д. К духовной свободе(1977), Цуркану И. Социальный прогресс и атеизм(1980), Штюка В. Общество и религия (1980), Циганаш Д. Атеистическое воспитание проблемы эффективности(1980). În paradigma rigidă și stereotipizată a ideologiei totalitariste despre caracterul imperativ al educației ateiste ca o componentă a procesului general de secularizare a religiei se înscrie și antologia

de articole *Некоторые аспекты проблемы соотношения искусства и религии, эстетического и религиозного*(1980).

Antrenați în procesul de eliminare a vechilor tradiții, manifeste prin diverse ritualuri de cult, parte din cercetătorii enunțai mai sus încearcă să convingă cititorul că în segmentul anilor 50-80 ai sec. XX în spațiul național se atestă o evidentă tendință de bagatelizare a influenței bisericii asupra mentalului social, or chiar și cele mai importante ritualuri de cult care într-un fel marchează anumite etape ale vieții omului (botezul, cununia, înmormântarea) nu mai poartă semnificația de altădată. Dacă să admitem cifrele vehiculate de cercetători, atunci remarcăm, un număr neînsemnat de populație în anii 60 -80ai sec. XX apela la biserică pentru oficierea botezului, cununiei ș.a. Mai mult, tot ei opinează că și acest număr derizoriu nu reflectă imaginea adevărată despre caracterul religiozității maselor, deoarece oficierea religioasă a evenimentelor enunțate, mai ales botezul și cununia, se realiza sub presiunea părinților, bunelor, adică a generațiilor în vârstă. O concluzie care devine lejer legibilă este manifestarea indiferentismului religios și superficialității cunoștințelor dogmatice, inclusiv a percepției neadecvate a semnificației ritualurilor de cult în rândul maselor

Pentru a ne da seama de adevăratele proporții ale terorii comuniste în raport cu religia creștină, biserica, cultele religioase și clerul din spațiul național, conform datelor oferite de A. Babii, „la începutul sec XIX în Moldova erau câteva mii de biserici, peste o sută de mănăstiri și schituri”[28], iar în anii 20 ai sec. XX - 1090 biserici, 29 mănăstiri, 366 sinagogi, 29 biserici catolice, 19 biserici de rit vechi, „aproximativ 600 case de rugăciune”[29], atunci în august 1945 în RSSM existau 24 mănăstiri. Se observă o tendință de părăsire silită a mănăstirilor și revenirea la viața laică. Parte considerabilă din bisericile mănăstirilor în perioada sovietică vor juca rolul de biserici parohiale, deoarece contingentul de slujitori, monahi, preoți s-au retras în România. O bună parte a bisericilor au fost distruse în timpul războiului, noile realități în care nu era loc pentru religie au determinat ca cele rămase nedeteriorate de război să fie transformate în cluburi, depozite ș.a. Exemplu ne servește istoria trista a Bisericii Adormirea Maicii Domnului din Căușeni, monument arhitectural unicat care datează din sec. XVII-XVIII, ce prin ignorarea istoriei locașului, a picturilor murale irepetabile în perioada sovietică în modul cel mai barbar, a fost transformată în depozit.

Ateismul a stat la baza întregii structuri totalitariste, fiind corelat teoriei leniniste, care percepea activitatea antireligioasă una iminentă procesului de construcție a societății comuniste, or religia reprezenta un concurent serios în competiția dominării spiritului uman, astfel, încă de la începuturi se subliniază necesitatea „de a da maselor cel mai divers material în raport cu propaganda ateistă, a le familiariza cu fapte din diverse domenii ale vieții, a face tot posibilul de a le cointeresa și trezi din somnul religios”[30]. Lupta cu religia este privită ca o componentă a educației omului sovietic: „programul nostru este fundamentat completamente pe concepția științifică și cea materialistă. Explicarea programului nostru conține argumentele

istorice și economice despre rădăcinile *ceții* religioase. Propaganda noastră în mod necesar include și programul ateismului”[31].

Conform ideologiei care în URSS era transformată și percepută ca poliția gândirii și comportamentului corect, Bisericii i se impută un șir de acuze menite să demonstreze caracterul fals, failibil al moralei creștine comparativ cu cea comunistă. Cele mai pedalate reproșuri la adresa Bisericii Ortodoxe exponentă a creștinismului pe care le atestăm în lucrările din segmentul culturii sovietice ar fi aceasta[32]:

- susținea și consfințea putere a domnitorilor și feudalilor, poziționând-o ca una dată de Dumnezeu;
- sprijinea și declara corecte orice fapte ale boierimii;
- apăra orânduirea feudală
- și capitalistă, astfel se pronunța pentru proprietatea privată;
- orice fapte îndreptate împotriva clasei exploatare erau interpretate de biserică ca atentate împotriva religiei și bisericii;
- se străduia să îndepărteze masele largi de la ideile revoluționare;
- condamna aspirațiile de eliberare națională și socială a poporului;
- cultura propagată de religie era una religioasă și ostilă celei laice;
- s-a pronunțat aspru împotriva ideilor revoluționare eliberatoare etc.

Printre alte acuze, cea mai mare parte nefondate, utilizate prin ruperea din context și argumentarea eronată, le realizăm pe cele referitoare la caracterul individualist al moralei creștine, incapacitatea de a constitui barieră, cel puțin spirituală, contra crimeilor sărăciei, mizeriei și ignoranței omului. Prin misticismul ideilor de îngăduință față de semeni și dușmani a necesității izolării de lume, conform ideologiei comuniste, religia, morala creștină trebuie distrusă pentru caracterul ei periculos ce se opune activităților colective, formării omului nou inteligent de a pătrunde și domina natura, demn de a făuri și trăi în viitorul luminos. Ideologia scientist ateistă chiar de la începuturi se poziționa ca unica adevărată, demnă să elibereze omul din obscurantismul veacurilor apuse, adevărul însă rezidă în faptul că el a fost transformat într-un instrument facil de manipulare a mentalului social și impunere a autorității absolute.

În imensul spațiu al URSS, un loc imperativ se acordă activității de propagandă, numărul total de persoane antrenate în activitate de propagandă depășea 10 mil.[33] dintre care erau: 1,2 mil. propagandiști, 2,05 mil. lectori, 1.8mln informatori politici și 3,7 mil. agitatori. Important faptul că singura ideologie modernă care a negat cu vehemență orice utilitate a religiei valorilor și moralei religiei a fost ideologia comunistă, care prin intermediul instrumentelor de manipulare, intimidare și persecuție urmărea câteva scopuri concrete:

- diseminarea ideilor comuniste;
- educația omului nou;
- lupta cu vestigiile trecutului și cu ideologia *diversionistă* occidentală.

Prin sintagma *vestigiile trecutului* sau *ideologia diversionistă occidentală* se subînțelegea religia și principiile filosofiei idealiste fundamentate pe libertatea personalității și drepturile omului.

În scopul de a fi cât mai concludenți în fundamentarea aserțiunii despre rolul major al educației ateiste în politica cultural ideologică a PC manifestă și constantă de-a lungul întregii existențe a Statului Sovietic, aducem titlurile mai multor documente oficiale cu privire la fortificarea activității de propagandă antireligioasă. Mai reprezentative în acest sens identificăm următoarele rezoluții ale CC al PCUS[34]:

- Despre erori în propaganda științifică și ateistă în rândul poporului din 10 noiembrie 1954;
- Cu privire la vicisitudinile majore ale propagandei științifice ateiste și măsurile de optimizare a ei din 7 iulie 1954;
- Despre situația și măsurile de optimizare a activității politice de masă în rândul lucrătorilor din regiunea Stalin din 11 martie 1959;
- Despre măsurile de optimizare a activității Societății Unionale pentru diseminarea cunoștințelor politice și științifice din 25 august 1959;
- Despre problemele propagandei de partid în contextul societății contemporane din 9 ianuarie 1960;
- Despre importanța editării unui manual pentru cursurile și seminarele ateiste cu genericul Вопросы атеизма дин 15 februarie 1960;
- Despre activitatea universităților de cultură din 20 august 1960;
- Despre remedierea măsurilor de selectare și pregătire a cadrelor propagandiste din 5 mai 1961;
- Despre activitățile de fortificare a educației ateiste a poporului din 2 ianuarie 1964 etc.

O simplă analiză a genericului acestor rezoluții vine să deconspire faptul că, și după câteva decenii de educație ateistă a maselor, problema rămâne la ordinea de zi, și aceasta, când, un aparat de propagandă impresionabil de peste 10 milioane de persoane complementat de numeroase organizații, publicații manifeste printr-o grilă ce include de la lucrări științifice, manuale până la simple, chiar simpliste materiale de popularizare a ideilor despre caracterul nociv al religiei, tradițiilor, datinilor și obiceiurilor de veacuri ce constituie spiritualitatea unui neam, memoria lui istorică.

Problematizarea educației ateiste a evoluției și rolului ei în viața societății constituie subiectul dezbaterii monografiei semnate de filosoful A. Babii - *Libertatea gândirii, anticlericalismul și ateismul în istoria Moldovei*. Lucrarea înglobează un vast și complex material ce elucidează procesul, etapele, motivele apariției și evoluției liberei cugetări a ideilor ateiste și anticlericale manifeste istoriei și culturii naționale. Filosoful a analizat un spectru de aspecte menite a configura și argumenta manifestările gândirii ateiste ca pe o realitate a vieții poporului din cele mai vechi timpuri. În acest efort de argumentare a prezenței elementelor ateismului în gândirea și tradițiile naționale sunt minuțios analizate motivele și subiectele ateiste în creația folclorică: legende, povești, mituri, basme, proverbe etc. În acest context au fost selectate mai multe genuri de creație populară, care în aserțiunea gânditorului elucidează atitudinea poporului față de religie, supranatural, reprezentanții clerului, „viața de

apoi”, biserică etc. Printre cele mai relevante concluzii pe care le realizează A. Babii în raport cu reprezentările ateiste și antireligioase în contextul folclorului elucidăm:

- esența lui îl constituie viziunile materialiste în raport cu natura și societatea, care agenerat motive ateiste și anticlericale;
- manifestarea elementului ateist în folclorul național infirmă ideile cercetătorilor burghezi despre religiozitatea distinctă și consacrarea credinței idealurilor creștine;
- în tradițiile și ritualurile moldovenilor atestăm o sinteză a elementelor de credințe primitive a religiei păgâne și a celei creștine etc.

Dacă parte din reflecțiile filosofului nu ne trezesc niciun fel de dubii, atunci afirmațiile sale tranșante concentrate spre inocularea idelor că ateismul pentru moldoveni a fost un lucru absolut firesc, iar apartenența la creștinism poartă un peremptoriu caracter formal trezesc nedumerire, însă rămân ușor explicabile. Nu numai concluziile vizavi de subiectul folclorului, dar și cele referitoare la o parte din aserțiunile cu privire la motivele antireligioase și liberei gândiri în letopisețele cronicarilor și în creația literară a înaintașilor noștri spirituali pe care le testează erau concertate în vederea demonstrării prevalenței elementului ateist în specificul spiritualității neamului și, nu în ultimul rând, a superficialității religiozității la conaționalii creștini. Nu întâmplător autorul subliniază că „cele mai viabile superstiții și prejudecăți sunt cele religioase „[35], astfel scopul lucrării, în modul după cum este configurat de autor, rezidă în participarea la educarea poporului în spiritul comunismului științific, a facilita dezvoltarea facultăților și aptitudinilor oamenilor în vederea perceperii adecvate a evenimentelor și fenomenelor proprii vieții sovietice și celei internaționale. În acest context, el cu dezinvolt subscrie la una din tezele Programului PCUS, în care este accentuată o componentă imperativă a educației comuniste rezidă „în lupta cu manifestările ideologiei și moralei burgheze, cu vestigiile psihologiei proprietății private, superstițiile și prejudecățile...”[36].

În contextul vieții sovietice monopartiste remarcăm, dacă până la 1954 activitatea antireligioasă și anticlericală se reducea la critica așa-numitul caracter reacționar al bisericii în susținerea păturilor exploatare, atunci după acest an accentul se pune pe educația ateistă a omului și a rolului covârșitor al filosofiei marxiste ca fundament teoretic al ateismului. Mișcarea *antireligioasă totală* desfășurată împotriva tuturor religiilor, cultelor religioase și bisericii pe care unii certători o leagă de hotărârile Congresului XX al PCUS va rămâne o parte a instituțiilor oficiale de stat, inclusiv a institutelor de cercetări până la începutul ultimului deceniu al sec. al XX-lea. În raport cu modul, maniera, principiile și efectele de realizare a propagandei ateiste în spațiul URSS identificăm patru perioade bine diferențiate, care le atestăm valabile și pentru viața politică și social-culturală a RASSM și ulterior a RSSM :

1. 1917-1925 - perioada degradării morale și religioase a maselor convertite autoritar la activitatea obligatorie în cadrul diferitor manifestări antireligioase (distrugerea și devastarea bisericilor, uciderea sau batjocorire a preoților, ridiculizarea artefactelor de cult ,intimidarea credincioșilor etc.);

2. 1925-1941 - efortul de a imprima activității ateiste caracter oficial. Activitatea de propagandă în acest segment este pus în seama Uniunii Ateilor Militanți [Organizație Socială din URSS(1925-1947) în frunte cu președintele E. Iaroslavsky. Un rol important în propagarea ideilor ateiste îi revine publicației Безбожник. La sfârșitul anilor '30, organizația socială benevolă Uniunea Ateilor Militanți număra peste 5mil. 700000 de membri]. Evidențiem în aceeași ordine de idei și rolul revistei Nauka i religia, apariția căreia a fost decretată printr-un ordin al CC al PCUS din 5 mai 1959. Reiterăm, problemă educației omului nou, unul cu concepții ateiste, detașat de tradiții, orientat în exclusivitate către viitorul, a constituit pentru ideologie unul din segmentele prioritare. Astfel, pentru popularizarea, punerea în circuit a ideilor ateiste sunt editate un număr considerabil de publicații [Безбожник(1922-1941), Антирелигиозник(1926-1941) Атеист(1923-1930), Воинствующий атеизм(1931), Безбожник у станка(1923-1932) etc.] , în care într-un limbaj accesibil se încearcă manipularea mentalului social, mintal din care în mod barbar se întreprinde extirparea unui segment imperativ al spiritualității individului, respectiv, al neamului – credința.

3. 1941-1953 , deși parte din perioada respectivă se suprapune cu cea identificată ca stalinistă(1927-1953), totuși, în mod paradoxal, acest segment temporal este unul al stagnării activității ateiste și a compromisurilor, moment care facilitează amplificarea relativă a activității religioase sunt deschise mănăstiri, biserici.

4. 1953-1990 - credința în Dumnezeu, lupta cu religia și cu cultele religioase devine un atribut indispensabil al forurilor de partid și al propagandei. Activitatea antireligioasă este percepută ca o componentă a procesului de educație comunistă orientată împotriva ideologiei și moralei burgheze. Lupta cu superstițiile, ereziile și moravurile depășite, în special cu ideologia burgheză, sunt reflectate pe larg nu numai în Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (1961), dar și în Statutul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (1961).

Pe acest fondal de agitație manifest ultimele etape (1953-1990), când se fac ravagii severe asupra bisericii și religiei, PCUS a fost presat de opinia publică occidentală să-și revadă politica în raport cu activitatea anticlericală și religioasă . Pentru a diminua tensiunea creată, CC al PCUC adoptă *Hotărârea despre greșelile în desfășurarea propagandei științifico-ateiste în sânul populației*[37], în care sunt elucidate un șir de lacune în metodele și strategiile “orientate spre creșterea constantă a conștiinței maselor muncitoare și eliberarea lor treptată de prejudecățile religioase”[38]. Documentul oficial la care replicăm este unul extrem de interesant, deconspiră politica perfidă a elitelor politice vizavi de religie și biserică. În unul din primele alineate ale deciziei este enunțat că CC al PCUS dispune de date care demonstrează că în ultimul timp în propaganda științifico-ateistă în rândul populației s-au admis greșeli serioase[39]:

- nu se desfășoară satisfăcător o muncă sistematică și complexă în scopul promovării științelor naturale și luptei ideologice cu religia ;
- inacceptabil că parte din organizațiile de partid s-au retras de la activitatea de dirijare și control al propagandei științifico-ateiste;

- se cere implicarea activă a organizațiilor de partid pentru a nu admite persoane ignorante, nepregătite în problemele ateismului științific de a veni cu lecții în fața publicului, discursuri care se reduc la bancuri și intimidări vulgare la adresa slujitorilor de cult;
- abordarea iresponsabilă a procesului de selectare a lectorilor și propagandiștilor prejudiciază grav activității cultural-educative realizată în sânul poporului;
- în ziare, în alocuțiunile unor lectori sau raportori se permit atacuri ofensatoare la adresa clericilor și modul de practicare a ritualurilor de cult;
- neîntemeiat în presă și în discursurile propagandiștilor credincioșii și slujitorii de cult neargumentat sunt poziționați ca persoane infame de încrederea politică;
- în anumite raioane, regiuni au fost atestate situații ignobile de implicare administrativă din partea anumitor organizații în activitatea unor asociații și grupe religioase, sau a clerului etc.

O analiză serioasă a așa-numitelor greșeli admise în procesul de educație ateistă elucidate în *Hotărârea...* enunțată permite să remarcăm că și de această dată elementul ideologic este primar, or textul documentului cu lux ne devoalează situația gravă cu care se confruntă religia și biserica în totalitarismul comunist. Alături de forțată și autoritară a ateismului științific prin toate metodele și instrumentele disponibile ideologiei în mentalul social era privit de elitele de partid nu numai ca un lucru firesc, dar ca o necesitate stringentă pentru asigurarea succesului trecerii de la socialism la capitalism. Consemnăm în acest sens, că însăși sintagma *ateism științific* se înrădăcește în uz începând cu anul 1954, fapt care nici pe departe nu înseamnă că această unitate sintactică nu a fost utilizată și până la acest moment. Un alt aspect pe care n-l deconspiră *Hotărârea...* e că, în pofida metodelor, instrumentelor cu care operează ideologia comunistă în lupta antireligioasă și anticlericală, până la urmă nu s-a ajuns la ateizarea totală a maselor, acest proiect, ca și cel al comunismului, a suferit eșec total.

Ținem să subliniem că în acest document oficial, alături de evidențierea și taxarea așa-numitelor abateri în procesul de luptă antireligioasă manifeste pentru întreg spațiul URSS, inclusiv și RSSM, sunt trasate un șir de obiective, traducerea cărora în viață ar permite depășirea greșelilor manifeste propagandei ateiste și simultan n-ar îngreuna libertatea activității ideologice. Regimul totalitar monoideologizat își face din eliminarea oricărei opoziții scop organic și proximal, astfel, declarată vestigiul al capitalismului manifest comportamentul și conștiința maselor, religia devine unul din țintele cardinale și indispensabile ale activității în procesul de educație comunistă.

Menținându-ne în logica riguroasă a acestui document, înregistrăm că eliberarea populației de obscurantismul religios este poziționat ca un fapt realizat. Cât privește persoanele politic indecise, credincioșii consacrați pentru ei se suscită din partea organelor de resort o activitate flexibilă și temeinică pentru a-i elibera din lanțurile religiei. Ambiguitatea directivelor trasate de PCUS este evidentă, pe de o parte, se reclamă toleranță față de libertatea credinței, pe de alta, religia este configurată

ca un gen de temniță pentru înrobire spirituală, limitarea drepturilor și degradarea demnității umane. Campania antireligioasă controlată autoritar de cadrele nomenclaturiste de partid era poziționată ca lupta ideologică a concepției materialiste și științifice cu cele antiștiințifice și religioase. Caracterul autoritar al *Hotărârii...* devine evident prin maniera de postulare a narațiunii, pe care o identifica ca pe una canonică: ”propaganda științifico-ateistă reprezintă o componentă a educației comuniste a muncitorilor care are drept obiectiv diseminarea cunoștințelor materialiste în rândul maselor și eliberarea credincioșilor de influența prejudecăților religioase” [40].

Din structura rigidă și stereotipizată a documentului lesne să percepem logica mesajului nevoalat al *regimului ateu*, care în mod programatic își deconspiră atitudinea și contracțiunile antireligioase “din moment ce religia în raport cu statul este o chestiune privată, iar biserica este separată de stat, atunci Partidul Comunist bazat pe marxism-leninism și fundamentul său teoretic - materialismul dialectic, acesta, pe post de concepție științifică unică și adevărată despre lume, nu poate admite indiferență sau neutralitate față de religie, ca de o ideologie care nu are nimic comun cu știința.” [41].

Discursul totalitarist, axat pe impactul distorsionărilor de ordin cultural –social provocate de religie proceselor de făurire a viitorului luminos, este unul extrem de complex, astfel, numai Hotărârea abordată mai sus urma a fi completată cu câteva *Note secrete ale Departamentului de Propagandă și Agitație al CC al PCUS pentru Republicile Unionale*, una dintre care *Cu privire la neajunsurile propagandei științifice și ateiste* [42] și alta *Despre nota secretă a Departamentului de Propagandă și Agitație al CC al PCUS pentru Republicile Unionale privind neajunsurile propagandei științifice și ateiste* [43]. În mod special facem referință la aceste documente oficiale, deoarece ele elucidează activitatea Departamentului de Propagandă și Agitație a PCUS pentru republicile unionale, prin urmare, acele indicații formulate în aceste circulare devin plan de lucru pentru elitele nomenclaturiste din republici. Principalele obiective stabilite pentru eliminarea deficiențelor în organizarea propagandei ateiste în republici, toate cu caracter ideologic menite să faciliteze succesul proiectului *Omul nou* devin o componentă a activității nu numai a Departamentelor de Propaganda, ci și a tuturor organizațiilor de partid, comsomoliste, sindicale de toate nivelurile, a ministerelor, a presei, științei, editurilor etc. Un loc aparte în această activitate era rezervată artei, cinematografeii, literaturii și, bineînțeles, Radio și TV.

Rolul imperativ al ateismului științific, în conformitate cum era poziționat de ideologia comunistă, consta nu numai în identificarea și analiza evoluției religiei și conștiinței religioase la oameni, dat mai ales în configurarea concepției științifico-materialiste, menită să depășească dispozițiile idealiste despre lume și obscurantismul religios. Propaganda prin arsenalul complex de instrumente și metode se concentrează pe eliminarea rămășițelor sentimentului religiozității din viața omului sovietic, care urma a fi educat în spiritul ateismului, demn de viitorul luminos - comunismul, unde nu este loc nu numai de religie, ci și de rămășițele gnoseologie ale idealismului. În scopul evitării oricăror impedimente care ar crea confuzie în procesul de făurire a comunismului sunt întreprinse măsuri complexe în vederea

demascării rolului negativ al bisericii și caracterului reacționar al religiei. Suprimarea conștiinței religioase în *regimul ateu* devine problemă componentă a politicii culturale oficiale, prin urmare, propaganda antireligioasă devine un imperativ și al activității științifice[44]:

- antrenarea profesorilor, pedagogilor în activitatea de pregătire a cadrelor ateiste;
- Ministerul Învățământului și facultățile filosofice să asigure pregătire a specialiștilor de înaltă calitate pentru activitatea propagandei științifico-ateistă;
- cercetarea problemelor științifice ale ateismului să devină o prioritate a facultăților de filosofie, a Institutelor de Filosofie ale Academiei de Științe;
- institutele de resort ale Academiei de Științe să elaboreze ghiduri metodologice pentru activitatea ateistă în școli și în rândul populației etc.

Cercetările sociologice în perioada anilor 70-80 ai sec. XX devin barometru tradițional pentru identificarea efectelor educației ateiste și amploarea procesului de depășire a credinței. Astfel de cercetări de proporții au fost efectuate în satele Colibaș, raionul Vulcănești. Lozova, raionul Nisporeni și satul Copanca, raionul Căușeni. Lucrările[45] care au constituit concluziile investigațiilor realizate demonstrează explicit că în sondaje au fost abordate un set larg de aspecte, fapt care a permis configurarea unei imagini complexe despre rolul și locul religiei în viața oamenilor de la sate în contextul tendințelor de ateizare și secularizare. Implicarea și motivarea maselor largi în procesul de ateizare este pus pe seama instituțiilor de cultură și cele de învățământ, menite să creeze condiții favorabile prin intermediul mai multor activități pentru ca noul om sovietic să se debaraseze de vestigiile trecutului și de prejudecățile vulgare. Ne amintim în acest sens de *Colțișoarele roșii*, sau ca o alternativă a lor, dar cu același statut și menire, *Camerele leniniste*, ca atribute ale tuturor instituțiilor de stat, cultură, învățământ, locuri unde se realiza activitatea de propagandă și de manipulare a conștiinței oamenilor, indiferent de vârstă, studii sau interese.

În contextul general de impunere autoritară a unui nou tip de percepere a lumii, unul materialist în scop de propaganda a ideilor ateiste alături de lecții, conferințe, publicații, emisiuni Radio și TV, filme etc. sunt inaugurate muzee ale ateismului. Un astfel de Muzeu al Ateismului în 1978 a fost inaugurat la Chișinău (sediul Biserica Sfânta Cuvioasa Teodora de la Sihla), scopul acestei instituții culturale fiind subordonat aceluiași obiective ale ideologiei oficiale concentrate activității antireligioase și educației ateiste manifeste prin expoziții, lecții, conferințe ș.a.. Despre caracterul luptei pluridimensionale cu așa-numitele invenții retrograde religioase, cu misticismul și obscurantismul religios, destul de simbolic se configurează și evenimentul înființării muzeului în cauză, pentru care în calitate de sediu s-a ales Biserica Sfântă Cuvioasa Teodora de la Sihla. De fapt, soarta bisericii la care replicăm a fost împărțită de marea majoritate a instituțiilor de cult, care în cel mai bun caz erau transformate în muzee sau expoziții *verbi causa* Catedrala Mitropolitană. Soarta Clopotniței Catedralei Mitropolitane a fost și mai tristă, în anii '60 a fost demolată. Muzeificarea lăcașelor de cult a fost o tradiție pe larg implementată în cultura sovietică, cât privește exponatele pentru muzeele ateismului, ele constituiau în mare

obiectele, icoanele de cult confiscate în momentul închiderii autoritare a bisericilor. Spre regret, în sălile de expoziții ale Muzeului Ateismului Științific din Chișinău, care a activat până în 1991, și-au găsit loc doar unele dintre cele mai prețioase artefacte ale abuzivelor acte de afirmare a ateismului prin suprimarea adevăratelor și redutabilelor valori spiritual-culturale naționale. Chiar dacă aceste instituții aveau o menire concertată de propagare a dialecticii materialiste și ateismului, partea pozitivă a acestora a constat în faptul că acestea au fost nu numai localuri de stocare a obiectelor de preț de natură religioasă, dar au constituit simultan și spații de conservare a acestora.

Educația ateistă în masă era poziționată ca o șansă de familiarizare cu ideile marxism-leninismului și de dezvoltare spirituală[46]. Cercetările efectuate în scopul identificării locului religiei în viața societății moldovenești și efectele educației ateiste ale maselor deconspiră, în opinia lui D. Tabacaru, că: 1. în rândul muncitorilor, spre deosebire de cel al colhoznicilor, procesul de ateizare este mai dinamic; 2. există întreprinderi de stat unde numărul ateștilor este cam de 68-72 procente, celor indeciși e de 14-17 % și numai 13-15 % se află sub influența religiei. Cât privește ultima categorie, a celor care formează 13-14%, cercetătorul ne demonstrează că pentru acest contingent, „religiozitatea se manifestă sporadic și formal în cazul respectării ritualurilor”[47].

Nu putem ignora reflecțiile și nici concluziile lui D. Tabacaru vizavi de subiectul abordat, după cum nu credem că s-a ajuns la falsificarea gravă a rezultatelor, adevărul rezidă în faptul că pe parcursul a trei decenii de viață în climatul totalitarist oamenii au însușit de minune arta de a-și voala adevăratele gânduri și atitudini cu privire la sistemul sovietic. Acest tip de duplicitate, constatăm, este animat de experiența trăită sau de ecourile încă neapuse ale represiilor, arestărilor și, nu în ultimul rând, al *Operației Sever*. Probabil, că mai simplu pentru ambele părți antrenate în cercetările enunțate unii să se declare ateii, ceilalți - cercetătorii, să accepte tacit aceste neadevăruri, iar rezultatele reale ar fi fost argument al acțiunilor concertate de educație ateistă neconformă.

Activitatea de propagandă a educației ateiste în anii 60-70 în RSSM, similar ca și în întreaga Uniune Sovietică, are în calitate de scop lupta cu fenomenul indiferentismului dublu al populației, adică în raport egal cu religia și cu ateismul. Cel mai interesant că vârsta respondenților indiferentiști, conform cercetărilor efectuate, se includea în categoria 21-40 de ani, contingent care, în opinia noastră, este cel mai deschis pentru transformări progresive. Din această categorie de intervievați, mult prea probabil, că doar un procent redus nu aveau studii, deci rămâne să constatăm că ampla activitate ateistă, care era un atribut major al politicii culturale, nu avea efectul scontat. Și aceasta în pofida faptului că în același segment temporal „crește numărul de personal calificat în domeniul educației ateiste”[48]. Devine evidentă și implicarea în acest tip de activitate al persoanelor voluntare, care nu aveau studii speciale, dar se implicau cu abnegație, dacă să acceptăm ideile autorilor mării majorități a lucrărilor cu acest context. La D. Tabacaru depistăm mai multe date despre activitatea de voluntariat al persoanelor fără pregătire specială, dar care își fac un gen de activi-

tate din propaganda ateistă. Din aceste concluzii ale cercetătorului, realizate în baza unor sondaje ce cuprind un segment de timp de cinci ani, putem conchide că propaganda ateistă cumva venea să motiveze implicarea unei părți a societății, dar mai ales a celor cu studii superioare în activitatea ateistă. Probabil, un factor dominant în fortificarea responsabilității sociale și dezideratelor voluntariale este determinat de faptul că în *Fișele personale* în *Caracteristicile* de la locul de muncă sau de studii un loc aparte se rezervă activității social politice în construcția comunismului. Nu întâmplător, perioada anilor 70-80 este identificată ca cea a socialismului dezvoltat. Conform rezultatelor acestor sondaje, D. Tabacaru concluzionează că activizarea tuturor categoriilor de vârstă în procesul de motivare ateistă a maselor este direct proporțional cu creșterea nivelului de instruire al voluntarilor/lectorilor.

Ca un fir roșu prin toate lucrările cu caracter teoretic, metodologic și aplicativ dedicate activității de educare ateistă este etalată ideea că în mare aceste activități sunt concentrate unui scop concret - efortul de contracarare a “neîntemeiatelor calomnieri fabricate ale burgheziei și ale propagandei clericale despre creșterea interesului oamenilor sovietici față de religie, și sporirea religiozității la noi în țară”[49]. În acest context sunt identificate două tipuri de luptă anticlericală manifestă spațiului istoric al RSSMoldovenești: activă și pasivă[50]. Forme pasive erau ereziile, care pe parcursul sec. XV-XVII au căpătat o dezvoltare relativ slabă, prin urmare, n-au avut un impact mare: fuga țăranilor de pe moșiile mănăstirești și protestele populației de la sate și orașe împotriva fărdelegilor clericilor. De multe ori în procesul derulării acestor forme de manifestări se implicau și reprezentanții clerului. Tipul activ de luptă antibisericască și clericală este tradus prin jafuri și atacuri la averea bisericilor, mănăstirilor și clericilor. La sfârșitul sec XIX, opinează filosoful A. Babii, această luptă crește și se concentrează pe lichidarea dominației funciare a bisericilor și mănăstirilor.

Analiza și evaluarea retrospectivă a demersului antireligios și anticlerical realizat de D. Tabacaru[51], unul dintre cercetătorii care s-a concentrat îndeosebi pe acest segment ideatic, deconspiră un compartiment destul de complex consacrat caracterului și particularităților religiozității. Religiozitatea rămâne și azi a fi o temă destul de complicată pentru cercetare, una care presupune o abordare interdisciplinară, ce suscită „elucidarea aspectelor specifice ale conștiinței, a comportamentului și a stării spirituale a oamenilor”[52]. Semnificativ faptul, în URSS s-au realizat cercetări ample cu privire la esența și criteriile religiozității, menite a facilita perceperea căilor și instrumentelor de depășire a acesteia. Printre cei mai apreciați cercetători care au adus un important aport la investigarea subiectului enunțat, multe din ideile cărora rămân actuale și remarcabile și în Mileniul III, evidențiem: S. Muslimov[53], V.Pavliuk[54], D. Ugrinovici[55], M. Tepleakov[56], L.Anufriev și V.Kobetskii[57] ect.

Alături de religiozitate și conștiința religioasă prezintă interes reflecțiile lui D. Tabacaru, care prin apel la lucrările cu problematică similară trece în revistă realizările la subiect: 1. semnele specifice ale esenței și nivelului conștiinței religioase ale individului; 2. reprezentările religioase și comportamentul; 3. modul cum respectă ritualuri de cult, cât este de receptiv și activ la propaganda religioasă vs ateistă. În

scopul stabilirii unor repere operaționale ale cercetării, el subscrie la aserțiunile unor cercetători [59], că în procesul de evaluare a religiozității individului important să se ia caz de întreaga complexitate a factorilor obiectivi și subiectivi ai modului de manifestare a religiozității, cu condiția că atenție majoră se acordă conștiinței, dar nu comportamentului. Primare, opinează D. Tabacaru, în manifestarea sentimentului religios sunt convingerile, dar nu îndeplinirea mecanică a unor ritualuri păstrate de tradiții. Subscriem la cele afirmate de D. Tabacaru, or pentru determinarea religiozității individului imperativă este perspicacitatea, adică înțelegerea dacă comportamentul lui religios este expresie a reprezentărilor religioase, și, respectiv, ele corelează cu conștiința. Sunt prețioase reflecțiile filosofului și cu privire la tendințele de tipologizare pe criteriu religios al oamenilor, despre care constată că eforturile cercetătorilor din URSS deconspiră caracter contradictoriu, iar cei din Occident nu abordează o perspectivă metodologică adecvată, una care face corp comun cu propaganda. Fidel paradigmei antireligioase și antiburgheze abordate, D. Tabacaru trece în revistă un șir de nume de cercetători care alături de subiectul tipologizării religiozității se confruntă cu aceleași probleme ca și cei din URSS, și anume, o deta-liere minuțioasă și prea complexă ce conduce la concluzii controversate: C. Amery (*Capitulation: an Analysis of Contemporary Catholicism*(1963), A. Buhler *L'innovation dans l'institution religieuse*(1975) și G. Polifroni *L'istinto religioso*(1974).

Determinat să fie expresie a politicii oficiale, D. Tabacaru se pare mai puțin indis-pus de metodele de clasificare a persoanele religioase de către cercetătorii occiden-tali, ci de afirmațiile acestora cu privire la ateii și ateism. Se arată categoric indignat de aserțiunile teoreticianului G. Polifroni, care cataloghează ateii ca pe niște oameni cu deficiențe psihice, considerându-i nenormali. Remarcăm un moment impor-tant, că în segmentul perioadei anilor 50-80 între cercetătorii din URSS, promotorii ideilor antireligioase, și așa-numiții cercetători burghezi și clericali, axul director al confruntărilor se desfășoară în albia criteriilor metodelor de abordare științifică. Reproșurile le înregistrăm raportate în special la metodele științifice utilizate în pri- vilegiul celor cvasiștiințifice. Aceste acuze reprezintă un subiect nu numai dominant, dar și invariabil al confruntărilor dintre reprezentanții celor două sisteme.

În anii '80 ai sec. XX înregistrăm un număr mare de lucrări[59] autorii cărora în mod vădit insistă pe promovarea arhipedalatului program de educație ateistă, unul cu persistență proiectat și animat de către ideologia comunistă, menit a determina un tip uniformizat de gândire, și conformare a modului de viață socialist, în care lupta cu dușmanii interni și externi rămâne imperativă, deoarece „războiul ideologic al dușmanilor statului sovietic este perpetuu animat de propaganda imperialistă prin metode și tehnici deosebite”[60]. Din acest context ideatic, concentrat dezorientării valorice și implementării autoritare a unui tip de gândire omogenizat pentru toți membrii societății, cu implicare nu numai în modul de a fi și percepe a individului, dar și în macroformele modului de viață socială evidențiem lucrările filosofului M. Gol-denbergh, care cu perseverență insistă să deconspire rădăcinile, evoluția și conținutul ideologiei sioniste declarate de ideologia comunistă reacționare și antiștiințifice[61].

În mare, este examinat caracterul idealist al concepțiilor apologetilor sionismului: B.Halpern, A.Bein, S. Friedlander, J.Veinberg, M.Harris, impactul lor asupra destinului evreiesc.

Accentul major al cercetărilor întreprinse de M.Goldenberg rezidă în demascarea relațiilor Organizației Sioniste Mondiale cu așa numitele organizații internaționale reacționare, cu cercurile clericale, și anumiți reprezentanți ai vieții social politice din Occident, identificate de ideologia totalitaristă ca burgheze. Adepții marxism-leninismului sunt obligați , susține cercetătorul, să se contrapună și să demaște propaganda anticomunistă cu caracter diversionist, or „fundamentul social filosofic al sionismului constituie un melanj de rămășițe de scheme idealiste vechi, de orientări burgheze contemporane, idei social reformatoare, dogme vechi , depășite religioase, percepute de teoreticienii sioniști neprincipial, din aspect pragmatic”[62]. Lupta împotriva sionismului, constatăm, avea rădăcini mai adânci decât se pare la prima vedere, era o componentă a proiectului comunismului pentru dominarea spiritelor și inimilor milioanelor de oameni din afara spațiului URSS, deci reprezintă confruntarea ideologică cu sistemul capitalist și propaganda acesteia, care submina speranța biruinței și afirmării *unei lumi noi și drepte*, deoarece elucida adevărul despre calvarul socialist.

În opinia noastră, merită atenție, cu condiția că din start se face abstracție de persistența elementului ideologic, lucrarea lui M. Goldenberg[63] realizată în același areal ideatic , adică a ansamblului problematic al educației scientist-ateiste . Meritul acestei lucrări constă în faptul că cercetătorul a adunat și prezentat un vast material factologic vizavi de diverse manifestări ale prezenței culturii iudaice în contextul național al spațiului istoric al RSSM, caracterul special al religiei iudaice, relația și tangențele dintre iudaism și creștinism ș.a. - toate menite a întregi imagine a cunoștințelor despre istoria, cultura și spiritualitatea națională.

Același lucru îl subliniem și față de lucrările cercetătorilor A. Babii, D. Tabacaru, V. Gajos, V. Ermuratschi, N.Gortopan, F. Bîscu și mulți alții care erau obligați să se conformeze sistemului și să cerceteze acele teme și probleme care li se reclamau de către organele superioare de partid. Mai mult , cercetătorilor li se reclama nu numai abordarea anumitor probleme , ce constituiau parte integră a proiectelor ideologiei oficiale, ci și reflectarea problematicii conforme obiectivelor trasate în contextul anumitor foruri de partid. Consemnăm, deși unele aspecte de abordare a problemelor educației ateiste , antireligioase și anticlericale de către cei nominalizați par unilaterale, nu e cazul să uităm de circumstanțele ideologice ale timpului . Dacă cernem elementul ideologic din textul lucrărilor semnate de A. Babii, D. Tabacaru ,V .Gajos, V. Ermuratschi , F.Bîscu, V. Topilina, etc., important să realizăm că materialul prezentat constituie un vast domeniu de informație despre problema religiei, cultelor, mișcărilor religioase din spațiul RSSM; aspecte din istoria și evoluția religiei creștine în contextul culturii și istoriei basarabene; istoria apariției anumitor mișcări și culte religioase de tip creștin /protestant; comunicarea interconfesională, tendințele și contradicțiile dintre cultele religioase; toleranța ca problemă în mediul multiconfesional; religia în contextul socialismului dezvoltat ca o relicvă a trecutului etc.

Ultima ratio, azi, consacându-ne eforturile în vederea reprocesării operelor care cad sub incidența conceptului *perioadă sovietică*, lucrări tributare discursului de partid, considerăm că este principial să efectuăm o analiză obiectivă, dar totodată destul de flexibilă, pentru a nu adopta maniera stilului cezurii comuniste. Re-gândirea, valorificarea moștenirii comuniste rămâne a fi un proiect valorizator important pentru cultura națională posttotalitară, iar acțiunile de reconciliere cu trecutul neapărat să devină impuls catalizator pentru înțelegerea și acceptarea acestei părți dezolante a memoriei noastre.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Tismăneanu V. Liturgii bolșevice: Stalin. Cursul Scurt și gramatica totalitarismului. Contributorus. ro, 2011, 7 septembrie. <https://www.contributors.ro/liturgii-bolsevice-stalin-cursul-scurt-si-gramatica-totalitarismului/> (accesat 13.09.2020).
2. Ленин В.И. Задачи Союза молодежи. Речь на Всероссийском съезде Российского коммунистического союза молодежи. 2 октября 1920 г. Полное собрание сочинений. Издание 3-е. Москва: Издательство Политической литературы, 1973, p.404.
3. Ibidem, p.409.
4. Dezghețul, sau dezghețul hrușciovist sunt denumirile neoficiale ale perioadei 1950-1960, una de destalinizare relativă a vieții social-politice și culturale, de eliberare din închisori a deținuților politici, a libertății gândirii și conștiinței, de implementare progresivă a anumitor reforme în toate domeniile vieții, de deschidere pentru colaborare cu lumea din afara hotarelor URSS. Important să realizăm caracterul relativ al acestor transformări, or ideologicul, propaganda, cenzura rămân instrumentele de bază ale PC în procesul de manipulare și oprimare a mentalului colectiv.
5. Zawatsky W. Soviet evangelicals since world waril. Scottsdale: Press Herald, 1981, p. 15.
6. La baza abreviatului gosateism stau două cuvinte: государство și атеизм. Conceptul este utilizat pentru identificarea unuia din obiectivele ideologiei oficiale - educarea omului nou de desinență ateistă.
7. Ocinsky I.V., Ocinsky C.D. Механистический материализм и религия. În: За політехнічну школу, 1931 nr.1, p.131-135; Александров А. Проповедники тьмы и мракобесия. Кишинев: Госидат Молдавии, 1958; Мясницкий Ф. Иудаизм его происхождение и сущность. Кишинев: Штиинца, 1964; Парно И. Были створены небо и земля. Кишинев: Штиинца 1965; Кетрару Н., Полевой Л. Правда о происхождении человека. Кишинев: Картя Молдовеняскэ 1965; Давид А. Наука и религия об окружающем мире. Кишинев: Штиинца. 1968; Попович К. Мотиве антиклерикале ши атеисте ын литература класикэ молдовеняскэ. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1967 ș.a.
8. Рябошапка З. Историй религиосе ши антирелигиосе. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1967; Кригануц Л., Табунщик Ф. Религиозные пережитки и пути их продолжения. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1967; Гажос В. Атеистическое воспитание на уроках прошлого. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1964; Зеленчиук В., Лоскутова Л. Против вредных традиций прошлого. Кишинев: Штиинца, 1960; А. Бабий, М. Гольденберг, Д. Табакару Преодоление религии и утверждение атеизма в Молдавской ССР. Кишинев: Штиинца, 1983; А Бабий Свободомыслие, антиклерикализм и атеизм в истории Молдавии. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1974; Гольденберг М.А. Социально-политическая доктрина сионизмаю Кишинев: Штиинца, 1973.
9. Бабий А. Свободомыслие, антиклерикализм и атеизм в истории Молдавии. p.21.
10. Ocinsky I.V., Ocinsky C.D. Механистический материализм и религия. În: За політехнічну школу, 1931 nr.1, p.131-135.
11. Ocinsky I.V., Ocinsky C.D. За партийность в философии. În: За політехнічну школу. 1931 nr1, p.25-29.
12. Табакару Д. Импасул сектаризмулуй религиос. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1976; Гажос В. Особенности идеологии иеговизма и религиозное сознание сектантов Кишинев: РИО АН МССР, 1969; Гажос В. Эволюция религиозного сектанства в Молдавии: (исторический, философский и социологический анализ). Кишинев: 1975; Жосан, Г. П. Адвентизм и второе пришествие. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1981; Табакару, Д. Н Баптизм и „небесный Ханаан” Кишинев, Картя Молдовеняскэ, 1984 etc.

13. Зеленчиук В., Лоскутова Л. Против вредных традиций прошлого(1962); Гажос В. Атеистическое воспитание на уроках прошлого(1964);Полтавченко М.Комсомольцы – воинствующие атеисты(1966); Кригануц Л., Табунщик Ф. Религиозные пережитки и пути их продолжения(1967) etc.
14. Табакару Д. Преодоление религии и утверждение массого атеизма в период дальнейшего строительства социализма. În:Бабий А.,Гольденберг М.,Табакару Д. Преодоление религии и утверждение атеизма в Молдавской ССР. Кишинев: Штиинца,1983,p.60.
15. Fuștei N. Deportările pe motive profesionale. Operația Sever.(1 aprilie 1951). În : Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială. Chișinău,2012 , vol.II,nr.3,pp.101- 113; Pasat V. Biserica Ortodoxă și puterea sovietică în RSS Moldovenească(1940-1991). Chișinău: Cartier,2019; King C. The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture. Stanford; Hoover Institution Press, 2000; Пасат В. Трудные страницы истории Молдовы (1940—1950). Москва: Terra, 1994.
16. Fuștei N. Persecutarea organizației religioase Martorii lui Iehova. Operația Sever. Chișinău:Editura Cu-vântul – ABC, 2013.
17. Эшалонные списки спецконтингента по операции Север за 1951. // 37 AMI RM, F. 19, r. 5, dd. 16-19.
18. Лобозов П. Великая Октябрьская социалистическая революция и духовное освобождение масс. În: Методология исследований по проблемам истории и культуры народов Дальнего Востока. Владивосток, 1978.
19. Шкаровский М.В. Сталинская религиозная политика и Русская Православная Церковь в 1943-1953 годах. În: Acta Slavica Iaponica,2009, nr.27,pp.1-27.
20. Одинцов М.И. Путь длиною в семь десятилетий от конфронтации к сотрудничеству. Государственно-церковные отношения в истории советского общества.În: На пути к свободе совести. Москва: Прогресс, 1989.
21. Fuștei N. Încercarea de periodizare a istoriei relațiilor dintre statul sovietic și cultele religioase. <http://oaji.net/articles/2017/4586-1513286128.pdf> (accesat 24.02.2021).
22. Статья 142. Нарушение законов об отделении церкви от государства и школы от церкви. Уголовный Кодекс РСФСР. http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?doc_itself=&infostr=xO7q8%20zl7flg7vLu4fDg5uDI8vH/IO-3II0lg7%207x6%20Xk7eXpIPDI5ODq9ujo&nd=102010096&page=1&rdk=0#10.
23. Статья 227. Посягательство на личность и права граждан под видом исполнения религиозных обрядов . Уголовный Кодекс РСФСР. http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?doc_itself=&infostr=xO7q8%20zl7flg7vLu4fDg5uDI8vH/IO3II0lg7%207x6%20Xk7eXpIPDI5ODq9ujo&nd=102010096&page=1&rdk=0#10
24. Eusebiu de Cezareea. Scrieri . În: Istoria Bisericească Martirii din Palestina. Colecția Părinți și Scriitori Bisericești. Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Partea I, vol.13 ,1987.
25. <https://fra.europa.eu/ro/eu-charter/article/10-libertatea-de-gandire-de-constiinta-si-de-religie> (accesat 23.04.2021).
26. The Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe, Aug. 1, 1975, 14 I.L.M. 1292 (Helsinki Declaration). <https://web.archive.org/web/20160525015726/http://www1.umn.edu/humanrts/osce/basics/finact75.htm> (accesat 23.04.2021).
27. Табакару Д. Преодоление религии и утверждение массого атеизма в период дальнейшего строительства социализма. În:Бабий А.,Гольденберг М.,Табакару Д. Преодоление религии и утверждение атеизма в Молдавской ССР. Кишинев: Штиинца,1983,p.65
28. Бабий А. Свободомыслие, антиклерикализм... p.16.
29. Кригануца Л.Н.,Табунщик Ф.З. Op.cit, p.7-8.
30. Ленин В.И. О значении воинствующего материализма . Полное собрание сочинений. Том.45,p 26 .
31. Ленин В И Полное собрание сочинений Москва: Политическая литература. 1965, Том12,p.145.
32. Бабий А. Свободомыслие, антиклерикализм..., p.10-12 .
33. Окулов А Ф Партийная организация и атеистическое воспитание. Москва: Политическая литература ,1975,p.13 .
34. <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-5213-4/9.pdf> accesat 11.05.2021
35. Бабий А. Свободомыслие антиклерикализм ...p. 3.
36. Программа Коммунистической партии Советского Союза. Москва: Политиздат, 1968, p.121.
37. Постановление ЦК КПСС . Об ошибках в проведении научно-атеистической пропаганды среди населения.În: Правда коммунизма,18 ноября 1954, nr. 91(2378).
38. Ibidem.
39. Ibidem.

40. Ibidem.
41. Ibidem.
42. О недостатках научно-атеистической пропаганды . Записка № 39 Отдела пропаганды и агитации ЦК КПСС по союзным республикам. Москва, 12 сентября 1958 г. //https://rusoir.ru/03print/03print-02/03print-02-239/ (accesat 15.05.2021).
43. Шкаровский, М. В. Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве (государственно-церковные отношения в СССР в 1939—1964 годах). Москва : Крутицкое. Патриаршее Подворье, О-во любителей церков. истории, 2000, р.463.
44. О недостатках научно-атеистической пропаганды . Записка № 39 Отдела пропаганды и агитации ЦК КПСС по союзным республикам. Москва 12 сентября 1958 г. //https://rusoir.ru/03print/03print-02/03print-02-239/(accesat 15.05.2021).
45. Атеизмул ын офенсивэ. Кишинэу, 1974 ;Трекутул ши презентул сатулуй Лозова. Кишинэу,1969;Бабий Ф., Ермуратский В. Расцвет культуры молдавского села.Кишинев: Штиинца,1962.
46. Табакару Д. Преодоление религии и утверждение массого атеизма в период дальнейшего строительства. Op.cit. ,p.66.
47. Ibidem, p.62.
48. Ibidem,p.68.
49. Ibidem,p.69.
50. Бабий А. Свободомыслие, антиклерикализм... р.18.
51. Табакару Д. Де ворбэ ку крединчоши: ынтребэрь ши рэспунсурь.Кишинэу: Картеа Молдовеняскэ,1980 ; Табакару Д. Конштиинца релижоасэ ши реалитатеа .Кишинэу: Штиинца 1977; Табакару Д. Импасул сектаризмулуй релижос . Кишинэу: Картеа Молдовеняскэ,1976;Табакару Д. Антикомунизм ул клерикал фэрэ маскэ.Îп: Комунистул Молдовой, 1976, № 9, п. 89—92: Табакару Д. Посибилитэць, резерве îп тунка атеиста ын РССМ. Îп: Молдова Социалистэ, 14 юлие 1978; Табакару Д. Скимбаря ла фацэ. Îп:Литература ши Арта, 30 аугуст 1979, п. 7 etc.
52. Табакару Д. Преодоление религии и утверждение массого атеизма в период дальнейшего строительства социализма, р.70.
53. Муслимов С. Философские аспекты исследования религиозного сознания. Махачкала: Дагестанское книжное издательство, 1974.
54. Павлюк В.В. Психология современных верующих и атеистическое воспитание. Львов: Вища школа, 1974.
55. Угринович Д.М. Введение в теоретическое религиоведение. Москва: Издательство Мысль, 1973.
56. Тепляков М.К.Проблемы атеистического воспитания в практике партийной работы. Воронеж : Издательство Воронеж,1972.
57. Ануфриев Л., Кобецкий В. Религиозность и атеизм. Одесса: Маяк, 1974 .
58. Угринович Д.М. Op.cit. și Муслимов С. Op.cit.
59. Цуркан И. Атеизмул ши тинеретул. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1980; Мазалова В. П., Обаде Ф. Атеизмул ши фалсификаторий луй. Кишинэу: Картя Молдовеняскэ, 1986;Гортопан Н. Ролул атеизмулуй штиинцифик ын дезволтаря концепцией деспре луме. Материал ын ажуторулу лекторулуй. Кишинэу: Сочиятатя Штиинца, 1983; Гришанов Л., Гортопан Н. Унитатя динтре едукация атеистэ ши моралэ. Мануал пентру лекторь. Кишинэу: Сочиятатя Штиинца, 1983.
60. Материалы XXIV съезда КПСС. Москва: Политиздат 1972,р.21.
61. Гольденберг М.А. Иудаизм и избранный народ. Кишинев: Картя Молдовеняска, 1981; Гольденберг М.А. Социально-политическая доктрина сионизма. Кишинев: Штиинца,1973; Гольденберг М.А. Сионизм: лицо и маски. Москва: Политиздат, 1985; Гольденберг М.А. Религиозная апология сионизма. Îп: Вопросы научного атеизма. Москва: Издательство Мысль, 1975,vol.18, 88-101; Гольденберг М.А. Сионисткие глашатаи антисоветизма. Кишинев: Картя Молдовеняска,1984; Гольденберг М. Мифы сионизма. Кишинев: Картя Молдовеняска, 1972. Бабий А. Гольденберг М.А. Религия и антикомунизм. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1975; Гольденберг М.А. Иудаизм на службе сионизма Международный сионизм: история и политика. Москва: Издательство Академия Наук, 1977 .
62. Гольденберг М.А. Социально-политическая доктрина сионизма ,р.18.
63. Гольденберг М.А. Иудаизм и избранный народ, 1981.

MOȘTENIRE

**100 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI ANDREI TIMUȘ,
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A
MOLDOVEI, DOCTOR HABILITAT, PROFESOR UNIVERSITAR**

**100 YEARS SINCE THE BIRTH OF ANDREI TIMUȘ,
CORRESPONDENT MEMBER OF THE MOLDOVAN ACADEMY
AND SCIENCE, DOCTOR OF SKILLS, UNIVERSITY PROFESSOR**

Membru corespondent Andrei Timuș ar fi împlinit 100 de ani: la 12 februarie 2018 s-a stins din viață la vârsta de 96 de ani. Până în momentul morții sale, el a rămas intens vibrant din punct de vedere intelectual, angajat politic și moral și nediminuat în puterile sale științifice.

Date biografice. S-a născut într-o familie de țărani, în anul 1921 la 18 octombrie, în satul Molovata Nouă, raionul Dubăsari. Părinții se ocupau cu agricultura. În anul 1928 tatăl a decedat. Familia a intrat în colhoz în anul 1930. Școala de șapte ani a absolvit-o în satul Molovata Nouă, iar clasa a opta în orașelul Dubăsari. A urmat studiile la tehnicumul cooperativ-economic din orașul Odessa în anul 1938. În perioada anilor 1939-1940 a lucrat contabil-revizor în sistemul cooperației de consum din Dubăsari, concomitent și contabil al cooperației de consum din satul natal Molovata Nouă.

În octombrie 1940 a fost înrolat în Armata Sovietică, unitatea militară nr. 5722, or. Marî, Turkmenistan. Din primele zile ale Marelui Război pentru Apărarea Patriei a luptat pe frontul apusean. La sfârșitul lunii decembrie 1941, în luptele pentru apărarea Moscovei, a fost grav rănit. A urmat tratament în mai multe spitale până în septembrie 1942, inclusiv spitalul militar evacuat nr. 3593 din or. Semipalatinsk, regiunea Kazahstanului de Est. Este încadrat în grupa II de invaliditate: invalid al Marelui Război pentru Apărarea Patriei (1941-1945). În perioada septembrie 1942 - august 1943 lucrează contabil-revizor a cooperativei de consum din raionul Aiaguz, regiunea Semipalatinsk, Kazahstan. Din august 1943 până în aprilie 1944 participă la cursurile sovietico-partiinice, destinate pregătirii cadrelor pentru teritoriile eliberate de sub ocupația fascistă din orașul Buguruslan, regiunea Orenburg, Federația Rusă. Din aprilie 1944 - octombrie 1947 exercită funcția de secretar al comitetului comsomolului județean Orhei, activând în mediul tineretului pentru restabilirea economiei naționale ruinate de ocupația fascistă în perioada Războiului al Doilea

Mondial. Din mai 1945 devine membru al partidului comunist. Numărul biletului de partid este 07797505. Deja din octombrie 1947-octombrie 1949 este secretar al comitetului de partid din Orhei. Concomitent din octombrie 1949-iunie 1951 este ascultător al școlii de partid republicane din orașul Chișinău. După finisarea studiilor, în iunie 1951 este ales primul secretar al comitetului de partid din Telenești. Exerciță această funcție până în iunie 1952. Iunie 1952-aprilie 1953 este primul secretar al comitetului central al uniunii leninist comuniste a tineretului din RSS Moldovenești. După absolvirea școlii superioare de partid pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice din orașul Moscova (1952-1954), își începe activitatea în domeniul jurnalismului. Diploma A nr 006447 și suplimentul la diplomă este eliberat la 15 decembrie 1954. Prin ordinul Ministrului Învățământului Superior URSS din 15 august 1947 cu nr 1177 școala superioară de partid pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice este inclusă în lista instituțiilor superioare de învățământ.

Din aprilie 1953-februarie 1958 a lucrat ca redactor adjunct al ziarului republican „Colhoznicul Moldovei”. Din februarie 1958-aprilie 1961 este vicepreședinte al Comitetului de Stat al Radioului și Televiziunii. Aprilie 1961-ianuarie 1964 este locțiitorul directorului editurii Comitetului Central al Partidului Comunist al RSS Moldovenești. Ianuarie 1964-decembrie 1967 este locțiitorul președintelui Comitetului de Stat pentru edituri, poligrafii și comerțul cu cărți a consiliului miniștrilor. Decembrie 1967-octombrie 1971 este secretar responsabil, ulterior locțiitorul redactorului principal al redacției Enciclopediei Sovietice Moldovenești.

Confirmarea calificării științifice și științifico-didactice. În 1966 a susținut teza de candidat în științe economice în cadrul Academiei de Științe a RSSM. La 18 ianuarie 1967 de către Comisia Superioară de Atestare, Ministerul învățământului superior și mediu special al URSS, este eliberată diploma de candidat în științe МЭК nr 005228. În baza hotărârii Institutului de Economie, Academia de Științe a RSSM din 27 octombrie 1966 (proces verbal nr 9).

La 30 decembrie 1971 i se eliberează atestatul de cercetător științific superior nr 037512 în baza hotărârii Prezidiului Academiei de Științe a RSS Moldovenești din 13 mai 1971 (proces verbal nr 12/38), la specialitatea: „Organizarea economiei și planificarea gospodăriei norodnice”.

La 3 aprilie 1981 prin hotărârea Comisiei Superioare de Atestare pe lângă Sovietul de Miniștri al URSS i se eliberează diploma de doctor în științe ЭК nr 000724 (proces verbal nr 13). Tema tezei: „Progresul tehnico-științific și dezvoltarea socială a satului în condițiile cooperării agro-industriale”.

La 8 iulie 1988 prin hotărârea Comisiei Superioare de Atestare pe lângă Sovietul de Miniștri al URSS i se eliberează atestatul de profesor PIP nr 016649 la specialitatea: sociologia aplicată.

În 1982 i se conferă titlul onorific „Om emerit în știință”. În anul 1984 este ales Membru Corespondent al Academiei de Științe a RSS Moldovenești. Iar în 1987 devine Laureat al Premiului de Stat al Republicii Moldova.

Activitatea în cadrul Academiei de Științe. Din octombrie 1971 își începe activitatea în cadrul Academiei de Științe a RSS Moldovenești. Aici a rămas pentru tot restul carierei sale.

În Secția Filosofie și Drept lucrează din 13 aprilie 1972, în funcția de șef al sectorului sociologie.

Din februarie 1983 este cercetător științific superior al aceluiași sector și redactor-șef al Enciclopediei Sovietice Moldovenești. Exerțând această activitate a elaborat (în colaborare) principiile metodologice și metodice ale pregătirii și editării Enciclopediei Sovietice Moldovenești în 8 volume. Nemijlocit a condus redactarea a două volume a acestei enciclopedii. A pregătit și a editat 16 enciclopedii de ramură și dicționare. Enciclopedia „Cultura viței de vie” a obținut diploma de gradul I a Asociației internaționale de viticultură și vinificație. În anul 1987 revine la activitatea științifică, ocupând postul de șef al secției de sociologie al Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al AȘRSM.

Din documentele de arhivă identificăm că pe parcursul activității în cadrul institutului academic s-a manifestat drept un cercetător științific calificat în domeniul sociologiei. Printre primii în Republica Moldova cercetează problemele sociologice, în special: dezvoltarea social-economică a satului, în condițiile progresului tehnico-științific, funcționarea mijloacelor de informare în masă, starea sferei sociale a orașului și satului, problemele sociale ale tineretului, inclusiv probleme ale muncii agrare și industriale, politica socială și calitatea vieții populației în perioada de tranziție la economia de piață. A organizat în republică un șir de manifestări științifice și a participat cu rapoarte la numeroase conferințe și simpozioane naționale și internaționale.

Din caracteristicile, eliberate în diferiți ani, este apreciat ca manifestând inițiativă, muncitor, responsabil față de sine și subalterni, principal. Ține lecții în fața muncitorilor, agricultorilor, publică materiale în presă și participă la emisiuni radio. Materialele și articolele realizate se evidențiază printr-o bună argumentare științifică, autenticitate și laconismul stilului. Publicațiile se relevă printr-o calitate înaltă și argumentativitate, contribuind la o mai bună organizare a economiei naționale. Deja în calitate de jurnalist experimentat și cadru științific de calificare superioară publică în edițiile unionale și republicane, apare cu articole actuale în presa periodică.

Pe parcursul activității sale s-a manifestat ca un bun organizator, un specialist cunoscător, principal. Prin implicarea și coordonarea lui nemijlocită din mai 1972 până în decembrie 1976 au fost realizate aproape 40 de cercetări sociologice pe diferite probleme importante ale dezvoltării relațiilor sociale. Dintre acestea cele mai reprezentative sunt: investigarea auditoriului cititorilor ziarului raional din Orhei; eficacitatea completivității socialiste în raionul Fălești; eficacitatea propagandei prin intermediul lecțiilor publice; eficiența învățământului economic în raionul Slobozia; studierea auditoriului ziarului republican „Советская Молдавия” și altele.

În anul 1976 a fondat pentru prima dată Asociația Sociologilor (mai târziu și demografilor) din Republica Moldova, a fost ales și președinte a acestei Asociații. Din 1977 este președintele secției moldovenești a Asociației Sovietice a Sociologilor din

URSS și membru al prezidiului asociației unionale. La 15 decembrie 1994 (proces verbal nr 3) este adoptat statutul Asociației Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova, al cărei președinte este ales.

Coordonează secția metodologică pe cercetări sociologice pe lângă casa de iluminare politică a CC a PCRSSM și societatea republicană „Znanie”

A contribuit la pregătirea a 8 doctori habilitați, inclusiv a peste 50 de doctori în științe sociologice și economice.

Distincții. Andrei Timuș a primit numeroase premii și onoruri. Este decorat cu ordinele: „Ордин Славы III степени”, 26 ianuarie 1948, nr. 573333; „Знак почёта”, 17 noiembrie 1949, nr.123282; „Трудового Красного знамени”, 18 martie 1976, nr 1001466; „Отечественная Война I степени”, 11 martie 1985, nr.1076049; „Ordinul Republicii”, 18 octombrie 2001, nr 0164.

Este decorat cu medaliile: „За победу над Германией в Великой Отечественной Войне 1941-1945”, 2 decembrie 1945; „За доблестный труд в Великой Отечественной Войне 1941-1945”, 3 noiembrie 1945; „Медаль Жукова”, 9 aprilie 1948; „За доблестный труд в ознаменовании 100-летия со дня рождения В.И.Ленина”, 5 aprilie 1970; „50 лет Вооруженных Сил СССР”, 21 februarie 1969; „60 лет Вооруженных Сил СССР”, 4 august 1978; „20 лет победы в Великой Отечественной Войне 1941-1945”, 4 noiembrie 1965; „30 лет победы в Великой Отечественной Войне 1941-1945”, 7 mai 1975; „60 лет битвы за Москву”, 15 aprilie 2001; „60 лет победы в Великой Отечественной Войне 1941-1945”, 9 mai 2005; „Ветеран труда”, 1 martie 1984 și alte medalii decernate la aniversările jubiliare legate de Marele Război pentru Apărarea Patriei, inclusiv pentru realizări în economia națională a Republicii Moldova.

Activități de expertiză. Îndeplinește mai multe activități obștești. Cele mai însemnate sunt: Membru Comisiei Prezidențiale pentru Grațiere; Membru Comisiei Guvernamentale în Problemele Investițiilor Sociale; Președinte al Consiliului științific pentru conferirea titlurilor științifice de doctor și doctor habilitat în științe sociologice; Membru al Comisiei de Experti al Comisiei Superioare de Atestare a Republicii Moldova; redactor-adjunct al revistei „Economie și Sociologie”; conducător al seminarului de profil pentru examinarea disertațiilor în domeniul sociologiei; membru al colegiilor de redacție ale revistelor internaționale „Общество и экономика”, Moscova, și „Мысль”, Chișinău. De asemenea, mai mulți ani a fost președintele Comisiei de Stat de examinare la specializarea sociologie în cadrul Universității de Stat din Moldova.

Publicații științifice. A publicat peste 320 de lucrări științifice, inclusiv 24 de monografii și broșuri. Plătind tribut timpurilor în care a trăit, a fost profund modelat de evenimentele istorice, cere sunt reflectate în conținutul lucrărilor sale.

Publicațiile apărute pe parcursul deceniului ,60, sec. XX țin de domeniul economiei, precum: rentabilitatea produselor agricole și a sectorului zootehnic. Următorul deceniu, anii'70 apar publicate monografii, unde sunt abordate procesele sociale în mediul rural, satul în condițiile integrării, ziarul și opinia cititorilor etc. Tot în această perioadă este editat dicționarul de termeni economici. În anuarle Marii Enciclopedii Sovietice publică prezentările socio-economice despre RSS Moldovenească.

Ulterior temele sunt dezvoltate și aprofundate, accentul fiind pus pe progresul tehnico-științific și dezvoltarea socială a satului; ascultătorii și cititorii: opinii, interese, tendințe etc. Sunt continuate temele economice, precum: gestionarea socială a producției; aspectele sociale ale conducerii; analiza sociologică a problemelor muncii; factorii sociali ai productivității muncii, planificarea socială etc. Un început de temă pe care îl identificăm este ridicarea activismul social, în special al tineretului rural.

În deceniul 80, membru-corespondent Andrei Timuș publică intens atât în republică, cât și peste hotare. Este dusă mai departe tematică economică tradițională îmbinată cu cea sociologică: factorii sociali ai ridicării eficacității producției agricole; dezvoltarea socio-economică a colectivului; aspecte sociale ale dezvoltării modului de viață; factorul uman și echitatea socială; problemele tehnico-științifice ale progresului; factorii sociali ai ridicării activismului de producție al tineretului.

Își găsește continuitate dezvoltarea tematicii privind opinia publică și conducerea socială; studiul opiniei cu referire la veniturile nemuncite. Sunt lansate și teme noi, precum ridicarea eficacității propagandei lectorate; aspectele sociale ale optimizării proceselor migratoare.

Sunt stipulate direcțiile de bază ale cercetărilor sociologice pentru anii 1981-1985; formele și direcțiile de activitate ale secției moldovenești a asociației unionale a sociologilor.

Participă cu comunicare în cadrul Congresului European pe sociologia rurală. Continuă anual să publice prezentările generale despre Republica Moldova în Marea Enciclopedie Sovietică. Totodată, apar compartimente și în enciclopediile editate în Republica Moldova. O idee inovativă este publicarea atlasului socio-economic. Articolele apar în revistele timpului: „Femeia Moldovei”, „Moldova”, „Tribuna”, „Orizont”, „Nistru” și altele.

Publicațiile apărute la sfârșitul anilor 80 relevă particularitățile apărute în viața socială, economică și politică. Sunt interpretate blocurile de anchetă ce vizează diverse aspecte ale *perestroicii*, despre prioritatea dezvoltării sociale a satelor; atitudinea față de muncă și viața socială, lupta pentru modul de viață treaz; probleme ale eficacității surselor de comunicare în masă.

Anii 90 reflectă perioada tranziției, schimbările și evoluțiile intervenite în timp. Lucrările monografice se concentrează pe elucidarea priorității dezvoltării sociale și activizării potențialului uman; aspecte sociale ale realizării *perestroicii* în învățământul superior și mediu; probleme actuale ale vieții sociale; în special a vieții sociale din mediul rural; infracționalitatea în interpretarea sociologică. Articolele sunt publicate în revista „Economie și Sociologie”.

Pe parcursul îndelungatei sale cariere de cercetare s-a concentrat și realizat o importantă contribuție enciclopedică. A activat ca redactor principal al Enciclopediei Universale (vol. 1-3); Enciclopediilor de Literatură și Artă (vol. 1 și 2, Enciclopedia de Viticultură (3 volume), casa și familie, medicină populară, profesiunilor și altele.

A scris numeroase cărți semnificative, dintre acestea menționăm monografiile: „Научно-технический прогресс и социальное развитие села”. Кишинёв, 1977; „Слушатели и читатели: мнения, интересы, стремления”. Кишинёв, 1978;

„Деревня в условиях интеграции”. Москва, 1979; „Проблемы социальной жизни в Молдове”. Кишинёв, 1990; „Преступность в Молдове”. Кишинёв, 1995; „Ameliorarea sănătății și modului de viață al populației: probleme sociale”. Chișinău, 2003; „Perfecționarea politicii sociale – imperativul timpului”. Chișinău, 2001.

Valoarea operei sale. A fost un autor prolific. A inițiat cercetări sociologice empirice și a adus contribuții originale la sociologia economică, sociologia rurală, sociologia mass-mediei și a opiniei publice, studiul schimbărilor sociale și acțiunii colective.

Ideile lansate în monografiile sale au avut influență asupra ramurilor sociologiei, reprezentând modele de cercetare sociologică empirică, care în timp au acumulat un impact și mai mare. Contribuția majoră a constat în analiza modului în care oamenii creează realitatea, reacționează la schimbările intervenite. A insistat întotdeauna că cercetarea sociologică să devină un instrument analitic, acesta oferind recomandări noi și profunde pentru activitatea practică. Scrierile sale continuă să fie valabile în rândul sociologilor și au influențat o mare parte a gândirii sociale naționale de la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI. Opera sa rămâne o parte a istoriei gândirii sociologice naționale, va continua să fie citată pe scară largă de teoreticieni sociali și cercetători în studii empirice, în deosebi ceea ce ține de problemele sociale ale societății moldovenești.

În calitate de cercetător, economist și sociolog, Andrei Timuș a adus o contribuție neprețuită la studiul și cunoașterea structurii și a proceselor sociale. Contribuțiile sale intelectuale reflectă o epocă, prin care a trecut, dar și căutările sale continue a sensului integrității sociale în contrapondere cu o lume fracturată, defectă, inechitabilă. Evidențiez în acest context contribuțiile unice la înțelegerea și explicarea celor mai divide probleme ale societății moldovenești, studiind multe dintre coliziile majore cu care se confruntă societatea moldovenească la confluența dintre cele două secole. Explicând sociologic retorica și climatul politic al timpului, înțelegea foarte bine că acestea reflectă problemele colective, care au la bază o anumită structură socială, o funcționalitate care determină procese.

Andrei Timuș a jucat un rol important în avansarea disciplinei sociologice în Republica Moldova. Într-un mediu unde deloc sau mai puțin se cunoștea ce înseamnă sociologia, el a fost cel ce a instituționalizat această disciplină, pe care o trata drept studiul vieții sociale, al schimbărilor sociale, al cauzelor și efectelor sociale ale comportamentelor umane. Totodată, aparținându-i prioritatea investigării structurii grupurilor sociale, organizațiilor și societății în ansamblu, mediului social în care oamenii interacționează. Subiectul cercetărilor sale sociologice variază de la grupurile mici la grupuri extinse, încadrate în activități de muncă.

Impactul lucrărilor sale este relevant prin metodologia elaborată și aplicată, folosirea datelor de sondaj și tehnici statistice. Studiile sale empirice reliefează cum un subiect sociologic important ar putea fi analizat eficient și riguros prin metode adecvate. Principiul central al noii paradigme cu care intră în sociologie Andrei Timuș este prioritatea realității empirice. A dezvoltat instrumente sociologice cantitative și calitative, care au fost aplicate pentru a descoperi sistemul și structura societății moldovenești, a explica comportamentul indivizilor, factorii și acțiunile sociale. Prin publicațiile sale a adus în circuitul științific noțiuni noi, a incorporat socialul ca o parte componentă a cercetării academice sociologice. Lucrările sale au ajutat la for-

marea și inspirarea unei noi generații de sociologi, care au urmat consecutivitatea abordărilor sociologice cantitativ-calitative și mixte.

Andrei Timuș a fost sociologul proeminent al generației sale. Interesele sociologice ale lui au fost extinse și au evoluat în timp. Prin scrierile publicate, discursurile ținute în cadrul reuniunilor științifice, el s-a adresat liderilor politici, mediului academic și universitar, sociologilor, tinerilor cercetători, dar și publicului larg. Contribuția sa va trăi în cărțile sale, articolele publicate, în tezele de doctorat ce se scriu și se vor scrie în sociologie.

In memoriam Andrei Timuș. Această sinteză a activității sale este o dedicație cu multă onoare adusă celui care a slujit cu enormă dăruire în numele dezvoltării științei, în general, și a sociologiei, în particular. Este un efort al comunității sociologice academice naționale de a conserva memoria și a asigura accesul la materialele de arhivă, oferind o resursă pentru comunitatea academică și publicul larg, pentru a promova discuțiile asupra universalității sociale și viitorului sociologiei.

Andrei Timuș rămâne un mentor legendar al doctoranzilor absolvenți. A îndrumat și a inspirat mulți doctoranzi, care au fost captivați de strălucirea, compasiunea și dedicarea sa pentru cercetarea socială. Impactul său ca mentor este relevant prin numărul impresionant de persoane care și-au susținut doctoratele îndrumați de el. În calitatea sa de conducător de doctorat a prezentat o combinație neobișnuită între un intelect reductibil și o deschidere cu o accesibilitate extraordinară. Ușa biroului său a fost întotdeauna deschisă doctoranzilor. Era mereu disponibil pentru a citi proiectele doctoranzilor și a fost încurajator, în special, pentru cei ale căror idei au provocat dezbateri.

Mulți dintre foștii săi doctoranzi au continuat să aducă contribuții importante la cunoașterea sociologică și dezvoltă cariere de succes ca sociologi și cadre didactice în sociologie. Dintre toate realizările sale, apreciem transmiterea continuității cercetării sociologice, prelungite de mulții săi discipoli. Reflectând asupra carierii sale, alături de alte realizări importante, cea mai relevantă este continuitatea prin realizările discipolilor săi.

Andrei Timuș a fost un mentor respectat și apreciat. Îmi amintesc frecvent de discuțiile prelungite, de lărgimea cunoștințelor și entuziasmul manifestat pentru cercetarea socialului. Cunoștințele sale remarcabile le apreciez cu recunoștință. Care, în final, mi-au ghidat cariera și preocupările pentru activitatea științifică.

Îmi par prea pustii coridoarele institutului fără Andrei Timuș. Întotdeauna ieșea din biroul 311 să discute cu colegii, conducerea institutului, cunoștea viața particulară a fiecărui doctorand și era plin de compasiune pentru necazurile lor, dar întotdeauna ne recunoștea abilitățile și realizările. Mereu era dispus să lucreze cu noi, doctoranzii. A fost incredibil de înțelegător atunci când făceam greșeli. Avea răbdarea să ne încurajeze și să ne ghideze în alegerea noastră de a practica sociologia.

Era extraordinar de corect și de o generozitate rară. Un om modest și rezervat. Nu l-am auzit niciodată să vorbească despre aptitudinile și realizările sale sau despre munca sa pentru alții. Însă, lucrând cu materialele de arhivă am descoperit aspecte remarcabile din biografia sa și fapte extraordinare, făcute cu multă responsabilitate civică.

**Tatiana SPĂTARU, doctor habilitat în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

GAETANO MOSCA
FORȚELE SINDICALE ȘI INTERESELE SOCIALE

Colectivismul, care poartă azi, în general, numele de comunism, în mare măsură produsul unui curent de idei și de sentimente cu ascendență de pe la mijlocul sec. XVIII al optsprezecelea, dezvoltându-se și extinzându-se în secolul următor, începe de câteva decenii să manifeste semne de secătuire. Din moment ce, de fapt, urmașii lui Jean-Jacque Rousseau admiseseră că umanitatea civilă trebuia să ajungă la stabilirea unei stări de egalitate absolută între toți indivizii ce o alcătuiau, era natural ca aflarea în proprietate privată a pământului, a capitalului, a tuturor uneltelor de producție să fie considerată drept un obstacol în atingerea idealului respectiv. Aceasta explică, în mare parte, succesul doctrinei marxiste, care indică asupra ideii că, trecând printr-o serie de transformări politice și juridice datorate schimbărilor necesare ale sistemelor economice, societatea actuală va trebui în mod inevitabil să ajungă la confiscarea, prin intermediul statului, a întregii părți a bunurilor care nu este destinată consumului imediat.

Faptul că multiple ramuri ale micii producții au fost substituite prin marea industrie, cu respective aglomerări de muncitori, a contribuit mult la difuzarea ideilor colectiviste, dar, pe de altă parte, un sporit simț al realității care se răspândește în toate clasele sociale ale Europei Occidentale determină, fără îndoială, depășirea acestor idei. Mai mult decât orice a contribuit și va contribui la aceasta experiența celor ce s-au întâmplat, se întâmplă și se vor întâmpla în Rusia, unde partidul comunist ajuns la putere a putut să verse râuri de sânge, să aducă la mizerie țara, dar n-a reușit, indiscutabil, să stabilească egalitatea. Pentru că, așa cum se demonstra cu vreo treizeci de ani în urmă, contopirea completă a suveranității politice cu diriguirea unei societăți, faptul că cei ce dispun de forțe armate și de tezaurul public trebuie să-i și distribuie pe toți la muncă, fixându-le remunerarea, fac irezistibile acțiunile guvernanților și inevitabilă instaurarea unui regim în care cei ce se postează în primele straturi ale piramidei politice vor putea să domine și să exploateze ultimele straturi într-un mod cu mult mai tiranic decât aceasta e posibil în cadrul regimurilor zise burgheze.

Dar, dacă e probabil ca în anul două mii, în care, conform cunoscutului roman al lui Edward Bellamy, umanitatea civilă ar fi adoptând regimul colectivist, simțindu-i beneficiile, aceeași Rusie ar avea restabilită pe deplin proprietatea privată asupra pământului și asupra capitalului și o sporită maturitate intelectuală, ar oferi claselor diriguitoare și maselor din întreaga Europă un argument mai exact și irecuzabil despre inegalitățile sociale, nu cred că o previziune analogică s-ar putea face pentru sindicalism. În aceasta, cu siguranță, și mai ales la cei mai zeloși susținători ai săi, este evidentă influența mentalității colectiviste, care alimentează conceptul simplist, potrivit căruia toată producția economică ar fi provenit în exclusivitate din lucru, și

mai ales din lucrul manual, din care de aceea ar fi sustrasă azi o bună parte a remunerării necesare, dar nu s-ar putea nega că, în afară de acest factor intelectual, alți factori țin de cu totul alt gen, contribuind și continuând și mai departe să contribuie la succesul în permanență crescând al mișcării sindicaliste.

Acești factori rezidă în profunda specializare și subdivizare a funcțiilor direct ori indirect productive, ceea ce constituie una din caracteristicile universului economic din ultimul timp, și care are drept consecință faptul că viața întregii societăți poate fi, dacă nu cu totul paralizată, dar, indiscutabil, foarte agravată, dacă una ori mai multe clase din cele ce prestează servicii ori fabrică produse mai mult ori mai puțin indispensabile s-ar abține pentru un anumit timp de la lucru: aceasta furnizează sindicalismului arme noi, pe care vechiul colectivism nu le putea folosi, deoarece atunci când Marx, cu vreo șaiszeci de ani în urmă, când își scria primul volum asupra capitalului, ele erau necunoscute ori se găseau încă într-o stare rudimentară.

Și în această ordine de idei, pentru a elucida mai bine situația, este necesar a consemna anumite fapte frapante pe care oricine le poate cu ușurință verifica, deși nu toți până acum au reușit să le vadă și să le prevadă consecințele. Acum o jumătate de secol, orice familie își ilumina serile cu ajutorul gazului lampant pe care îl cumpăra de la servitorul cel mai apropiat, și menajerele ori gospodinele făceau bucatele la focul cu cărbune, procurat la orice vânzător, azi în toate orașele mari, precum și într-o bună parte din cele mici, străzile, fabricile și casele sunt iluminate cu lumină electrică și toate bucătăriile sunt alimentate cu gaz, iar gazul și curentul electric sunt furnizate de întreprinderile de care ține o anumită categorie de lucrători. Acum un secol era necunoscut uzul comun al căilor ferate [...]; în afară de călătorii, acest mijloc de transport a devenit absolut necesar pentru aprovizionarea acelor orașe, la dezvoltarea cărora a contribuit atât de mult. Același lucru s-a produs și cu transporturile maritime (în care, în locul navelor cu pânze, fiecare din ele avându-și propriul proprietar și propriul echipaj) au apărut mari companii de navigare ce dispun de un personal omogen și lesne de organizat; același lucru pentru transportul urban, furnizarea apei potabile și alte servicii, pe care tradițiile și extinderea metropolelor le-au făcut aproape indispensabile. Și, în sfârșit, exemplul țărilor care posedă mari mine de cărbune, lipsa căruia poate să oprească întreaga viață economică a unei mari națiuni, depinzând de clasa minerilor, și aceasta, la rândul ei, ușor organizabilă, în condițiile concentrării necesare a industriei miniere.

În concluzie, dată fiind cantitatea considerabilă a produselor ori serviciilor aproape zilnic absolut necesare, vechii relații dintre vânzător și cumpărător, care acordă cumpărătorului libera posibilitate de a alege, i-a venit în schimb un raport impus între toți consumatorii, pe de o parte, clasa care deține monopolul producerii unui anumit produs ori unui anumit serviciu, clasa care, dacă nu este vorba de un serviciu de ordin statal ori municipal, se divizează în două subclase - cea a capitaliștilor și cea a funcționarilor, și cea reprezentând manopera, deseori aflate în rivalitate între ele, dar care lesne fac frontul comun împotriva consumatorului. Astfel stând lucrurile,

vechea lege a cererii și ofertei funcționează prost ori nu funcționează deloc, deoarece prin grevă ori prin oprirea procesului de lucru, adică recurgând pur și simplu la o îngemănare a minților, o minoritate ce refuză să-și îndeplinească importanta obligație poate să facă destul de dificilă viața întregii colectivități. Pentru realizarea acestui program este de ajuns ca oricare din clasele și subclasele menționate să fie organizată, ceea ce ar fi relativ simplu, căci comunitatea intereselor, a preocupărilor, a nivelului de cultură și contactul permanent între ei îi face pe indivizii din aceste grupuri foarte lesne organizabili.

Și odată ce organizarea se produce, și sindicatul profesional este constituit, dobândindu-și totodată conștiința propriei puteri, este natural, este uman ca s-o folosească pentru a îmbunătăți, cât mai mult posibil, propriile condiții economice ori, și mai bine, cele ale membrilor săi. De aici provine originea aceluși antagonism care există într-o măsură mai mare ori mai mică în toate țările Europei Occidentale, în Statele Unite ale Americii și în Australia, între marile sindicate de ramură care tutelează interesele minorităților organizate, și Stat, tutore al intereselor generale și, mai ales, al acelor clase care nu se pretează într-un mod ușor organizării într-un sindicat profesional ori pentru care greva ar fi redusă la o armă timidă ce nu produce leziuni, cum ar fi țărani, arendași și dijmași, meșteșugarii, micii comercianți și clasele ce-și asigură existența prin munca intelectuală. Un antagonism latent, care astăzi în Anglia, adică în țara unde forța sindicală arată o evidentă manifestare, a izbucnit într-un conflict deschis.

Cu toate că nu toți, mi-e clar, îmi împărtășesc părerea, cred că istoria oferă suficiente învățăminte pentru cei ce știu să țină cont de ele, și unul din aceste învățăminte este: chiar și în perioadele cele mai prospere, organizațiile sociale conțin acel germen de descompunere care, dezvoltându-se, într-un timp ar putea să le influențeze, lunecând spre decădere. Ar fi posibil, dacă acțiunea acestor germeni să fi fost la timp cunoscută și combătută, decăderea să nu se mai întâmple ori să se producă, cel puțin, cu mare întârziere. Statul unitar modern de tip european, forma de organizare politică pe care sec. al XX-lea a moștenit-o și căreia ar fi greșit să nu-i recunoaștem marile avantaje, se află azi față în față cu sindicate ale claselor care sunt puternice, pentru că, așa cum am încercat să demonstrez, sunt în mare măsură produsul condițiilor economice și sociale, și nu ar putea fi schimbate atât de ușor, fără a aduce prejudicii grave întregii colectivități. În astfel de condiții, fără a pretinde să le distrugi, este nevoie de pregătire pentru a suporta eventual atacurile asupra lor și a le tempera.

Dintre toate metodele care ar putea fi urmate la nevoie, indiscutabil, cea mai neadekvată este cea adoptată de guvernul englez acum șase luni, atunci când cumpărase cu bani lichizi nu pacea, ci o scurtă împăcare cu greva generală. Metodă foarte asemănătoare cu cea practică de împărații romani din secolul al V-lea, când obțineau cu un preț foarte mare ca barbarii să respecte pentru un timp anumite hotarele imperiului.

Ceea ce este adoptat azi este o soluționare mai bună, înfruntând greva și înlocuind greviștii prin cetățeni angajați în mod voluntar în acele servicii publice pe care

greva sindicatelor ar fi dorit să le paralizeze. Aceasta impune guvernului necesitatea unei fermități, iar tuturor multe sacrificii, care s-ar putea să fie de o durată nu mică, dar dacă au fost luate măsurile cuvenite de precauție, dacă guvernul și țara sunt pregătite bine pentru a susține lupta, aceasta trebuie cu siguranță să reușească.

Pentru că este unica, în sfârșit, cale ce ar putea demonstra cu lux de argumente claselor sindicale faptul că, dacă societatea are nevoie de ei, apoi și ei au nevoie de societate, că prosperarea lor este legată foarte strâns de prosperarea generală și că mizeria generală provocată de pretențiile lor excesive s-ar putea să fie în cele din urmă și mizeria lor.

Din: Gaetano Mosca. „Le forze sindacali e gl'interessi sociali”. ”La Stampa” (Torino), 8 mai 1926, p. 12.

***Traducere din limba italiană în limba română de Victor MORARU,
doctor habilitat în științe politice, membru corespondent***

GAETANO MOSCA
VALOAREA INTELECTUALĂ ȘI MORALĂ
A CLASEI DEPUTAȚILOR

Prestigiul care însoțește funcțiile ce le revin deputaților, în bună parte și puterea lor materială, are în esență originea într-o opinie ori mai bine zis într-o credință larg răspândită în timpurile noastre. Se crede, în general, că toate puterile politice ar trebui în mod legitim să rezide în popor, adică în majoritatea cetățenilor, și așa cum deputații sunt priviți drept reprezentanți ai majorității, interpreți ai voinței poporului, se consideră judicios și firesc ca ei să aibă în stat autoritatea preponderentă și să fie chiar aproape stăpâni ai însuși statului.

Or... în toate organizațiile sociale majoritatea a fost și este întotdeauna pasivă, iar cele ce guvernează sunt minoritățile organizate...

Că deputatul ar fi ales de majoritatea alegătorilor, este o supoziție logică care, pe cât formează baza sistemului nostru de guvernare acceptată orbește de mulți, pe atât se află în perfectă contradicție cu faptul real. Este un adevăr la dispoziția oricui. Oricine a asistat la un scrutin știe foarte bine că nu alegătorii aleg deputatul, dar, în mod obișnuit, deputatul se face ales de alegători. Dacă această expresie nu place, o putem schimba cu alta: amicii săi îl fac ales. În orice caz este cert că o candidatură e întotdeauna o operă a unui grup de persoane reunite printr-o intenție comună, a unei minorități organizate care, ca întotdeauna, se impune în mod fatal și necesar majorității dezorganizate.

... Se fac adeseori reproșuri majorității pentru posibilitatea ce o manifestă la alegeri, dar nu se înțelege că aceasta e inevitabil. Teoretic, orice alegător are cea mai amplă libertate de alegere, dar de fapt ea este foarte limitată, întrucât cel puțin pentru a nu-și pierde votul, el nu-l poate da decât pentru unul din acei doi candidați, ori una din acele două ori trei liste care au probabilitatea de a învinge fiind susținuți de un nucleu de urmași și aderenți. Prin urmare, alegătorilor izolați ce nu fac parte din vreun nucleu disciplinat care să reprezinte imensa majoritate, nu le rămâne decât să se abțină de la votare ori să-și dea votul... lăsându-se conduși de o ușoară simpatie ori, mai ordinar, de promisiunea unui eventual favor. Și într-un caz, și în altul, ei sunt aproape absolut pasivi. Adeseori alegătorul izolat își dă votul pur și simplu primului care i l-a cerut, atât de puțină importanță acordă el acestui fapt. E și natural, deoarece aproape întotdeauna el nu cunoaște personal candidații ori așa-zisele principii ale lor.

Așadar, a admite că rezultatul unor alegeri ar fi expresia voinței țării, adică a majorității alegătorilor, este, de obicei, un lucru absolut fals. Adevărul constă, dimpotrivă, în faptul că în alegerile astfel organizate victoria revine elementelor care au știut să se impună în acele împrejurări.

De aceea, examinând deputații, nu-i vom considera ca reprezentanți ai țării, ci mai degrabă ca elemente care, chiar făcând parte din țară, sunt departe de a o cuprinde în întregime...

Deputații noștri reprezintă în cea mai mare parte proprietatea funciară și capitalul. O altă parte sunt persoanele care au știut să avanseze trecând prin dificile lupte și riscante jocuri de echilibru ale societății politice, iar o altă parte – cea mai mică – sunt reprezentanții aspirațiilor claselor muncitoare.

... Ceea ce predomină printre ei este o hotărâtă și șocantă mediocritate: mediocritatea de intelecte ce au o aproximativă și aparentă elevație, pe care și-o doresc pentru a fi înțeleși și apreciați de mulțimea vulgară... mediocritatea de caractere care se îndoiaie în toate părțile pentru a înainta în ambianța în care se găsesc, care acceptă acel grad de moralitate care e mai comun și mai comod și a căror conștiință nu strigă niciodată de indignare în fața faptei pe care mulți o săvârșesc, dar și mai mulți o tolerează și care este, de fapt, necinstită și lașă.

Camera deputaților devine astfel tot mai mult o parțială și falsă reprezentare a țării, întrucât pe zi ce trece o cantitate mereu tot mai mare de forțe vii, de elemente apte pentru conducere politică rămâne exclusă din ea. Membrii ei nu reprezintă decât o cantitate de interese esențialmente private, al căror conținut este departe de a constitui interesul public. În rest, deputaților nu le lipsește, bineînțeles, buna credință și, cât binele pentru stat corespunde cu avantajele lor personale, ei – cu sincer zel – acționează pentru a-l atinge: și cu toate că incompetența majorității legislatorilor, abuzul de discursuri neconcludente și de fraze retorice, proprii numeroaselor ședințe... atenuază bunele efecte ale acestui zel, sunt luați drept înțelepți și de cel mai mare folos, prezentând mărturie că o deșteaptă activitate legislativă nu este cu totul absentă. Dar aceasta nu diminuează câtuși de puțin principalul inconvenient al sistemului parlamentar, care, mai mult decât din cauza calității persoanelor ce se află la putere, constă în poziția morală în care aceste persoane se află, în plinătatea posibilităților încredințate mâinilor lor și în iresponsabilitatea ce le însoțește, în puțința de a face rău și în necesitatea în care sunt puși de a-l face pentru a satisface toate interesele personale, toate lăcomiile particulare a căror pradă urmăresc.

În mod firesc, un om cumsecade, care ajunge pentru prima oară în fruntea ministerului, are o repulsie naturală de a comite și de a tolera anumite fapte: dar mai târziu, chibzuind că sacrificiul propriei persoane, îndepărtarea sa de la afaceri nu va schimba sistemul, că în postul lui ar putea să vină unul mai slab decât el, care ar acționa mai imoral decât el, termină prin a se resemna într-un fel de fatalism: rămâne, prin urmare, în postul său care îi oferă atâtea lucruri atractive și care-i servește atât de bine pentru a-i răsplăti ambiția și interesele familiei, ale amicilor, ale tuturor celor care îi sunt dragi, și face totul ce este necesar pentru a se menține. Este cert, nu toate caracterele umane sunt la fel de slabe, sunt și dintr-acei de soi onest, energic, pentru care această adaptare pe care am descris-o ar fi imposibilă, dar astfel de caractere sunt o atât de rară excepție și, dacă în trecut vreo unul din ei a putut ajunge la minister, pentru viitor, credem, va fi tot mai dificil ca acest fericit incident să se întâmple.

Instituțiile ar trebui să pună cât mai puțin oamenii în situația necesității de a-și reduce nivelul moral pentru a-și face propriul interes; acum, însă, sistemul parlamentar e organizat în maniera de a reuși o sistematică și generală contrazicere a acesteia maxime. Toți care intră în acest sistem, de sus până jos, de la ministru la alegători, află interesul lor personal în trădarea acelor interese publice care le sunt încredințate. Toți trebuie, pentru a înainta și pentru a se susține, să-și favorizeze adeptii și amicii în detrimentul bunului mers al lucrurilor, al conștiinței și al justiției.

... Acum, pe scurt, despre câteva concepte care, fiind de ordinul celor mai comune, sunt totodată destul de vagi și exprimă nu atât adevăratele remedii contra morburilor parlamentarismului, cât, poate, neputința mai multor minți de a ști să le găsească și o anumită resemnare fatalistică provenind de aici. Unul din aceste concepte ar fi indicat de fraza, foarte răspândită, că instituțiile sunt bune, dar oamenii le fac rele. De parcă ar fi de ajuns de potrivit oamenii instituțiilor și nu invers, și problema s-ar rezolva: de parcă nu instituțiile care transformă oamenii n-ar fi ele înseși rele. O frază care este vecină celei enunțate e și următoarea: toate popoarele au un guvern pe care îl merită. Fraza exprimă un concept destul de just când se aplică pentru a semnala că Italia n-ar putea avea niciodată un guvern potrivit după obiceiul șahului persan, dar nici Persia n-ar putea avea, cel puțin, timp de câteva secole, un guvern ca în Italia, dar fraza devine paradoxală când se vrea a deduce din ea că nici Italia și nici Persia n-ar trebui să fie guvernată într-un mod mai bun decât cel de azi. În fine, se întâmplă destul de frecvent să auzi ori să citești că libertatea e un remediu pentru ea însăși – un concept și mai vag decât cele precedente, care ar vrea, probabil, să exprime gândul că o aplicare de durată a sistemului parlamentar ar trebui în mod necesar să-i reducă lacunele. Ceea ce n-o credem în niciun caz, căci se pare că un sistem care în aplicarea sa multiplică și dezvoltă corupția, nu ar putea în același timp să-i devină obstacol ...

Un mijloc de remediere ar fi cel al așa-numitelor frâne ori contrabalante politice care ar consta în echilibrarea potenței elementelor politicii populare, adică cele create de alegeri cu alte elemente independente și fondate pe alte baze. S-ar dori, ca pe lângă Camera deputaților să se reînălțe puterea Regelui și a Senatului, ori a crea alte instituții mai puternice și mai eficiente decât cele actuale...

Din: Gaetano Mosca. *Teorica dei governi e governo parlamentare*. Milano: Giuffrè editore, 1968, pp. 246-258.

***Traducere din limba italiană în limba română de Victor MORARU,
doctor habilitat în științe politice, membru corespondent***

OMAGIERI

DOCTORUL HABILITAT GHEORGHE COSTACHI

LA 80 DE ANI

PROFESSOR GHEORGHE COSTACHI

AT 80 YEARS OLD

Domnul Gheorghe Costachi, personalitate cunoscută atât în Republica Moldova, cât și în mai multe țări de peste hotare, este doctor habilitat în drept, profesor universitar, membru titular al Academiei Internaționale de Cadre pe lângă UNESCO și Consiliul Europei, membru titular al Academiei de Științe ale Naturii din Federația Rusă, membru de onoare al Academiei de Științe din Ucraina, colonel de poliție de rezervă, avocat, cercetător științific principal în cadrul Centrului Cercetări Juridice al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. Este primul moldovean care a obținut titlul științific de doctor habilitat în drept.

Având la bază studii juridice, obținute la Institutul Juridic din Harkov (1971), studii de doctorat în cadrul Academiei de Științe Sociale pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (Moscova, 1982) și studii postdoctorale, absolvite la Institutul de Stat și Drept al Academiei de Științe din Ucraina (Kiev, 1991), profesorul universitar Gheorghe Costachi a dedicat 65 de ani

din viața sa activității profesionale, dintre care 45 i-a consacrat cercetării din domeniul public (constituțional).

Doctorul habilitat în drept Gheorghe Costachi a fost angajat al Institutului de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei cu mai mult de 20 de ani în urmă, fiind numit șef al Secției Stat și Drept. Numirea în fruntea acestei subdiviziuni a avut drept obiectiv de a reseta activitatea de cercetare științifică și de pregătire a cadrelor de înaltă calificare, sarcină care a fost îndeplinită, dovadă servind că în anul 2002 a trecut cu succes concursul anunțat pentru suplinirea funcției vacante de șef al Secției Stat și Drept al Institutului.

Distinsul profesor a contribuit la formarea primelor consilii științifice specializate din țară (în cadrul Universității Libere Internaționale din Moldova și Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe a Moldovei), pe care le-a dirijat în calitate de președinte. În aceste Consilii Științifice au susținut tezele de doctor și doctor habilitat în drept circa 150 de cetățeni din Republica Moldova, România, Ucraina, Azerbaidjan și Vietnam.

În prezent, opera științifică valoroasă a doctorului habilitat Gheorghe Costachi cuprinde 41 de monografii, manuale și culegeri și circa 450 de articole științifice și comunicări în cadrul conferințelor științifico-practice naționale și internaționale, axate în totalitate pe problematica edificării și consolidării statului de drept în Republica Moldova.

Un cuvânt aparte merită evocarea Școlii științifice a profesorului universitar „Teoria și practica edificării statului de drept”, care, actualmente, reprezintă 50 de membri: 41 de discipoli au susținut tezele de doctor și doctor habilitat în drept; doi doctoranzi au finalizat studiile de doctorat și au prezentat tezele la susținere; șapte doctoranzi continuă studiile de doctorat și postdoctorat. Sub conducerea științifică a fondatorului Școlii, precum și în coautorat, discipolii și doctoranzii săi au pregătit și au publicat 30 de monografii și circa 1400 de studii de o valoare incontestabilă pentru dezvoltarea științei dreptului autohton.

Meritul profesorului Gheorghe Costachi constă în faptul că a înțeles cu trei decenii în urmă oportunitatea promovării învățământului continuu și a excelenței științifice prin educarea cadrelor de înaltă calificare. Suntem convinși că în cazul dacă factorii de decizie ar fi ținut cont și implementat cel puțin unele din recomandările științifice pe care le-a făcut doctorul habilitat Gheorghe Costachi împreună cu discipolii săi, multe din problemele cu care se confruntă statul și societatea din Republica Moldova la multiple capitole (funcționalitatea autorităților puterii de stat, consolidarea sectorului asociativ, separarea și colaborarea puterilor în stat, asigurarea și garantarea drepturilor și libertăților omului) ar fost atenuate sau chiar depășite.

Domnia sa a reușit să unească în jurul său un colectiv bun de cercetători științifici, care au contribuit, în mod incontestabil, la dezvoltarea cercetărilor juridice în Republica Moldova. Sugestiv este că profesorul universitar Gheorghe Costachi a știut să mobilizeze mai mulți cercetători științifici pentru a contribui la aprofundarea și extinderea cercetărilor juridice, dezvoltând în asemenea manieră colaborarea universitar-academică nu numai la nivel național, dar și internațional, mai ales cu specialiști de marcă din vecinătatea imediată.

În speranță că ne veți bucura cu prezența dvs. în colectivul nostru încă mulți ani înainte, vă adresăm, dle profesor, cu ocazia frumosului jubileu de 80 de ani, cele mai sincere urări de sănătate și numeroase realizări frumoase care să vă dea putere și să vă bucure sufletul. Pentru merite deosebite în cercetarea științifică și pregătirea cadrelor de înaltă calificare, distinsul profesor universitar, doctor habilitat în drept Gheorghe Costachi a mai primit o distincție, fiind decorat cu Medalia Nicolae Milescu Spătaru (2021).

**Victor JUC, doctor habilitat, profesor universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**
**Valeriu CUȘNIR, doctor habilitat, profesor universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

DOCTORUL HABILITAT PAVEL MOVILEANU

LA 80 DE ANI

PROFESSOR PAVEL MOVILEANU

AT 80 YEARS OLD

Populația Chișinăului poate fi împărțită în băștinași sădea, orașeni în generația a doua, a treia etc. și migranți, orașeni stabiliți în urbă timp de câteva decenii, veniți din satele Moldovei și locuitori ai orașului care au ajuns în oraș din lumea mare și au rămas să-și ducă viața în Chișinău. Pavel Movileanu a venit în Chișinău din Bahmutul Călărășilor, după absolvirea școlii de șapte ani, când Chișinăul își revenea din ruinele războiului și solicita brațe de muncă. Sora mai mare, l-a adus la școala de Meserii a Combinatului pentru Construcții industriale, unde a învățat tâmplărie, însă nu i-a fost dat să fie mult timp lemnar, dat fiind că a fost mobilizat în Armata sovietică și dus la Cercul Polar, în Marea Barentș pe o navă crucișător. Armata i-a devenit o nouă școală, a învățat meseria de electrician și asigura buna funcționare a rețelelor energetice. Nava maritimă militară avea mai puține necesități în tâmplărie. În armată a fost primit în rândurile partidului, iar când s-a demobilizat, a fost admis la Facultatea de Energetică a Institutului Politehnic "Serghei Lazo" din Chișinău, a devenit inginer și a fost angajat la uzina "Semnal", unde erau prezente cele mai multe "gulere albe" ale gândirii ingineresti din Moldova Sovietică, uzina fiind una dintre

cele mai performante ale Ministerul Construcțiilor de Aparare din Uniunea Sovietică. Transformările vieții lui Pavel Movileanu sunt tipice pentru a ilustra destinul multor tineri țărani de la pământ, care au venit la oraș, au obținut studii și au trecut într-o altă categorie socială, luând totodată cu ei și moștenirea culturală, tradițiile satului păstrate în memoria de lungă durată. S-a produs o metamorfoză în conștiința generației născute în anii anteriori și imediat următorii războiului mondial. Pavel Movileanu prezintă o parte din elita intelectuală a Republicii Moldova și reprezintă această generație. A perseverat cu tenacitate în munca de inginer și a fost avansat pe o nouă treaptă ierarhică în activitatea administrativă și organizatorică la Comitetul de Stat pentru Muncă și Probleme Sociale.

Totodată, fiind preocupat de cercetare: a elaborat și a susținut teza de doctor în economia muncii, la Institutul Muncii din Moscova, ca să elaboreze ulterior și să implementeze proiecte în domeniul restructurării întreprinderilor agricole, industriale și de transport. În 1992 a devenit profesor la Universitatea Agricolă din Moldova, unde a susținut teza de doctor habilitat la specialitatea Economie și Management. În această perioadă universitar timp de 10 ani a condus Catedra de Economie Politică și 12 ani Catedra de Științe Sociale și Umane, a coordonat activitatea științifică a patru doctoranzi din Republica Moldova și de peste hotare care au susținut tezele de doctor în economie, iar conducătorul lor devenit profesor universitar.

În palmaresul științific al domniei sale se înscriu 8 manuale universitare, 10 monografii, mai mult de 180 de articole publicate în culegeri și reviste științifice. Pavel Movileanu poartă cu cinste titlul de doctor Honoris causa al Universității de Științe Agronomice și Medicină Veterinară din București, iar lucrarea ”Perfecționarea politicii sociale - imperativ al timpului” a fost destinsă cu Premiul Academiei de Științe a Moldovei. Mereu în activitate, dând dovadă de spirit mobilizator și organizatoric, a fost ales vicepreședinte al Asociației Sociologilor și Demografilor din Moldova. Profesorul Pavel Movileanu este octogenar, o vârstă onorabilă, care ne dovedește cum omul simplu poate prin muncă și tenacitate, voință și cunoaștere să treacă dintr-o categorie socială în alta, mai superioară ca să ajungă printre elitele intelectuale.

**Victor JUC, doctor habilitat, profesor universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

**Andrei DUMBRĂVEANU, doctor, conferențiar universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

**Victor MOCANU, doctor, conferențiar cercetător,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

DOCTORUL ELENA BALAN

LA 80 DE ANI

DOCTOR ELENA BALAN

AT 80 YEARS OLD

Doctorul în științe politice Elena Balan, cercetător științific superior în Centrul Cercetări Politice și Relații Internaționale al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, pe data de 10 iulie 2021, a împlinit onorabila vârstă de 80 de ani, fapt care ne oferă o deosebită ocazie pentru a pune în lumină experiența științifică a distinsei doamne.

Biografia doctorului Elena Balan reprezintă un exemplu elocvent al activității desfășurate în serviciul societății și al științei. Absolventă a Facultății de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Moldova (1964), Elena Balan inițial a fost profesor de istorie, limbă și literatură. Și-a continuat activitatea la Editură “Cartea Moldovenească” și la Redacția Principală a Enciclopediei din Moldova. Cariera de cercetare științifică începe în februarie 1973, în Secția de Filosofie și Drept a Academiei de Științe a RSS Moldovenești, consacrand marea majoritate a activității profesionale unei ocupații nobile și deloc ușoare, dar strict necesare societății, cea de cercetător științific, care o desfășoară și în prezent. În activitatea sa de cercetător al Institutului,

dna Elena Balan a parcurs diferite trepte ierarhice, inițial suplinind funcția de laborant superior, mai târziu – de cercetător științific, iar după susținerea tezei de doctor în politologie – *Probleme ale relațiilor interetnice în mediul tineretului rural* (conducător științific – academicianul Dumitru T. Ursul), ativează în calitate de cercetător științific superior.

Activitatea de cercetare științifică a inclus subiecte variate din domeniul filosofiei sociale și științelor politice, prioritar cele ce țin de problemele privind starea actuală și perspectivele evoluției relațiilor interetnice - subiect de mare importanță pentru Republica Moldova. Rezultatele științifice obținute și-au găsit elucidare în articole științifice și compartimente în lucrări științifice colective, în special, consacrate investigației aportului societății civile în promovarea toleranței și corectitudinii în relațiile interetnice; interconexiunii dintre identitatea civică, identitatea etnică și societatea civilă în contextul realizării parcursului democratic al Republicii Moldova; dialogului interetnic și cooperării regionale în contextul modernizării democratice a Republicii Moldova etc.

Cercetătorul științific Elena Balan a participat activ la realizarea proiectelor instituționale: Conștiința socială în perioada de tranziție (2000-2005); Eficientizarea sistemului politic și asigurarea coeziunii sociale din perspectiva integrării europene (2006-2009); Resursele, mecanismele și efectele realizării puterii politice în Republica Moldova (2009-2010); Raporturile dintre stat și societatea civilă în Republica Moldova în contextul realizării reformelor democratice (2010-2014); Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european (2015-2019).

Activitatea de cercetare a doctorului în științe politice s-a soldat cu publicarea a peste 120 de lucrări științifice, inclusiv articole în reviste și culegeri tematice, compartimente în monografii colective, trei broșuri. O pagină importantă în activitatea științifică revine participării cu rapoarte și comunicări la foruri științifice naționale și internaționale. Doctorul Elena Balan s-a manifestat activ la pregătirea cadrelor de înaltă clasificare, participând la discuțiile desfășurate în cadrul Seminarului Științific de Profil.

Pentru rezultatele deosebite în cercetarea științifică și devotament față de știință doctorul Elena Balan a fost apreciată înalt prin decernarea Diplomei de Recunoștință din partea Academiei de Științe a Moldovei (2019). Cu prilejul acestei frumoase aniversări de 80 de ani, îi urăm stimatei noastre colege, doamnei doctor Elena Balan, mulți ani, sănătate și o cale cât mai lungă pe tărâmul științei.

**Victor JUC, doctor habilitat, profesor universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

**Lilia BRAGA, doctor, conferențiar cercetător,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

DOCTORUL HABILITAT PANTELIMON VARZARI
LA 75 DE ANI
PROFESSOR PANTELIMON VARZARI
AT 75 YEARS OLD

Doctorul habilitat în științe politice, profesorul universitar, profesorul cercetător Pantelimon Varzari este născut în s. Domulgeni, r. Florești (1946). În anul 1974 a absolvit Universitatea de Stat din Rostov-pe-Don, Rusia. Activează în calitate de cercetător științific principal în cadrul Centrului de Cercetări Politice și Relații Internaționale al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. Doctor în filosofie (1983), doctor habilitat în științe politice (2014), profesor cercetător (2014), profesor universitar (2017) și Om Emerit (2016).

În cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, timp de aproape 50 de ani, a parcurs toate treptele ierarhice – de la cercetător științific stagiar până la șef de secție. Domeniul său de activitate științifică cuprinde, în principal, științele politice, iar problematica cercetărilor științifice ține de puterea politică și elita politică; buna guvernare și dezvoltarea democratică; fenomenul birocrăției și tranziția democratică; modernizarea politică și sfidările democrației

contemporane; statul și societatea civilă; doctrine politice și ideologii politice; con-
cepte și teorii social-politice etc.

În ultimele două decenii a contribuit la crearea și dezvoltarea unei direcții științifice noi în domeniul științelor politice – studiile elitologice. Prin cercetările sale a reușit să argumenteze că cercetările elitologice trebuie tratate nu numai ca „discurs epistemic” despre studiul elitelor, perceput ca o componentă a problematicei politologice contemporane, ci și ca o disciplină de sine stătătoare în sistemul științelor politice, și anume *Elitologia (Teoria elitelor)*, un curs normativ pe care l-a inițiat și l-a predat la mai multe instituții de învățământ superior din Republica Moldova. Prin diferite luări de cuvânt la conferințe, prelegeri academice sau publicații științifice și-a propus să introducă în circuitul științific termenul de *dificultate aporetică*, care l-a ajutat să examineze problematica clivajelor sociopolitice, a provocărilor la adresa democrației și blocajelor instituționale în contextul democratizării și modernizării politice a Republicii Moldova.

A publicat circa 250 de lucrări științifice și metodicodidactice în volum de peste 300 coli de autor, inclusiv 5 monografii, 5 manuale și 8 broșuri metodicodidactice. Este laureat al concursului academiilor de științe ale Ucrainei, Belarusei și Moldovei pentru lucrări științifice de valoare (2010). În ultimii 30 de ani a participat la peste 90 de foruri științifice naționale și internaționale din țară și de peste hotare (România, Ucraina și Belarus) cu rapoarte și comunicări ce țin de problematica intereselor sale științifice.

Domnul P. Varzari s-a implicat activ în realizarea mai multor proiecte instituționale de cercetare naționale și internaționale în calitate de executor și a demonstrat competență prin coordonarea a două proiecte instituționale de stat („Interacțiunea dintre stat și societatea civilă în Republica Moldova în contextul aprofundării reformelor democratice”, 2011–2014, și „Resursele, mecanismele și efectele realizării puterii politice în Republica Moldova”, 2009–2010) și proiectului internațional (bilateral moldo-ucrainean) de cercetare („Funcționalitatea și impactul organizațiilor neguvernamentale din Ucraina și Republica Moldova asupra factorului decizional”, 2010–2011).

Doctorul habilitat P. Varzari este conducător de doctorat la specialitatea 561.01 – Teoria, metodologia politologiei; instituții și procese politice. Sub coordonarea domniei sale trei doctoranzi au susținut tezele de doctor în științe politice. Este implicat activ și în susținerea tinerilor cercetători: a fost desemnat de mai multe ori în calitate de referent oficial pentru susținerea tezelor de doctorat, președinte, secretar științific și membru al Consiliului Științific Specializat.

Pe lângă o carieră științifică, desfășoară și o activitate educațională și didactică, certificată prin cursuri universitare *Metodologia cercetării; Politica comparată: teorie și metodă; Elitologie; Istoria gândirii politice; Sociologie politică și Istoria politică a Republicii Moldova*, ultimele patru fiind publicate. Acestea și alte cursuri academice au fost susținute, în principal, la Universitatea de Stat din Moldova și la

Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, unde a parcurs și o carieră universitară de la funcția de lector universitar (1983) la cea de profesor univervitar (2017).

Prin activitatea sa științifico-didactică prodigioasă și-a câștigat un nume binemeritat. Este deținătorul Diplomei Ministerului Educației, Culturii și Cercetării (2012), Diplomei de Merit a Academiei de Științe a Moldovei (2019) și Diplomei de Onoare a Președintelui Republicii Moldova (2019). Pentru merite deosebite în cercetarea științifică și pregătirea cadrelor de înaltă calificare, pentru devotament profesiei și implicare profesorul P. Varzari a fost decorat cu Medalia Nicolae Milescu Spătaru (2021)

Atingerea onorabilei vârste de 75 ani ne oferă un plăcut prilej să-l felicităm și să-i dorim multă sănătate, liniște sufletească și noi izbânzi pe tărâmul profesional.

La mulți ani!

**Victor JUC, *doctor habilitat, profesor universitar,*
*Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice***

**Ion RUSANDU, *doctor, conferențiar cercetător,*
*Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice***

DOCTORUL HABILITAT GHEORGHE BOBÂNĂ

LA 75 DE ANI

PROFESSOR GHEORGHE BOBÂNĂ

AT 75 YEARS OLD

Doctorul habilitat în filosofie,, profesorul universitar, profesorul cercetător Gheorghe Bobână este un cercetător științific de referință al moștenirii culturale românești, cu predilecție a gândirii filosofice, dar s-a manifestat și în cercetarea istoriei filosofiei universale. Astfel, activitatea de cercetare științifică este canalizată pe valorificarea gândirii filosofice românești și a unor perioade ale filosofiei europene, fapt pentru care este înalt apreciat de comunitatea științifică din țară și de peste hotare.

Opera științifică a distinsului profesor Gheorghe Bobână cuprinde spectrul întreg al istoriei filosofiei românești, începând cu secolul al XV-lea și finalizând cu prima jumătate a secolului XX. Însă cea mai mare parte a elaborărilor științifice este consacrată gândirii filosofice din secolele XVII-XVIII. Lucrarea *Философские воззрения Антиоха Кантемира* reprezintă o deschidere atât pentru specialiști, cât și pentru opinia publică, demonstrând înalta prezență a cărturarului și poetului în mediu cultural și politic din Rusia și Europa primei jumătăți a secolului al XVIII-lea. Ulterior, revizuită și completată, cartea a fost publicată sub denumirea *Antioh Cantemir - poet, gânditor și om politic*, fiind înalt apreciată de comunitatea academică. Profesorul Gheorghe Bobână a participat activ la elaborarea colecției *Gânditori moldoveni* prin lucrările *Constantin Stamati-Ciuirea; Grigore Ureche; Petru Movilă. Profilul unui destin*. Vom remarca volumul *Димитрие Кантемир. Избранные философские произведения*, în care a perfectat studiul introductiv, notele și comentariile. Opera sa este întregită de participarea la elaborarea manu-

alului *Filosofie. Manual pentru clasa a XII-a* și altor titluri de cărți metodico-didactice: *Filosofia antică. Curs de prelegeri. Partea I*; *Filosofia antică. Curs de prelegeri. Partea II-a*; *Filosofia evului mediu. I Patristica. Curs de prelegeri*; *Filosofia evului mediu. Prelegeri, Istoria filozofiei românești. Partea I, II, III*; *De la Neagoe Basarab la Mircea Eliade*.

Prin punerea în valoare a creației filozofice a înaintașilor neamului, profesorul Gheorghe Bobână și-a câpătat faima unui cercetător notoriu, nepărtinitor în atitudini, critic în luări de poziții, deschizător al documentelor de arhivă din țară și din străinătate. Doctorul habilitat Gheorghe Bobână perseverează prin înalta poziție civică, manifestându-și patriotismul, pe lângă activitatea de cercetător, și ca un luptător pentru realizarea vocației europene a poporului Republicii Moldova, întotdeauna aflându-se în primele rânduri ale acțiunilor pentru legiferarea limbii române ca limbă de stat și afirmarea identității naționale. Lucrările științifice sunt elaborate într-un limbaj academic, dar totodată accesibil publicului larg de cititori, abundă în noțiuni de specialitate, dar care sunt bogate în context și vin să completeze materialul abordat, concluziile se disting prin claritate și exhaustivitate, iar suportul bibliografic de obicei pune în circuitul științific surse necunoscute sau puțin valorificate. Nu este trecut cu vederea nici contextul concret-istoric în care și-au desfășurat activitatea gânditorii, acest exercițiu intelectual fiind îndreptat spre familiarizarea mai bună cu stările lor de spirit și cu mediul în cadrul căruia au creat. Cercetările realizate sunt ancorate pe probleme de ontologie și epistemologie, etică, filozofie a culturii și filozofie socială, un loc aparte revenind problemelor de filozofie și metodologie a științei. Profesorul Gheorghe Bobână participă activ la manifestări științifice naționale și din străinătate (România, Polonia, Rusia, Franța).

Sub conducerea științifică a profesorului Gheorghe Bobână au susținut tezele șase doctori în filozofie, elaborările lor fiind consacrate valorificării gândirii filozofice a unor gânditori europeni și români, precum Friedrich Nietzsche, Dumitru Stăniloae, Constantin Noica sau Constantin Stere.

Profesorul Gheorghe Bobână a fost apreciat cu mențiuni și distincții pentru activitatea prodigioasă, precum: Premiul de Stat al Republicii Moldova în domeniul științei, 1994, pentru cartea „*Антология педагогической мысли Молдовы*”; Premiului Academiei de Științe a Moldovei (1979, 2006); Medalia „Dimitrie Cantemir” a Academiei de Științe a Moldovei (2006); Premiul *Clio* la Salonul Internațional de Carte, Chișinău, 1997, pentru cartea „*Petru Movilă. Profilul unui destin*”; Premiul „Gheorghe Asachi” la Salonul Internațional de Carte, Iași, 2005, pentru cartea „*Umanismul în cultura românească din secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea*”; Premiul *Clio* la Salonul Internațional de Carte, Chișinău, 2006, pentru cartea *Antioh Cantemir – poet, gânditor și om politic*. Chișinău: Editura Civitas, 2006; Medalia „Nicolae Milescu Spătaru” a Academiei de Științe a Moldovei (2016).

**Victor JUC, doctor habilitat, profesor universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**
**Ana PASCARU, doctor habilitat, conferențiar cercetător,
Institutul de Istorie**

DOCTORUL GALINA ROGOVAIA
LA 75 DE ANI

DOCTOR GALINA ROGOVAIA
AT 75 YEARS OLD

Biografia cercetătorului științific coordonator în cadrul Centrului Cercetări Politice și Relații Internaționale a Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, doctorului în filosofie, conferențiarului cercetător Galina Rogovaia reprezintă un exemplu elocvent al vieții dedicate unor ocupații nobile și foarte importante pentru societate - cercetător științific, om de televiziune și activist civic. Fiind născută în Ucraina (1946, orașul Gorskoe, regiunea Vorosilovgrad), doamna G. Rogovaia și-a făcut studiile la Universitatea de Stat din Moldova (1964-1969), specialitatea Limba și literatura rusă. Activitatea de cercetare științifică a debutat în anul 1982 în calitate de doctorand la Secția de Filosofie și Sociologie al Academiei de Științe a RSS Moldovenești, prin analiza istoriei religiei, încununată cu susținerea tezei de doctor în filosofie cu tema *Состояние религиозности и процесс секуляризации женщин (на материалах Молдавской ССР)* (Minsk), (conducător științific doctor Dumitru N. Tabacaru) și publicarea unui șir de lucrări care nu și-au pierdut din semnificație și valoare.

Actualmente, interesele științifice ale doctorului Galina Rogovaia s-au extins substanțial, incluzând subiecte variate atât din domeniul filosofiei sociale, cât și științelor politice. Am sublinia în special analiza problemelor privind interconexiunea dintre politică și morală, care au fost investigate minuțios de către doctorul Galina Rogovaia, ținând cont de multiple aspecte ale temei vizate, pe parcursul mai multor ani. Tema în

cauză a fost tratată într-o serie de articole științifice, în special, consacrate investigației impactului fenomenului moralității asupra dezvoltării relațiilor politice din Republica Moldova. De menționat că un interes aparte îl reprezintă cercetarea acestei teme în condițiile aprofundării crizei social-politice, provocate, inclusiv, de pandemia Covid-19.

Cercetătorul științific coordonator Galina Rogovaia a participat activ la realizarea proiectelor instituționale executate de Institut: Conștiința socială în perioada de tranziție (2000-2005); Eficientizarea sistemului politic și asigurarea coeziunii sociale din perspectiva integrării europene (2006-2009); Resursele, mecanismele și efectele realizării puterii politice în Republica Moldova (2009-2010); Raporturile dintre stat și societatea civilă în Republica Moldova în contextul realizării reformelor democratice (2010-2014); Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european (2015-2019).

Distinsul doctor Galina Rogovaia este autor a peste 120 de lucrări științifice, inclusiv 2 monografii, 1 broșura, mai multe compartimente în monografii colective și articole publicate în diferite reviste științifice și culegeri tematice. O pagină importantă în activitatea științifică revine participării cu rapoarte și comunicări la foruri științifice naționale și internaționale. Participă activ la pregătirea cadrelor de înaltă clasificare prin analiza competentă și profesionistă a tezelor de doctor și doctor habilitat în ședințele Centrului Cercetări Politice și Relații Internaționale al Institutului și ale Seminarului Științific de Profil din cadrul Institutului.

Doctorul G. Rogovaia s-a manifestat activ nu doar în domeniul cercetărilor științifice, fiind o persoană publică bine cunoscută în spațiul cultural-educațional din Republica Moldova. Pe parcursul mai multor ani a desfășurat o vastă activitate social-organizatorică (inclusiv prin colaborare fructuoasă cu ambasada Ucrainei din Republica Moldova) în scopul valorificării și conservării a tradițiilor culturale ale ucrainenilor, dar și integrării reprezentanților comunității ucrainene în viața societății, a armonizării relațiilor interetnice în Republica Moldova. Suntem de părere, că doctorul G. Rogovaia reprezintă un bun exemplu de urmat pentru alolingvi, dat fiind că a însușit limba română și a făcut traduceri din poeziile lui Mihai Eminescu și Nichita Stănescu. În context vom sublinia că doamna Galina Rogovaia a excelat pe tărâmul poeziei, publicând mai multe plachete de versuri în limba ucraineană: *Присутність* (2007), *Я повернусь* (2016).

Doctorul Galina Rogovaia peste 20 de ani a executat funcția de Președinte al Societății „Prosvita – Taras Șevcenco din Moldova”, a fost autor și prezentator al emisiunii „Svitnok” de la Compania Publică „Teleradio-Moldova”. Pentru merite deosebite în dezvoltarea științei și activitatea sa în domeniul social-organizatoric a fost decorată cu diferite distincții: Medalia *Meritul Civic* (2006); Ordinul *Kneaginea Olga* (2008); Medalia *Nicolae Milescu Spătaru* (2021); Diploma de onoare a Guvernului Republicii Moldova (2013).

Cu prilejul frumoasei aniversări de 75 de ani, îi dorim stimatei noastre colege, Galina Rogovaia, mulți ani fericiți, sănătate, energie creatoare și o cale cât mai lungă pe tărâmul științei.

**Victor JUC, doctor habilitat, profesor universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

**Lilia BRAGA, doctor, conferențiar cercetător,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

DOCTORUL VICTOR MOCANU
LA 60 DE ANI
DOCTOR VICTOR MOCANU
AT 60 YEARS OLD

„Satul Cărpineni, pentru mine este locul care mă face să înțeleg ce este Patria. Din Cărpineni pornesc rădăcinile mele. Acolo se află izvoarele de unde am sorbit prima dată apă” – scrie sociologul Victor Mocanu în prefață la monografia ” Cărpineni: un sat din Valea Lăpușnei”, pe care a inițiat-o din dragoste pentru vatra strămoșească. Vârsta de 60 de ani este un punct important de bilanț al realizărilor mari, după care vine odihna bine meritată. Nu și pentru sociologi, vom spune noi, un sexagenar în științele sociale devine autoritate în cercetare, unde experiența de viață, cele trăite și văzute din plin sunt importante, dacă nu decisive. Acum trei decenii, când Republica Moldova devenea stat independent și suveran, a absolvit doctorantura la Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept, în școala științifică formată de Andrei Timuș, membru corespondent, a cărui memorie o poartă cu onoare și respect. Victor Mocanu s-a încadrat în științele sociale și a susținut teza de doctor în sociologie având acumulată o

experiență de muncă în construcțiile civile și industriale. Doctorul Victor Mocanu a urcat pe treptele cercetării și în ierarhia managementului științei consecvent, de la simplu cercetător la doctor, conferențiar cercetător și secretar științific al Institutului de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. Este specialist în domeniile: structura socială, instituții și procese sociale, sociologie economică, sociologia politicului, sociologia medicinei și psihologia socială.

Conferențiarul Victor Mocanu nu este un cercetător închis în spațiu de birou, bibliotecă sau arhivă. Laboratorul lui este imens: satele și orașele Republicii Moldova, oamenii mediului rural și urban, unde este ancorat în procese de cercetare a nivelului de trai, a calității vieții, a felului de a gândi, a lua decizii și a acționa atât al populației umane, cât și al factorilor de decizie în domeniile economic, social, cultural, politic, ecologic. Studiile elaborate și realizate pe teren prin anchetări sociologice sub conducerea lui Victor Mocanu denotă preocupări pentru: îngrijorările oamenilor, speranțele și opțiunile lor, a modului cum se autopoziționează în procesele tranziției îndelungate spre o societate durabilă economic și democratic. Mai mult de două decenii Victor Mocanu conduce Centrul Sociologie și Psihologie Socială în Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, în această perioadă a coordonat buna realizare a trei proiecte sociologice de anvergură teoretică și aplicativă importantă pentru dezvoltarea societății și statului independent Republica Moldova: "Evoluția stratificării sociale în condițiile transformării societății și perspectivei de integrare europeană a Republicii Moldova", "Constituirea clasei mijlocii în condițiile transformării societății și asocierii Republicii Moldova la Uniunea Europeană", "Formarea și consolidarea coeziunii sociale în Republica Moldova în contextul apropierei de Uniunea Europeană". Rezultatele cercetărilor obținute de echipa de sociologi coordonată de doctorul Victor Mocanu sunt prezentate în opt monografii și culegeri de studii, mai mult de 120 de articole științifice, ele oferă o bază de date care în mod obiectiv reflectă parcursul societății în Republica Moldova, transformările institutelor sociale în condiții de instabilitate și turbulențe economice, politice, de libertăți de alegere și opțiuni ale populației într-un spațiu de interese geopolitice cum este cel din Republicii Moldova. Recomandările elaborate sunt adresate factorilor de decizie politici și administrativi și sunt orientate pe vectorii direcțiilor de primenire democratică, de creștere economică și socială, de dezvoltare umană. Doctorul Victor Mocanu este convins că îmbunătățirea mediului social se poate produce pe un suport durabil al cercetării și inovării. Cercetarea și inovarea deschid perspectivele propășirii, ale modificării structurii sociale în ansamblu, conduc la formarea unor noi grupuri de oameni cu interese noi politice și economice. În situațiile noi survenite în mediul social recomandările elaborate și adresate oamenilor cu funcții de răspundere guvernamentale și neguvernamentale, din spațiul politic și din sfera publică, solicită eforturi comune în fortificarea coeziunii și conștiinței de coeziune socială în societatea din Republica Moldova

prin formarea unui cadru de identificare civică, de apropiere a segmentelor diverse de cetățeni, dincolo de diferențele etnice, sociale, de gen sau vârstă. Gradul de încredere al cetățenilor în guvernare depinde de guvernare însuși, de preocupările pentru bunăstarea cetățenilor, de sinceritatea în comunicarea cu cetățenii. Trăim o perioadă de turbulențe create de înțelegeri limitate ale oportunităților oferite de tranziție întregii societăți și nu doar unor grupări de oameni călăuzite de ideile îmbogățirii lor. Participarea cercetătorului Victor Mocanu în comitetele organizatorice ale conferințelor științifice naționale și internaționale ne dovedește un aport axat pe simțăminte cetățenești active, un spirit civic al Omului de țară pentru care codrul, izvorul și oamenii cu durerile și bucuriile lor prezintă un tot întreg.

Doctorul, conferențiarul Victor Mocanu este decorat cu mai multe distincții pentru merite deosebite în cercetarea științifică, una dintre care este Medalia Nicolae Milescu Spătaru (2021).

Victor JUC, *doctor habilitat, profesor universitar,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
Andrei DUMBRĂVEANU, *doctor, conferențiar universitar,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI

Potențialii autori din țară și din străinătate pot prezenta materiale (studii, comunicări științifice, articole de sinteză, recenzii) în domeniul filosofiei, sociologiei, demografiei, științelor politice, relațiilor internaționale și administrației publice care ar reflecta noile procese din viața socioeconomică și culturală a țării, cele de integrare europeană a Republicii Moldova și, de asemenea, experiența acumulată de țările membre ale Uniunii Europene în vederea aplicării rezultatelor acestor cercetări în cazul Republicii Moldova.

Limba de publicare:

Manuscrisele imprimate pe suport de hârtie și în format electronic pot fi prezentate în una din limbile: română, engleză sau rusă.

Revista include:

Articole de fond, articole științifice, critică și bibliografie, agenda științifică, aniversări.

Fiecare articol este complementat de Bibliografie, la care se fac referiri în conținut - poate avea volumul între 7-12 pagini pentru articolele de fond și 6-8 pagini pentru celelalte articole, inclusiv rezumatul, tabelele, figurile și bibliografia.

Precizări:

1. Materialele publicate anterior în ALTE reviste nu se acceptă.
2. Materialele prezentate spre publicare trebuie să fie însoțite de 1-2 recenzii în original semnate de specialiști cu grad științific în domeniu.
3. Colegiul de Redacție decide publicarea materialelor prezentate în redacție fără angajamentul de a comenta decizia sa.

Perfectarea manuscrisului:

Manuscrisul se perfectează în Times New Roman (TNR), Font 12, cu 1,5 spațiu între rânduri, format A4, cu margini în stânga – 3 cm, dreapta – 1.5 cm, sus și jos – 2,5 cm. Alineatele vor începe de la distanța de un Tab (1,25 cm) față de setarea din stânga paginii. Se va evita folosirea în text a caracterelor marcate cu bold și/sau italic (cu excepția titlurilor, cuvintelor preluate/transliterate din altă limbă).

Titlul:

Titlul articolului se dactilografiază cu majuscule (TNR, Font 14, BOLD CAPS, aligned left). La două intervale de la titlul central se indică Prenu-

mele și Numele autorului/ilor (fără abrevieri), titlul științific și afilierea instituțională a autorului/ilor (TNR, Font 14, bold, aligned left). În titlul central nu se acceptă sublinieri, numerotări, trecerea cuvintelor dintr-un rând în altul. În textul manuscrisului vor fi utilizate intertitluri pentru paragraf (TNR, Font 12, bold, italic, aligned left). Paragrafele (dacă acestea există) NU se numerotează.

Prezentările grafice:

Tabelele și figurile (format TIF sau JPG, 300 dpi) se plasează în text nemijlocit după referința respectivă (Tabelul 1) sau (Fig. 1). Tabelele sau figurile se numerotează în partea stângă superioară și trebuie să fie însoțite de titlu, precum și de referințele respective. Denumirea tabelului se amplasează deasupra tabelului, iar a figurii – sub figură (TNR regular, Font 12, bold, italic, aligned left).

Transliterarea:

Transliterarea semnelor din alfabetul chirilic nu este obligatorie. La necesitate, în textele cu folosirea alfabetului latin se vor folosi normele științifice consacrate pentru transliterarea semnelor din alfabetul chirilic. Vor fi respectate toate semnele diacritice.

Referințele bibliografice:

Referințele la sursele bibliografice se indică direct în text, fiind inserate în paranteze pătrate: [1]. Sursele bibliografice se plasează ÎN ORIGINAL la sfârșitul textului, cu titlul Bibliografie, în ordinea citării din text. Dacă sunt citate anumite părți ale sursei, după indicarea numărului de ordine, vor fi inserate pagina/ile sursei respective: [8, p. 231]. În cazul referințelor la mai multe surse, acestea vor fi delimitate între ele: [1; 8, p. 231]. Citarea prenumelui și numelui autorului/ilor (la fel și a titlului publicației, numele editurii și locul editării) se va face în STRICTĂ conformitate cu sursa de referință ÎN ORIGINAL, evitându-se orice abrevieri. La subsol vor fi indicate doar comentariile necesare (TNR regular, Font 11).

PROCEDURA DE RECENZARE

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice va lua în considerare pentru publicare articole originale ale autorilor și nu copii ale unor lucrări publicate anterior. E nevoie ca articolul să fi fost depus spre publicare numai în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. Articolul depus spre publicare în Revistă nu va fi publicat dacă a fost depus spre publicare anterior, fiind acceptat pentru publicare în altă parte.

Toate articolele prezentate sunt recenzate în conformitate cu normele de publicare în Revistă. Articolele care nu respectă cu strictețe aceste norme vor fi returnate autorilor în decurs de o lună fără o evaluare și recenzare științifică. Articolele admise pentru publicare care respectă normele de publicare în Revistă sunt examinate de Redactorul-șef, de Redactorul-șef adjunct sau de Secretarul Științific al publicației, care vor repartiza materialul pentru recenzare.

Articolele publicate în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice urmează o procedură de examinare dublu orb. Articolul nu trebuie să conțină nimic obscen, fraudulos sau ilegal, o calomnie sau informație care să demonstreze lipsă de respect sau să atenteze la demnitatea oricărei persoane. Utilizarea în articolul publicat a unor indicații geografice, denumiri de origine și specialități tradiționale garantate, a mărcilor comerciale etc., chiar dacă nu sunt specificate în mod clar, nu înseamnă că aceste obiecte ale dreptului de proprietate intelectuală nu sunt protejate de legile și normele juridice în vigoare.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice utilizează software-ul UNPLAG de analiză a textelor și unele servicii web pentru a verifica articolele în vederea combaterii plagiatului. Prin expedierea articolelor la Revistă, autorii își dau acordul ca lucrările lor să fie verificate la capitolul originalitate conform procedurilor de recenzare și publicare. Dacă recenzenții vor suspecta un anumit material depus pentru recenzare și publicare de plagiat, date false, conflicte de interese etc., aceștia vor aplica normele și procedurile operaționale COPE pentru soluționarea cazurilor date.

Redacția Revistei va finaliza procesul de revizuire în termen de cel mult zece săptămâni de la data depunerii materialului spre publicare. Dacă acest proces va dura în mod excepțional mai mult decât perioada indicată, autorii vor fi informați suplimentar despre motivele întârzierii. Redacția va întocmi o înștiințare oficială referitor la decizia respectivă conform comentariilor recenzenților, care va fi expediată autorului articolului. Dacă va fi necesar, autorul va fi rugat să editeze articolul conform normelor de publicare și/sau recomandărilor recenzentului în termen de două săptămâni.

POLITICA DE PLATĂ

Publicarea de articole în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este gratuită, precum și accesul la numerele revistei, în limita posibilităților tehnice disponibile.

ADRESA

Manuscrisul va fi prezentat pe adresa:

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

INFORMATION FOR AUTHORS

1. The articles that are submitted to the *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind peer-review procedure.
2. Submitted papers must be clearly written in Romanian, Russian or English.
3. The preferred mode of submission is as MS Word (.doc, docx) by email attachment to: revista.iiesp.asm@gmail.com
4. The target length for an article is 6,000-10,000 words (20,000-46,000 characters with spaces). If your article is longer than this, please contact the editorial office.
5. The required style: fonts - Times New Roman (TNR), font size - 12, spaces - 1,5, format A4, margins: left - 3 cm, right - 1.5 cm, top & bottom - 2,5 cm. Tab - 1,25 cm.
6. It is suggested that figures, tables and formulae should be displayed with features of your software package (e.g. MS Word tools).
7. The list of Bibliography should appear at the end of the main text.
8. Bibliography of publications within the text should be as follows: [8, p. 231] in accordance with the number of the respective publication in the bibliographical list at the end of the main text.
9. Footnotes should be kept to a minimum and indicated by consecutive superscript numbers (TNR regular, Font 11).
10. Information about the author should include: author name, honorary or other degree(s) (if any); affiliation. Provide also the full postal address, including the country name, e-mail address and, if available, phone numbers (with country and area code). Contact details must be kept up to date by the corresponding author.
11. The abstract should state briefly the purpose of the research, the principal results and major conclusions. The abstract should not be less than 200 words.
12. The abstract should also contain a short list of carefully chosen Keywords or content indicators (5-10 words).
13. Acceptance of manuscripts is based on originality and importance to the field as assessed by the Editors. Manuscripts are reviewed by the Editorial Board with ad hoc assistance of external reviewers (blind peer review). Publication decisions are made by the Editorial Board. Based on editorial judgment, some submissions are rejected initially without external review.

REVIEW PROCEDURE

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* considers for publication the articles on conditions that the articles are your own original works and are not copies of any other previously published works, including your own previously published work. The article has been given only for *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*. The article should not be under consideration or peer review or accepted for publication elsewhere.

All articles should be presented in accordance with the journal's publication guidelines. Articles not adhering strictly to journal guidelines will be returned to authors without scientific evaluation within a month. Submitted articles adhering to the journal's guidelines are reviewed by the Chief Editor or the Editor, who will assign them to reviewers. The articles that are published in *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind reviewing procedure.

The article does not contain anything that is disrespectful, demeaning, libelous, obscene, fraudulent, or illegal. The use of general descriptive names, trade names, trademarks, and so forth in the publication, even if not specifically identified, does not imply that these names are not protected by the relevant laws and regulations.

Please note that the journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* uses text-matching software UNPLAG and some web-services to check your articles for plagiarism. By submitting your articles to the journal, you agree that your articles are checked for originality and have to undergo the peer-review and publication procedures. If the reviewers suspect plagiarism, fabricated data, conflict of interest, redundant (duplicate) publication etc., they follow the COPE Flowcharts for resolving such cases.

We aim to complete the review process, from submission date to decision date, within ten weeks. If this process takes longer than the given period, the authors will be informed additionally about the reasons of the timeline changes. The Chief Editor prepares a decision letter according to the reviewers' comments, which is sent to the author of article. If necessary, the author should edit your article according to the reviewers' recommendations within two weeks.

PAYMENT POLICY

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* provides publishing of articles for free as well as access to issues of journal.

ADDRESS

The manuscript will be presented at:
THE INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH
Ștefan cel Mare și Sfânt av., no. 1, MD-2001, Chisinau, Republic of Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

Bun de tipar 12.11.2021. Formatul 18,5 ×27,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 14,5. Coli de autor 18,5

ÎS Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1
Tel.: 022 49-31-46